БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
ПМсП 7
1969/17 Књ. 17 Св. 1

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

ЖИВОЈИН БОШКОВ, др БОЖИДАР КОВАЧЕК, МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ, др БОШКО НОВАКОВИЋ, ТЕОДОРА ПЕТРОВИЋ, ЂОРЂЕ СП. РАДОЈИЧИЋ

Главни и одговорни уредник

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ

КЊИГА СЕДАМНАЕСТА, СВЕСКА ПРВА

1969.

МАТИЦА СРПСКА / 1969.

САДРЖАЈ

Светозар Матић, *Белешке о Ерлангенском зборнику* — — — — — — — — 5

Светислав Марић, *Стојковићев превод Новога завета (I)* — — — — — — 16

др Драгиша Живковић, *Матавуљево школовање* — — — — — — — — — — 41

Владимир М. Вукмировић, *Прилози историји Матице српске у Дубровнику* (Настанак, делатност, гашење; документи) — — — — — — — — — — 48

др Милорад Живанчевић, *Књижевност илиризма у Пољској* — — — — — 81

Јелка Ређеп, *Мотив о рођењу Сибињанин Јанка и мађарско народно предање* — 100

Ситни прилози

Светозар Матић, *Четири белешке о народном епу.* I. Скомрачење. II. Слепа певачица из Јарка у Срему. III. Бугарштица у Савинском летопису. IV. Браћа Лошчанчићи и лошчански бан. — — — — — — — — — — 109

др Славко Гавриловић, *Из књижевно-историјске преписке митрополита Стратимировића* (V) — — — — — — — — — — — — — — — — — — 111

др Миодраг В. Стојановић, *Трећи део Доситејеве Ижице — говорење митическо* — 129

др Божидар Ковачек, *Две мађарске песме о Сави Текелији* — — — — — 133

др Милорад Живанчевић, *Прво издање Мажураниħева Пролога* — — — 140

Живојин Бошков, *О „пет мрачних година" Игњатовићева живота* — — — 141

Младен Лесковац, *Документи о Стјепану Митрову Љубиши* — — — — — 146

Младен Лесковац, *Један мађарски савремени напад на Костићева „Перу Сегединца"* — 157

Василије Лукић, *Меморандум Петра Богдановића којим предлаже да се на цетињској гимназији предаје стенографија* — — — — — — — — 158

Василије Лукић, *Намера др А. Ивића и В. Стајића да год. 1907. пређу у Црну Гору* — 159

Прикази

Томислав Бекић, *Гете код Срба* — — — — — — — — — — — — — — — 161

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

ЖИВОЈИН БОШКОВ, др БОЖИДАР КОВАЧЕК, МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ, др ТОМИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ, ТЕОДОРА ПЕТРОВИЋ, БОРИВОЈ СП. РАДОЈЧИЋ

Главни и одговорни уредник

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ

КЊИГА СХДАМДАЗСТА, СВЕСКА ПРВА

1968.

МАТИЦА СРПСКА / 1968.

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

ЖИВОЈИН БОШКОВ, др БОЖИДАР КОВАЧЕК, МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ, др БОШКО НОВАКОВИЋ, ТЕОДОРА ПЕТРОВИЋ, ЂОРЂЕ СП. РАДОЈИЧИЋ

Главни и одговорни уредник

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ

КЊИГА СЕДАМНАЕСТА, СВЕСКА ПРВА

1969.

МАТИЦА СРПСКА / 1969.

Инв.бр. 166181

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ • У НОВОМ САДУ

БЕЛЕШКЕ О ЕРЛАНГЕНСКОМ ЗБОРНИКУ

Светозар Матић

Између разних мишљења о писару *Ерлангенског зборника* највише је засновано мишљење Драгутина Костића: „састављача тог зборника треба тражити међу војним или административним чиновницима окупационе управе у Србији између 1717. и 1733. године".[1] После Костића, Душан Поповић и Боривоје Маринковић уложили су труда да ближе одреде и личност састављача. Компоненту важнију од састављача, певаче и њихово порекло, Костић је одредио у врло малој мери и само узгредно. Он је, као што сам каже, „на брзу руку" набројао десетак песама по пореклу сремских (бр. 12, 21, 43, 53, 59, 60, 178, 153).[2] Било би потребно, уколико је то могуће, архивским истраживањем утврдити које су све граничарске јединице стациониране у Београду и Србији у поменутим годинама. Тако би се Костићево мишљење о степену сремског порекла зборника потврдило и зацело појачало. Да су неке сремске јединице у годинама стварања *Ерлангенског зборника* провеле извесно време у Београду, знамо из *Мемоара* Пишчевићевих.[3]

За потпуније објашњење нашег зборника песама потребна ће бити још једна врста проучавања. Поред свих правописних грешака које је писар чинио (многе је чинио као странац), он је, мени се чини, добро ушао у наш стари црквени правопис, па би једно упоредно проучавање правописних навика наших (савремених *Ерлангенском зборнику* и блиских му по месту постанка) црквених књига и архивских рукописа, — дало резултате који би нам олакшали читање овог зборника.

Општи утисак од песама у *Ерлангенском зборнику* јесте да састављач његов није ишао за тим да бира лепе песме. Лоших песама је приличан број. Само је за једну врсту песама, изгледа, имао већу жељу: за песме сексуално слободног израза. — Понеки од певача били су зацело случајни певачи, они су састављачу давали оно што су чули и како-тако упамтили, док су на изворном терену остајали несаслушани добри певачи. Међу певачима у Београду (где је, каже, зацело тачно, Костић, — састављен највећи део или и цео зборник) морало је бити војника певача, певача по позиву, сличних Вуковим певачима хајдуцима. То претпостављамо по ратничким песмама из збирке Глигорија Николића.[4] Три области које Николић набраја у наслову књиге, са Кордуном, чине саставне делове некадашње Границе; из тих крајева потицали су и певачи. Један из „личке реги-

менте" био је Вуков певач Гаја Балаћ, и по другим појединцима познатим и непознатим о којима говоре Вук и други.[5] Неки од тих непознатих певача дали су у *Ерлангенском зборнику* песме под бр. 81. и 66. о којима говори Геземан.[6] На везу између ерлангенске песме под бр. 81. и једне Вукове упућује опет Геземан.

Међу областима које су сачињавале Војну границу зацело највећу, далеко највећу улогу у стварању и одржавању песничке традиције има Срем. То закључујемо на основу читаве историје сремског певања, о којој ће даље бити речи, али и на основу оног кретања песама из Срема на запад крајем XVIII и почетком XIX века. Записаних случајева тог кретања по природи саме песме има мало, али уколико их има, они говоре јасно. Песме из збирке Матице хрватске прегледао сам само летимично, и тај одељак ће имати још да се проучи и допуни. Наводим три општепозната случаја. Први је Рељковићева *Јакшићи кушају љубе*, коју је Вук унео у своју другу књигу. Осим певања о Јакшићима, које још од времена бугарштица припада Срему, још је јасније по ова два стиха из те песме: „Походише сријемски кнезови и сам главом српски цар Стјепане", — где се та усхићеност при помену цара Стефана може окарактерисати само као фрушкогорска. Код Вука имамо две песме. Прва, која је од Фрушке горе стигла само до западног Срема, јесте *Смрт Јова Деспотовића*, — друга, *Смрт мајке Југовића*, коју је Вук добио из Хрватске.

У нашем покушају да утврдимо песме из *Ерлангенског зборника* које потичу из Срема помоћи ће нам много она непосредна веза коју песме овог Зборника представљају као средња карика у историјском низу од бугарштица до Вукове збирке. За бугарштице је поуздано утврђено, најпре Серензеновом студијом, затим потврдом коју је та студија добила потпуно самосталним проучавањем Х. Чадвика,[7] — да оне представљају сремско певање с почетка XVI века. Везу ова три ступња од бугарштица до Вука видео је можда и указао на њу В. Латковић, али у оцени те везе није смео отићи даље од могућности добијања „занимљивих закључака о животу епске песме".[8] — Из Вукове збирке као грађу за поређење узимамо сремске песме у тој збирци које је као такве означио и објавио сам Вук, — затим две или три које је критика текста открила као сремске; најзад, неке екавске анонимне, које је критика текстова издвојила као сремске: најпре В. Латковић у чланку о Вуковом *Рачуну*,[9] онда Др. В. Недић у чланку о Живани[10]. Осим ових још и известан број песама са неозначеним пореклом из одељка „Љубавне и друге различне пјесме" у I књизи Вуковој, и песама нађених у рукописима Вуковим а објављених у V. књизи државног издања од 1898. г.

*

Предмети песама о угарским епским личностима, некад у вези са Бранковићима и Јакшићима, велика улога Будима и будимског краља из бугарштица понавља се и продужује у *Ерлангенском зборнику* и даље у сремским песмама Вукове збирке, сводећи се у другој и трећој фази на све мању и мању меру. Предмети песама не поклапају се увек у потпуности. Има доста поремећених и непотпуних сличности које доноси време и друге случајности. Дешава се да се неке песме из прве и треће фазе поклапају у целини, а да их у средњој нема

никако (нпр. песма о Марку и Мини), као што се налазе и друге варијације. Налазе се, најзад, и нове комбинације мотива и епизода.[10]

У првом циклусу песама (угарских јунака у *Ерлангенском зборнику)* имамо најпре две песме о крунисању краља Матијаша: бр. 73, 75. Прва (у њој удовица безименог краља будимског поставља Матијаша за новога краља: „буди краљ, а ја ћу краљица, ја краљица како сам и била“[11] јесте сиромашна песма; мали број њених елемената — велико учешће краљице — налазе се и у бугарштици Богишић бр. 30. Стихови 19-23, рекло би се потичу из граничарске поезије: „Није моје перје исечено по Будиму коло играјући, већ је моје перје исечено отимљући краља од Турака”. Друга, бр. 75, знатно је ближа обема бугарштицама о том предмету: бр. 30. и 31. код Богишића, са причом о више пута поновљеном бацању круне у небо и мењањем Матијашевог места и о падању круне увек и непогрешно на његову главу. Варијанта ерлангенска повећава то драматично мењање места с новом сценом затварања Матијаша у кулу: круна ипак нађе главу новога краља. — Обе песме, нарочито прва, представљају закржљале облике, можда и не зато што су од лошег и случајног певача, него и зато што су се песме о краљу Матији почеле заборављати. Код Вука им нема трага (осим можда у песми о Злоти, за коју не знамо да ли се у њој јављао Матијаш, или можда само будимски краљ); Вукова збирка има још само винску песму о Дојчин Петру с поменом краља Матијаша. (Дојчин је промењено име за Петра Доција из ерлангенске песме бр. 178. — Вук I, бр. 633).

Сибињанин Јанко, осим у поменутој песми о крунисању Матијаша, испуњава још три песме, чија је веза са Вуковом збирком и бугарштицама доста поремећена. У песми бр. 134. та веза уопште и не постоји: ту је митолошки мотив везан за Јанка само по потреби епске песме да буде везана за познато име. — Бр. 133. је историјска песма, у њој се јављају Секула и Свилокос Угрин (Свилојевић?), — сва тројица учествују у страшном боју с Турцима на неодређеном месту. Песма као да је одјек бугарштице бр. 20 (њеног другог дела). Певач песме као да је Црногорац: у почетку песма има двапут прилог *жље,* а у стиховима 14-20. неколико генитива множине са *х* на крају (мада је употреба *х* на свршетку генитива множине код ерлангенског писара проблем). Песма зато ипак не мора бити донесена из Црне Горе него научена у Срему. — Трећа песма (бр. 157) нема везе са бугарштицом 19, која се везује са главном приповетком Вукове II, бр. 84 („Секула се у змију претворио“), али се првих четрдесет стихова Вукове слажу врло јако са ерлангенском (тај мотив — сестре се опраштају са Секулом — не налази се у бугарштици), — а у детаљу о три шатора ерлангенска је потпунија од Вукове. — Јанко и Секула јављају се и као чисто украсна имена (бр. 17. и 50).

Са угарским циклусом у вези је песма бр. 59: Деспот Вук и Злота Протопопа, — како би се та песма могла звати. У њој деспот Вук позван од краља Матијаша иде под Сплит да подели мегдан са Злотом. Предмет тај иде кроз све три историјске фазе сремског певања: бугарштица Богишић бр. 15, где се радња везује за Беч и за Протопопића Николу; у Вуково доба песма је постојала али је остала незаписана (о њој Вук говори у *Рјечнику* код речи *Злота).* Ова у *Ерлангенском зборнику* је сремска и по језичким особинама (стихови 90. и 108: „распојаси у танких кошуљах”), и по географским именима. Две појединости у тој песми истичем: прва, деспот Вук из Зворника

пише писма Петру Варадинцу (Доцију зацело), побратиму Јакшићу и слузи Ваистини (у *Ерлангенском зборнику* почиње она доцније, у Вуковој збирци, повећана епска употреба тог имена), — свој тројици са истом поруком да чувају „Срема земљу равну", „од Турчина, старца Бали бега". Песма би могла бити од истог певача од кога је и песма бр. 83, о Кајици Радоњи, где се опет јављају и деспот Вук и „старац Балибег". Друго, стих 67. гласи: „Под Сплетом га јарко изашло сунце". Иста ретка песничко-метричка конструкција налази се у сремској Вуковој *Женидби Тодора од Сталаћа*, у стиху 41: „Први су га петли запевали", што открива уходану навику сремског епског певања. Очевидно, овде имамо посла са добрим певачем.[12]

Од две песме о Јерини, песма бр. 21. улази до извесне мере у угарски круг. Максима, сина слепога Стефана, Јерина хоће да изда Турцима, спасава га безимени будимски краљ. Милутиновићева песма „Змајогњен Вук" *(Певанија,* бр. 152) својим првим делом слична је по фабули тој ерлангенској (али будимског краља је заменио краљ Вукашин — у Леђену! — а Стефана Гргур). Вук је такође имао песму сличну овој ерлангенској; њен одломак, почетак, објављен је у Вуковом *Рјечнику* код речи *Змајогњени Вук;* тај одломак је сличан стиховима 6-9. из ерлангенске. — Сличан непријатељски однос према Максиму показује Јерина и у Вуковој II, бр. 79 (која је очевидно сремска, а Вук је приписао Павлу Ивићу). — У песми бр. 17. нашег зборника имамо тешку сплетку Јеринину против жене Дамјана Шајновића, трагично завршену. — О „тешком безакоњу" Јерине и Ђурђа говори ерлангенска песма бр. 70 *(Смрт војводе Пријезде),* али је Јерина ипак за певача остала „госпођа Јерина". Тако је и у сремским песмама Вукове збирке, и онда кад о њој говоре рђаво. Назив „проклета" добиће она тек у песми Вуковог певача Марка Немањића (II, бр. 82, стих 65).

Поменута ерлангенска песма о смрти Пријездиној има три веће разлике од Вукове: прво, има велику епизоду о лагумцијама који поткопавају Сталаћ; другу, „папаз-пашу", бившег протопопу из Смедерева, који се одметнуо од Јеринииног и Ђурђевог безакоња, и који је саветовао цара да поткопава Сталаћ, — и најзад врло ружан свршетак песме (Пријездину љубу цар је мртву обљубио). Стих 11. те песме гласи: и на Турци панцирли кошуље!

Циклус о Јакшићима је у *Ерлангенском зборнику* поремећен у именима браће. Само је Митар сачувао своје име у наведеној песми о Злоти; за ту песму се и иначе може рећи да је од доброг певача. У две друге песме Јакшићи се зову Нинко и Никола. У песми бр. 111. Јакшићи су само украсно име у честом мотиву хајдучких песама о крчмарици која крије хајдуке у подруму. Та два иста имена али без презимена појављују се у ерлангенској варијанти Вукове *Диобе Јакшића* (бр. 121); осим имена браће има још и име Нинкове „љубе Анђелије". Вукова песма и бугарштица бр. 44. сачувале су приповетку до појединости и везану за Јакшиће. Што је ерлангенска песма изгубила имена не може бити друго него да је песма записана од лошег певача. Песма је не само лошија од Вукове, него је и сама по себи лоша.

*

Певање о Краљевићу Марку у *Ерлангенском зборнику* великим делом не представља нешто посебно сремско (као што је случај са досад поменаним песмама), него је у главном у духу општег епског

певања о Марку. И овде је он обично посинак[13] цара у Стамболу, који као посинак сме и може више него и цареви доглавници, а понекад се успротиви и самоме цару. У целини својој такво шаљиво, некад и сасвим неозбиљно певање о Марку можда је било допуштено под турском владом, супротно хајдучком, нелегалном певању, да и не говорим о косовском које се било потпуно угасило. Српски народ под Турцима одржавао се покорношћу и сарадњом с турским властима. Певање о Марку била је једна врста духовне сарадње српско-муслиманске. Ту сарадњу и покорност сликају изразито Вукове речи о спахијама у *Рјечнику* његовом (код речи „спахија"). Да наведемо само прву реченицу (али треба прочитати и цео чланчић): „У Србији су били спаије најбољи људи за народ". Тако каже Вук, који је и сам био кмет херцеговачког спахије Сулејмана Алајбеговића.[14]

Занимљиво је како је Његош, као познавалац народне песме, унео Марка у *Горски вијенац* само у сцени сватова. Марку, као глумцу који игра много улога, одговара учешће у сватовима (пошто се у народном певању женидбене песме најчешће своде на отмице девојака). Као и у Вуковој збирци, Марко је девер уз девојку и у двема песмама ерлангенским: на свадби војводе Војина (бр. 92) и на свадби Ивана Црнојевића (бр. 188). У овој другој интрига са Арапином слична је оној са Балачком у Вуковој *Женидби Душановој*, а у другим моментима слаже се ерлангенска песма са другим двема женидбеним песмама записаним од Подруговића (једна о деспоту Ђурђу, друга о Стојану Поповићу); — све три песме записао је Вук у Срему, као и све остале Подруговићеве.

Од глумца за разне улоге Марко код рђавих песника пређе понекад и у улогу која његовој личности задртог али и правог и великог јунака нимало не одговара. Таква је ерлангенска песма бр. 124, где се Марко нашао у улози Симбелина.[15] Песма је осим тога и сурова.

Остале песме о Марку јесу: 1) бр. 87, у којој Марко исече цареву стражу, што му цар опрости. Свршетак песме, Марко с царем, претеран је по оној распуштености царевог посинка (те претераности има и у песмама Подруговићевим код Вука). У песми је и побратим Марков Турчин Асан-ага, као код Вука у Живаниној песми Алил-ага. У песми је дато и име Маркове матере Јефросиме. — 2) бр. 105. (Орање Марково), слична Вуковој само по почетку и свршетку; Марко овде неће да оре, него у Романији убије Арапина и узме му благо. Песма је екавска и зацело сремска и вероватно да је непосредни претходник Вукове. Сличне песме из *Ерлангенског зборника* послужиће, мислим, као путоказ у одређивању порекла неких анонимних песама Вукове збирке. — 3) бр. 124, лошија варијанта Вукове о Марку и Филипу (у ерлангенској Филип има презиме Драгиловић, које у бугарштици бр. 2. погрешно носи Милош). Песма је по географији и језику сремска (стихови 63, 67. и 129: на врати, данъом, ноћом). И овде је слуга Ваистина, али је лош певач жени Марковој дао име Јефросима. — 4) бр. 140: Марко и Константин пију вино у Кратову, али Марко напусти друштво бојећи се турске сплетке. Константина самог јањичари заробе те га Марко спасава од вешања. Две сремске варијанте Вук је оставио у рукопису:[16] оне су обе лошије од ове ерлангенске. — Песма ова показује да је историјско певање о Марку раније било разноврсније и да се у сачуваним бугарштицама није

сачувало све од старог певања.[17] То друговање Марка и Константина почиње зацело од времена Константина, биографа Стефана Лазаревића, и његове белешке о заједничкој смрти на Ровинама. — 5) бр. 151 (Марко за вечером убија Дуку Сенковића, с којим је Маркова љуба пошла „по злу путу"). И ова је боља од опет сремске варијанте објављене тек у државном издању.[18] — 6) бр. 176, Марко и вила Мандалина. То је вила бродарица која узима тешку бродарину, па је Марко убија. И ова је боља од доцније сремске варијанте коју Вук није хтео објавити.[19]

Марко Краљевић као узгредан помен јавља се у поменутој песми о Кајици, где нас песник обавештава да је Марковог Шарца ождребила Шара, бедевија „старца Балибега", а осим Шарца још и Брњицу, коња Змај деспота Вука.

Постоји идејна и историјска сличност између певања о Марку Краљевићу и певања о мартолозима, али мартолози остају у сфери много нижој и историјски мање значајној од Маркове. Марко, члан једне врло знатне феудалне породице, својом трагичном смрћу „од невоље" на страни Турака у епској традицији постао је „посинак" царев; мартолози у својој ситној улози постали су „драга деца" пограничних команданата, какав је био Бали-бег. Та разлика у степену учинила је да се певање о мартолозима изгуби са померањем турских граница даље на север, и да се од тог певања у Срему сачува само песма о јунаштву Кајичином у служби Балибега. Песма се сачувала захваљујући асимилативној моћи сремског средњевековног певања, али и вези са личношћу деспота Вука. Само се та песма сачувала у нашем зборнику, и сачувало се само још једно име, само име, „мартолозбаше" Николе,[20] то исто име, опет само име сачувало се све до Вуковог записивања.[21] Име Кајичино прешло је у доба Вуковог записивања на Ђурђевог војводу, непознатим путем, али о коме се може нагађати: као знатно име Кајица је, још пре *Ерлангенског зборника* можда, ушао у спискове („каталоге") јунака. У ерлангенској песми Кајица је у списку јунака на свадби Ивана Црнојевића (бр. 188). И у Вуковом записивању Кајица је у списку војвода (као што је и епску каријеру почео на списку мартолоза). Кад се Кајичино име тако одвојило од појединачног догађаја, онда је могао добити и нову улогу, опет у односу са Бранковићима. Зато није без основа претпоставка Драгутина Костића[22] да је овој Вуковој песми могла претходити песма о погибији Ђурђевог зета Улриха Цељског у Београду, тим пре што је ту погибију забележило неколико наших летописа.[23]

У ерлангенској песми о Кајици мартолозу (бр. 83) треба истаћи свежу историјску боју у почетку песме (стихови 48 и 54-55): Балибег је „прогорео Шару бедевију", јер се боји да ће Кајица пребећи на угарску страну. Кајица, пењући се на коња, одговара уплашеном старешини: „Тако ми, беже, соли и хлеба, невере ти учинити нећу". Верна слика из оног времена пребега и ускока.

*

Ерлангенски зборник садржи врло велик број муслиманских песама, али и пре него што је откривен и објављен *Ерлангенски зборник* знали смо за популарност муслиманске песме, нарочито баладе, изван ужих племенских и верских граница (*Хасан-агиница, Омер и*

Мерима — ову је Аврам Милетић записао пет-шест година после Фортисовог записа). Вук у својој збирци има и друге екавске муслиманске песме (I књ. бр. 297, 744, 753), као што има и муслиманске песме записане међу Хрватима.[24] Из *Ерлангенског зборника* видимо да та популарност муслиманске песме међу Србима и Хрватима траје већ вековима. Заједнички језик прешао је преко верских и племенских преграда, па је муслиманско народно певање, нарочито баладе и сличне песме општељудског садржаја, постало опште југословенско. Кад изведемо критику Вуковог текста прве књиге, одељка „Љубавне и друге различне женске пјесме", видећемо да је такво стање какво видимо у *Ерлангенском зборнику*, затекао и Вук кад је почео записивати народне песме. У његовој поменутој групи женских песама (балада, приповедних и лирских песама) међутим, највећи је број јекавских песама. Код тих јекавских муслиманских код Вука има нешто што збуњује. Видели смо досад да су многе ерлангенске песме у ствари само старије варијанте Вукових сремских песама. И *Омер и Мерима*, записане у више варијаната у Бачкој, налази се у *Ерлангенском зборнику* (бр. 65). Међутим, код Вука песма *Болозановић* (бр. 736) јекавска је иако има изванредно сличну ерлангенску варијанту о Борозановићу под бр. 200. Или *Болест Мујa Царевића* (бр. 737) коју је скупљач Немац записао у три варијанте (бр. 130, 191, 193). На мисао о Вуковом јекавизирању наводе и неке ускочке и хајдучке песме, али о томе на своме месту. Тако је сумњива, например, песма *Скадарка дјевојка:* под бр. 711, у петој књизи државног издања има екавска песма објављена из Вукових рукописа, а њена раније објављена варијанта (Вук I, бр. 751) је јекавска. А већ је сасвим тешка јекавштина која гласи: *н'јесу* у песми бр. 734 („Мујо челебија и Фате Љубовића", стих 33). У истој песми налази се и једна метричка немогућност: „Тере Мују одас'јече главу" (у стиху 75); народни певач, кад му треба слог више, продужује предлоге помоћу „непостојаног *а*": без(а), од(а), с(а) (то су употребљавали и песници уметници: „ти сатвори, вељи Боже" (Бранко), „свака му се *сатвар* скаменила" (Његош). У овом одас'јече — које је Вук и у *Рјечник* унео — у исти мах се и продужује стих: *одасече*, а јекавизирањем се скраћује: *одас'јече*. Народни песник ће рећи: *одсијече* (или: осијече).

Јекавизирање сремских „женских" песама Вук је и сам признао, иако мало заобилазно. У предговору другој *Пјеснарици* (1815) он од речи до речи каже да је „женске песме које су по прилици из Херцеговине и из Босне дошле напечатао херцеговачки". Вук каже само то да су песме дошле из Босне и Херцеговине, али не каже куда су то дошле. Он се, међутим, године 1815, кад је тај предговор писао, налазио наизменце само у Бечу и у Срему. У ком је изговору песме записао Вук такође не каже. Да их је случајно нешто записивао од неких скорашњих дошљака јекаваца, он би то рекао. Уосталом, навели смо већ екавски записане *Омера и Мериму* и још три друге муслиманске песме. Он је, међутим, као јекавске објавио не само скоро све муслиманске, — које посебно и не истиче а за које је очевидно да су дошле из Босне и Херцеговине, — него и многе друге, и само те друге и истиче речима: „које су по прилици дошле". — Вук истиче још и главни разлог зашто је то чинио: расположење читалаца. „Да сам све (песме) напечатао сремачки . . . , онда би повикали . . . Срби херцеговачког дијалекта . . . : Гле! како је нетко покварио и нагрдио наше

песме". Ово расположење читалаца јекаваца у години 1815. доста је наивно, као што је наивно и читаво покретање разговора и одвраћање пажње читалаца са питања о коме ништа није речено, са питања о јекавизирању екавских песама на историјско-књижевно питање о пореклу песама и на питање о прођи књиге код јекавских читалаца. Ако све те речи нису околишно признање, признање између редова, онда су оне наивна а ипак провидна замка за непажљиве читаоце.

Свему томе треба додати и то да за врло велик број песама из тог одељка („Љубавне и друге различне женске пјесме") Вук нигде није дао никакво објашњење о скупљачима песама у предговорима. У колико је Вук дао објашњење о скупљачима песама (Вук Врчевић, Лаиновић, сам Вук), он је та објашњења пренео у поднаслове песама („од Дубровника" итд., а код свега три или четири песме: „У Сријему"), али је маса песама остала без таквог објашњења испод наслова. А има једно такво објашњење дато више пута испод наслова које није нигде у предговорима објашњено, то објашњење гласи: „сарајевска".[25]

Овакво право стање сремског певања које откривамо анализом Вуковог предговора слаже се са изјавама самога Вука које је давао пишући Копитару у марту и априлу 1815. године: „Нисам знао да Срби оволико народних песама имају", и „већ имам женских (песама) 200".[26] Тај број женских песама је из априла 1815. године, а он је тада остао у Срему до краја јула,[27] осим што је и доцнијих година долазио у Срем и записивао и сам и песме добијао од скупљача преко многих својих сарадника; у самом Земуну имао је читаву групу сарадника. — Јекавизирање сремских песама Вук није спроводио само у другој *Пјеснарици* него кроз сва три издања песама, што се види по томе што је остао при истом начину да не даје објашњења у поднаслову песама и што није објавио никакве нове сараднике осим оних поменутих (Лаиновић и Врчевић). То се види и по Вуковим рукописима, објављеним у петој књизи државног издања.

Сад нам постаје јасна несразмера муслиманских песама у *Ерлангенском зборнику* према малом броју екавских муслиманских у Вуковој збирци. Та множина ерлангенских муслиманских одговора сразмерама осталих група песама између два записивања, непознатога Немца и Вука. — Видимо још једну перспективу: велику асимилативну моћ Срема. Срем је не само чувао стару епску песму из времена Бранковића и њихове вазалне деспотовине, бугарштицу, него је примио и сачувао и многе муслиманске песме које је у Срем донело доба турске власти.

*

Турска власт је преко *Ерлангенског зборника* оставила трага и са једном групом муслиманских епских песама. Избројао сам свега пет: бр. 74, 77, 88, 126, 138. Само једна од тих пет је јасно противхришћанска: бр. 77, — у којој се опева лично јунаштво Ердоклијино.[28] — Да разумемо појаву таквих песама епских муслиманских, треба се сетити познатог иначе случаја са Филипом Вишњићем. У првом периоду свог певања, босанском периоду, Вишњић је некад певао и пред „великим Турцима", тојест агама и беговима љубитељима песме. Зацело је певао у таквим приликама и муслиманске песме, можда баш епске.[29] То је било стање српских певача епских песама прину-

ђених животном стварношћу да показују два песничка лица, једно за моћне људе и власт, друго за рају, за хришћанске слушаоце. Да је и овде, са ових пет ерлангенских епских муслиманских песама, био тај случај, принудна дволичност, лепо се види по броју ускочких и хајдучких песама у том зборнику. Од недавног потпуног престанка турске власти у Срему *Ерлангенски зборник* стоји на растојању од свега неколико година. (Пожаревачки мир је закључен 1718. године.) За тако кратки рок може се рећи да су пет епских муслиманских песама доиста само остатак од принудности, према врло великом броју хајдучких и ускочких песама, које по свом броју надмашују све остале групе и циклусе у зборнику. Тај број одговара оном стању које је затекао Вук. Подруговић и Милија знали су много више хајдучких и ускочких песама него из осталих циклуса. Да је наш зборник „једна од најбогатијих збирки хајдучких и ускочких песама", констатовао је први Драгутин Прохаска.[30]

Без бројања и класификација рекло би се да међу хајдучким и ускочким ерлангенским песмама претежу баладе у поређењу с Вуковом збирком. Као пример наводимо само једну, варијанту Вукове *Старина Новак и дели Радивоје* (III, бр. 3). Док је ова права приповетка, ерлангенска је потпуна балада (бр. 66): Новак, обрћући одсечену главу Алексину, тужи: „Давор луда главо Алексина! Да с' још мало са Новаком ишла, још би, главо, на Алекси била". — Још више и нарочито стварније него о разлици по врстама песама ерлангенских и Вукове збирке могло би се говорити о другим разликама, например о стилским средствима. Позната „композициона шема" (шаблонски план) са два гаврана Вишњићевог *Боја на Мишару* налази се у целини, са свима појединачним прелазима у питањима и одговорима, у ерлангенској бр. 179; с друге стране, има песама с мотивом о два гаврана (бр. 90), или о орлу и гаврану (бр. 86) у другачијој обради, која се у време Вуковог записивања била сасвим изгубила.

Укупно узето, хајдучке и ускочке по свом духу, изразу и свежини показују да су увек биле драге сремским певачима. Да наведемо из Вуковог записивања само песму о Вучку Љубичићу (из III књиге), записану од слепе Живане, за коју је више нас мислило да је научена непосредно од неког дошљака певача. То је, међутим, стара ерлангенска песма (бр. 106), иако је ова старија лошија. Опет Живанина *Невјера љубе Грујичине* (III књига) налази се као ерлангенска бр. 117. Или Вукова *Јерко Латинин и Галовран Лука* (III књига) записана од слепе Јеце, врло много се слаже са ерлангенском бр. 137. Итд. У Вуковој збирци већ има хајдучких и ускочких песама записаних у Срему, али ће их зацело бити још. Према песмама ерлангенског зборника моћи ће се одредити порекло још неких песама које су код Вука остале анонимне, јер се — то се већ сада јасно види — *Ерлангенски зборник* знатним делом своје садржине прелио у сремско певање Вукове збирке. И у овим циклусима, ускочком и хајдучком, има у Вуковој збирци анонимних јекавских песама верних варијаната неким ерлангенским. Например, песме *Цетињка и Мали Радојица* и *Продата љуба Богданова* (Вук I, бр. 738. и 725) имају своје ерлангенске варијанте (бр. 100. и 141). Овој другој се чак и познаје вештачко јекавизирање по превеликом броју скраћивања двосложног јата. Кад се буде правила детаљнија језичка анализа епских песама и балада из одељка „Љубавне и друге различне пјесме", у првој књизи Вуко-

вој нађи ће се доста песама на којима се познаје вештачко јекавизирање.

Као код муслиманских тако и код хајдучких и ускочких песама ерлангенских видимо јаку асимилативну моћ сремског народног певања коју је затекло Вуково записивање. Географска средина велике множине ових песама открива нам пут којим су те песме и њихови творци прешли из своје постојбине до Срема. Тај пут је онај исти којим су се у почетку и у средини XVI века кретале, али у обрнутом правцу, бугарштице.

*

У Ерлангенском зборнику, осим помена „српског цар Стефана" у једној песмици од 59 стихова (бр. 92), у којој се царевом сестром жени војвода Војин из Вучитрна (ту родбинску везу знамо из Подруговићеве *Женидбе Душанове),* нема ништа више о Немањићима. Песма о Војиновој женидби била би једина која би се могла узети као кржљави почетак циклуса Немањића. Косовске песме нема ниједне у нашем зборнику, али се јављају нека имена позната из Вукових косовских песама. Заједно с још неким јунацима старијег и млађег времена они се појављују у двема женидбеним песмама као сватске старешине! Једна је поменута песма о Војину, друга је о женидби Црнојевића Ивана (чије је порекло неодређено а титуле нема никакве). Али су нека имена и атрибути њихови изопачени и нагрђени. Југ Богдан је Југовић Богдан, Мусић је Мусојевић, Реља има атрибут: „од Будима", Новак је „кадија" у сватовима. Све као одговори лоших ђака. Девет Југовића су остали неповређени. Милош Кобилић чува своје историјско неулепшано презиме. Уз њих су остали стари јунаци Марко, Реља, „од Сибиња" Јанко, Секула, као и неки млађи: Кајица Радоња, Новак, Радивоје, Приморац Алекса и још неки. Али и један муслимански јунак Брдарић Мерцан! Једини стих из Вукових косовских песама налази се као атрибут Мусића (Мусојевића) Стефана: „из Мајдана чисто сребрнога". У читавом зборнику Косово се спомиње само једанпут, без икакве везе с косовским бојем, само као обично географско име на путу од Будима до Марковог Прилипа. Кнез Лазар, и то с том историјском својом титулом, јавља се у једној песмици где продаје своју жену Турчину за скерлет и дукате (Али и у једној песми Вукове збирке има нешто слично и ружно: Миличина веза са змајем од Јастрепца).

Све ово јесу само мутне сенке из мрака ропства од којих ће тек кроз један век синути светли ликови циклуса Немањића и косовског, то је слика Срба национално још непробуђених из времена турске владе.

[1] *Јужнословенски филолог* VI, 291.—
[2] Исто, стр. 289. —
[3] Зборник М. С. за књижевност и језик, књ. VIII, 78—9.
[4] Српске народне песме из Срема, Лике и Баније, Нови Сад, 1889.
[5] У Вуковој збирци непознати певачи из XVIII века: Прилози П. П, I година, стр. 162—3. — Такав војник певач јесте и Стеван Вучковић, о коме говори Т. Остојић (в. предговор *Срп. грађ. лирици,* изд. САН, стр. XXIV).
[6] Предговор, стр. XVII и XIX.
[7] в. чланак »Серензенов случај« у прошлој свесци *Зборника М. С. за књижевност.*
[8] *Енциклопедија Југославије,* чланак: *Ерлангенски рукопис.*

[9] *Ковчежић* (В. и Д. музеја) II.
[10] у *Прилозима* П. Поповића XXIX.
[11] Варијанте песама из *Ерлангенског зборника* одредио је уредник издања, Г. Геземан.
[12] Између стиха 126 и 127 састављач зборника је (у преписивању) зацело испустио неколико стихова.
[13] Тако га зову српски певачи. По речима сестре Леке капетана у Милијиној песми муслимани нашег језика звали су га »турском придворицом«. Тако га зове и Његош у *Вијенцу* у сцени сватова.
[14] Љ. Стојановић, *Живот и рад*... стр. 5.
[15] Народну приповетку о Симбелину обрађивао је П. Поповић више пута; први пут опширније у СК Гласнику, 1903, IX, 353; други пут у *Прегледу*, одељак 61.
[16] Објављене у VI књ. државнога издања.
[17] То се види и по песмама из других циклуса (например поменута песма о Пријезди).
[18] У истој књизи.
[19] У истој књизи.
[20] У песми бр. 124 (о Филипу и Марку).
[21] У *Женидби Тодора од Сталаћа.*
[22] *Тумачења*... стр. 119.
[23] Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, тачка 711.
[24] I књ. бр. 303а
[25] Можда је то објашњење Вуку дошло од Копитара (Преписка I, 240), који је Вука на то упућивао.
[26] Преписка I, 142, 146.
[27] Стојановић, *Живот*, стр. 757.
[28] или Ердоглија?
[29] в. М. Панић-Суреп, *Филип Вишњић, песник буне*, Београд 1956, стр. 28.
[30] *Наша народна поезија*, уредио Миливоје Кнежевић, Суботица 1928, стр. 120.

СТОЈКОВИЋЕВ ПРЕВОД НОВОГА ЗАВЕТА

Светислав Марић

Већ сточетрдесет година влада опште мишљење да Атанасије Стојковић, први српски физичар, није превео Нови завет, који је штампан под његовим именом 1824. у Петрограду и 1830. и 1834. године у Лајпцигу, него је то стварно превод Вука Караџића, поднет Библијском друштву у Петрограду, 1820. г., и дат Атанасију Стојковићу да га прегледа а затим и да га исправи, што је он делимично (отприлике до половине) и учинио „искварившн га“ и „у смислу и у језику“, као што је тврдио Вук,[1] а за њим многи поновили истим или сличним изразима.

Одавно сам посумњао у тачност ове тврдње и, што сам боље упознавао Стојковића и Вука, ова сумња је у мени све више расла. Стојковић се школовао[2] у Руми, Шопрону, Сегедину, Пожуну (Братислави) и у Гетингену. Студирао је права, теологију и филозофију и за време свога школовања био одличан ученик и студент. Знао је више језика: латински, грчки, немачки, француски, енглески, руски и нешто пољски и чешки. У основној школи и у гимназији учио је веронауку, а на универзитету слушао је предавања професора теологије Ајхорна, писца обимних и у оно време много цењених дела Историјско-критичких увода у Стари и Нови завет.[3] Стојковић је био врло амбициозан, волео је да се истиче и да одржава везе са угледним личностима. У време превођења Новог завета живео је у Петрограду као државни саветник, а осим тога био је богат човек, са 26.000 јутара земље у Бесарабији.[4] Шта би таквог човека могло навести да рад преводиоца чије се образовање и знање страних језика не може упоредити са његовим, злоупотреби и објави под својим именом?

Нико није тврдио да је плагијат његова *Физика,* коју је израдио одмах после завршених студија, него је, благодарећи њој, био изабран за члана Научног друштва у Гетингену[5] и за професора физике на универзитету у Харкову и назван „славни писац *Физике* на српском језику“.[6] Било би чудновато и необјашњиво да он у својој педесетој години присвоји туђ превод дела које је до тада већ било преведено на многе језике и да га објави у издању друштва коме је о том преводу дао неповољно мишљење.

Осим тога, уместо да „русославизира“ Вуков превод, као што је рекао Шафарик,[7] Стојковићу би било лакше и једноставније да Нови завет преведе са руског превода штампаног 1820. г. упоредо са црквенословенским него са Вуковог рукописа, ишараног његовим исправ-

кама, особито кад се још узме у обзир да је Стојковићев језик често ближи тим језицима него Вуковом. Затим, може се веровати ономе што је Стојковић казао Стефану Живковићу: да више воли поново превести Нови завет него да га исправља,[8] јер до истог искуства дође скоро свако ко у нечијем преводу, из било којих разлога, треба да изврши врло многе исправке.

О Стојковићевом преводу није објављен ниједан посебан приказ или критика. Постоје само две кратке белешке: у *Летопису* 1827. о издању из 1824. и у *Сербској пчели* 1840. о издању из 1834. У првој се каже да би вредно било коју главу као пример ставити у *Летопис*, али то „засад бити не може" и наводи се неколико речи: апостоловъ, учениковъ, да се види да је „ортографија славенска".[9] У другој се нетачно тврди да је Стојковић превео и Стари завет, наводи се почетак I гл. Еванђеља по Јовану и почетак I гл. Дела апостолских, износи се мишљење да је превод на више места слободан и обећава се да ће се други пут „опширније говорити о важности целог дела",[10] што није никад учињено.

Ни критичари Вуковог превода Новог завета који су о њему имали неповољно мишљење нису говорили о Стојковићевом преводу; једино је Петронијевић написао да Стојковићев превод није могао бити објављен у издању Руског библијског друштва без одобрења, као што је то тврдио Вук, и да је тај превод у Русији и Србији био забрањен 1836.[11]

Тврдња да је Стојковићев превод плагијат није изречена на основу неке детаљно изведене и објављене критичке анализе него је узгред споменута у писмима и у радовима о другим темама, са недовољним или никаквим доказима. Потекла је од самог Вука. Он је 12. јула 1824. писао кнезу Милошу да је издао Огледе св. писма „да се зна какав је био онај мој превод Новог Завета, који су послије митрополит Леонтије, Атанасије Стојковић и Стефан Живковић у Бесарабији порављали и кварили".[12] А. С. Шишкову је, 14. јан. 1825, јавио да му је, 18. окт. 1823, В. М. Попов вратио рукопис његовог превода који је Стојковић искварио (и можда неколико пута преписао с изјавом да је превод неисправан и недостојан за штампање.[13] Попечительству просвешченија писао је Вук 4. нов. 1847: „И тако он (Стојковић) искрививши мој пријевод и у смислу и у језику начини нови, који се без икаквога даљега прегледања и одобрења наштампа у Петербургу, 1824. године"[14]. У писму Јустину Михајловићу, 28. јан. 1848, каже: „Ја сам овај пријевод преводио прије 27 година, па кад за толико времена нијесам могао те згоде наћи, гледао сам да га наштампам макар како, да се не би по смрти мојој стално или други пут искварио као што је Стојковић већ једном учинио".[15]

Ову Вукову тврдњу поновиће касније, сличним речима: Копитар, Шафарик, Миклошић, Даничић, Ст. Новаковић, Ђорђе Магарашевић, мл., Јагић, Скерлић, Љ. Стојановић, Петар Ђорђић, Ирена Грицкат, Миодраг Поповић и др.

Кад је Вук поклонио рукопис свога превода Новог завета, са Стојковићевим исправкама у њему, Дворској библиотеци у Бечу, њен библиотекар, а Вуков ментор и помагач на изради тога превода,[16] Јернеј Копитар, ставио је на тај рукопис овај запис: „hoc apographum versionis primae Serbicae, ab auctore Vuk Karagich submissum So-

cietati Biblicae Petropolitanae sic refictum a Serbo in Russia degente Athanasio Stojkovich, & tandem in favorem alius apographi ab eodem Stojkovich subministrati rejectu... Illam Stojkovichianam adulterationem vidi impressam, sed Russi nescio qua de causa hucusque nondum permisere publice divendi".[17] Дакле и Копитар каже за Стојковићев превод „прерађен" (refictum) и „фалсификат" (adulterationem), и да је Вуков рукопис одбијен јер је Стојковић поднео свој. Овде је неразумљиво зашто се он пита, 1831. г., што Руси не пуштају у продају Стојковићев превод, кад је већ изашло друго, лајпцишко издање.

Павле Јозеф Шафарик је пре 1833. г., за време свога живљења у Новом Саду, написао у својој Историји српске књижевности, објављеној после његове смрти, ово: „Stojković soll, sichern Vernehmen nach, Karadžić's Übersetzung benutzt haben. Letzterer hatte nämlich seine Übersetzung des neuen Testaments der Bibelgesellschaft übergeben: sie wurde aber zuerst von Stojković durch und durch russoslavenisiert... dann auf sein Gutachten, als zu gemein, verworfen, worauf Stojković seine Übersetzung der Bibelgesellschaft aufschwatze. Für ein Plagiat soll unter andern auch das serbische Wort, „бодило" st. κέντρον sprechen". Даље каже да Стојковићев превод врви од несрпских речи, као што су: человѣкъ, когда, востокъ, солнце и др. Из онога што је напред речено јасно је да је Шафариково „поуздано чувење" (sichern Vernehmen nach) дошло од Вука или од Копитара.

Неће бити тачно ни да је Стојковић натурио (aufschwatzte) свој превод Руском библијском друштву, јер Јагић у својој расправи, о којој ће касније бити реч, каже да је Стојковић ради превода био позван у Петроград од министра просвете Галицина.

Шафариков приговор Стојковићу због напред наведених несрпских речи је потпуно неоправдан. На основу чега би се могло претпоставити да ће Стојковић после двадесет година живљења у Русији, од тога десет година проведених у предавањима на универзитету и писању врло обимних дела, и једно и друго, разуме се на руском, преводити на други и бољи језик од онога којим су писана његова дела пре одласка му у Русију: *Кандор, Аристид и Наталија, Српски секретар* и *Физика*. И с каквим правом би се то од њега могло тражити? То значи приговарати му што он није био реформатор српског књижевног језика.

„Бодило" заиста има и код Стојковића и код Вука, у Делима апостолским гл. XXVI, ст. 14. Навешћу тај стих у преводу Вуковом (В.), затим Стојковићевом (С.), па руском (Р.), немачком (Н.), француском (Ф.), енглеском (Е.) и латинском (Л.) и у грчком оригиналу (Г.)[18] Тако ћу поступати и касније где год будем упоређивао Стојковићев и Вуков превод, а понегде ћу изнети и разлике између Вуковог превода у рукопису у Огледима св. писма и у штампаном преводу, као и између Стојковићевих исправки у Вуковом преводу и његовог објављеног превода.

Ево поменутог стиха:

В. Тешко ти је противу бодила праћати се.
С. трудно ти е противъ бодила пратьати се.
Р. Трудно тебе идти противъ рожна.
N. Es wird dir schwer sein wider den Stachel zu löcken.

F. Il te serait dur de regimber contre les aiguillons.
E. it is hard for thee to kick against the pricks.
L. durum est tibi contra stimulos calcitrare.
G. σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

Стојковић на овом месту није у Вуковом рукопису начинио никакву измену, али је у свом преводу „тешко“ заменио са „трудно“. Вероватно због тога што ни у оригиналу и ни у једном од ових превода, осим у немачком, на томе месту не стоји реч која значи „тешко“. У црквенословенском преводу (ц. сл.) ту се налази „жестоко“. Осим тога, тај стих код Стојковића почиње малим словом, као у енглеском и у латинском. Према томе, Стојковић је имао при превођењу оригинал и још који превод поред Вуковог, ако га је у то време још имао, односно његов препис, како га је обедио Вук.

У Вуковом *Рјечнику* нема реч „бодило“, а у *Рјечнику* Југославенске академије стоји да се „Бодило“ (stimulus) налази код Марина Држића. Међутим, Вук је у рецензији на *Српске новине*, у фебруару 1814, написао да се, кад неке речи нема у народном говору, може употребити туђа или словенска реч или скована реч која ће бити прилична томе значењу, на пр. „бодило“ за „бајонет“.[19] Овде Вук није сковао реч „бодило“, јер није у питању бајонет, него штап са гвозденим шиљком за гоњење стоке. Шарић[20] је на том месту ставио „остан“, која се налази у Вуковом *Рјечнику*, са значењем Stachel, stimulus, баш исте речи као у немачком и латинском преводу.

Биће да је тај стих пословица. Тако је у грчком, латинском, немачком, француском, енглеском и руском.[21] Истина да такву пословицу нисам нашао у нашим збиркама, а прегледао сам оне које су објавили: Ј. Мушкатировић, В. Караџић, Ј. Памучина, М. Стојановић, Ђ. Даничић, М. Капетановић, Ј. Шкарпа, И. Касумовић и А. Шимчик. Али то још не значи да их нема међу онима до којих нисам могао доћи, као на пр. оне које су забележили: П. Р. Витезовић, Т. Миклоушић, Алтести и др., или је можда тај стих преузет из неког од наших ранијих превода Новог завета, на пр. П. Петретића, Б. Кашића, П. Кнежевића, које такође нисам видео.

У Luni, додатку загребачких немачких новина, изишао је, 1847. бр. 98, похвалан чланак о Вуковом преводу Новог завета, где се опет тврди да је Стојковић покудио Вуков превод што је написан простим народним језиком, поправљао га, замењујући у њему српске речи руским, на пр. когда—када, солнце—сунце, и да је доцније по Вуковом преводу начинио свој.[22] Чланак је без потписа, али у примедби испод текста стоји: „Овај је чланак посао једнога човјека који је тако знатан у Славенској књижевности да се на његов суд може сватко ослонити са свијем.“ (Превод Ђ. Даничића). Љ. Стојановић мисли,[23] а Радивој Врховац тврди да га је писао Ф. Миклошић,[24] што је врло вероватно, јер он је после Копитареве смрти (1844) помагао Вуку око превода,[25] па не би било згодно да се зна да га он јавно хвали.

Ђура Даничић је 1862. објавио један опширнији рад,[26] да би истакао лепоту језика у Вуковом преводу Новог завета. Каже да је овај рад написао још 1847, кад је изашао Вуков превод, али га није могао одмах штампати. Ту је изнео око шездесет реченица из Вуковог превода, упоредивши их са одговарајућим местима у разним преводима на страним језицима и са десет у Стојковићевом преводу,[27]

са констатацијом да је Вук увек „најлепше превео од свију“, са закључком: „што се тиче језика ово дјело Вуково не може да не припада међу најљепше пријеводе светога писма што их има.“ Осим тога, изређао је, на читаве три странице, поједине речи из Вуковог и Стојковићевог превода, на пр. кад—когда, тада—тогда, зашто—зачто, исток—восток, и сл.[28] затим је навео Копитареву забелешку на рукопису Вуковог превода и додао: „Дакле Вук је оне књиге (рукопис има две свеске, I са 315 и II са 372 листа) писао, а Стојковић онако поправљао! Ето како је постао тај пријевод који није ништа друго него искварен Вуков.“[29]

Стојан Новаковић је, 1865, у својој *Библиографији*, испод наслова Стојковићевог превода Новог завета, ставио, ситним словима, „Шафарик: Како смо поуздано чули, Стојковић је употребио пријевод В. С. Караџића.“ Почетак ове реченице је дослован превод из напред-наведеног места код Шафарика.

Ђорђе Магарашевић је, 1898, у *Летопису* поновио оно што смо видели да је било у *Луни*, и завршио овом тврдњом: „И тако је Стојковић по Вуковом преводу написао сам други превод Новог завета.“[30]

Ватрослав Јагић је, 1910, у *Историји словенске филологије*, казао: „Придерживаясь враждебнаго Вуку направленія Стойкович передѣлалъ, по словамъ Вука, переводъ его на языкь славеносербскій.“[31] Ово би могло изгледати као ограда од Вукове тврдње, али није. У *Архиву за словенску филологију*, 1913, он пише: „Es ist unschwer zu beweisen, dass Stojković von der Vukschen Übersetzung, die er ja längere Zeit in der Hand hatte, reichlichen Gebrauch gemacht hat und sie nur durch Eintragung kirchenslavisch-russischer Formen und Ausdrücke bunt gemacht hat. Echte serbischen Formen und Wendungen, offenbar aus der Vukschen Übersetzung, mitunter selbst in phonetischer Schreibweise entlehnt (Z. B. Math. XIII, 6 „presanuše”, was Vuk selbst später in „presahnuše“ korrigiert hat) stehen neben den von Stojković als Verbesserung aufgenommenen Sprachformen und Ausdrücken, die gar nicht serbisch, kirchenslavisch oder russisch sind. Man kann darum ohne Bedenken diese Arbeit als ein halbes verdorbenes Plagiat bezeichnen.“[32] Иако Јагић тврди да је лако доказати да се Стојковић много служио Вуковим преводом, није то доказао. Ако је неко за време превођења неког дела имао код себе неки ранији превод (а то раде сви савесни преводиоци), то још не значи да је начинио плагијат. Приговор да је Стојковић мешао праве српске облике и изразе међу своје црквенословенско-руске такође ништа не доказује, тога има и у његовим ранијим делима, на пр. у *Физици:* „Когда едно тело у друго удари . . .“ (I, 52) „Када камен овако пада . . .“ (I, 55) Ако я у руку мою узмемъ камень . . .“ (I, 55) „Потоцы и рѣке часто сами себи притоке праве . . .“ (I, 306) „Може быти ние до днесь ни единаго народа было, у коему се неби суевѣрій находило“. (III, 241). А једина реч коју Јагић наводи као пример, није „пресануше“ него „посануше“. Исто тако је нетачно забележена година Вукове смрти, 1862, место 1864.

Најзад, нешто што нема везе са Стојковићем, али што показује са каквом савесношћу је извршен овај рад о српскохрватским преводима Библије: није наведен ни један превод старозаветних и новозаветних књига Платона Атанацковића, а било их је десет.

Међутим, Јагић је овде дао један врло добар предлог: да се у Вуковим сабраним делима објави његов рукопис Новога завета са

Стојковићевим исправкама, што, на жалост, није учињено, јер одатле би се видело да нити је Вуков штампани превод као његов рукопис, нити је Стојковићев штампани превод исти као од њега исправљени Вуков.

Јован Скерлић је, 1914, у својој *Историји књижевности*, у чланку о Стојковићу, написао: „Стојковић је узео да дотера превод Новог завета од Вука Караџића, и, покваривши језик, издао је тај превод као свој у Петрограду 1824.“[33], а у чланку о Вуку каже: „Искваривши Караџићев превод, не само у језику но и у смислу, он га штампа у Петрограду 1824.“[34]

Године 1924. Љуба Стојановић у своме монументалном делу о Вуку Караџићу, где је велика пажња посвећена и његовом преводу Новог завета (45 страна), каже: „Овај Стојковићев превод и није никакав самосталан рад, већ само искварен Вуков превод. То се лако и јасно може утврдити међусобним поређењем. Даничић је за њега рекао да је „вјечита срамота књижевности нашој“ и навео масу примера кварења Вукова превода.“[35] Али, ни Стојановић није ни једну једину Стојковићеву реченицу упоредио са Вуковом, а за Даничићеву „масу примера кварења Вукова превода“ већ смо видели да су то само поједине, самосталне речи. И о Грујићевој књизи *Примедбе* на Вуков превод задовољио се да каже само ово: „У њој има преко 300 „примјетава“, које су безмало све потекле или од његова недовољног знања српског језика, или из незнања како се овај посао уопште ради.“ О Грујићевом знању српског језика постоји ово Скерлићево мишљење: „Никанор Грујић и Васа Живковић су пре Бранка Радичевића певали врло добрим српским језиком.“[36] Други део Стојановићеве тврдње стварно значи да Никадор Грујић, који је свршио гимназију и богословију, учио немачки, латински, грчки, црквенословенски и тумачење Св. писма, о чему је касније написао и књигу Увод у тумачење Св. Писма (Нови Сад, 1885.) уопште не зна како се преводи Св. писмо, али то зна нешколовани Вук.

Десет година касније, 1934, Петар Ђорђић написаће: да Вук није добио „онакву награду и признање које је сам превод заслужио, иако се сав тадашњи књижевни свет српски уверио да Стојковићев превод Новог завета, који је у ствари само невешто славенизован и русизован Вуков превод, није за читање.“[37] А у истом чланку стоји и ово: „Многи изрази који се налазе у Вукову преводу постали су већ архаизми или провинцијализми или су сасвим непознати.“ После ове тачне констатације требало је да помисли како је Стојковић могао да те изразе „славенизује“ и „русизује“ кад није знао шта значе, јер су многи од њих били и у оно време провинцијализми и непознати.

О стогодишњици Вукове смрти, 1964, поновиће Ирена Грицкат суд о Стојковићевом преводу који смо већ десет пута овде прочитали: „Пошто је Русија одбила његов (Вуков) и штампала рђав Стојковићев (у ствари рђаво прерађен Вуков, односно Вуком инспирисани, и толико рђав да је морала повући то прво штампано издање)“ . . .[38]

Међутим, мало даље казаће и ово: „да му (Вуку) садржај и стил Библије нису били блиски“ и да се „на местима спиритуалних, не ретко и тамних апстракција, његов стил у суштини показао неспреман.“ А кад је дошла до тога уверења, морала је та места упоредити са оним код Стојковића, јер могло би се очекивати да ће се физичар Стојковић, који има и један спис филозофске садржине *(Кандор)*[39]

„на местима спиритуалних . . . и тамних апстракција“ показати мање „неспреман“ од Вука, тј. да ће их сам боље превести.

Исте године и истим поводом кад и поменута студија Грицкатове, појавила се књига Миодрага Поповића о Вуку Караџићу, мало мањег обима од Стојановићеве. Ту се опет може прочитати: „Стојковић је присвојио Вуков превод и „исправио га“ . . . „Несавесни професор ишао је и даље: издао је као свој тако „исправљен“ Вуков превод, најпре у Петербургу, 1824, а потом у Лајпцигу, 1834.“ — Затим: „Вуков рукопис је зло прошао у рукама обесног спахије учењака. Преко Вуковог текста Стојковић је немилице исписивао русизме и славјанизме, Вуково „светога“, „чу се“, „по Витлејему и околини његовој“, „осјећаш“ . . . заменио је својим „святогъ“, „слышанъ е быо“, „по Ви^{6}леему и по всѣмъ неговымъ предѣламъ . . .“[40]

На крају књиге, међу сликама, налази се фотокопија једне стране Вуковог рукописа са Стојковићевим исправкама, једина која је до сад објављена. На њој је снимљен свршетак Еванђеља по Матеју (XXIII, 19, 20) и почетак Еванђеља по Марку (I, 1, 2, 3). Ово је несумњив доказ да писац не само што није упоређивао Стојковићев превод са Вуковим, него није добро разгледао ни овај снимак. Јер, да је то учинио, не би тврдио да је Вук „1820. послао рукопис писан старим правописом са ъ, ы, ѣ и ь (ю и я не спомиње) у Петербург“, а на снимку се види да је Вукова реч „почетак“, коју је Стојковић прецртао и изнад ње написао „начало“ без знака ъ, да је место Вукове речи „вијека“ Стојковић написао „вѣка“. Јерове је дометао Стојковић, што се најбоље види код „их“, где је ъ стављено изнад зареза, јер није било места. А да је писац упоредио Вуков рукопис са његовим штампаним преводом, видео би да је Вук „путање“ заменио са „стазе“, као што му је Стојковић исправио; док је Стојковић „вѣка“ у свом преводу заменио са „свѣта“, јер је нашао у немачком преводу Welt, у француском monde, у енглеском world, на месту те речи.

Као што се види, сви о Стојковићевом преводу Новог завета изричу исти суд без икаквих доказа, само Шафарик и Јагић у потврду тога наводе по једну мало необичнију реч која се налази и код Вука и код Стојковића.

Ко има да суди о ваљаности неког превода, мора да га упореди са његовим оригиналом, односно са текстом са којега је преведен, а кад је у питању рукопис припремљен за штампу, то треба да буде што савесније извршено. Међутим, у случају Стојковића и Вука нико се није ни запитао на основу којег оригинала или чијег превода је Стојковић могао утврдити да Вуков превод није добар. По ономе што је све написано о Стојковићу поводом његовог суда о Вуковом преводу, а још више о његовом, морало би се помислити да Стојковић није ни гледао ни у какав оригинал нити превод Новог завета него да је, због тога што му се није свидео Вуков језик и правопис (1823!), једноставно мењивао у њему поједине речи, стављајући место њих руске, црквенословенске, славено-српске или чак измишљене, и тако израдио свој превод.

Ово мишљење је сасвим неосновано, јер ако је Никанор Грујић могао да стави три стотине примедаба[41] на тачност Вуковог превода, објављеног 1847, оправдано је претпоставити да је Стојковић на његов рукопис из 1820. могао ставити још више, пошто је Вук чак и после Копитарове смрти, уз помоћ Миклошићеву, и даље поправљао

свој превод. Осим тога, ако је Вук за време превођења Новог завета „имао на столу пријеводе готово свију Европскијех језика и два јелинска оригинала“ и „тражио помоћи у десет пријевода“,[42] зар је могуће да се Стојковић није служио ниједним? и зашто је отишао у Петроград да онде преводи Нови завет, што и то није радио на свом имању у Кишењеву, где је прегледао и исправљао Вуков превод? Вероватно зато што је онде могао наћи све што му је требало за тај посао.

Исто тако нико се није заинтересовао да ли је Стојковић поднео Библијском друштву писмени извештај, с опширнијим образложењем зашто сматра да Вуков превод не треба штампати, и како је о томе обавештен Вук. Вероватно је да је реферат постојао и да је можда и саопштен Вуку. Нештампање превода значило је прекид уговора између Друштва и Вука, а онај ко не изврши уговор могао би изгубити парницу пред судом. Вук није тужио Друштво, иако је требало да добије још 2000 рубаља,[43] вероватно зато што је знао да не би могао доказати да је превод тачан, а још мање да је у њему савремени књижевни језик; а и Друштво није од њега тражило повраћај примљених 3000 рубаља, можда и због Стојковићеве понуде да изради други превод „за бадава“, како је рекао Вук.[44]

Вук, истина, нигде није споменуо евентуални Стојковићев реферат о свом преводу, као што није објавио ни свој одговор на Грујићеве *Примедбе*, који је почео спремати 1853,[45] јер би можда више штете него користи донео његовој ствари: борби за народни језик у књижевности и фонетски правопис, а одговарао је на мање важне критике, на пр. Авраму Петронијевићу (Господину са два крста)[46], а Даничић, уместо њега, В. Лазићу.[47] Изгледа да је и „рат за српски језик и правопис“ вођен по истом принципу као и сви ратови: не учинити ништа што би могло ићи у прилог противнику. Тако је и Даничић у свом напред поменутом приказу Вуковог превода, десет година после појаве *Примедаба* Н. Грујића, написао: „је ли Вук вјерно превео Нови Завјет, ја нијесам рад ништа говорити; то треба да кажу наши богослови“,[48] а знао је за *Примедбе* архимандрита Грујића, јер је Вуков спремани одговор на њих писан, већим делом, Даничићевом руком.[49]

Са мишљењем о верности Вуковог превода може имати везе и то што Шафарик и владика Платон Атанацковић, које је Вук молио, 1847, да напишу приказ његовог превода, нису то учинили. Шафарик се изговарао старошћу: „а сада и мени се примиче вече, рука постаје све тежа, а пред очима мрачно“,[50] међутим је, десет година касније, издао своје *Словенске старине*, обимно дело, са преко хиљаду страна. Владици Платону, кад га је и он замолио да прикаже Вуков превод, одговорио је: „ich konnte es nicht tun, denn ich fand mich weder äusserlich noch innerlich dazu berufen“.[51] Атанацковић је обећао Вуку да ће дати своје мишљење о његовом преводу, али обећања није одржао, него је сам превео неке делове Новог завета[52], и из упоређења тих превода са Вуковим може се закључити шта је о томе мислио.

Иако се растурање преведених књига не забрањује због њиховог лошег превода, морамо се осврнути и на многе тврдње да је Стојковићев превод био забрањен, и то баш због тога како је био урађен, јер и за њих нису дати убедљиви докази.

Изгледа да и тврдње о забрани Стојковићевог превода и о његовим издањима имају свој извор код Вука. Он је у свом поменутом

писму Попечительству просвешченија, 4. нов. 1847. писао: „Но како се по гласовима са разнијех страна дозна у Петербургу да језик у Стојковићевом пријеводу нити је Српски ни Руски ни Славенски, него да је бесправилна смјеса сва три ова језика и четвртога из главе његове, тако га ондје одмах забране, и егземплара од њега не пусги се више на свијет осим онијех који су у почетку поклоњени Стојковићу; али Стојковић пред смрт своју уговори с Англијским Библијским друштвом те се онај његов пријевод у Липисци 1834. г. на ново прештампа од слова до слова“. Миклошић је то поновио у *Луни* готово истим речима: „на многе тужбе да језик у њему није ни Српски, ни Руски, ни Славенски, него да је бесправилна смјеса ова сва три језика, одмах се забрани, тако да само неколико егземплара у народ изиђе које је сам Стојковић раздао.“ (прев. Ђ. Даничић) Магарашевић је у споменутом чланку у *Летопису* поновио исто, и, као и Вук, навео само издање Стојковићевог превода из 1834; такође и Скерлић, овако: „Када се у Петрограду чуло да је Стојковић превео не на српски но у једној руско-српско-црквенословенској збрци, забрани се даље растуривање књиге. Енглеско Библијско друштво прештампало је Стојковићев превод 1834. у Лајпцигу.“[53] Шафарик је писао Вуку 4. V 1834: „У целој овој ствари једно ми је само чудно: куд су се дели толики први примерци прва два издања? Међу Србима у Угарској и у Славонији ја нисам видео ни једног примерка; то исто уверавате ме ви да је и у осталој Србији. Мени пада на памет, да Библијско друштво можда цело издање шаље у Петроград, одакле оно по невољи место у Србију иде у ватру или у нужник.“ (прев. Љ. Стојановић).[54] Љ. Стојановић о првом издању Стојковићевог превода мисли ово: „Како ово издање није ни пуштено у промет, већ је уништено, значило би да му је Стратимировић био противан.“[55] Јован Радонић, који у својој студији о Атанасију Стојковићу говори и о његовом преводу Новог завета а не тврди нити пориче да је плагијат, о забрани тога превода каже оволико: „Биће да је Петроградско библиско друштво у свом измењеном саставу увидело да Стојковићев превод није ни српски, ни руски, ни словенски него мешавина та три језика. Због тога је оно оклевало да растура Стојковићев превод Новога завета.“[56] Међутим, већ идуће године по изласку из штампе Стојковићевог превода, 1825, Друштво је укинуто, и то би могло имати везе са „забраном“ и са „оклевањем у растурању“ Стојковићевог превода.

Чудновато је како многи не знају за издање Стојковићевог превода из 1830, а Даничић не зна ни за оно из 1824; у свом раду о Вуковом преводу навео је само оно из год. 1834. Исто тако, нико се није запитао, а још мање тражио одговор: зашто су Енглези двапут прештампали Стојковићев превод Новог завета, по чијој препоруци. Они су можда знали да Вуков језик није био тадањи књижевни језик српски и да старина језика у верским стварима не смета: они још и данас радо читају енглески превод Библије из 1611. г.

Као што смо напред видели да се Шафарик жалио Вуку што нигде нема Стојковићевог превода Новог завета, тако је Востоков писао Копитару, 22. јан. 1830,[57] да се нигде у књижарама не може наћи Стојковићев превод, што је разумљиво: издање из 1824. могло је бити распродато (ако није било уништено), а оно из 1830. још није било изашло из штампе или није стигло у Петроград. Али ипак,

Стојковићев примерак превода из 1824. имала је Народна библиотека у Београду,[58] а има га и данас Епархијска библиотека у Сентандреји;[59] Библиотека Матице српске има два примерка из 1830. (један је био својина Саве Текелије) и један из 1834.

Све што је Вук рекао о Стојковићевом преводу Новога завета видели смо да су угледни научници понављали, без нарочитих испитивања и доказа, тако да човек мора да се сети како су средњевековни сколастичари као аргумент у доказивању употребљавали изреку magister dixit.

Међутим, колико је Вук био непристран кад је говорио о свом и о Стојковићевом преводу показаће ове његове изјаве с тиме у вези. Стојковићев превод је много гори од његова и можда најгори од свих на свету.[60] Стојковић је пореклом Србин и не зна добро српски.[61] Српски митрополит и епископи једва знају читати, а од писања толико, да једва могу потписати своје име.[62] „Један митрополит Српски има у Бесарабији, који је истина Грк, али зна српски боље него сви митрополити и владике по Србији и Босни.“[63] Пристаје да се његов превод штампа босанским наречјем, с додатком на заглављу „за Србе Мухамеданске вероисповести (Бошњаке), којих има у Босни и Херцеговини више од милион душа.“[64] (то пише Вук 1831, а тек 1910. било их је 600.000, већином неписмених). „Тако се ја надам да ће и највећи наши богослови, који су се до сад само на славенски пријевод ослањали, тек с помоћу овога пријевода моћи управо разумјети многа мјеста у Новоме завјету.“[65] „Ја мислим да слава овога пријевода више вриједи и од Сирига и од Даља.“[66] „Свака штампана критика на овај мој пријевод биће ми врло мила.“[67]

После свега досад реченог, изнесене тврдње о Стојковићевом преводу Новог завета изгледају врло сумњиве, али њихова нетачност може се доказати само упоређивањем Стојковићевог превода са Вуковим, што ће у продужењу бити учињено.

Прелиставајући сва еванђеља и све посланице у Вуковом преводу наилазио сам на реченице које нису имале смисла или нису биле довољно јасне, бележио сам их, исписао иста места из Стојковићевог и других превода, као што сам казао да ћу чинити кад сам говорио о Шафарику. Из сваког случаја видело се да је то место у Стојковићевом преводу разумљиво и да то, наравно, није могло настати „од кварења смисла и језика“. Дао сам и текстове: на руском, зато што је Стојковић дуго живео у Русији и радио свој превод за Руско библијско друштво, па је невероватно да не би употребио руски превод, на немачком — због Вукове тврдње да се он, поред црквенословенског превода, служио и Лутеровим; на француском и енглеском, светским језицима које је Стојковић знао, па ако је сам преводио — а не преудешавао Вуков —, врло је вероватно да је и у њих загледао; на латинском — који би сваки савестан преводилац требало да погледа, и на грчком оригиналу; из црквенословенског само поједине карактеристичне речи, нашим правописом. Цитате ћу поређати као што су били у Вуковом рукопису и у Стојковићевом преводу. (Вук је у свом штампаном преводу ставио посланице апостола Павла испред посланица других апостола.)

MATEJ, I, 1

B. Племе Исуса Христа, (у рук. Риста)
C. Родословіе Іисуса Христа,
P. Родословіе Іисуса Христа,
N. Dies ist das Buch von der Geburt Jesu Christi,
F. Genealogie de Jesus Christ,
E. The book of the generation of Jesus Christ,
L. Liber generationis Jesi Christi,
G. Βίβλος γενέσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ
У црквенословенском (цсл.) Књига родства.

Стојковићев превод је исти као руски и француски, а Вуков није сличан ниједном од превода, ни оригиналу. В. Лазић[68] и Н. Грујић[69] су приговорили Вуку што је овде казао „племе“ место „родословіе“. Првом је одговорио Даничић,[70] другоме Вук. Овако Даничић: „Али једва може човјек да се не засмије кад чује гдје Вуку забављају што је γενεαλογία превео са „племе“. „А ни наше слово није Грчко λόγος него је γράμμα. Међутим, „слово“, λόγος има и у Змајевим дечјим песмама *(Патак и жабе)*, а реч „ богослов“ коју и Даничић употребљава, начињена је као и „родослов“. Осим тога, Даничић и у свом преводу Старога завета има „племе“ где год се говори о пореклу и потомству. (I Мојс. X, 1; XI, 10; XXVI, 1) Вук у свом спреманом одговору Грујићу каже да је много размишљао како да то преведе: није могао рећи „тефтер“ јер се у њега бележи вересија, „читуља“ — јер је попис мртвих, „порекло“ — јер то значи „презиме“; „књига рођења“, јер је глава у којој се та реч налази врло кратка, али је заборавио да је у рукопису и у Огледима Св. писма „посланица“ преводио са „књига“, а друга и трећа Посланица Јованова нису дуже од I гл. Матејеве. (Ово је учинио вероватно зато што Лутер преводи „посланица“ са *Brief*, писмо, а то је у народним песмама „књига“.) Зато мисли да је најбоље „племе“.

MATEJ, I, 19

B. А Јосиф муж њезин, будући побожан, (у рук. добар)
C. Јосифъ мужъ нѣзинъ, будутьи праведанъ,
P. Јосифъ же мужъ ея, будучи праведенъ,
N. Joseph aber, ihr Mann, war fromm
F. Joseph, son époux, qui était un homme de bien
E. Then Joseph her husband, beeng a just man,
L. Porro Josephus vir ejus, quum esset justus,
G. Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, δίκαιος ὢν,

Стојковић има „праведан“, као што је у ц. сл. (праведен), руском, енглеском, латинском и грчком, Вук „побожан“, као у немачком.

MATEJ, I, 20

B. оно што се у њој заметнуло од Духа је светога. (у изд. 1857. зачело)
C. оно, что се у ней зачело есть отъ Духа Свята.
P. родившееся въ ней есть отъ Духа Святаго.
N. das in ihr geboren ist, das ist von dem heiligen Geist.
F. l' enfant qu'elle a concu vient du Saint Esprit.
E. that which is conceived in her is of the Holy Ghost.
L. quod in ea genitum est, ex Spiritu Sancto est.
G. τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν Ἁγίου.

Стојковићев превод исти као енглески. Вук је извршио исправку вероватно по Грујићевој примедби. (Грујићева књига изашла 1852.)

MATEJ, II, 6

B. најмањи у држави Јудиној;
C. меншій отъ главныхъ градовъ Іудиныхъ,
P. не меньше воеводствъ Іудиныхъ;
N. die kleinste unter den Fürsten Iudas;
F. le moindre entre les principales villes de Juda,
E. not the least among the princes of Juda;
L. minima es inter duces Judae;
G. Οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόνοσιν Ἰούδα.

Код Стојковића као у француском, у цсл. стоји „во владиках“, Вуково „у држави“ нема нигде.

MATEJ, II, 11

B. па отворише даре своје
C. и отворивши сокровища своя
P. и, открывъ сокровища свой,
N. und taten ihre Schätze auf,
F. ils ouvrirent ensuite leurs trésors,
E. and when they had opened their treasures,
L. apertisque thesauris suis,
G. καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν,

Стојковић и Рус задржали су црквенословенско „сокровишча“, блага, као што је и у осталим текстовима, осим код Вука.

MATEJ, IV, 16

B. људи .. видјеше видјело велико (у рук. виђеше виђело)
C. народъ .. видѣо е свѣтъ великій (у рук. люди видѣше)
P. народъ увидѣлъ свѣтъ великій,
N. Das Volk .. hat ein grosses Licht gesehen,
F. Ce peuple .. a vu une grande lumière;
E. The people .. saw great light;
L. populus .. vidit lucem magnam:
G. ὁ λαὸς εἶδε φῶς μέγα,

Стојковић има „народ“, као сви остали, само Вук каже „људи“. Кад је исправљао Вуков превод, задржао је „људи“, мењао је само правопис. Грујић је приметио Вуку да треба рећи „светлост“ а не „видјело“. Вук му је одговорио да је светлост, *Glanz, fulgor*, сјај; исто значење забележено је и у II издању *Рјечника*.

MATEJ, IV, 18

B. гдје мећу мреже у море, (у рук. ђе)
C. кои су бацали мреже у море,
P. закидывающихъ сѣти въ море;
N. die warfen ihre Netze ins Meer;
F. qui jetaient un fillet dans la mer;
E. casting a net into the sea;
L. jacientes rete in mare:
G. βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλλασαν.

Стојковићев превод исти као немачки, изоставио је „своје“, можда зато што га нема ни у оригиналу ни у другим преводима; код свих осталих има „бацајући“, у цсл. „вметајушча“, али нико не каже „мећу“, као Вук.

MATEJ, V, 18

B. докле небо и земља стоји,
C. прежде тье прейти небо и земля,
P. доколѣ не преидетъ небо и земля,
N. Bis das Himmel und Erde zergehe,
F. tant que le ciel et la terre ne passeront point,
E. Till heaven and earth pass,
L. Usquedum praeterierit coelum et terra.
G. Ἕως ἄν παρέλθῃ ὁ οὐρανος καὶ ἡ γῆ.

Стојковић, као и сви остали, има „пређе“ или „прође“ (и у ц. сл. је „преидет“). Једино је Вук превео „стоји“.

MATEJ, V, 37

B. а што је више од овога, ода зла је.
C. а что е сувыше отъ овога, то долази отъ лукавога.
P. а что сверхъ этого, то отъ лукаваго.
N. was darüber ist das ist vom Übel.
F. ce qu'on y ajoute vient du malin.
E. for whatsoever is more than these cometh of evil.
L. quod autem supra haec redundat, ab illo improbo emanat.
G. τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν.

Вук је превео као Лутер, а Стојковић као што је у руском, а и malin, improbus и πονηρός не значи „зло“ него „неваљао, покварен“.

MATEJ, V, 41

B. И ако те потјера ко један сахат, иди с њиме два (у рук. поћера)
C. И ако те кто принуди, да идеш съ нимъ едну милю, иди съ нимъ две. (у рук. единъ часъ и два)
P. И кто принудитъ тебя идти съ нимъ одно поприще, иди съ нимъ два.
N. Und so dich jemand nötigt eine Meile, so gehe mit ihm zwei.
F. Si quelqu'un te force à faire un mille, fais-en deux avec lui.
E. And whosoever shall compel thee to go a mile, go with him twain.
L. et quisquis te angariabit ad milliare unum, abi cum eo duo.
G. καὶ ὅστις σὲ ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο.

Стојковић је у Вуковом рукопису само „сахат“ заменио за „час“, у свом преводу је место „потјера“ ставио „принуди“ и место „час“ — „миљу“, јер је тако у свим осталим текстовима.

MATEJ, VI, 1

B. Пазите да правду своју не чините пред људима
C. Чувайтесе, да милостыню вашу не раздаете предъ людма,
P. Смотрите, не творите милостыни вашей передъ людми,
N. Habt Acht auf eure Almosen, dass ihr die nicht gebet vor den Leuten
F. Gardez vous de pratiquer votre justice devant les hommes
E. Take heed that ye do not your alms before men
L. Attendite ne justitiam vestram exerceatis coram hominibus,
G. προσέχετε δὲ τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,

Стојковић има „чувајте се“, као што је у француском, а Вук „пазите“, као код свих осталих; Стојковић је превео „милостињу“, као што је у ц. сл. (милостињи), руском, немачком, енглеском и грчком, а Вук — „правду“, као у француском и латинском. Постоји и грчки текст где место ἐλεημοσύνην стоји δικαιοσύνην, што значи „правду“.

MATEJ, VII, 16

В. По родовима њиховијем познаћете их. (у рук. њиховим)
С. По плодамъ ихъ познати тьете ихъ. (у рук. ниховимъ познатьете)
Р. По плодамъ ихъ узнаете ихъ.
Н. An ihren Früchten sollt ihr sie erkennen.
Ф. Vous les reconnaîtrez à leurs fruits.
Е. Ye shall know them by their fruits.
Л. A fructibus eorum agnoscetis eos.
G. ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.

Стојковић као и остали има реч „плодови“, само Вук каже „родови“, иако и у ц. сл. пише „плод“. Вук није уопште разликовао „род“ и „плод“, што се може видети у *Рјечнику* код речи „род“, 4) где за „плод“ наводи као пример „Вишњичица род родила“, међутим ту „род“ није „плод“ него сви њени плодови.

MATEJ, X, 10

В. јер је посленик достојан свога јела. (у рук. зашто посленик вриједи)
С. ербо посленикъ заслужуе пищу свою. (у рук. зачто п. добива пропитание)
Р. Ібо трудящійся достоинъ пропитания.
Н. Denn ein Arbeiter ist seiner Speise Wert.
Ф. car l'ouvrier mérite sa nourriture.
Е. for the workman is worthy of his meat.
Л. nam dignus est operarius alimento suo.
G. ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστίν.

Код Стојковића имамо „заслужује“, као у француском (mérite), а код Вука „достојан“, као код свих осталих. Али, ако се има на уму да грчко ἄξιος, латинско dignus и енглеско worthy не значе само „достојан“ него и „заслужан“, онда је Стојковићев превод тачнији и више има смисла.

MATEJ, XI, 8

В. Човјека у меке хаљине обучена?
С. Человѣка ли облечена у драгоцѣно одѣло?
Р. человѣка ли, одѣтаго въ мягкия одежды?
Н. einen Menschen in weichen Kleidern sehen?
Ф. un homme vetu d'habits précieux?
Е. A man clothed in soft raiment?
Л. hominem mollibus vestibus amictum?
G. ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ὑματίοις ἠμφιεσμένον.

У Стојковићевом и у француском преводу налази се придев „драгоцен“, а код Вука и осталих и у ц. сл. (мягки) „меки“; „хаљина“ (одело) код Стојковића и у енглеском је у једнини, а код осталих у множини. Да ли је Стојковић прво узео из француског а друго из енглеског превода или је имао неки други извор? Овде вреди напоменути да у Новом завету двадесетог века[71] то место гласи „a man richly dressed“ (човека богато обученог).

MATEJ, XII, 7

В. Кад бисте пак знали шта је то: милости хоћу а не прилога,
С. Когда бысте вы знали, что значи ово: милости хотьу, а не жертве,
Р. Если бы вы знали, что значитъ: милости хочу, а не жертвы,
Н. Wen ihr aber wüsstet, was das sei: »Ich habe Wohlgefallen an der

Barmherzigkeit und nicht an Opfer«,
F. Si vous saviez ce que signifie: Je prends plaisir à la miséricorde et non aux sacrifices,
E. But if ye had known what this meant, I will have mercy, and not sacrifice,
Л. Quod si nossetis quid sit, Misericordiam volo, et non sacrificium,
G. εἰ δὲ ἐγνώσκειτε τί ἐστιν Ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν.

Стојковићев превод је као руски и енглески, а у свим осталим, и у ц. сл. (жертви) и у оригиналу, стоји „жртве"; само Вук је казао „прилога".

MATEJ, XII, 18

B. метнућу дух свој на њега, и суд незнабошцима јавиће.
C. на Нѣему тье почивати духъ Мой и Онъ тье возвѣстити народамъ. истину.
P. Положу духъ Мой на него, и возвѣститъ народамъ судъ.
H. ich will meinen Geist auf ihn legen, und er soll den Heiden das Gericht verkündigen.
Ф. Je mettrai mon Ésprit sur lui, et il annoncera la justice aux nations.
E. I will put my spirit upon him, and he shall shew judgement to the Gentiles.
Л. ponam Spiritum meum super eum, et judicium gentibus annunciabit.
G. θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ᾽ αὐτόν, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ.

У оригиналу и у свим преводима се каже да ће објавити „суд", само Стојковић уместо „суд" има „истину". Биће да је држао да је то прави смисао те реченице или је нашао неко оправдање за то. Вероватно је ово друго. У Јерусалимској Библији[72] на дотичном месту стоји: he will proclaim the true faith to the nations (објавиће истиниту веру народима).

MATEJ, XII, 20

B. свјештила запаљена
C. свѣщила коѣ се дыми
P. льна курящагося
H. den glimmenden Docht
Ф. le lumignon qui fume
E. smoking flax
Л. linum fumigans
G. λίνον τυφόμενον.

Стојковић превео као и остали, а не погрешно као Вук.

MATEJ, XIII, 13

B. и чујући не чују
C. и слушаютьи не чую,
P. и слыша не слышатъ,
H. und mit hörenden Ohren hören sie nicht
Ф. et qu'en entendant ils n'entendent
E. and hearing they hear not
Л. et audientes non audiunt
G. καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκουουσιν,

Стојковић превео боље српски него Вук. Чути је тренутан глагол па нема прилог садашњег времена. У другим језицима овде је оба пута узет исти глагол, и то је могло навести Вука да погреши. (У ц. сл. је „слишаше не слишат")

MATEJ, XX, 8

B. А кад би у вече, рече господар од винограда к приставу својему:
C. А когда наступи вечеръ, рече господаръ винограда приставу своему:
P. Когда же наступилъ вечеръ, говоритъ господинъ виноградника управителю своему:
H. Da es nun Abend ward, sprach der Herr des Weinbergs zu seinem Schaffner:
Ф. Quand le soir fut venu, le maître de la vigne dit à son intendant:
E. So when even was comme, the lord of the vineyard saith unto his steward,
Л. Quum autem serum diei esset, dicit dominus vineae procuratori suo,
G. ὀψίας δὲ γενομένης, λέγει ὁ κυρίος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπίτροπο αὐτοῦ,

Не може се оправдати ни „у“, ни „од“, ни „к“ у Вуковом преводу. Даничић је ипак нашао за потребно да и за рђав превод једне овако обичне реченице похвали Вука. Упоредио је овај стих Вуков са Стојковићевим, Катанчићевим и Антуна Далматина, и рекао: „Од пошљедња три које је од кога горе, а оно у Вука не може бити љепше“.

MATEJ, XXI, 21

B. не само смоквено учинићете,
C. не само учинити тьете то, что се случило со смоковницомъ,
P. не только сдѣлаете то, что сдѣлано съ смоковницею,
H. so werdet ihr nicht allein solches mit dem Feigenbaum tun,
Ф. non seulement vous feriez ce qui a été fait à ce figuier,
E. not only do this which is done to the fig tree,
Л. non solum hoc quod factum est ficui facietis,
G. οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε,

Овде је Вук према црквенословенском „смоковничноје“, што одговара грчком τῆς συκῆς, начинио реч „смоквено“, коју Стојковић, наравно, није могао разумети и морао је гледати у друге текстове и слично њима превео. У руском, француском, енглеском и латинском преводу двапут је употребљен исти глагол, а код Стојковића два различита.

MATEJ, XXIV, 51

B. И расјећи ће га напола, и даће му плату као и лицемјерима;
C. и страшно тье га наказати, и подвергнути едной участи съ лицемѣрима;
P. И разсѣчетъ его, и подвергнетъ его одной участи съ лицемѣрами;
H. und wird ihn zerscheitern und wird ihm seinen Lohn geben mit Heuchlern;
Ф. il le mettra en pièces, et lui donnera sa part avec les hypocrites;
E. And shall cut him asunder, and appoint him his portion with the hypocrites;
Л. et separabit eum, ac partemque ei statuet cum hypocritis;
G. καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει;

Други део Стојковићеве реченице је исти као руски, а први је различит од свих. Сви кажу као Вук: „расећи ће га“, само Стојковић — „наказати“, казнити. Изгледа бесмислено некога „расећи“ (убити) па му давати неку „плату“. Стојковић је тако превео на основу неког коментара. У Бенселеровом Грчко-немачком речнику[73] код διχοτομέω (расећи или поделити на двоје) додато је „im N. T. nach Einigen flagellis discindere (бичевима раздерати), а у Новом завету двадесетог века први део реченице овако гласи: „will flog him severely“ (ишибаће га, казниће га жестоко).

MATEJ, XXVII, 7

B. те купише за њих **лончареву њиву за гробље гостима.**
C. купише за нихъ ниву еднога лончара за погребение странныхъ людій.
P. купили на нихъ землю горшечника, для погребения странниковъ.
N. und kauften den Töpfersacker darum zum Begräbnis der Pilger.
F. ils achetèrent avec cet argent le champ du potier, pour la sépulture des étrangers.
E. and bought with them the potter's field, to bury strangers in.
L. emerunt ex eis agrum illum figuli, ad sepulturam peregrinorum;
G. ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις.

Свагде стоји „странцима“ (у ц. сл. странним), само код Вука „гостима“. Да није који од његових помагача у превођењу — Копитар или Миклошић — ξένοις, странцима прочитао као ξένιοις, гостима?

MAPKO, I, 3

B. приправите пут **Господњи, поравните стазе његове.** (у рук. преправите, путање)
C. приготовите путь Господень, исправите стазе нѣгове.
P. приготовьте путь Господу, прямыми одѣлайте стези Ему.
N. Bereitet den Weg des Herrn, machet seine Steige richtig!
F. Préparez le chemin du Seigneur, Aplanissez ses sentiers,
E. prepare ye the way of the Lord, make his paths straight.
L. Parate viam Domini, complanate semitas eius.
G. Ἑτοιμάσατε τήν ὁδον Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτου.

Стојковић превео „исправите стазе“, као што је у ц. сл. (прави творите стези), руском, немачком, енглеском и грчком, а Вук „поравните“, као у латинском и француском.

MAPKO, VIII, 27

B. **Ко говоре људи да сам ја?**
C. За кога ме держе люди?
P. За кого почитаютъ мнѣ люди?
N. Wer sagen die Leute, dass ich bin?
F. Qui dit-on que je suis?
E. Whom do men say that I am?
L. Quemnam esse me dicunt homines?
G. Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;

Стојковићев превод у језику бољи од Вуковог (изузев „держе“). Даничић је похвалио и овај превод Вуков. Међутим се српски тако не може рећи, то је дослован превод с немачког, а Вук је то у рукопису боље, и сасвим правилно превео: „Шта говоре људи ко сам ја“, што је Даничић знао или бар могао знати, јер је имао Вуков рукопис са Стојковићевим исправкама.

MAPKO, IX, 26

B. И повикавши и изломивши га врло изиђе; (у рук. много)
C. И духъ повыкавши, и стреснувши га крѣпко, изыде;
P. И вскрикнувъ, и сильно сотрясши его, вышелъ;
N. Da schrie er und **riss ihn sehr und fuhr aus.**
F. Et il sortit, en **poussant des cris, et en l'agitant avec une grande violence.**
E. And the spirit **cried, and rent him sore, and came out of him:**
L. Et quum clamasset spiritus, multumque discerpsisset eum, exivit:
G. καὶ κράξαν, καί πολλὰ σπαράξαν αὐτὸν, ἐξῆλθε.

Стојковић превео као што је у руском и француском и додао „дух“, као што има у енглеском и латинском [spirit(us)].

МАРКО, XIII, 27

B. и сабраће изабране своје од четири вјетра,
C. и собрати тье избранне Свое, отъ четыри стране свѣта,
P. и соберетъ избранныхъ своихъ отъ четырехъ вѣтровъ,
N. und wird versammeln seine Auserwählten von den vier Winden,
F. et il rassemblera les élus des quatre vents,
E. and shall gather together his elect from the four winds,
L. et suos electos aggregabit a quatuor ventis,
G. καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων,

Овде само Стојковић има „четири стране света“, а Вук и сви остали „четири ветра“. Ово је несумњив доказ да је Стојковић код превођења имао разна помоћна средства. У поменутом Бензелеровом речнику уз реч ἄνεμος додато је: „Im N. T. die Himmelsgegend, woher die vier Hauptwinde wehen (страна неба одакле дувају четири главна ветра).

ЛУКА, I, 2

B. Као што нам предадоше који испрва сами видјеше (у рук. вићели)
C. Какѡ су намъ предали они, кой су отъ самога начала были очевидцы
P. Какъ предали намъ то бывшие съ самаго начала очевидцами
N. Wie uns das gegeben haben, die es von Anfang selbst gesehen
F. suivant ce que nous ont transmis ceux qui ont été des temoins oculaires
E. Even as they delivered them unto us which from the beginning were eyewitnesses
L. prout tradiderunt nobis, qui a principio spectatores ipsimet
G. καθῶς παρέδοσαν ἡμῖν οἳ ἀπ᾽ ἀρχῆς αὐτόπται.

Стојковић превео „очевидци“, као што је у руском, француском, енглеском, латинском и грчком, а Вук „који су сами видели“, као у немачком.

ЛУКА, I, 40

B. и честита Јелисавети. (у изд. 1857. поздрави се с Јелисаветом)
C. и поздрави Елисавету.
P. и привѣтствовала Елисавету.
N. und grüsste Elisabeth.
F. et salua Élisabeth.
E. and saluted Elisabeth.
L. et salutavit Elisabetam.
G. καὶ ἠσπάσατο τὴν Ἐλισάβετ.

Стојковићев превод тачан, Вуков није. Извршио је исправку по примедби Н. Грујића.

ЛУКА, II, 21

B. И кад се наврши осам дана да га обрежу,
C. По истечению осмь дней, когда е требало обрѣзати младенца,
P. По прошествии восьми дней, когда надлежало обрѣзать младенца,
N. Und da acht Tage um waren, dass das Kind beschnitten wurde,
F. Le huitième jour, auquel l'enfant devait être circoncis, étant arrivé
E. And when eight days were accomplished for the circumcising of the child
L. Et quum advenisset dies octavus ad circumcidendum puerulum,
G. καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παίδιον,

Стојковић има овде реч „младенца“ (Kind, enfant, child, puerulum), као сви осим Вука, чије „да га обрежу“ није потпуно јасно, иако је дослован превод са црквенословенског (да обрежут јего).

ЛУКА, II, 22

B. И кад дође вријеме да иду на молитву по закону Мојсијеву,
C. Когда се кончи време нѣна очищения по закону Моисеову,
P. А когда исполнились дни очищения ихъ по закону Мойсееву:
N. Und da die Tage ihrer Reinigung nach dem Gesetze des Moses kamen,
F. Et, quand les jours de leur purification, furent accomplis, selon la loi de Moïse,
E. And when the days of her purification according to the law of Moses were accomplished,
L. Et quum impleti fuissent dies purificationis Mariae, secundum legem Mosis,
G. καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς κατα τὸν νόμον Μωυσέως

Овде Стојковић има „време“, као Вук, док сви остали кажу „дани“. Његово „кончи се“ одговара речима које су ставили остали преводиоци (и у ц. сл.), а тако је и у грчком. „Њена очишћења“ превео је Стојковић по ц. сл. грчком и енглеском, а у руском и француском је „њихова очишћења“.

ЛУКА, III, 1

B. кад бјеше Понтије Пилат судија у Јудеји. (у рук. војвода)
C. когда е быо Понтійскій Пилатъ началникъ Іудеи,
P. когда Понтій Пилатъ началствовалъ въ Іудеѣ,
N. da Pontius Pilatus Landpfleger in Iudäa war,
F. lorsque Ponce Pilate était gouverneur de la Judée,
E. Pontjus Pilate being governor of Judaea,
L. Pontio Pilato procurante Judaeam,
G. ἡγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ἰουδαίας,

Стојковићев превод као руски. Само Вук има „судија“ (у ц. сл. обладајушчи).

ЛУКА, IV, 18

B. да проповиједим заробљенима да ће се отпустити, и слијепима да ће прогледати: да отпустим сужње;
C. да проповѣдамъ плѣннымъ освобожденіе, слѣпымъ прозрѣніе, да пустимъ измучене на свободу,
P. проповѣдыватъ плѣннымъ освобожденіе, слѣпы́мъ прозрѣніе, отпустить измученныхъ на свободу,
N. zu predigen den Gefangenen, dass sie los sein sollen, und den Blinden Gesicht und den Zerschlagenen, dass sie frei und ledig sein sollen,
F. Pour proclamer aux captifs la délivrance, Et aux aveugles le recouvrement de la vue, Pour renvoyer libres les opprimés,
E. to preach deliverance to the captives, and recovering of sight to the blind, to set at liberty them that are bruised.
L. ut predicem captivis dimissionem, et caecis visus recuperationem:, ut confractos emittam in libertatem;
G. κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει,

Стојковићев превод исти као руски, има разлике само у облицима и конструкцији. За Вуково „сужње“ нема никаквог оправдања, јер сужњи су робови, а они су већ напред споменути (У ц. сл. сокрушенија).

ЛУКА, V, 26

B. И сви се упропастише... Чуда се нагледасмо данас! (у рук. напунише се страве)
C. Ужасъ обузме све... дивна дѣла видѣсмо данась (у рук. Удивленіе о. с.)
P. И ужасъ обялъ всехъ... чудныя дѣла видѣли мы нынѣ.
N. Und sie etseizten sich alle... Wir haben heute seltsame Dinge gesehen.
F. Tous étaient dans l' étonnement... Nous avons vue aujourd'hui des choses étranges.
E. And they were all amazed... We have seen strange things to day.
L. Et stupor cepit omnes... Certe vidimus inopinata hodie.
G. καὶ ἔκστασις ἔλαβεν ἅπαντας.. Ὅτι εἴδαμεν παράδοξα σήμερον.

Стојковић је превео као што је у руском и црквенословенском, само је место „ныне“ (сада) ставио „данас“, као што је у свим осталим текстовима.

ЛУКА, X, 1

B. А потом изабра Господ и другијех седамдесеторицу,
C. Послѣ того избра Господъ и другихъ седмдесятъ учениковъ;
P. Послѣ сего избралъ Господь и другихъ семьдесеятъ учениковъ;
N. Danach sonderte der Herr, andere siebzig aus
F. Apres cela, le Seigneur designa encore soixante-dix autre disciples
E. After these things the Lord appointed other seventy also,
L. Post haec autem designavit Dominus etiam alios discipulos septuaginta,
G. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα,

Стојковић има „седамдесет ученика“, као што је у руском, француском и латинском. Код Вука нема „ученика“, као ни у немачком, енглеском и грчком. Постоје црквенословенски преводи са и без „ученика“. Значи да Стојковић и Вук нису преводили са истог текста.

ЛУКА, X, 34

B. доведе га у гостионицу, и устаде око њега.
C. доведе га у гостинницу, и постарасе около њега.
P. привезъ его въ гостинницу, и позаботился о немъ.
N. und führte ihn in die Herberge und pflegte sein.
F. le conduisit à une hôtellerie, et prit soin de lui.
E. and brought him to an inn, and took care of him.
L. duxit in diversorium et eius curam egit.
G. ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ.

Стојковић је превео као што је у грчком и у другим преводима, јер Вуково „устаде“ није могао ни разумети. И Н. Грујић је приговорио Вуку због „устаде око њега“, на што је овај одговорио: „Што г. Грујић . . . доказује да не ваља што сам ја . . . казао устаде око њега . . . ја мислим да је оно све којешта, по његовом обичају, и да се од онога што сам казао љепше не може ни мислити. .“

ЛУКА, XII, 13

B. реци брату мојему да подијели са мном достојање.
C. рецы брату моему да подели са мномъ наследство.
P. скажи брату моему, чтобъ онъ разделилъ со мною наследство.
N. sage meinem Bruder, dass er mit mir das Erbe teile.
F. dis à mon frère de partager avec moi notre héritage.

E. speak to my brother, that he divide the inheritance with me.
L. dic fratri meo, ut partiatur mecum haereditatem.
G. εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι μετ᾽ ἐμοῦ τήν κληρονομίαν,

У рукопису Вук је био ставио „очевину“, што је Стојковић исправио као „наследство“ и исту реч употребио у свом преводу, као што се из свих наведених текстова види да је тачно. Вук је после узео „достојање“, реч која се налази у црквенословенском преводу на том месту и која, као и руско „достояние“, значи имовина, наследство. То је Вук учинио због тога што је међувремено нашао ту реч у народној песми. На Грујићеву примедбу да „достојање“ у народној песми, по његовом мишљењу, значи „господство“ или словенско „достоинство“, Вук је одговорио: „Сваки читатељ који посао овај управо разумије, познаће одмах да г. Грујић овдје, као и на другијех много мјеста, не разумије оно што говори, него само трпа којешта у вјетар. У народнијем пјесмама, гдје се каже: „На част теби моји бели двори, И у двори моје достојање“, достојање нити значи господство ни достоинство, него имање или имовина, што је од кога остало и што би се коме оставило.“ За ово не наводи никакав доказ ни објашњење. Међутим, у народним песмама налази се и стих „Небеског се царства достојати“, а у Вуковом *Рјечнику* „достојати се“ значи sich würdig machen, dignum se praebere, са наведеним претходним стихом. „Достојање“ је глаголска именица од тога глагола, па не може значити „наследство“.

Вук је више пута погрешио узимајући олако речи из народних песама.

(Наставиће се)

[1] *Вукова преписка,* VII, 702. — [2] Р. Ковијанић, *Атанасије Стојковић на студијама,* Београд, 1952 *(Наст. матем. и физ,* у ср. шк. бр. 4, стр. 47-56) — [3] Joh. Got. Eichhorn, Historisch-kritische Einleitung in das Alte Testamentum, 3 Bd. 1780—1783. Historisch-kritische Einl. in d. Neue Test. 3 Bd. 1804—1814. — [4] J. Радонић, *Атанасије Стојковић* (1773—1832) Београд, 1953. *(Глас САН* CCXII Одељ. друшт. н. н. с. књ. 2) — [5] С. Марић, *Два писма Атанасија Стојковића (Зборник за књиж. и језик М. с.* књ. XV, св. 2) — [6] Zeitschrift von und für Ungern, Pesth, 1803, IV Bd. 4 H. 271. — [7] P. J. Šafarik, Geschichte der serbischen Literatur. Prag, 1865, стр. 456. — [8] В. Преп. I, 71. — [9] *Сербский лѣтописъ.* Будим, 1827, VIII, 176. — [10] *Сербска пчела.* Будим, 1840, стр. 154. — [11] Неколико речи Северной пчели. *Скупљени грам. списи* III, 272—274. — [12] *В. Преп.* II, 563. — [13] *Преп.* III, 509. — [14] *Преп.* VII, 702. — [15] *Преп.* VI, 336. — [16] *Грам. списи,* III, 338. — [17] Запис на трећем празном листу од почетка I св. рукописа Вуковог превода Н. завета у Бечкој библиотеци. Исто у Ђ. Даничић, *Вуков пријевод. Н. З.* Београд, 1862. (прешт. из *Видов-дана).* — [18] В. С. Караџић, *Огледи Св. писма.* Лајпциг, 1824. В. С. Караџић, *Нови Завјет господа нашега Исуса Христа.* Беч, 1847. Ат. Стојковић, *Вовый Завѣтъ господа нашего Іисуса Христа.* Лајпциг, 1830. — *Новый Завѣтъ господа нашего Іисуса Христа.* Съ Петроградскога издания Св. Синода. Нью — Иорк, 1920. — M. Luther, Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift. Berlin, 1925. — L. Second, La Sainte Bible. Paris, 1925. — The New Testament and Psalms of Our Lord and Saviour Jesus Christ. London, 1917. Th. Beza, Novum Testamentum. Berlin, 1878. — Novum Testamentum Graece. London, 1883. — [19] Љ. Стојановић, *Живот и рад В. С. Караџића.* Београд, 1924. стр. 98 — [20] *I. Šarić, Sveto pismo III. Sarajevo,* 1942. — [21] G. Ed. Benseler, Griechisch-Deutsches Schul-Wörterbuch. Leipzig, 1896, вид. κέντρον — Ed. Margalits, Florilegium proverbiorum universae latinitatis. Budapest, 1895, стр, 484. — E. Geissler, Der Grosse Duden. Leipzig, 1938. в. Stachel. — Short Oxford English Dictionary, 1955, в. kick· — Д. Ђуровић, Речник руско-српскохрватски. Београд, 1946, в. рожон. — E. Littré, Dictionnaire de la langue francaise, T. 6. Paris, 1958, в. regimber. — [22] Ђ. Даничић, *В. Лазићу*

I. Беч, 1848, стр. 8. — [23] Љ. Стојановић, ib. стр. 634. — [24] Р. Врховац, *Карактер и рад Ђуре Даничића.* Нови Сад, 1923, стр. 14. прим. 1 испод текста. — [25] *Грам. списи* III, 363. — [26] Ђ. Даничић, *Вуков пријевод Новога Завјета.* Београд, 1862. — [27] Ђ. Даничић ib. стр. 10-25. — [28] Ђ. Даничић ib. стр 3-6. — [29] Ђ. Даничић ib. стр. 7. — [30] Ђ. Магарашевић, *У спомен 1847. г. у српској књижевности. Летопис* М. с. 1898, књ. 195, стр. 68-69. — [31] И. В. Ягичъ, *История славянской филологии,* С. Петербургъ, 1910, стр. 382. — [33] Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности.* Београд, 1914, стр. 111. — [34] исто стр. 266. — [35] Љ. Стојановић, ib. стр. 61. — [36] Ј. Скерлић, *Писци и књиге* V. Београд, 1911, стр. 50 — [37] П. Ђорђић, *О Вукову Новом Завјету. Богословље,* 1934, књ. IX, св, 2, стр. 98. — [38] И. Грицкат, *Вуков превод Новога завета као споменик великог филолошког настојања. Југословенски филолог,* 1963—1964, XXVI/1-2, стр. 222. — [39] Св. Марић, *Да ли је Стојковићев Кандор роман. Зборник М. с. за друштвене науке,* 1950, књ. I, стр. 159-165. — [40] М. Поповић, *Вук Стеф. Караџић,* 1787—1864, Београд, 1964, стр. 363-364. — [41] Н. Грујић, *Примѣтве на преводъ Новога Завета, кой е г. Вукъ С. Караџићъ писао.* Земун, 1852. — [42] Љ. Стојановић, 621; *Грам. списи,* 263. — [43] В. Јагић, op. cit. 523. — [44] В. *Преписка* VII, 702. — [45] Љ. Стој. 640-642; *Грам. сп. III,* 336. — [46] *Грам. сп.* III, 284; *Подунавка,* 1848, бр. 12, стр. 47-50. — [47] Ђ. Даничић, *В. Лазићу I и В. Лазићу II.* Београд, Беч, 1848. — [48] Ђ. Дан. *Вуков пријевод* Н. з. стр. 8. — [49] Р. Врховац op. cit. стр. 72, прим. 2. — [50] *Вук. преп.* IV, 696; прев. Љ. Стојановић. — [51] Ј. Ђорђевић, *Из мојих старих успомена. Јавор,* 1892, стр. 597. — [52] П. Атанацковић, *Апостоли и евангелија.. с преводомъ сербскимъ.* Нови Сад, 1868. — [53] Ј. Скерлић, *Ист. н. срп. књ.* 266. — [54] Љ. Стој. 618. [55] исто 611. — [56] Ј. Радонић op. cit. стр. 149. — [57] В. Јагић, Neue Briefe von Dobrovski, Kopitar . . Беч, 1897, стр. 819. — [58] Каталог Српске народне библиотеке у Биограду, књ. III. Књижевност српска и хрватска, дио I. Биоград, 1866, стр. 548, N⁰ 647. — [59] По саопштењу Лазара Чурчића, библиотекара М. с. — [60] Љ. Стој. 666. — [61] *В. преп.* III, 508. — [62] *В. преп.* I, 427; V, 479. — [63] Љ. Стој. 607. — [34] *В. преп.* V, 480 — [65] В. Караџић Н. З. Предговор, стр. III. — [66] у поменутом писму Ј. Михајловићу. — [67] В. Караџић Н. З. Предговор стр. XIV. — [68] В. Лазић, *О преводу Новог завета. Подунавка,* 1848. бр. 3, 8, 12. — [69] в. под 41. — [70] в. под 45. — [71] The Twentieth Century New Testament. A translation into Modern English. Moody Press Chicago. На овом преводу радила су 32 научника 15 година (Reader's Digest, December 1952). — [72] The Jerusalem Bible. Doubleday & Company Inc. Garden City New York, 1966 — [73] в. под 21. — [74] Д. Руварац, *Вуков превод Св. писма и Примедбе Никанора Грујића на њега.* Сремски Карловци, 1904.

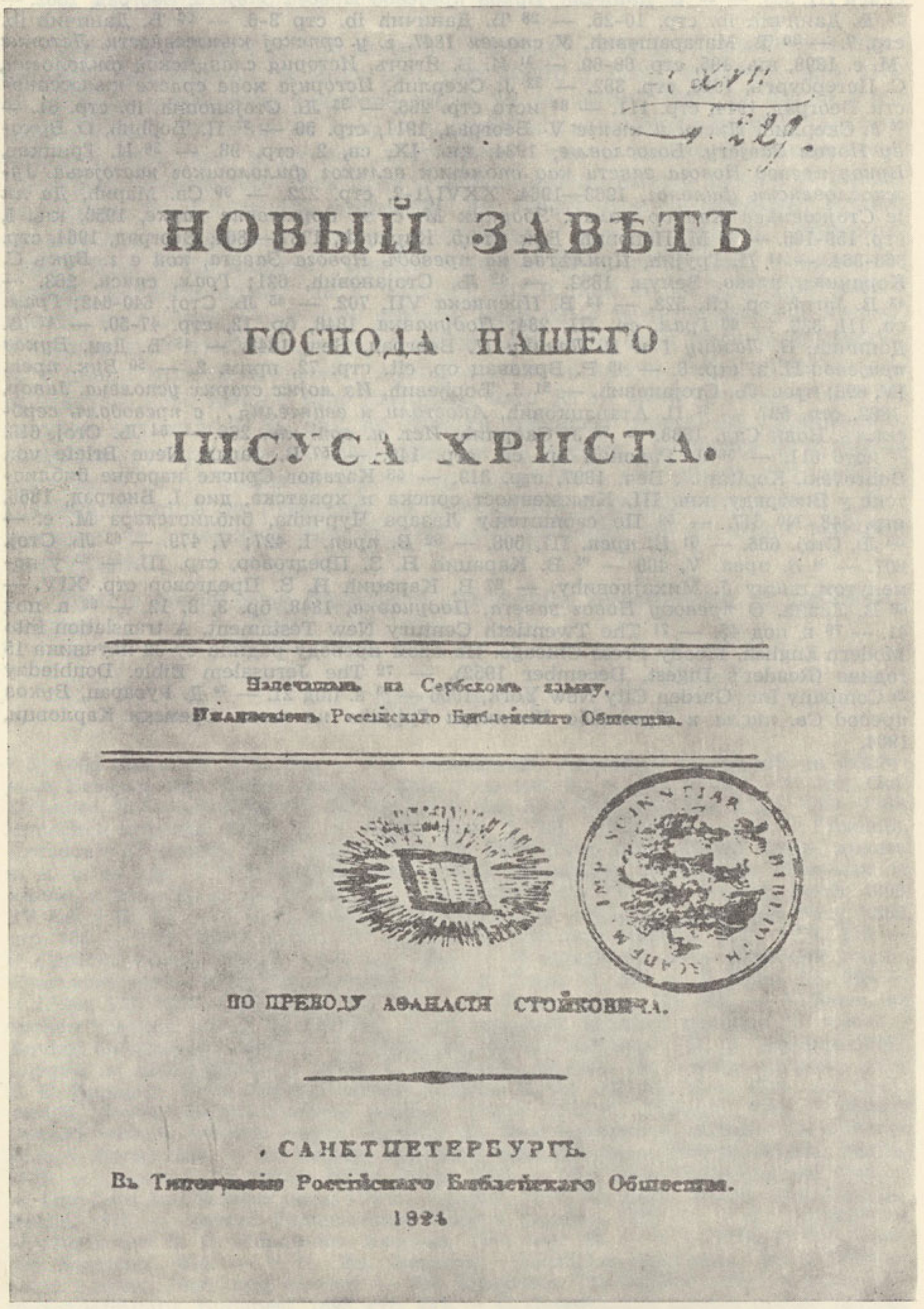

НОВЫЙ ЗАВѢТЪ

ГОСПОДА НАШЕГО

ІИСУСА ХРИСТА.

Напечатанъ на Сербскомъ языкѣ,

Изданіемъ Россійскаго Библейскаго Общества.

ПО ПРЕВОДУ АѲАНАСІЯ СТОЙКОВИЧА.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

Въ Типографіи Россійскаго Библейскаго Общества.

1824

Насловна страна првог издања Стојковићевог превода Новог завета

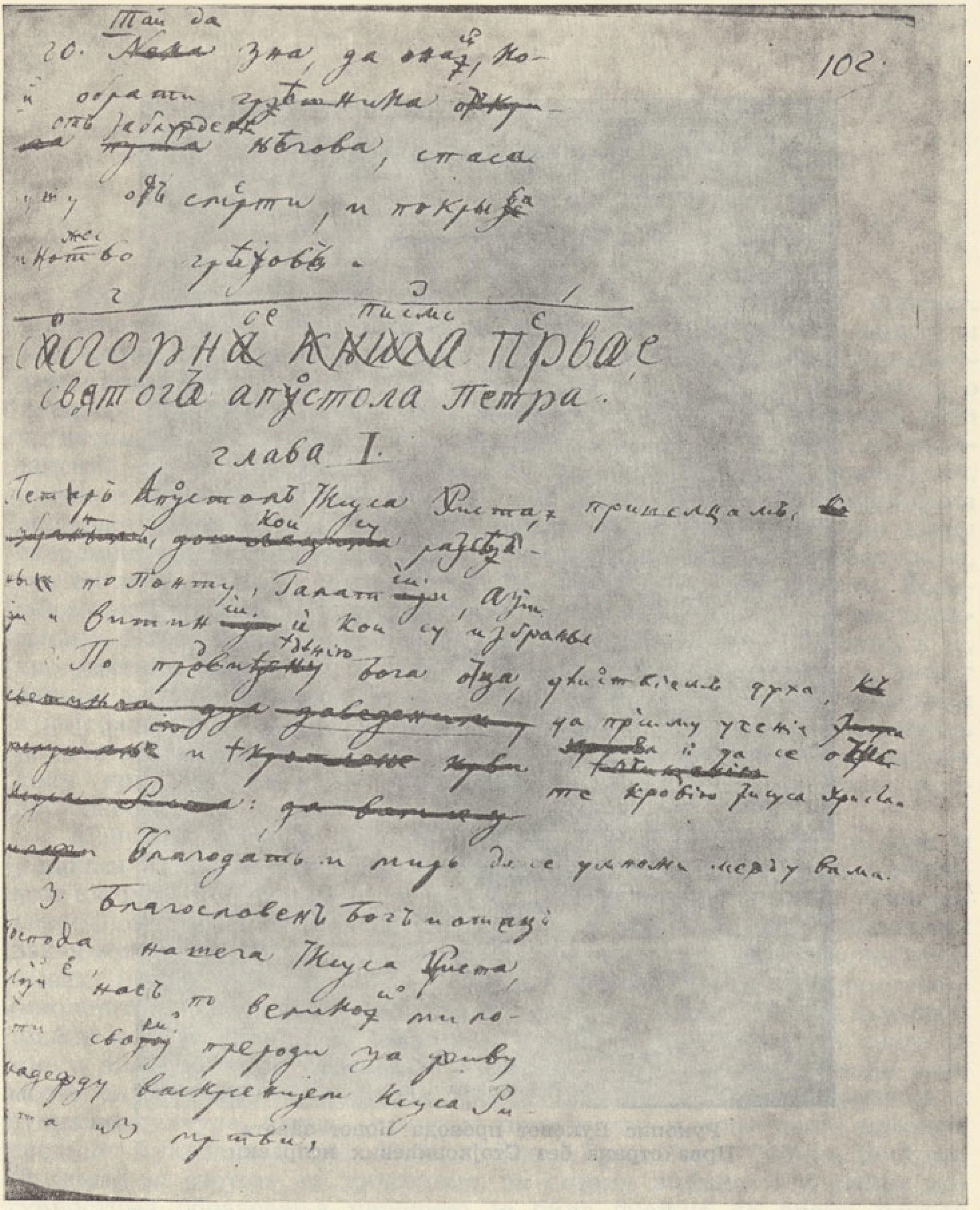
Рукопис Вуковог превода Новог завета. Последња страна са Стојковићевим исправкама

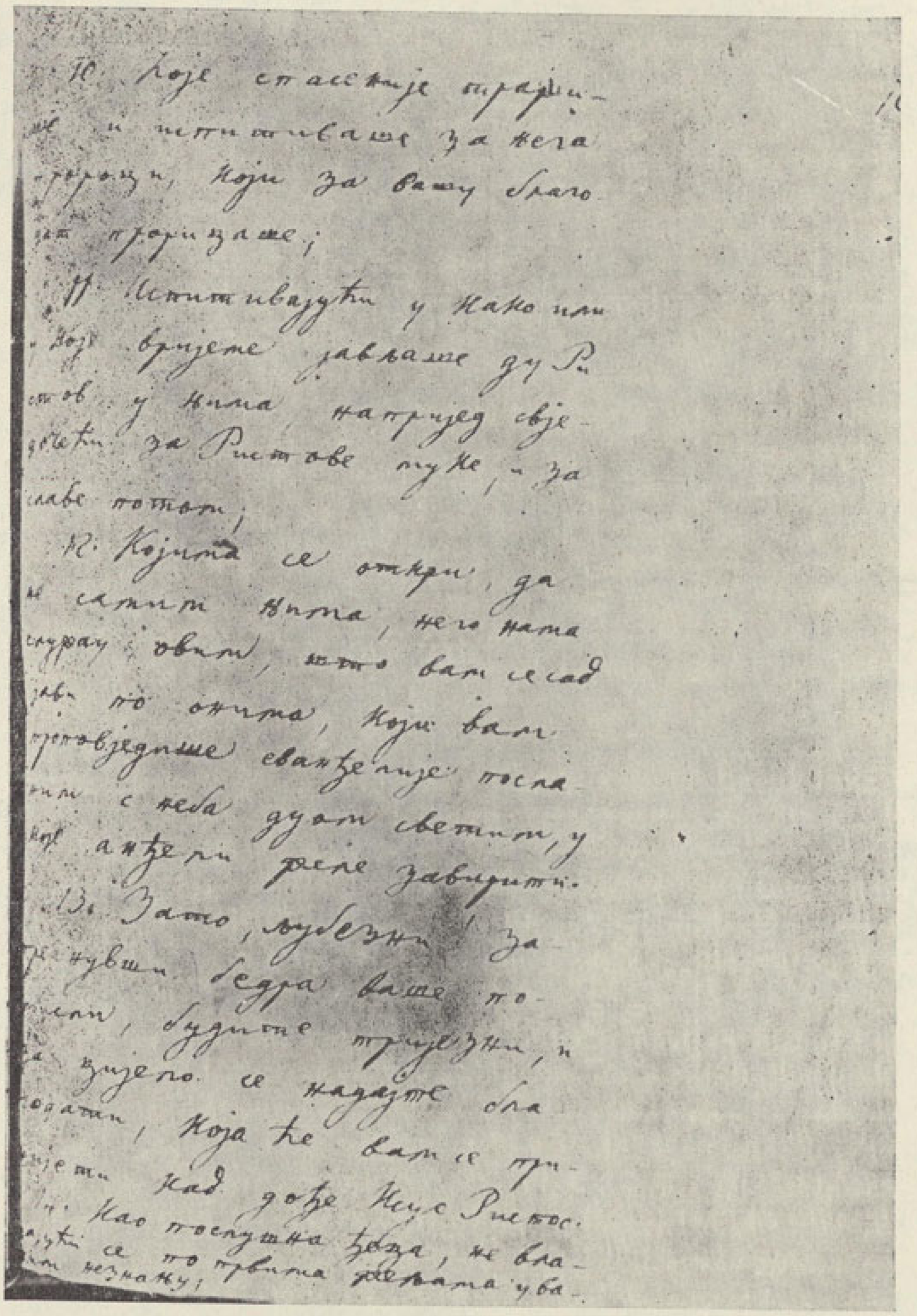

Рукопис Вуковог превода Новог завета
Прва страна без Стојковићевих исправки

МАТАВУЉЕВО ШКОЛОВАЊЕ

Драгиша Живковић

Симо Матавуљ (1852—1908), један од најзначајнијих српских приповедача XIX века, стекао је у току живота широку општу и књижевну културу, која се огледа како у његовом књижевноуметничком стваралаштву, тако и у низу књижевних огледа и чланака о писцима, нашим и страним, или о неким књижевним питањима. Већ од детињства билингвичар (поред нашег језика „пркелао“ је и талијански), он ће као млад учитељ и наставник научити француски, руски и немачки, упознајући се тако са великим представницима европске литературе на њиховом језику и пратећи пажљиво њему савремени књижевни живот у свим великим европским литературама, сем енглеске, о којој се могао и морао посредно обавештавати. Боравећи пак у разним нашим етничким и географским срединама (Далмација, Бока, Црна Гора, Београд и Србија, Војводина), Матавуљ је, као уметник посматрач, пажљиво и умно проучавао нарави и живот наших људи, научивши тако „школу живота“ на најнепосреднији и најефикаснији начин. Проницљива ока и оштре памети, Матавуљ је тако постао писац широка знања и зрела расуђивања, што његову делу придаје димензије посматрачке оштрине и мисаоне продубљености.

Међутим, редовно школовање Симе Матавуља било је, чак и у нашим условима, релативно кратко и оскудно. Са завршеном основном школом, на нашем и на талијанском језику, и можда четворогодишњом разредном гимназијом, он ће четири године провести као манастирски ђак у манастиру Крупи, да би после тога похађао двогодишњу учитељску школу у Задру (1868—1870) и тиме завршио целокупно своје школовање. Очигледно незадовољан и врстом, и квалитетом, и рангом школе коју је свршио, а осећајући у себи и способности и снаге за много више и шире образовање, Матавуљ је настојао да нађе себи место службовања које би му омогућило даље лично уздизање и стицање културе. Отуда умногоме произилазе његове честе промене средине: Буковица, Равни Котари, Бока, Црна Гора, Србија, Београд. Та жеља за светом, за променама, за ширим видицима и већим могућностима образовања нарочито је била снажна за време његова бављења у Црној Гори (1880—89). Дужи и краћи боравци у страном и нашем свету (Италија, Париз, Беч, Нови Сад, Београд) учинили су му живот у Црној Гори неподношљивим: цетињски ограничени круг образованих људи (кнез Никола и дворски чиновници) спутавао је сваку слободу духовне акције и није давао много могућности за

ширe и више образовање. Отуда је прелазак у Београд за Матавуља значио не само промену средине и шири круг познанстава него и размах интересовања и могућност ширег сазнања и образовања. О свему томе Матавуљ искрено говори у својим *Биљешкама*, а непосредно се исповеда и у писмима пријатељима, нарочито Милану Савићу[1].

Матавуљево оскудно и нередовно школовање било је последица како његових личних неповољних прилика, тако и општег још неповољнијег стања нашег живља у Далмацији, поготову православног. Још архимандрит Герасим Зелић горко се жалио на то стање српског народа у Далмацији почетком XIX века: „Кромје манастира не бијаше тада у свој Далмацији ниђе никакве школе, како је право постојане и уређене нема ни до данас.“[2] Додуше, управо када је Зелић ово писао (око 1817. год.) и нешто пре тога, Дандолова влада је за време Наполеонове управе у Далмацији допустила 1810. год. грађанима грчкоисточне вере да у Шибенику отворе посебну школу с „илирским“ наставним језиком. За ту школу је удовица једног шибенског трговца, Јована Бована, родом Мостарца, који је као сиромах дечак кренуо трбухом за крухом у свет, и памећу и упорношћу стекао за оно доба велики иметак, завештала 1807. год. 40.000 лира за њено издржавање као вероисповедне школе[3]. Јасно је да је много пре „ришћанске“ постојала и талијанска основна школа, а 1806. год. отворена је у Шибенику и гимназија, разуме се — са талијанским наставним језиком, која је са трогирском и скрадинском гимназијом и задарским лицејом сачињавала Дандолов пројекат за организовање средњег школовања у Наполеоновој Далмацији[4]. Ситуација Симе Матавуља и остале српске деце била је у сваком случају тешка: морао се знати талијански језик ради обавезног полажења талијанске школе, а да би се сачувала вера и национални понос, требало је ићи и у српску школу. Матавуљ управо дирљиво описује те тренутке свога школовања у јубиларном чланку поводом стогодишњице смрти Јована Бована:

> Гледам себе оног јесењег јутра кад ме уписаше у царску основну школу. Међу великом гомилом мојих вршњака и наших родитеља и старатеља дрхтим као прутић пред онима што нас примају, а то су: неки угојени и крути латински поп, који је директор (управник) царске школе, који седи за катедром, и неки мршави дугоња у мундиру, са жутим металним дугметима, који стоји до њега, а који ће нам бити учитељ прве године ... Диретур тороче пркелијански и записује првокласце, мештар климата главурдом, бидело—целат све се већма кочи и мршти, а нас све већма подузимљу жмарци, особито нас пет-шест православних деранчића који смо знали да ће с нама поступати много оштрије неголи са правоверним. Било нас је толико на готово стотину њихових!
>
> Из царске школе наши старији поведоше нас шесторицу у српску школу, у велику старинску зграду, која је у давна времена била католички женски манастир и коју заједно са црквом поклонише Французи православним становницима онда кад разбише Млетачку републику, те освојише наше Приморје. Онамо смо ишли весело, као у своју кућу, као својим материма. И онде нас дочека поп управник, и учитељ, и фамулус, али људи наши, добро нам познати, толико приступачни да би се брзо ослободили те се пред њима играли. Били су на окупу и »стари« ђаци из три разреда, њих око петнаест. Поп и учитељ људски се здравише са нашима и нама управише гдекоју топлу реч, па настаде свећење воде. За време обреда ја сам први посматрао слику Бованову, која ми је и данас живо у памети, а и данас виси на десној стени учионице. Бован је насликан на платну, до појаса, и опточен је златним оквиром. Беше човек плав, великих очију, по свој прилици крупан, у херцеговачкој варошкој ношњи, са шареним трамбулос-појасом. Слика је без икакве уметне вредности, управо „неу-

метна", али, може бити, ни никоја Рафајлова није толико утицала на толике младе душе. Ја сам онда знао да је то Бован. Јован Бован — и ништа више. Могуће је да ми је било нешто и тумачено, али се поуздано сећам да ја нисам разумео шта су то оснивачи и добротвори једнога народа, а ипак сам осећао да је Бован нека светиња чим виси поред иконе и чим свештеник помиње његово име поред светитељских.

По завршетку основне школе Симо је наставио школовање у шибенској нижој гимназији. Какав је био ђак и колико је разреда гимназије свршио, о томе он сâм врло оскудно говори, а архивских података немамо. У основној школи био је одличан ђак, како сам вели у *Биљешкама;* међутим, већ од првог разреда гимназије био је „међу горим ђацима". Матавуљ тај свој слабији успех приписује својој навици на нерад и „галиотство", коју је био стекао боравећи два лета као ђак основне школе у гостима код свога стрица Серафима у манастиру Крупи, у коме је Серафим био намесник. „Манастир је" — прича Сима — „на обронку Велебита, у лијепој долини, коју је обгрлила шума, а пресјекла ријека. Зграда је старинска и пространа. У томе сасвијем новом животу, у планинском ваздуху, у неограниченој слободи, мажену од стрица и од осталијех, мени је тако годило да су ме, готово силом, морали одвести натраг у школу." *(Биљешке,* стр. 17—18). Да ли је посреди био тај узрок или који други (отац му је рано умро, 1860. год., када је Сима био у II разреду основне школе, а мати се преудала 1864. године, када је Сима морао бити већ у гимназији[6], тек Сима је свакако био лош ђак у гимназији. Чак изгледа да је није ни завршио и да је већ после III разреда напустио гимназију и отишао стрицу Серафиму у Крупу за манастирског ђака. О томе и сам Матавуљ врло неодређено говори (стр. 18—19). Како он сам каже да је у Крупи провео четири године *(Биљешке,* стр. 19) и како знамо, као што ћемо видети, да је већ 1868. год. био уписан у учитељску школу у Арбанасима крај Задра, а да је између гимназије и манастира био једно кратко време и ученик у трговини, онда излази да је Сима морао напустити гимназију већ 1864. или најкасније 1865. године.

Четворогодишњи боравак у манастиру Крупи сам Матавуљ описује у *Биљешкама* као период у коме је „растао пуст, снажио се тјелесно и дивљао душевно". Међутим, Матавуљ помиње и неке добре стране манастирског утицаја: „познавање црквенога језика, чистоту и обиље народнијех ријечи, богатство фразеологије и, крај тога, нешто самосвога, од искона српскога, што се сахранило међу слободним планинцима и у манастирским зидинама". На позитивне стране Матавуљева боравка у манастиру указивали су и други; Ж. Младеновић оправдано наводи податак да је Сима у манастирској библиотеци могао да чита дела Зелића, Мушицког, Рајића, Доситеја, Кенгелца, Вујића и Соларића. Ми бисмо међу свим тим писцима нарочито истакли могућ утицај *Житија* Герасима Зелића. Овај крупски архимандрит с краја XVIII и с почетка XIX века могао је својим животописом да подстакне и жељу младога Симе за далеким путовањима, а својим живим народним језиком и даром фабулирања — његову склоност ка причању анегдота из живота, тако речитом и сугестивном и код простих људи овога краја. У том погледу Зелић је у нашој књижевној историографији неоправдано заборављен: пре проте Матеје он је оставио животопис писан свежим народним језиком и речитом народном дикцијом. Уз народне песме и народну анегдоту, које су у Сими створиле ону

живу подлогу маштовитог фабулирања, Зелићево *Житије* је могло такође да побуди у њему смисао за причање и да му дâ образац ширег аутобиографског казивања.

Али, манастир очигледно није могао до краја да задовољи Симину радозналост и његову чежњу за ширим просторима. Нека је и био слаб ученик, Сима је већ од најраније младости показивао неке склоности и неке посебне способности: „Умио сам вјешто имитовати пајаце и клауне — прича он у *Биљешкама;* — могао сам запамтити цијелу какву глуму, до најмањих потанкости; могао сам олако наизуст научити какву дугачку пјесму; марио сам и за пјесме „од јубави“, али сам силно љубио наше обреде и пјеније.“ Од матере је већ, вели, наследио „вољу ка фабуловању“. Када свему томе додамо и склоност ка галиотству, онда се може закључити да манастир и Симо нису били једно за друго. О Симиној живој и несташној природи прича и једна анегдота која, анегдотски упрошћено али и сугестивно, говори о разлогу Симиног напуштања манастира:

> Једном Симо и један његов друг, Петар Ковачевић, звани Ђачина, ухвате мачка па му вежу половине орахових љуски на сваку шапу и пусте га ноћу на таван. Тих дана био је баш умро један калуђер. Мачак почне да отреса шапе и да скаче по тавану, а Серафим, стриц Симин, нареди Сими да оде на таван и да погледа шта то лупа. Симо се попне на таван са свећом у руци, а мачак се на светлости повуче у неки кут тавана и умири. Сима сиђе и јави Серафиму да на тавану ничега нема. Убрзо, опет поче лупа на тавану. Опет је Сима по наредби стричевој ишао с Ђачином и једним калуђером на таван, и опет се понови исто као и пре: мачак се на светлости умири. Када је мачак и после тога почео да лупа, попну се и калуђери на таван, али не открију ништа.
>
> Калуђери се поплаше, који то враг може бити, а Сима, да би им још више утерао страх у кости, рече:
>
> — Сигурно оно хода по тавану отац Јанићије, кâ што је обичавâ ноћу ходати доксатом, док је бија жив.
>
> — Нема друге, дода један између најплашљивијих, него да му држимо помен у цркви, не би ли се смирио.
>
> И калуђери ноћу одржаше помен за смиривање оцу Јанићију.
>
> Када се изјутра одважнији попеше на таван, открију мачка с ораховим љускама на ногама.
>
> Серафим се досети чије је то масло, изудара Симу и отера га из манастира.[7]

Било како било, Сима је и морао и хтео да напусти манастир. Стриц Серафим је свакако гледао да му омогући даље школовање, те је стога 1868. г. слао молбе и Министарству просвете у Србији и Задарској гимназији и богословији да приме Симу на продужетак школовања. И са једног и са другог места одговор је био негативан. Сима је био престарео за гимназију. Не видећи другог излаза, стриц и мати су се одлучили за упис Симин у учитељску школу у селу Арбанасима крај Задра, која је једина, по врло растегљивим условима уписа, омогућивала Сими улазак у неку средњу школу. Да би се разумела та могућност, потребно је дати нека обавештења о тој школи, као и о припремању учитеља у то доба уопште.

Образовање учитеља у Далмацији после 1814. године, као осталом и у целој Аустрији тога доба, остваривало се најпре у виду течајева (најпре тромесечних, затим шестомесечних и деветомесечних) у току и после тзв. нормалне школе, тј. школе за основно образовање у главним градовима покрајина (Задар, Загреб)[9]. После навршене 20. године живота учитељ је полагао други испит пред главним или

окружним надзорником да би доказао своју подобност за то звање. Године 1821. била је отворена у Задру, при нормалној школи, *Scuola di' Preparandi,* која је имала редовни течај катихетичнопедагошки у трајању од девет месеци. Слични течајеви методике отварају се те и следећих година и у Дубровнику, Сплиту, Котору. Године 1823. дати су неки ближи прописи за примање кандидата на тим течајевима: они су морали имати пуних 18 година и завршена четири разреда више почетне школе или четири прва гимназијска разреда. Знатнији напредак остварен је после 1848. године, када је Министарство за наставу одредило да се на течај за учитеље може примити само кандидат који је завршио оба течаја више почетне школе или нижу гимназију, а сам учитељски течај трајао је сада годину дана. Од 1850. год. заводе се већ двогодишњи течајеви. Међутим, кандидата за те течајеве све је мање; школске 1849/50. у целој Далмацији није било ниједног кандидата за те течајеве, тако да је Министарство морало одустати од двогодишњег течаја за учитеље дворазредних школа, а задржати га само за учитеље главних школа[10].

Овакав двогодишњи течај трајао је у Задру све до 1871. год. када се угасио због тога што је 1866. год. отворена препарандија у селу Арбанасима близу Задра. Та препарандија била је отворена ради припремања учитељских приправника са словенским наставним језиком, који би предавали у сеоским школама. Њен постанак уско је повезан с настанком народног препорода у Далмацији — оснивањем Сабора далматинскога и његовог Земаљског одбора (1861. год.). Анексионисти за припајање Далмације Хрватској, касније — Народна странка, били су за увођење народног језика у јавни живот, судство и школе. Како је било мало учитеља који су знали наш језик, осетила се потреба за отварањем учитељске школе са „илирским" језиком као наставним језиком. Зато је Комитет за основно школство Далматинског сабора дао 1863. год. један извештај о стању школа и ученика са територије Далмације: 1862. год. радило је 220 католичких и православних школа, и то 130 редовних, главних виших и нижих школа, 60 помоћних школа које су одржавали жупници, 25 недељних школа и 5 индустријских школа са укупно 8.104 ученика у свим школама. Комитет зато предлаже да се оснује једна учитељска школа, поред постојећих течајева за учитеље у Дубровнику, Сплиту и Задру, која би трајала 2 године за ученике који су свршили 4 разреда основне школе. Сабор је 1864. год. прихватио овај предлог и у току следеће две године извршене су све припреме за отварање те школе. У селу Арбанасима у предграђу Задра извршена је реконструкција зграде Лазарета св. Марка и основан *Илирски конвикт* (Convitto illirico pedagogico del Borgo-Errizzo di Zara). У ту школу примана су првенствено деца са села, која ће радо поћи као учитељи на село, јер су се градска деца, због слабе плате и неугодних услова живота на селу, нерадо одлучивала за учитељски позив. Питомци су у овој школи имали бесплатан стан и храну, и становали су у конвикту, а православни су добијали потпору од 16 форината месечно и становали су ван завода. Прве године, 1866, у Заводу је било само 8 питомаца; међутим, већ 1868. било их је 20, од чега 5 православних. Настава је трајала 2 године, а услови за пријем у I разред били су: одлично знање „илирског" језика, 13 навршених година и три разреда почетне школе, а за II разред: три разреда реалке или који гимназијски разред.[11]

Ето, у ту школу ступио је Симо Матавуљ вероватно школске 1868—69. године. Како је архива школе уништена, подаци о школи су узимани из других извора. Форетић наводи да се у школској 1869—70. год. није уписивао први разред, јер су у другом разреду већ сви били стипендисти, па није било средстава за стипендирање нових ученика. Међу ученицима II разреда био је и наш Симо Матавуљ, са још 9 ученика. Завршни испити одржани су од 16—20. августа 1870. године[12]. Матавуљ у *Биљешкама* вели да је завршио школу крајем 1871. године, са одличним успехом. Међутим, Сима се и овде не сећа тачног датума, јер је ова школа трајала две године, а он је у II разреду био школске 1869/70. године. Биће да је погрешка у сећању Симину настала отуда што је он тек при крају 1871. постављен за учитеља у Ђеврскама.

Међутим, Сими можемо потпуно веровати да му је учитељски позив био мрзак и да је у почетку мрзео и ту школу и њеног првог управитеља, дон Стјепана Бузолића[13]. Касније, однос према Бузолићу се променио; Матавуљ признаје да је, под благом и очинском руком Бузолићевом, повратио морално здравље, вољу за рад и учење и љубав према књижевности. Али све то није могло да избрише горко осећање бедне будућности коју је нудио учитељски позив; Матавуљ се колебао да ли уопште да крене у тај позив. „Да није било материна реверса којим се обавезала да ће намирити све трошкове што је држава имала око мене ако не учитељујем четири године, ја бих се латио каква друга посла или бих отумарао у свијет, трагом хиљада Далматинаца“ — суморно и јетко се сећа тих дана Матавуљ у својим *Биљешкама*. Али није се имало куд: прво место службовања Ђеврске, сиромашно православно село у горском пределу Буковице, било је и прво искушење које се нудило Матавуљу на мукотрпном путу учитељског позива. Непознати путеви будућности још се нису могли открити младом учитељу; он је зато уложио све своје способности, своју умешност и прилагодљивост, а касније и свој таленат, да га ти путеви изведу из оскудног живота и ограниченог видокруга сеоског учитеља ка бољој будућности прослављеног писца.

Тако је и Сима Матавуљ у ствари аутодидакт, као и толики наши писци и пре и после њега (Доситеј, Вук, М. Ђ. Милићевић, Ј. Веселиновић, Дис и други). Међутим, времена у којима је живео захтевала су већ високо образоване писце, који ће своју уметност заснивати на широј култури и систематском знању. Матавуљ је морао то да постиже накнадним упорним радом, користећи сваку прилику да сазна што више ствари и да прошири свој културни видокруг. У Исламу — то ће бити богата библиотека волтеријанца конта Илије Јанковића; у Херцег-Новом — један мален, али трудољубив круг школских људи и мањих списатеља (Л. Томановић, др Милан Јовановић, др Радоничић, прота Ј. Сундечић); на Цетињу — Павле Аполоновић Ровински, Лаза Костић и Илија Беара; у Београду и Новом Саду — широк круг писаца, научника, јавних радника, Удружење књижевника и уметника, чији ће председник 1902. год. бити сâм Матавуљ, Српска академија наука, чији ће члан постати 1905. год. Не само својим књижевним делима, која су у уметничком погледу представљала врхунце српске уметничке прозе XIX века, него и критичко-есејистичким радовима о разним теоријским питањима књижевности Матавуљ је показивао висок степен културе и ретку ши-

рину интересовања за теоријске аспекте уметности и књижевности, што је, у оно доба, био ређи случај међу нашим књижевницима. Па ипак, у свим тим радовима као да се осећа један изузетан напор и једна недовољна систематичност, тако карактеристични за културне људе без редовног вишег школског образовања. Матавуљ је то осећао, и зато је и у својим *Биљешкама* доста неодређено давао податке о своме школовању. Ако смо ми сада покушали да то прецизније покажемо, то није само из пуке професионалне радозналости; напротив, Матавуљ нам сада изгледа вредан сваке хвале и признања за онај несвакидашњи напор којим је кроз цео живот стицао знања пропуштена да стекне у младости у редовитијем и вишем образовању. О таквом Матавуљу, који је упорним радом постигао највишу ерудицију међу српским књижевницима, с признањем је говорио, поводом његове смрти, и Јован Дучић: „Наши писци његове епохе нису имали свести о томе колико један писац мора да буде човек од студије, у току свих књижевних догађаја у земљи и ван земље. Матавуљ је познавао четири језика, и то врло савесно: француски, талијански, руски и немачки. Из разговора с њим видело се сваком приликом да је познавао све новитете, и да је био у току каријере и најмлађег писања на страни. А то је редак случај код нас, где се мисли да се може живети просто од талента и да треба певати као што пева птица. У овом погледу Матавуљ је био један од најређих људи међу нама . . . “

[1] *Биљешке једног писца, Преписка,* „Сабрана дела” С. Матавуља, Београд 1953, књ. 4; 1956, књ. 8, стр 180—374 (293-295).

[2] *Житије Герасима Зелића,* св. I, Београд 1897, СКЗ, књ. 36, стр. 18.

[3] Urlić Šime, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do godine 1900,* I dio (do god. 1914), Zadar 1919, стр. 101-2.

[4] Исто, 103-4.

[5] „Сабрана дела”, књ. 7, 395-398.

[6] Ж. Младеновић наводи да је Сима Матавуљ тада био у IV разреду основне школе (Младеновић др Живомир, *Из породичне преписке Симе Матавуља,* Нови Сад 1955. стр. 9-10). Међутим, ако је 1860. био у II разреду и ако није понављао који разред у основној школи, 1864. је морао бити у I разреду гимназије.

[7] B., *Sima Matavulj u manastiru Krupi,* Književni Jadran, 1952, br. 10.

[8] Младеновић Ж., *Исто,* стр. 12-13.

[9] Franković dr Dragutin, *Osnovno školstvo u Hrvatskoj,* „Enciklopedija Jugoslavije” sv. 4, str. 172 a-b; Ströl Antun, *Pučko školstvo u Dalmaciji od 1814-1900,* I, II, Задар 1900.

[10] Perković dr Mirko, *Nekoliko crtica o uzgoju pučkih učitelja u Dalmaciji i o ć. k. Preparandiji u Arbanasima,* I Program ć. k. Muškog preparandija u Arbanasima za školsku 1909/10, u Zadru, 1910, стр. 3-12.

[11] Foretić Dinko, *Život i rad zavoda za narodne učitelje u Zadarskom predgrađu Arbanasi,* „Učiteljska škola Zadar 1866--1956”, izd. Odbora za proslavu devedesete godišnjice Učiteljske škole u Zadru, Zadar 1956; Perković, *Navedeno delo,* стр. 3-12.

[12] Foretić, *Navedeno delo,* str. 271.

[13] Стјепан Бузолић (1830-1894), управитељ и продекан жупе у Обровцу, постављен је 15. IX. 1866. год. за привременог, а 1873 за сталног управитеља Конвикта у Арбанасима. У тој школи је предавао веронауку, педагогију и методику, хрватски језик, физику и математику. Економ — учитељ Јосил Павловић Луцић предавао је талијански језик, земљопис, историју и пољоделство; педагог Иван Чабрић био је учитељ у Вежбаоници и предавао је природопис. Хонорарно се предавала гимнастика (Е. Клушек), певање и клавир (Јосип Торбарина) и православна веронаука (Јован Брчић, свештеник) — Foretić, *Наведено дело.*

[14] Дучић Јован о Сими Матавуљу, *Бранково коло,* 1908, XIV, бр. 13-14, 215 а-б.

ПРИЛОЗИ ИСТОРИЈИ МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

(НАСТАНАК, ДЕЛАТНОСТ, ГАШЕЊЕ)

Владимир М. Вукмировић

Да без културног развитка нема праве слободе једнога народа, нарочито ако је угрожен са многих страна, као што је био случај са српским народом у Далмацији, кроз векове, увијали су током XIX века многи. Стога не треба да нас чуди што су се у том веку појавили бројни истакнути Срби који су, патриотски настројени, своје тешко стечене и сачуване уштеђевине поклањали своме роду да би оне биле употребљене за његово културно уздизање. Међу њима светли име Костантина Вучковића, оснивача Матице српске у Дубровнику.

Немамо на жалост ближих података о личности овога нашега човека. Оно мало што је познато[1] исувише је мршаво да бисмо могли дубље ући у његова интимнија размишљања, осећања, па и намере. Једна од грешака оних који су легат за оснивање Матице примили била је, ван сваке сумње, и та што су занемарили, док је још било времена, док је сећање на оснивача било свеже, док су били у животу многи који су га познавали, с њим друговали, били у пријатељској или пословној вези, да барем од ових сазнају нешто више. Ниједно писмо његово неком пријатељу или познанику није допрло до нас.

Костантин Вучковић (1828—1893) рођен је у једној малој касаби, Дабру у Бос. Крајини. Било му је једва шест година када му је мајка умрла, отац Тодор му се закалуђерио, а малишана упутио свом брату Сивестру,[2] такође калуђеру, за којег је претпостављао да се налази у манастиру Крупи крај Зрмање под Велебитом. Како је Сивестар у међувремену био прешао у манастир Архангела Михаила на Крци, крупски калуђери га упуте онамо. Стриц га лепо прими, задржи га код себе и по својој прилици, по ондашњем обичају, даде му часловац у руке, што би у ствари било прво основно васпитање овога дечака, — манастирско, разуме се.

За време бављења у овом лепом и старом нашем манастиру мора да је слушао, а и доцније се интересовао, за ширу историју и манастира и његове околине. Ту је недалеко Брибир, седиште брибирских кнежева; чуо је и за Јелену, сестру цара Душана, која је била удата за једног од поменутих кнежева (за Младена III Шубића, у октобру 1347)[3] и к томе ктиторка манастира у коме је он сада проводио најмлађе године свога живота, а чије су име калуђери у богослужењима сигурно помињали. Мора да је са страхопоштовањем ру-

кама миловао епитрахиљ за који предање каже да га је о врату носио први српски просветитељ Сава Немањић, а Јелена га манастиру даривала.

Из манастира га је стриц упутио у Скрадин, у трговачку кућу познате породице Павасовића, где су га домаћини лепо примили и омогућили да настави и заврши учење у тамошњој продужној основној школи са италијанским наставним језиком, који је он током три године, што их је у Скрадину провео, у толикој мери био савладао да се њим служио и у говору и у писању као и својим матерњим језиком. Потребно је имати на уму да ово време, када Аустрија још увек држи Венецију и Ломбардију, погодује италијанизирању Далмације, нарочито приморских градова, па је италијански језик био и у школама и у службеној употреби, а у трговини нарочито фаворизован на уштрб српскохрватском, којим је васколики народ говорио и за који је Вук, приликом свог првог контакта с њим (1838), баш некако у ово време о коме говоримо, забележио да и православни Срби и католици Хрвати „говоре једним истим јединственим језиком".

Неку годину доцније, у његовој петнаестој години, налазимо младог Вучковића у Трсту, у својству шегрта у трговачкој радњи Ковачевића. Трст је од раније, још из времена Карла VI (1711—1740), био проглашен слободном луком, док је, у вези са проширењем трговине са земљама под турском управом и Левантом уопште, у Бечу била основана „Царска привилегована оријентална компанија", која је имала филијале у Трсту, Ријеци и Београду. Привилегован и својим природним положајем, Трст се је био развио у велик трговачки центар, са најбоље организованом луком и, што не треба губити из вида, што је тако исто од велике важности, повезан, за оно време, добрим саобраћајним путевима, са својим широким и дубоким залеђем.

Већ крајем XVIII, а нарочито на помолу XIX века дејствује у Трсту једна доста велика група имућних Срба трговаца, који су у своје време били гостољубиви домаћини и Доситеју и Соларићу и Његошу и Вуку. За време устанка Карађорђе се обратио тршћанским трговцима и затражио зајам и помоћ за потребе устанка, упутивши им једну делегацију са Аврамом Лукићем, совјетником пожешке нахије, на челу, и Јеремијом Гагићем, тада секретаром у Правительствујушћем совјету. Као што је познато, они су ову мисију код тршћанских трговаца с успехом извели доневши 12.750 форинти „добровољни братски прилога". А и школа, једна од најбољих у Српству тога времена, била је у Трсту, што ће Вук са ретким задовољством забележити у *Рјечнику* под речју „школа".

У оваквој средини млади Вучковић се није могао изгубити, већ напротив добро снаћи, и он ће међ тим способним и окретним људима у трговачкој радњи Ковачевића развити и усавршити смисао за многе и разноврсне гране трговине, што ће доцније, када се осамостали, умети са ретким успехом и искористити. Овде је дошао у ближи дотицај са трговцима разних народа и разноврсних погледа и метода у трговачком пословању. Он ће доста путовати; одлазиће до Венеције, обићи ће Ломбардију, посетиће Љубљану, Беч и Пешту. У Трсту ће доћи у ближи контакт са грчком колонијом, која је овде као и у Венецији, од давнина кореном доста дубока и бројно сраз-

мерно велика. Код њих је уочио смисао за штедњу и привржености отаџбини. Ретко је која нација између својих припадника, који су живели и стварали у страним земљама, дала толико доброчинитеља као што је био случај са Грцима. Можда нисмо далеко од истине ако кажемо да се и нашем Вучковићу, будућем оснивачу Матице српске у Дубровнику, баш овде, дружећи се с потомцима старих Јелина, којима су речи εὐεργετεῖν, εὐεργασία, εὐεργέτης [4] биле пред очима, зачела мисао да и он не зажали напора како би сутра, када дође време, и он дао свој прилог културном развоју свога рода.

Гласови фебруарске револуције из четрдесетосме брзо су стигли и у наше крајеве и српски народ није могао остати равнодушан према врењу које је настајало око њега. Пристао је уз револуцију без икаквог дубљег промишљања, сматрајући да је то ретко погодан моменат, али да би се и разочарао сачекавши свршетак без икаквих позитивних резултата, плативши огромним жртвама за обећања са многих страна, која су на крају остала само мртво слово на хартији. О овако створеном стању морао је млади Вучковић да размишља и без колебања се одлучује да је потребно ићи другим правцем да би се помогло своме роду. Крајем те четрдесетосме он одлази у Сплит. До тога је дошло под оваким околностима. Ристо Тузлић, трговац на велико у Сплиту, иначе пореклом Босанац, исто тако народни добротвор,[5] нашао се те године у Трсту и често је свраћао у радњу коју су водили браћа Гавро и Јово, синови Алексе Ковачевића, с којима је дужи низ година одржавао трговачке везе. У овој трговачкој кући је још увек шегртовао Костантин Вучковић. Уочивши озбиљност и трговачку способност овог сада већ стасалог младића, предложи му, у споразуму с његовим послодавцима, да пређе к њему у Сплит, најпре као помоћник, а затим, када време дође, да му дефинитивно преда своју радњу. До овога је дошло 1858. када се поменути Тузлић дефинитивно преселио у Трст, и ту умро 1862.

У Сплиту је Вучковић, развијајући своје трговачке способности, ширио трговину у свим правцима. Највише је пословао са трговцима у Босни и Херцеговини, већином преко Ливна, у коме су у ово време цветале трговачке куће Кујунџића, Павловића и Скобле. Имаће понекад и недаћа, али никада неће губити наде. Долазиће и у сукоб са ливањским кадијом, с којим се био удружио тамошњи аустријски вицеконзул Дембински (Dembinsky), који је као горљиви католик отворено иступао против Срба „contro i greghi non uniti“, како се чита у једном памфлету штампаном у Сплиту, тако да су многе жалбе против њега стизале и до Сарајева (аустријског генералног конзулата), Цариграда (аустријске амбасаде), па и самог Беча.

Вучковић је устанак у Херцеговини 1875. помагао било директно, било преко својих људи у Босни и Херцеговини. У Сплиту је уживао глас солидног трговца и као таквом нуђене су му у више наврата извесне части у градској управи, али у својој прирођеној скромности увек је знао на погодан начин да их одбије. Ван трговине био је повучен. Живео је скромно и слагао дукат на дукат, да би пред крај осамдесетих година прошлог столећа нагомилао знатно богатство. Ретко коме се поверавао. Познато је да је много путовао, обилазио је многа места у Немачкој и Швајцарској. Често је одлазио у Шибеник и Задар, који су у његово време били мала средишта и наше књижевне делатности. Мора да се налазио и пријатељевао са уредницима и сарадницима *Српско-Далматинског Магазина* и *Матице*

Далматинске; сигурно је свраћао и у познату књижару и штампарију тога времена у Задру код Браће Батара (Fratelli Battara), преко које је вальда и књиге набављао. Знамо да је био претплатник њихових издања, као и Матице српске у Новом Саду. Када је 1892. у Београду основана Српска књижевна задруга, међу првим њеним добротворима, поред Ника Бошковића и Валтазара Богишића из Дубровника, налазимо и име Костантина Вучковића из Сплита.[6] Пријатељевао је и са Ђорђем Николајевићем и са Герасимом Петрановићем, тада цењеним писцима и професорима ондашње српско-православне клирикалне школе, најпре у Шибенику а доцније у Задру. Да ли је њима поверавао своје мисли, своје намере, не знамо. По свој прилици они су можда постављали питање, иако у некој завијеној форми, што ће бити са његовом оставином и уштеђевинама, јер свога рода није имао. Ван сваке сумње освежавали су му они успомену на многе добротворе, којима су и Далмација, а и други крајеви где су Срби живели, обиловали. Да ли су директно утицали на њега у овом правцу — не знамо, али ако је до оваквих разговора долазило, несумњиво је да су загревали идеју, коју је он потајно поступно прихватао, да и његово име засја у плејади наших добротвора од Пеште до Јадрана.

На крају, он је ову замисао остварио на три седмице пре него што ће га смрт покосити, тестаментарним писмом од 24. септембра 1893. у коме каже: „. . . Остављам фјорина 160.000 аустр. вр. општини српско-православне цркве у Дубровнику, у сврху оснивања Матице српске, која ће употребљавати ћириловицу а имати циљ да шири српску наставу . . .“ Поред овога обдарио је удружење радника у Сплиту Società operaja са легатом од 11.000 форинти, с тим да се годишњи приход дели ћеркама чланова поменутог друштва приликом њихове удаје. Сиротињи сплитској оставио је 5.000 форинти, а на крају мањим легатима даривао је појединачно петнаестак српских манастира и сеоских цркава.

Матица српска у Дубровнику ступила је у дејство петнаестак година иза смрти оснивача, пошто је, према слову тестамента, његов извршилац, Требињац Стеван Перовић, трговац у Сплиту, у кога је Вучковић имао неограничено поверење, исплатио и последњу рату предвиђену опоруком; тако је крајем 1908. с интересом и након одбитка законом предвиђених такса Матица располагала сумом од 372.800 круна у државним обвезницама и око 100 круна у готову. Са овом, за оно време доста замашном сумом, Матица, у ствари Туторство српско-православне цркве у Дубровнику, преузело је на себе један велик и пред сени завештача и пред целокупним српским народом, не само у Дубровнику и Далмацији, одговоран задатак. Данас, након пуних шездесет година, када улазимо у проучавање рада на пољу књижевне и националне делатности за кратког живота Матице српске у Дубровнику, поред несрећних прилика пред Првим светским ратом и у току њега (1914—1918), долазимо до закључка да поменуто Туторство, као управа једне установе ове врсте, није било дорасло да одговори постављеном великом задатку, јер је било у знатној мери и неуко и недовољно кадро да се снађе у оним сложеним околностима.

Када је 1. августа 1909. свечаном седницом Матица започела свој рад у присуству, поред домаћих, и многих гостију са стране, угледних имена нашега рода, који су се сјатили у Дубровнику да јој даду

подстрека, чуле су се многе лепе речи и жеље за њен успех. Из тих поздравних речи, и писмено и телеграфски изражених добрих жеља осетило се да ће се Матица у свом раду моћи ослонити на помоћ и подршку свугде где би њени први кораци могли застати. Колика и каква помоћ јој се нудила и од стране Матице српске у Новом Саду, од Српске академије наука у Београду, њених секретара, угледних радника на културном и просветном пољу, Милана Савића и Љубе Ковачевића, и многих других, указују нам и многа писма овде приложена, која се сада први пут обелодањују у верном препису.

Од резолуција Ријечке и Задарске било је прошло већ скоро читавих пет година и односи између Срба и Хрвата, не само у Дубровнику и Далмацији, већ свугде где они живе, тровани дотле са многих страна, били су кренули на боље, иако још не сасвим оздрављени. Лепе и искрене жеље јавно изречене овом приликом донекле су нам доказ за то. Поменућемо само понешто. Матица хрватска из Загреба (председник Отон Кучера, тајник Алберт Базала) „... радосно поздравља у колу културних институција посестриму Матицу српску у Дубровнику и жели јој пригодом прославе почетка њезина рада сретан успјех у настојању око просвјете народа хрватскога и српскога у духу јединства и слоге и љубави, кличући: Било у добри час!“ Из Љубљане Словенска матица (председник Фран Илешич) „...pozdravlja iskreno svoje najmlajšo posestrimo Matico srbsko u Dubrovniku ter je želi najlepšega napredka ki bode mogoče obema Maticama čim prije stopiti v sesvejšo svezo.“ И Матица далматинска из Задра (потпредседник Др Клаић) „...најсрдачније честита отварање те културне установе у нашој покрајини и радује се што ће се у нашој Атени подигнути нови храм просвјете и процвата наше књиге.“ У име Матице српске у Новом Саду (секретар Милан Савић, јер је Матичин председник, Антоније Хаџић, прослави лично присуствовао): „Поздрављам млађу сестру наше Матице желећи јој стару срећу дубровачку!“ Српска књижевна задруга (председник Стојан Новаковић): „Подизање новога фара српске просвете у класичном Дубровнику радосно поздравља са најлепшим жељама за користан рад“. Српска академија наука (секретар Љуба Ковачевић) „...придружује се радости вашој што ће данас ужегнути просветну буктињу Матица дубровачка да ускоро заузме достојно место поред старијих сестара Матице српске и хрватске, и кличе: слава творцу новог просветног расадника на Јадрану“. Несумњиво је да је и Штросмајерова Југославенска академија знаности и умјетности дала израза својих добрих жеља. Међутим, прегледом остатака никада сређене архиве жалимо да такав документат нисмо нашли. И појединци су, нарочито они из Војводине, тога дана своје лепе жеље упућивали у Дубровник. Лаза Костић из Новог Сада телеграфише: „Сретан зарojак дабогда да навијек се младила и народ славила“. Михаило Полит-Десанчић у друштву са Савком Суботић и многи небројени „поред Саве и Дунава“ нису заборавили ову прославу. У Далмацији, Боки Которској није било насеља да се колективно или појединачно нису обрадовали. Испод Велебита, из Равних Котара, из постојбине Јанковић Стојана и Илије Смиљанића, кликнуће Владимир Десница: „Оснивачу новог храма просвјете у нашој Атени благодарно Српство кличе слава, сретно и у добри час!“ итд. итд. итд. На крају да поменемо и познату привредну организацију Привредник из Загреба, који свој поздрав

повезује са молбом да Матичин рад узимаде користи за потомство и да свака јединка да од себе колико може за народну заједницу.[7]

У време свечаног отварања Матице српске у Дубровнику и нашу јавност и штампу окупирали су догађаји ретке политичке напетости, Велеиздајнички процес у Загребу и Фридјунгов[8] у Бечу монтирани су били са јасним циљем да се сломи најпре кичма српскога народа у Хрватској, а затим расцепи Српско-хрватска коалиција. Па ипак је појава једне нове културне установе на крајњем југу Монархије поздрављена подједнаким одушевљењем и вером да ће она својим будућим радом ојачати и поспешити културни развој нашега рода у Далмацији.

И *Српски Глас* и *Народни Лист* у Задру, и *Српска Зора, Дубровник* и *Црвена Хрватска* у Дубровнику имали су само лепе речи и жеље. *Пучки Лист* у Сплиту са сталним мотом испод наслова: „Хљеб из земље, љепост пука, пук нам је отац, а земља мајка наша — Златна пера не знаду писати онако како цвиеле јаворове гусле“ донеће уводни чланак, из пера уредника Јураја Капића, на пуне две стране, у коме ће, поред осталога, казати: „...Костантин Вучковић био је чуствен Србин, али није правио разлике између Срба и Хрвата, јер су њему били мили без разлике вјере сви наши домородци, што једним језиком говоре, исте пјесме пјевају и заједно живимо на овим нашим земљама.“[9] Нису за њима заостали ни листови који су излазили у окупираним Босни и Херцеговини, *Народ* и *Српска Ријеч*, па чак и Калајева творевина *Die Bosnische Post*[10]; овај последњи лист донео је од свог специјалног дописника из Дубровника опширан извештај о току прославе (али није заборавио да детаљно наброји имена оних угледних људи који би се једног дана могли позвати пред суд у неком процесу типа велеиздаје). *Бранник*,[11] орган српске слободоумне странке у Војводини, који је излазио у Новом Саду, у редакцији дра Михаила Полит-Десанчића (браниоца Милетића, којега је у политици наследио, стојећи на линији Штросмајерових настојања за што ближи споразум Срба и Хрвата; поред Милетића највећа политичка фигура свога времена у Војводини) донеће из његова пера запажени чланак *Српска матица на Приморју*.

После овакве свесрдне подршке моралне (да се материјална средства и не помињу; приликом прославе приложиће угледни грађанин и велепоседник из Старе Пазове две хиљаде круна, у име своје и у име тамошње Српске штедионице, да се повећа главница), могло се ишчекивати да ће и издавачка делатност тећи живље. Међутим, многе чињенице су се томе испречиле. Туторство српско-православне цркве, као стварна Управа Матице, по слову тестамента, било је далеко од потребног знања и способности да води Матицу. Најтеже је било што оно није хтело да схвати да је неспособно, сматрајући да је довољно што је поставило, једног између себе, правника по струци, за сталног Матичина секретара. Овај је можда некако и могао да води административну страну Матичиних послова, али су тиме биле исцрпене његове могућности, тако да је остала занемарена њена књижевна политика. „Унутрашњи правилник Матице српске у Дубровнику“ предвидео је и један Књижевни одбор са одговорним књижевним секретаром, али је онај ужи круг туторства, до самог краја Матичина живота, упорно избегавао да ову клаузулу приведе у живот. Било је, због тога, чак и напада на Матицу, добронамерних, као

и злонамерних, а појавиле су се и анонимне доставе ц. к. Намесништву у Задру, које је, пошто је Матица створена легатом, било у праву а и дужно да надзирава њен рад. Туторство се бранило, али се ствари нису измениле. На годину дана пред почетак Првог светског рата изабран је за књижевног секретара млади Франо Кулишић (1885—1915), доктор филозофије Бечког универзитета, који је у Матицу дошао са положаја Библиотекара Богишићеве библиотеке у Цавтату (још као студент универзитета уредио је био Јагићеву личну библиотеку у Бечу).

Издавачка делатност током Матичина рада огледа се у приложеном шематичном прегледу.

Као ни већини других задатака предвиђених „Унутрашњим правилником“, Управа Матице није током свога дејствовања обратила „ону особиту бригу оснивања своје библиотеке која ће бити приступачна свакоме у Дубровнику“. Основ Матичине библиотеке постављен је поклоном угледних дубровачких грађана Нике и Божа Бошковића. Матица српска у Новом Саду је незаинтересовано и широкогрудо снабдевала своју посестриму у Дубровнику својим издањима, и старијим и новим. Доцније су јој придружене и многе књиге познате Дубровачке штионице (заједно са намештајем и преузимањем просторија, када је Штионица током рата запала била у материјалне тешкоће). Познати књижар из Новог Сада, Лука Јоцић, својим писмом (од 13/26. октобра 1910) известио је Матицу: „Пошто сам превалио 72 годину свога живота, а немам мушкога порода, па из бојазни да књиге које сам скупљао за своју библиотеку не би дошле у руке оних који не би умели оценити вредност истих“, да је одлучио поклонити их Матици српској у Дубровнику, „јер су ту књиге које се тешко даду за новац купити“. У писму каже да их је нудио Државној (мисли на Народну) библиотеци у Београду, али пошто они оклевају да се одлуче, шаље их у Дубровник. Поред књига (српских, руских, хрватских, латинских, немачких, енглеских, француских и двеју на грчком језику), каже он у овом писму: „Прилажем и својеручни рукопис Косте Богдановића[12] од год. 1883 . . . “ и завршава: „У Матици српској у Новом Саду виси слика Косте Богдановића, ал за његов рукопис, који више вреди него његова слика, нема места, зато се радујем што сам из друге књиге и тај рукопис придружио да га дубровачка Матица сачува“.[13] И доцније су се неколики сећали Матичине библиотеке и поклањали јој своје књиге. Поменућемо доста лепу библиотеку коју је Рафо Марић (1879—1966), угледни и поштовани Србин-католик у Граду, завештао Матици. Колико је бројчано стање Матичиних књига и њихова вредност нисмо у стању оценити. Постоје неколики непотпуни спискови, али дефинитивно уређенога каталога нема, што зачуђава, јер је Правилником био предвиђен библиотекар, а из сачуваних благајничких књига јасно излази да се међу зачисленим особљем налазило и лице које је упражњавало ову службу.

На Видовдан 1914, приликом свечаног откривања споменика Доситеју Обрадовићу у Београду, Управа Матице је in corpore овоме присуствовала и на споменик, којег је израдио хрватски скулптор Рудолф Валдец, и тада стајао на улазу у Калемегдан, а данас се налази пред Капетан Мишиним здањем, положила велики венац, украшен бокором црвених ружа и каранфила, за ову прилику на-

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ

А. Редовна издања

	Писац, наслов и поднаслов дела	Година издања	Хонорисано са кр.	Продајна цена
1	Марко Цар, Наше приморје слике и утисци са Јадрана	1910	540.—	1.—
2	Тихомир Остојић, Српске народне приповијетке (гатке), сабрао	1911	750.—	1.50
3	Др Франо Кулишић, Џиво Бунић — Вучићевић, литерарно-историчкн прилог познавању лирске поезије у XVII вијеку	1911	200.—	1.20
4	Иво Ћипико, Крај мора	1911	840.—	1.40
5	Божо Ловрић, Дугови, Драма у 3 чина	1912	497.92	1.—
6	Иво Војновић, Лазарево васкресење, четири главе једне просте историје која зачудо свршава пјесмом	1913	1000.—	1.50
7	Ристо Вулић, Напредна земљорадња	1914	500.—	1.—
8	Г. С. Петров, Браћа књижевници, Превела Зорка Бабић—Бубало	1914		1.—

Б. Мала Библиотека

1	Данило Петрановић, Доситије Обрадовић, споменица о посмртној му стогодишњици 1811—1911	1911	200.—	0.50
2	Марко Цар, Сава Бјелановић, Један поглед на писца	1911	300.—	0.40
3	Др Франо Кулишић, О Меду Пуцићу, у спомен тридесете обљетнице смрти (1882—1912)	1912	300.—	0.40
4	Вид Вулетић—Вукасовић, Цар Душан у Дубровнику	1912	200.—	0.70
5	Иво Војновић, Смрт мајке Југовића, четврто пјевање 1912	1912	440.—	0.70
6	Светозар Ћоровић, Зулумћар — три чина —	1913	240.—	0.50
7	Вице Адамовић, Дубровчани изван завичаја, Прилог к познавању дубровачке књижевности и повјести састављен поглавито за учећу омладину	1914	150.—	0.40

В. Изванредна хонорисања

1	Иво Војновић, Госпођа са сунцокретом, Београд	1914	300.—	
2	Јосип Миличић, Песме, Дубровник	1914	200.—	
3	Никодим Милаш, епископ, Стон у средњим вијековима, Дубровник	1914	684.—	2.—

рочито пренетих из словинске Атине. После повратка у Дубровник, неколицина из Матичине Управе је заглавила познату дубровачку тамницу у Кармену а одатле су спроведени били у разна места конфинације. Међ онима који се нису вратили био је и секретар књижевног одбора Др Франо Кулишић, који је 1915. умро у Волфсегу, у Аустрији, напунивши тек 30 годину живота.

Као што се види из свега што је до сада изнето, оснивање Матице српскє у Дубровнику пада у време великих политичких врења и борби југословенских народа за своје ослобођење од дуге аустријске власти. Свесрдна подршка на коју је она наилазила код водећих интелектуалаца, и српских и хрватских, јасно сведочи са којом су политичком осетљивошћу прихваћени њени задаци. Иако су њени високо постављени циљеви, већ на самом почетку, премашили и њену стварну моћ да их све успешно испуни, за релативно кратко време, у освит Првог светског рата, она је ипак урадила колико је могла. Можда мање него што је могла. Ипак, по неким њеним обављеним пословима, чини се да њен рад прелази уске оквире једног града и да га можемо повезати и са ширим токовима наше културе.

[1] *Живот и рад српског просвјетног добротвора Костантина Вучковића.* Издање Матице српске у Дубровнику. Српска Дубровачка Штампарија. 1909.

[2] О Сивестру Вучковићу вид. *Српско-Далматински Магазин* за 1861.

[3] К. Јиречек, *Историја Срба,* I, 290; датум у Луција, *Старине* XIII, 253.

[4] Добро чинити, доброчинство, доброчинитељ.

[5] Ристо Тузлић оставио је легат од неких 20.000 форинти за оснивање гимназије у Сарајеву.

[6] Милан Живановић, *Библиографија Српске књижевне задруге 1892—1967,* Београд, 1967.

[7] *Привредник* бр. 15/1909. Загреб.

[8] Dr H. Friedjung, иначе угледни историчар и професор Бечког универзитета.

[9] *Pučki List,* двоброј 21/22. 1909, Сплит.

[10] *Die Bosnische Post* Nr 177 од 4. августа 1909.

[11] *Браник* бр. 156/1909, Нови Сад.

[12] Богдановић Коста (1811—1854), правник по струци, публицист и уредник листа *Вѣсник,* који је излазио у Пешти, Новом Саду, Карловцима и Земуну (за време буне); политичар либералних назора; у почетку буне био је секретар Рајачићев.

[13] Писмо Луке Јоцића и списак књига о којима је реч сачувани су у архиви Матице, међутим рукопису нема трага.

П Р И Л О З И

I

MARKO CAR

1

Zadar, 26 Juna 1908

Vrlo poštovani Gospodine,

Čujem da će se nastajnog oktobra držati sastanak pozvanih faktora za konstituisanje nove »Matice« zavještane od pok. Kosta Vučkovića, pa znajući da ste Vi sada, a da ćete i u buduće valjda biti u tome poslu *magna pars*, slobodan sam da Vam sasvim povjerljivo saopćim neke svoje namjere u odnošaju sa budućim radom te nove naše ustanove.

Pretpostavljajući da će poglaviti dio izvršnoga rada trebati povjeriti jednome tajniku, koji će biti pozvan da u djelo provodi zaključke kuratorija (kako li će se zvati upravno vijeće); i pošto sam uvjeren da će uspjeh praktičnog djelovanja Matice ovisiti u prvom redu od vješta i agilna tajnika, to bih ja — kad bi se na moju osobu reflektiralo — u svoje vrijeme rado nastao, da se posla prihvatim i po svojim silama na novoj ustanovi poradim.

Krajem prve polovine nastajne godine, ili možda još krajem ove godine, imam namjeru da kao pokr. činovnik odem u penziju, te kad bi se — kako rekoh — za pomenuto tajničko mjesto na mene reflektiralo, ja bih se rado preselio u Dubrovnik, gdje cijenim da bi imalo biti sijelo nove Matice i gdje bih, eventualno, mogao biti od pomoći i književnom listu *Srgju*[1]), *a valjda* i inače pri ruci našim ljudima tamo kod prosvjetnog rada u opće.

Bio sam tako slobodan da Vam ovu svoju namjeru saopćim, imajući na umu priliku, da ste se Vi, Gospodine, u prošlosti više puta na mene obraćali, nudeći mi posla u Vašoj sredini. Evo, sad je možda došao čas, kad bi se Vaše stare namjere mogle da slože s mojim iseljeničkim planovima, jer mi je, vjerujte mi, Zadar i njegov ambijenat više dodijao.

Biće mi osobito drago, i biću Vam vrlo zahvalan, ako budete tako dobri te mi u ovom predmetu pošaljete dva slova učtiva odgovora i Vaše cijenjeno mišljenje o ovom projektu uopće.

S odličnim pozdravom
Vaš Marko Car

2

Задар, 20. IX. 1908.

Поштовани госпару Стијепо,

Усрдно Вам захваљујем на Вашем писму, на обавјештењима у њему, као и на љубазној готовости да ме предложите за мјесто тајника нове Матице. Са своје стране, и сагласно с ранијом својом изјавом у писму на Дра Матијевића,[2]) ја могу само поновити да бих се мјеста радо примио, јер ми се чини да би то био за мене прикладан посао, и да би од њега могло бити уопће користи за нашу националну ствар на Приморју.

Што се тиче услова с моје стране, шта да Вам кажем? Не знам ни сам. То је питање некако скопчано са опсегом рада, који испрвице, чини ми се, не може да буде него скроман. Јер кад би, рецимо, Матица, поред програматичних књига што ће издавати, издавала још и какав свој периодични орган, онда би, наравно, труд био много већи, те би морала бити виша и награда. Но, како ја мислим, то за сад неће бити случај, јер ће се, држим, Матична дјелатност у почетку ограничити на издавање популарних књига у оквиру својих нарсдносних и просвјетних смјерова.

На сваки начин, с обзиром на скраћене пробитке што их собом носи прерано пензионовање и на опћу скупоћу која данас влада, чини ми се да тајникова плаћа не би могла бити испод 100 форината мјесечно, а преко те своте прама приликама. То ћете увидјети и сами. Добро би уз то било, да се дотичном чиновнику, након извјесног доба службовања, призна и право на пристојну мировину. Не кажем то због себе, који нијесам више млад, него у опће.

Оволико ми је част одговорити Вам начелно, прама жељи израженој у Вашем писму, а примам на знање Ваше мишљење, е за час не би требало да одмах тамо дођем те бих тако могао да уредим своје ствари овдје.

Опет Вам захваљујући на учтивој предусретљивости, остајем с поштовањем

Ваш
Марко Цар

П. С. Имам готову једну комеморативну брошуру о пок. Сави Бјелановићу,[3]) с којом би »М. С.« могла врло лијепо да започне свој публицистички рад.

3

Задар, 6. II. 1910

Штована Управо!

Потврђујући препоруке што сам усмено учинио г. Дру Кнежевићу,[4]) слободан сам овим путем надометно напоменути тој штов. Управи, да би добро било да се онај мој спис (а зар и друге књиге Матичине):

1⁰ штампају у издању што спретнијем;

2⁰ словима крупнијим, барем *Цицеро* за текст, а *Гармонд* за маргиналне биљешке и за цитате;

3⁰ да се добро изведе коректура, како би се избјегло оно вјечито *Errata-corrige*, без којега не можеш ни замислити српске књиге.

Што се мене тиче, ја ћу у томе радо бити при руци угл. Матици, поправљајући сам у III-ћој коректури *Наше Приморје*,[5]) како је већ углављено.

Најзад ми је замолити поштовану Управу, да ми на рачун мојега хонорара пошаље 400 Кр., уз коначни обрачун кад књига буде доштампана.

Нек изволи угл. Управа примити и овом приликом израз мојега штовања

Марко Цар

4

(На отвореној дописној карти)

Драги Госпару Стијепо!

Учтиво вас молим да биште се заузели, да та угледна »Матица« ријеши час прије моје задње писмо. Видјећете већ о чему се ради.

С поздравом

Ваш
Марко Цар

Задар, 20 фебр.
1910

5

Задар, 22. VII. 1910

Поштовани Господине

Жао ми је што ме писмо Матичимо није затекло овдје; ја сам због посла био неко вријеме у Бечу, па је писмо ишло онамо за мојим трагом, не нашло ме (јер сам једном мијењао стан), те се опет вратио тамо.

Молим вас, пошаљите ми одмах те табаке, који су већ поправљени (а ваљда и одштампани), да видим како ствар изгледа и да ли ћу евентуално моћи да се одречем аутокорекture.

Ако је уз то још штогод сложено, можете ми такође послати да прегледам. Ја ћу до мало опет поћи из Задра, али ћу — ако буде потреба — у том случају замолити једног пријатеља да мјесто мене прегледава што будете слали.

Извините, на секатури!

Ваш с поздравом
Марко Цар

6

Задар, 31. VII. 910

Драги Госпару Стијепо,

За чудо ми је што не добих одговора на потоње моје писмо, којим сам вас молио да ми пошаљете *bozze*[6]) оне моје књижице, као год и оно што је већ штампано. Знајући из искуства како се у нас те ствари третирају, забринут сам веома што не могу да својим очима видим како ће та работа ићи. Зато вас поново молим (пошто сутра одлазим опет за неколико дана из Задра) да биште наредили, да се оно, што се имало мени послати, пошаље а и у будуће шаље на адресу мога пријатеља Г. *Петра Бућића, вишег финансијског савјетника у Задру*, с којим сам се договорио и који ће водити коректуру тога, што још преостаје да се штампа.

Користим се овом приликом да преко вас учиним Матици једну понуду за будућа њезина издања, пошто држим да је она најпозванија да овако једну ствар изда. Ради се о једној брошури о покојном Сави Бјелановићу, у којој је збијено али прегледно изнесен његов рад новинарски, углавном, политички. Тај би спис морао врло добро доћи млађем српском нараштају, који Бјелановића позна, можемо рећи, тек по имену; а и сама би се Матица, у почетку свога рада, тако одужила сјени његовој и уједно дала публици опет ствар која засјеца у интересе домаће.

Кад би дакле Матица у начелу пристала на моју понуду, послао бих вам на оглед рукопис, који износи 63 странице мојега рукописа на обичном концепт-папиру, а имам већ готово и *cliché* Бјелановићеве слике, које бих могао такође Матици уступити.

Молим вас учтиво да ми одговор на ово писмо изволите адресирати у Трст на моје име, и то у *Vicolo San Vito N⁰ 13*.

Извините, молим вас, на зановети коју вам овим задајем, и примите мој одлични поздрав.

Ваш
Марко Цар

7

Zadar, 1 Avgusta 910.

Dragi Gosparu Stijepo,

Potvrgjujući svoje jučerašnje pismo, evo me opet k Vama s jednom molbom, bolje, novom sekaturom.

Palo mi je na pamet da ne bi zgorega bilo, kad bih za jedan dan došao glavom tamo k vama, te da tako donesem sa sobom rukopis o kom sam Vam pisao.

Nego sam se u zadnje vrijeme prilično istrošio pa mi je muka trošiti za put, a kao pokr. činovnik uživam samo jedno mjesto za drugo. *Ergo*, trebalo bi da budete tako dobri, te da mi po mogućnosti izradite (možda preko Dra Matijevića) jednu *besplatnu* kartu za putovanje od Trsta do Dubrovnika i obratno. To neće biti mučno postići, s obzirom da se radi za putovanje *una volta tanto*[7]), i da to pita čovjek koji baš sada izdaje jedan putopis o Dalmaciji, koji dakle čini stvar korisnu i plovidbenom društvu dubrovačkom[8]).

Molim Vas, ako stvar bude mogućna, nek mi se karta pošalje u Trst: Vicolo San Vito № 13.

S pozdravom
Vaš
Marko Car

8

Трст, 6. VIII. (1910)

Драги госп. Стијепо!

Примио сам данас, прегледао и одмах повратио »bozze« оне моје работе. Иде сасвијем добро, али ми је опет мило што сам прегледао, јер увијек се штогод нађе да измијени у задњем часу. С тога бих желио, прије него се штампа, да видим и остало.

Ја се посигурно надам да ћу добити путну карту за коју сам вас замолио, па ако је добијем доћи ћу за 1 — 2 дана тамо главом, и тако ћу моћи прегледати у задњој коректури оно што буде готово. На проласку кроз Задар узео бих они рукопис о Бјелановићу,[9]) да вам га тамо прочитам, и дотично *clichés*.

Дакле све ће зависити од вашег писма које очекујем, и те блажене карте коју сам, као панегириста Јадрана и Дубровника, кудикамо заслужио.

Опет вам хвала на љубави и примите срдачни поздрав

Ваш
Марко Цар

Vicolo S. Vito, 13.

9

Трст, 17. VIII. 910

Драги гост. Стијепо,

Ублажио сам или сасвим збрисао неке фразе, нешто додао а нешто преиначио, те мислим да овако, како је сада, неби морало никоме бити криво. Критика, у колико је има, оснива се на истини коју сви руком пипљемо. Свакако, ако бисте нашли да је још једнако много казано, а ви — дођерајте сами како боље знате.

Сад вас молим да рукопис прикажете гдје треба, с овом понудом с моје стране: да се брошира изда међу првим Матичиним публикацијама, и да ми се за рукопис исплати *300 кр.* хонорара. Клише пак стављам Матици на расположење без икакве одштете за оно што је мене коштао.

Мислим да захтјев није прећеран, с обзиром на вриједност списа, као и на то да ће исти изнијети око 4 штампана табака.

Али вас молим да се заузмете, да се о овој понуди одмах одлучи, јер бих у случају не пристанка, ову броширу издао о свом трошку у 1000 копија.

На крају вас још једно молим, бива, да бисте ми, ако је могуће још обратном поштом, послали оних 140 круна, што још имам да примим за *Наше Приморје*, које ће изнијети 9 табака (9 / 60 кр. = 540 кр.) дакле скупа 540 круна, а примио сам на рачун кр. 400.

Моја је адреса сада: *Via di Torre Bianca N⁰ 20,* Ш⁰ п., 7.

Извините, молим што вас оволико мучим, и примите с одличним поздравима израз моје благодарности.

П. С. Квиту ћу вам послати накнадно.

Ваш
М. Цар

10

Zadar, 3 sept. 1910

Dragi Gosparu Stijepo,

Nadao sam se da ću ovdje dobiti kakva odgovora od Vas u poznatoj Vam stvari, a svakako pak da ću primiti od štamparije završni dio moje knjižice, na korekturu, po obećanju g. Grčića[10]).

Pošto ne dobih ni jedno ni drugo, a sutra ili prekosutra polazim opet iz Zadra, to Vas učtivo molim *da nipošto ne dopustite da se knjiga štampa bez moga prijegleda*, jer sam svakako želio i želim da neke stvarčice ispravim u tekstu. Ja sam dosta čekao štampariju, pa sad neka štamparija čeka mene.

Sluteći pak vo Vašem ćutanju, da Matica ili nije složna sa redakcijom moga spisa o Bjelanoviću, ili da ne pristaje na (sasvim umjerene) zahtjeve koje sam postavio za ustup, ja Vas lijepo molim — ako je zbilja tako — da mi onaj rukopis povratite u Zadar zajedno sa klišejem, na moje ime, u preporučenom omotu.

Izvinite pak na svima ovijem zanovetima, i primite i ovom prilikom moje odlično podzravije.

Vaš
M. Car

11

(На дописној отвореној карти)

Задар, 28. IX. 1910

Драги Господине,

Тек данас вратио сам се у Задар и нашао оба ваша писма и напутницу са 140 кр. — На питање које ми постављате одговорићу вам што прије, а у толико вас молим да бисте ону ствар поспијешили у штампарији.

Ваш с поздравом
М. Цар

П. С. Квиту за послату ми своту послаћу у писму.

12

(На дописној отвореној карти)

Задар, 10. XI. 1910

Драги госп. Стијепо,

Молим Вас, ако је *Наше Приморје* већ готово, т. ј. повезано, да бисте ми послали 2 — 3 комада за личну употребу. Примите срдачну шаку руке и — немојте да заспите!

Ваш с поздравом
М. Цар

13

Задар, 30 Септ. 1910.

Драги Господине,

Ево ме да вам одговорим на питање о књижевном одбору. Моје је мишљење да би при бирању тога одбора требало остати *дома*.[11]) Ићи тражити литерате по Херцеговини и Црној Гори[12]) (а из Дубровника!), то би, чини ми се, био велики *testimonium paupertatis*. Истина, код куће немамо много књижевно образованих људи, али је довољно да се у одбору нађу два стручна човјека, а остала лица могу бити и проста декорација. Са своје стране немам ништа против тога, да и на мене рефлектујете, али бих вам у првом реду препоручио проф. Милана Решетара (ако се хтједне примити) и Јосипа Берсу. То су вам не само људи спремни, како знате, него су случајно и Дубровчани, што такође није на одмет кад се ради о Матици срп. у Дубровнику. Уза њих могао би се, дабогме, изабрати и г. Вид. В. Вукасовић,[13]) којега ви спомињете. Другијех лица, за то подесних, не могу у овај мах да се сјетим. Луjo Војновић, који би имао све услове за то, живи жалибоже далеко, а Ћипико је као критичар дијете. Ergo, немам у овом предмету што више да додам.

Или боље, имам да додам само ово још. Књижевни је одбор лијепа ствар, али, вјерујте ми, питање Матичина рада ријешићете коначно и повољно тек онда, кад будете именовали књиж. тајника. Ово се може донекле узети као *oratio pro domo mea*, али је то ипак моје увјерење. Одбори се ријетко и тешко састају, а Матица треба да има спремна човјека при руци кроза сву годину (особито као коректора и организатора књижнице). У осталом, није треба да вас о томе тек увјеравам: ви сте и сами увјерени да је, уз (свакојако нужног) тајника за управне и правне послове, Матици неопходно потребит и тајник књижевни.

Шаљем вам овдје намирницу за 140 кр., што сам примио од Матице, којој данас одговарам напосе у погледу рукописа о Бјелановићу.

С одличним поздравима

Ваш
Марко Цар

П. С. Ако је потребит биљег на квити, ставите га, молим вас, накнадно за мој рачуб.

14

Драги Господине,

Као што ће вам бити познато, добро смо напредовали са штампом моје књижице и брзо ћемо бити готови.

Коректура је испала доста добро, ако изузмемо неке ситне нетачности, за које треба да носи одговорност ваш коректор, који је у почетку понекад хтио да исправља сачи-

нитеља, бришући *д* испред *с* и замјењујући га са *т* (напр. отсутан, мј. одсутан, као што треба) и претварајући неке двосложне ријечи са кратким нагласком у тросложне са акцентом дугим (напр. свијестан, мј. свјестан, као што треба).

Но то неће књизи много шкодити.

Само се бојим да ће књига испасти малко мршава по броју страница, те би можда добро било да уз ову прву публикацију прештампате (на концу књиге) унутрашњи правилник Матичин, као што је, чини ми се, учинила и Ср. Књ. Задруга са својим правилима. То би, ако ће и за неколико страница, повећало дебљину књиге.

Промислите о том, и, евентуално, упутите штампарију.

Ваш с поздравом
М. Цар

Задар
9. X. 910

15

(На отвореној дописној карти)

Задар, 29. X. 1910

Драги госп. Стијепо,

Они је посао Дељулијев већ опремљен и морао би већ бити стигао тамо. — Промислив боље, опет сам се повратио на прву идеју, т. ј. да се онај додатак уз моју књигу (Вучковићев животопис[14] и т.д.) штампа на крају исте, јер би иначе испало наспретно и против сваком обичају.

Примите срдачну шаку руке!

Ваш
М. Цар

16

Повјерљиво!

Задар, 26. XI. 1910

Драги Госпару Стијепо!

Не чудите се, а и не замјерите, молим Вас, што увијек понављам исту пјесму, али круг личнијех прилика, у којему се крећем, постаје сваки дан то ужи, те ћу скоро морати да из њега искочим, и зато ми ваља гледати да ствари изведем на чистац. Јасније говорећи, ја сам тврдо одлучио да с нове године оставим ову службу, па прије него ли се ријешим на што друго (евентуално на селење из Далмације), хтио бих вас још једном замолити да озбиљно промислите о оним нашим пројектима, те ако држите да бисмо заједно могли започети неки рад у тој Матици, да ту намјеру изведете и практично. Ако штогод има да буде, нека буде одмах, јер — што се мене тиче — ја сам ево присукао педесету, па ми није до чекања. Ако не употребим ово мало умне жилавости, што ми још преостаје, постаћу брзо матор — па од мене неће бити никакве користи ни за Матицу, ни за други какав књижевни рад. Јесте ли ме схватили?

Пошто би се дакле са мало добре воље с ваше стране могло све лијепо удесити — на моје и ваше задовољство — ја вас молим да се одлучите и људима, који заједно с вама имају да о тој ствари одлуче (а увјерен сам да сте ви у томе главна полуга), *предложите моје именовање за Књиж. тајника[15]) већ новом годином.* Грехота је пустити да садашње Матичино животарење прије̇ђе у обичај — кад би се могло и морало друкчије!

Ако ли пак мислите да би, покрај садашњег трошка, хонорар секретара књижевног надилазио Матичине снаге, онда бисмо — у најгорем случају — могли тај хонорар куд и камо ограничити, ограничивши уједно и дужности секретарове. Ево како ја то замишљам:

Секретар би се књижевни могао наименовати без обавезе да трајно у Дубровнику пребива, већ му наметнути дужност да тамо долази на периодичне сједнице, рецимо једном на мјесец. А нек му је просто становати гдје хоће — дакле и у Задру — и ту за Матицу радити.

У том бих се случају ја, наравно, могао секретарства примити и за мању плаћу, рецимо, за каквих 120 кр. мјесечних и подмирење путних трошкова. Узмете ли пак у обзир прилику, да бих као тајник за Матицу сваке године уредио по једну књигу (оригинал или пријевод), онда излази да би се и тај ограничени трошак свео на половицу.

Као што видите, ја са своје стране чиним све концесије (можда и без потребе), да би се нешто конкретовало, те да изађемо из ове *иницијалне зачмалости.* Увјерен сам пак, да би на публику (којој не би требало јављати детаље наше погодбе) моје именовање учинило најбољи утисак (тако бар ухвам!) и да би то за управу Матице било један доказ, да не спава и не губи из вида Вучковићеву намјеру и своју задаћу.

Било како било, ја бих желио да се у овом предмету на штогод ријешите. Ако добро памтим, ви сте ми у више махова рекли, *да ће се до мога именовања најзад морат' доћи,* и та ме ваша ријеч држи у неизвјесности, из које бих једном желио изаћи. Ја сам увјерен да бисмо ми могли красно подијелити главне улоге у Матичину раду, па ако сте и ви тога увјерења, онда — ad rem!

Нијесте ли — ма било с којег узрока — за то, онда вас молим да ми то кажете отворено, и ми ћемо и даље остати пријатељи, као што смо били.

62

Али треба чвор прекршити.

Извините што опет овако наваљујем, али сам у овај мах као неки Реља на раскршћу, па ми треба јасно знати: чему могу, а чему не могу да се надам.

Примите уз то, госпару Стијепо, моје срдачно поздравље!

Ваш
Марко Цар

17

(На отвореној дописној карти)

Задар, 8. VI 1911

Веома бих захвалан остао томе угледном Секретаријату, кад би доброту имало те порадило да се онај мој спис о »С. В.« час прије сложи и мени пошаље на коректуру — као што је раније обећано.

С одличним поштовањем

Марко Цар

II

МИЛАН САВИЋ

1

Поштовани Господине,

моје писмо за Вама у потеру. Нисте се честито ни згрејали код куће — иако је врућина — а одавде јури писмо, да квари и апетит и добру вољу.

Говорио сам с госп. председником о доласку његову у Дубровник. Он је ствар вољно прихватио и доћи ће. Само треба да пошљете службен позив. Молим Вас, да тај позив буде у Новом Саду (Ujvidék) до 24 јула по нов. кал., јер онда се наш председник[16]) креће на пут, можда у Абацију а можда и на другу страну.

С њим ће доћи и други изасланик Матичин, по свој прилици Милан Јовановић,[17]) који ће Вам се свима свидети.

Ја не могу. Већ сам Вам усмено казао, да *сумњам* да ћу доћи. Ја не волим параде и бежим од њих као ђаво од крста. Па онда — она врућина — па црно одело — па укипити се — па бити друкчији него што сам — драги господине, то је за мене тортура, коју избегавам, кадгод могу. Молим Вас, да ми не замерите; али се бојим и за здравље. Онако, као туриста, хајде-де! Али ни то не ће бити ове године.

При свем том ми остајемо при оном што смо уговорили. Устребате ли штогод, пишите ми у Трст, питајте, а ја Вам стојим на услузи. Врло радо, јер будите уверени, да уживам у оном, што у име Божје започињете.

С пријатељским поздравом

у Н. Саду 30/VI 09

М. Савић

2

Поштовани Господине,

наш уважени председник добио је орден заиста поводом 50-годишњег јубилеја. Тај јубилеј имао је свој први део у Главној Скупштини Матичиној 31. VIII / 13. IX, где је потпредседник поздравио јубилара. Том приликом су стигле многе честитке; али на ту прославу није био позван нико. То је углавном била светковина Матичина, унутрашња, без »крика и клопота«. Али праву светковину одржаћемо у свечаној седници Књиж. Одељења. Дан није одређен, али сумњам да ће бити пре новембра. Онда ће се позвати и друштва па и Ваша Матица. Том приликом ћемо говорити (ако Бог да!) чика Стева В. Поповић[18]) и ја. А биће још поздрава. У вече банкет.

Тако онда не треба да мислите, да сте били непажљиви. Можете додуше писати нашем председнику и сад, али боље да оставите за јесен. Најпосле, лично можете му писати и сад.

Што се Ваших издања тиче, то је Ваш допис упућен Књижевном Одбору а тај још није имао седнице. На службен одговор молим да се стрпите. Приватно пак могу Вам одмах казати своје мишљење.

Ваша намера, како да издајете књиге Матичине, сасвим је коректна и нема сумње, да ће се свидети и Књиж. Одбору. У ствари историје Срба и т. д. могао бих Вам најсавесније препоручити госп. дра Јована Радонића, универзитетског професора и академика у Београду. Тај је научник озбиљан а стил му је пријатан. Уопште мислим, да *никако* не расписујете стечај за какво дело, него да се директно обратите ком писцу. Ако Вам није познато, коју струку који писац заступа, изволите се обратити мени. Многогодишња пракса увежбала ме је. Вукове народне песме можете штампати без икаквог питања. Оне су народна својина и нико се ни на кога не обраћа, ако хоће да их прештампа.

Што се тиче дела дра Владана Ђорђевића,[19]) то Вам *не* бих саветовао, да их — бар никако сад још — уврстите у своја издања. Владан је политичка личност а не књижевна, и наш председник је имао више личнога обзира него стварнога. С издањем његовог првог дела изгубила би Ваша Матица популарност у целом српском народу. Нисмо га ни ми бирали за почасног члана. То је, разуме се, сасвим поверљиво казано.

За Вашу библиотеку одобрена су наша издања, али рад око Скупштине задржао нас је од шиљања. И ту молим да се стрпите.

Свагда на услузи, поштовани госп. Колега!

С пријатељским поздравом

у Н. Саду 5/18 IX 09

М. Савић

3

Поштовани пријатељу,

мени су Ваша писма у свако доба добро дошла па тек, кад се упустите у детаљније описивање Ваших прилика. Како ми је драго, чути што о Вама у Дубровнику и Вашој Матици, можете судити и по том, што Вам ево одмах одговарам, знајући, да су за Вас многе ствари прешне.

За Карасков[20]) рукопис мислим, да ће двољна бити препорука проф. Јагића, те нам га не морате слати на извештај. Ако Јагић не би прихватио, држим да је најкомпетентнији проф. Константин Јиречек, који и тако Дубровник обрађује са свију страна. Ми би тај рукопис могли узети са естетског гледишта. Да ли је пак заиста што изворно-дубровачко, то ће моћи тек Јиречек пресудити. Изволите се о том у своје време посаветовати. Уосталом, ако желите чути и наше мишљење, у свако доба смо готови, бити Вам на услузи.

Чудим се, да Вам др М. Јовановић Батут није одговорио. Данас или сутра ћу му писати у тој ствари.

Ако Томић не узможе, онда је збиља неприлика. У Београду је додуше још један вредан историк, др Станоје Станојевић. Али Вам га нисам хтео навести из разлога, што му је »Историја српског народа« пре две године забрањена за Аустро-Угарску, па држим да не би било саветно, његов рад издати на свет. Међутим је у Бечу млад доктор, Алекса Ивић (Universität), који би се Вашег историјског рада могао примити, ако не мислите позивати дра Луја Војновића. Ако Вам је по вољи, ја ћу писати Ивићу па ћу Вам одговор његов саопштити. Ипак бих Вам нешто рекао: Ниједан озбиљан историк, који изворима ради, не може такво дело написати за тако кратко време. Стога мислим, да и не журите; не мора бити прва књига. Доста је, ако се то дело изда 1912, јер и штампању треба доста времена. Онда би пак имали честити написан рад.

Оне друге ствари: Остојић, Ћипико, Цар, сасвим су добре и ја Вам честитам на избору. По себи се разуме, да се у првом реду морате обратити домаћим писцима. Па не само ти писци, него и сви Далматинци могли би се с правом наћи увређени, кад би их прескочили и преко њих тражили писце по осталим српским земљама и крајевима. Само се чувајте неких, овдашњих и београдских, литерарних пустолова, који би Вам послали ма шта па одмах тражили хонорар. У таквом случају упитајте мене, ја их све знам, тачно као рђав новац.

Ако би узели штогод од Матавуљевих ствари, добро би било, да се обратите гђи Љубици С. Матавуљ (Београд, Позоришна улица) пошто она намерава издати сва Симина дела. Кад и како ће то бити, није ми познато. Та би дела добили бесплатно.

Врло је симпатична ствар Народна Читанка, коју мислите приредити. Држим, да ћете баш тим погодити праву сврху и велику потребу.

А сад нек је и мога торокања доста, иако се с Вама врло радо разговарам. Све ми се тада чини, да ходам по Вашем и дивном и славном Дубровнику, да гледам бескрај морске пучине или да идем по оним тесним улицама, по којима куће с обе стране можеш дохватити, кад мало раширш руке а небо ти изгледа као дуга плаветна трака. Ја све држим, да не ћу моћи умрети а да Дубровник не видим још једаред, бар још једаред и у њему проведем подуже. Само што то не би смело бити у сред лета, кад се зноје и Ваши »мири«.[21]) Знате, да одавде шаљем многе у Дубровник, дакако пристојне и отмене људе, што ви тамо кажете »складне«.

С пријатељским поздравом

у Н. Саду 1/14 XII 1909

М. Савић

N. B! У свако доба на услузи.

4

Поштовани Господине,

у Бечу станује чешки књижевник Др Јосеф Карасек. Он ће Вам ових дана писати и понудиће Вам за Вашу Матицу: »Дубровачке Легенде«,[22]) којим ће проф. Јагић дати препоручени увод.

Ја држим, да би Ви тај рукопис могли примити и штампати. Ствар је врло интересантна а човеку би помогли. Писао сам му, да се позове на мене у свом писму Вама.

Како »Матица«? Јесте ли већ дошли у колосек? Имате ли програм? Верујте ми, да ме ствар занима.

Поздравите ми Дубровник, који не могу заборавити.

С пријатељским поздравом

у Н. Саду 6/XII 09

М. Савић

5

Поштовани пријатељу,

данас сам говорио с професором карловачке гимназије, дром Николом Радојчићем,[23]) историком, у ствари Ваше историје Далмације. Он ми рече, да је то тешко писати далеко од Далмације и препоручује дра Никодима Милаша, епископа Задарског.[24])

С поздравом

20/XII 09

М. Савић

III

АНТОНИЈЕ ХАЦИЋ

1[25]

КОНЦЕПТ

Госп. Антон Хацић
Предсједник Матице Српске
Нови Сад

Дубровник 8/21 VIII 1909

Пресвијетли Господине!

Прије свега допустите да Вам још једном у име наше управе из свега срца захвалим на пажњи и на љубави коју сте показали према свијем нама, а нарочито према нашем младом чеду, Матици Српској. Ваш и ваших другова кратки боравак међу нама, остаће у најљепшој успомени и нећемо лако заборавити да су нас од свих Срба, само Новосађани, заиста српски почастили. Будући да је вријеме да се Вашим савјетима користимо, слободан сам ево да почнем досађивати Вам.

Наш би програм био, да редовно сваке године издајемо 4 или 5 књига, од прилике у форми издања Српске књижевне задруге. Већи дио тих књига имао би бити, што се каже, за народ, а мањи дио за интелигенцију. Барем једна књига имала би по могућности бити изворно, до сада нештампано дјело, а остатак могао би да буде што преведено, што прештампано. Све књиге би биле повезане.

Жељели бисмо свакако у првом колу донијети изворно дјело: историја Срба у Аустро-угарској монархији, с особитим погледом на Далмацију а остале књиге како се боље узмогне.

Према ово неколико ријечи Ви ћете Пресвијетли Господине Предсједниче, моћи расудити јесу ли и у колико наше жеље изведиве, те нас упутити на који би их начин најбоље извели. Ви ћете нас извољет савјетовати би ли се морао одмах расписат какав натјечај или би било подесније обратити се приватно стручњацима и којим; би ли било корисно штампати у једној књизи првог кола н. пр. Вукове нар. пјесме; да ли би и коме требало тражит за то допуст? Ви сте ми у Дубровнику говорили нешто и о дјелима Др. Вл. Ђорђевића. Како би било да се заузмете за нас код њега, па да нам уступи што год, под условима које би смо сложно углавили.

Жељели би да већ у почетку наша Матица покаже да је схватила своју цијељ па да и њезина издања буду одговарати тој цијељи. А у томе очекујемо доста од Вашег савјета и од Ваше моралне помоћи.

Истина да ћемо већ с јавном библиотеком Матице имати прилично рада и да ће већ то значити код нас у Дубровнику успјех и напредак, али се наш свијет изван Дубровника неће моћи тим користити, па треба да му Матица даде неке насладе, а то је могуће са издавањем неколико лијепих, ваљаних и корисних а јефтиних књига.

Прије нове године не мислимо никако ништа штампати, а иза тога, како буде могуће према приликама. Свакако треба се приправити.

Захваљујем Вам на свему у напријед, па Вас молим да примите увјерење о мом одличном поштовању.

2

На црно оивиченом картону
величине 3½ са 4½ инче

Г. Г. Деко, француски посланик, и Ђорђе Панајот, који ће Вам овај лист предати, путује у Далмацију у тој намери, да упознају тамошњи народ наш и обичаје му.

Ја Вам ту господу препоручујем, с молбом, да им у том послу њихову, у колико можете, на руци будете.[26])

Молим Вас лепо да поздравите најсрдачније сву господу у Матици и око ње и да будете уверени да Вас много цени и поштује

Ваш одани Вам

А. Хацић

У Н. Саду 7/XI 1909

3

1/9 1910.

КОНЦЕПТ

Поштовани Господине

Читали сте за цијело да се наша Матица упутила да о себи чим прије даде гласа. Били би већ до сада издали прву књигу, али је српска штампарија у Дубровнику тако пренатрпана радом, да нам није могла на вријеме испунит што је била преузела. Да смо предвиђали, били би се на другу страну обратили, али овако морамо да трпимо. Еда се то више не понови.

Него ја сам хтјео да Вас нешто замолим у корист Матице и надам се да ми нећете одрећи. Промислили смо да за најкраће вријеме штампамо збирку најљепших Матавуљевих приповједака, тако да дјело буде износит десетак табака.

Не би ли ми Ви могли помоћи те ми дати савјета и баш: Да ли би се морали и коме обраћат за дозволу прештампавања и што би требало да се као најљепше штампа. Волио би да у збирку уђе што више приповједака које се тичу наших крајева на мору.

Не сумњам да ћете бит добри те се одазват чим прије мојој молби као компетентна личност и пријатељ нашег и Вашег Дубровника, а ја ћу Вам и Матица бити много захвални.

Примите увјерење о одличном поштовању

Ваш
(параф) Др Кнежевић

IV

5

IVO ĆIPIKO

1

Veoma poštov. gospodine,

Zafaijujući Vam na pažnji, odgovaram na Vaše poštov. pismo:

Prema književ. običajima mogao bi prirediti za Maticu jednu zbirku novela, koje su već štampane po raznim književnim listovima, mogao bi za tu zbirku napisati i jednu novu novelu, naravno odabrao bi bolje stvari. Tako sam bio uradio i za Srp. Knjiž. Zadrugu za zbirku »Sa ostrva«[27]) u koju nije nijedna nova novela uvrštena.

Novoga, iza »Pauka«,[28]) romana, koji će izići u ovog. kolu srp. knjiž. Zadruge, nemam izim dvije drame, na kojima još radim i koje sam već obećao srp. pozorištu u Beogradu. Poslije mogao bi ih ponuditi našoj Matici.

Ne znam kako Vi mislite sa honorarom: ili ćete zbirku štampati na trošak Matice ili na trošak pisca, sa obavezom da odštampa stvar u toliko i toliko primjeraka, od kojih nekoliko za Maticu. O tome molim Vas da me obavjestite.

Ja nijesam nikada ništa pisao za prosti narod, mislim da su za to zgodne strukovne, zdrav. i naučne stvari napisane pučkim stilom, a ne književne stvari, barem ne one umjetničko-književne kakove su zastupane u našim književ. listovima, a ja nastojim, da idem uporedo sa naprednim zahtjevima u književnosti, onako, kako ih ja subjektivno shvaćam, pa naravno, da takova književnost ne može da posluži širim gomilama naroda. Isto »Srp. Matica« u Novome Sadu luči jedno od drugoga.

Svakako budite tako dobri pa mi saopćite, koliķa bi knjiga imala da bude, kada da materijal pošaljem i, koliki je honorar po prilici po štamp. arku i druge uvjete.

Pišem opširnije da se bude na čistu.

Izvolite veoma poštov. gospodine primiti moje odlično poštovanje:

Knin 15/10 09

Ivo Cippico

2

Veoma poštov. gospodine,

Šaljem Vam još dvije crtice »Jarana« što su štampani u Bos. »Vili« Dalm. broj, ne mogu naći pa Vas molim da štampariji Vi posudite onaj broj. Stvar je kratka i dubrovačka, pa Vas molim da uđe u zbirku.

Mislim da dalje nećete zatezati sa štampanjem[29]) i iskreno Vas poštujući

Kaštel-Stari
28/9. 11

Vaš sam
Ivo Ćipiko

5

V

BOŽO LOVRIĆ[30]

1

(Na otvorenoj dopisnoj karti)

Adresa: Dr. Stjepan Knežević
»Matica Srpska«
Dubrovnik Dalmatien

Veleučeni gospodine s novcima što mi poslaste izplatih dugove. Predgovor bit će dojduće sedmice posvema gotov. Poslat ću Vam i epilog za knjigu. U epilogu sabrah moje aphorizme. Već Vam brzojavih moleći Vas za brzojavnu pomoć. Ovim se ponovo obraćam za istu uslugu. Ostah bez srestava. Ne zapustite me. Bit ću vam haran. *Pošaljite* telegrafski. Uz srdačan pozdrav i s veleštovanjem

Božo Lovrić
Puchmajerova 49/II
Král. Vinohrady (Prag)

2

(Na otvorenoj dopisnoj karti).

Adresa: Dr. Prof. Frano Kulišić
tajnik »Matice Srpske«
Dubrovnik — Ragusa
Dalmatien

Veleučeni gospodine; obratih se glede moje drame, više puta, na g. Dr. Kneževića, ali na žalost ne dobih nikakav odgovor. Već je tri mjeseca dana prošlo odkad dobih drugi čin na korekturu. Neobhodno potrebujem štampanu dramu, da je još ove saizone mogu poslati svim većim slavenskim pozornicama. Drama je već prevedena na češki. Uzeo ju je u nakladu Kafka, izdavač »Divadla«. Glumit će se na svim viđenijim pozornicama. Molim Vas odgovorite mi čim prije, jer s ovim otezanjem izgubih više stotina kruna.

S odličnim štovanjem

Božo Lovrić
Vršovice (Prag)
Palackeho Fr. 152

3

Veleučeni gospodine; danas primih vaše milo pismo. Onaj stavak u drami možete promieniti na sliedeći način: »na svoje veliko iznenađenje opaziš da su te preko noći osakatili.« Onaj dodatak na svršetku prvog čina umetnite, molim Vas ovako:

Dako (klimne glavom) možeš!
Nina (turajući od sebe tanjur) neću ja vrelu vodu.
Pavao nemoj tako, teta Nino!
Nina. Vina hoću.
Pavao. Ne sramoti, ovu poštenu kuću.
Nina. Kakvu kuću! Grlo mi je od čekanja izgorilo.
Stanko (prama ocu) Pusti je, gore je nju dražit.
Nina. Zna me on!
(Uđe Jela noseći na tasi nekoliko sklenica šampanjca)
Milan (da prekrije sveobću smetnju ustane i drži govor) Gospođe i gospodo, dozvolite mi, da po starom hrvatskom običaju *itd.*

Na svršetku nazdravice, molim Vas izpustite onaj redak u zaporkama, jer ga premjestih malo gore. Rečenica glasi: (Uđe Jela noseći na tasi nekoliko sklenica šampanjca). Molim Vas još u sredini II čina popravite ova 2 redka dialoga između *Dare i Daka,* i to ovako:

Dako: Vi ste uništili moj život i za to zub za zub i život za život.
Dara. Vaš život, da sam uništila?

To je sve. Molim Vas štedite me s promjenama, jer ako se ublaži izraz, onda dialog izgubi na jakosti. Predajte odmah djelo u štampu i pošaljite mi, molim Vas svakako zadnju korekturu. — Danas primih vjest od Ljubljanskog kazališta. Slovence je oduševilo moje djelo. Odmah ga uvrstiše u repertoir.

S odličnim štovanjem i srdačnim pozdravom Vaš odani

Božo Lovrić
Puchmajerova 49/II
Kral. Vinohrady
Prag

4

Puchmajerova 49/II
Král. Vinohrady (Prag)

Veleučeni gospodine; na moja zadnja pisma još ne dobih nikakav odgovor. Bijah Vas zamolio da mi pomognete sa 100 kruna predujma, jer je zbilja moje stanje kuburno. Dajem Vam svoju rieč, da ću tu svotu pošteno odraditi.

Učinili bi mi veliku i nezaboravnu uslugu, kad bi, netom primite ovo moje pismo, dali knjigu u štampu. Knjigu bi poslao svim viđenijim slavenskim pozornicama. Amo u Pragu već mi jedan češki spisatelj prevađa dramu na češki. Tu su viest doniele sve češke novine. Molim Vas požurite se s tiskom i *zadnju korekturu svakako mi pošljite.*

U zadnji čas čovjek može uviek nešto popraviti. Šaljem Vam i ulomak dialoga, što ga umetnuh na svršetku Iog čina i to ravno prije nego Milan drži nazdravicu, koja počima sliedećim riečima: »Gospođe i gospodo, dozvolite mi, da po starom hrvatskom običaju« . . . itd.
Ovaj ulomak ima mjesta pred nazdravicom:
Nina (turajući od sebe tanjur): ne ću ja vrelu vodu.
Pavao. Nemoj tako, teta Nino!
Nina. Vina hoću.
Pavao. Ne sramoti ovu poštenu kuću.
Nina. Kakvu kuću! Grlo mi je od čekanja izgorilo.
Stanko (prema ocu). Pusti je! Gore je nju dražiti!
Nina. Zna me on!
Milan (da prekrije sveobću smetnju ustane i drži govor): »Gospođe i gospodo, dozvolite mi, da po starom« itd.
Molim Vas ne zaboravite ovo nekoliko redaka umetnuti,
Čekam Vaš odgovor a dotle žel. vam svako dobro

Vaš odani
Božo Lovrić

5

»ЗОРА«
Гласник српске и хрватске
национално-радикалне омладине
Редакција: Praha-II., Taborská
ulice čislo 25. I. patro

Veleučeni gospodine; jučer primih brzojavno 500 kruna. Srdačna Vam hvala, što ste mi u tom poslu išli na ruku. Pisah i gosp. presj. Babiću i umolih ga, da, ako je ikako moguće, do jeseni knjiga uđe u štampu. Zbog iste se stvari i na Vas obraćam, moleći vas, da vi uložite vaš ugled, te sklonite ostali v. c. odbor, da mi što prije izdadu dramu. Htio bi naime kazalištima poslati već tiskano djelo. Bilo bi dobro, da jednu kratku viest o tome napiše g. tajnik, te obavjesti viđenije srpske i hrvatske novine. U naše doba bez reklame nema uspjeha — Na žalost! Još nešto. Imam gotovu jednu zbirku pripoviesti, pod naslovom: »Žena, smrt i novac«. Ako bi vi i v. c. odbor bili voljni poslao bi vam i to djelo na ocjenu — To bi mogli — u slučaju da vam se svidi — dojduće godine izdati. Te sam pripoviesti većinom tiskao u »Letopisu M. Srpske«, »Srpskom književnom glasniku«, »Narodnim Novinama«, a do skora će jedna oveća pripoviest izaći u »Savremeniku«. Glavne su tri ideje, kako je već u naslovu rečeno: žena, smrt i novac. Imam i par netiskanih pripoviesti, a s jednom se nedavno natjecah za nagradu »Mat. Hrvatske«! Molio bi vas i za izdanja »M. Srp« u Dubrovniku, jer kako vam već javih, napisao bi prikaz o njima. Ovo pismo možete pročitati i vel. g. Babiću i izručiti mu moj najsrdačniji pozdrav. Zahvaljujuć Vam se još jedan put bilježim se

Vaš odani
Božo Lovrić

VI[31]

1

СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК
Уредништво

Београд, 25 XII 1909

Поштованој управи Матице Српске

у Дубровнику

Благодарећ вам на пажњи коју сте ми указали, час ми је известити вас да ме можете уврстити у ред ваших будућих сарадника.

Са одличним поштовањем

Ј. Скерлић

2

Српска Краљевска Академија

Бр. 373

23 Маја 1912

у Београду

Матици Српској

у Дубровнику

На писмо Матице Српске у Дубровнику од 25 о. м. бр. 68 Председништво Српске Академије има част известити је, да ће се Академија примити привремено, докле Матица не изабере секретара књижевног Одељења, оцењивања радова, који се буду подносили за Матичина издања, и да ће настојати код својих чланова да се овога посла примају.

Секретар
Српске Краљевске Академије
Љ. Ковачевић

3

12 јуна 1912
Бр. 81

СРПСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ АКАДЕМИЈИ

БЕОГРАД

Захваљујући на предусретљивости коју нам је Председништво Краљевске Академије показало својим писмом од 23 Маја ове год. бр. 373, слободни смо послати у прилогу два рукописа:

1. Накићеновић: Једна страница српског приморја
2. У име добра, приморска приповјетка,

са молбом да се даду на оцену, и што је могуће прије поврате са рефератом, уз ознаку награде која се евентуално има дати оцјењивачу.

С одличним штовањем
За управу Матице Српске
Др С. Кнежевић

4

Српска Краљевска Академија

к бр. 497

30 Октобра 1912

у Београду

Матици Српској у Дубровнику

По жељи Матице Српске Управа Српске Академије Наука упутила је на оцену спис г. Накићеновића »Једна страница Српског Приморја« г. Дру Станоју Станојевићу, а приповијест од Ј. М. Б. г. Дру Јовану Скерлићу, својим дописним члановима.

Г. Скерлић написао је оцену на речену приповетку, коју у препису шаљем заједно са приповетком, а г. Станојевић није стигао да то учини, јер је због рата отишао из Београда, стога се мора чекати на његов повратак.

Секретар Акад. Наука
Љ. Ковачевић

ПРЕПИС

Председништву Српске Краљевске Академије

Прегледао сам рукопис *У име добра* који је Матица Српска у Дубровнику послала на оцену Српској Краљевској Академији.

Ова »приморска приповијест« није без извесних добрих особина. Моралне идеје су здраве и тачне, писана је коректним језиком, местимично има приличних описа, сликање маловарошког живота у Боци Которској доста је добро. Али писац је невешт приповедачком послу. Морална тенденција јача је од уметности, и сувише места је дато дугим проповедима. Радња је доста оскудна, и има много више речи но дела. Има и наивности. Нарочито није јасна главна намера пишчева. Не види се јасно шта је хтео да дâ: критику странчарства у малој вароши, осуду опадања патријархалног породичног живота, или, како би се дало судити по завршетку, заустављање нашег народа да се не сели у Америку.

Оваква каква је приповетка није за штампање; када би се из основа прерадила можда би се могла употребити.

Захвалан сам Председништву Српске Краљевске Академије на поверењу.

Београд
3 октобра 1912

Јован Скерлић
Дописни члан Срп. Краљ. Академије

VII

МИЛАН РЕШЕТАР[32]

1

У Шпиталу 1. августа 1909

Угледној Управи

»Матице Српске«

у Дубровнику

Са свим срцем захваљујем на позиву да учествујем у прослави почетка матичина рада, а увелике жалим што у тај дан нећу моћи бити у Дубровнику; зато из далека и из туђине шаљем своје најсрдачније поздраве новој установи, која ће сигурно помоћи

да наш стари Дубровник опет засја на пољу културнога развитка и напретка нашега народа.

С највећим поштовањем

М. Решетар

2

У Шпиталу на Семерингу 31. VIII. 909

Угледној Управи

Матице Српске

у Дубровнику

Ја ћу се врло радо одазвати Вашему позиву од 23. о. м., али одавле не могу, јер немам никаквих каталога ни књига при руци. Чим се вратим у Беч (у другој половици септембра), одмах ћу Вам саставити жељени попис.

Међутим већ сада Вам сврћам пажњу на књижара С. Б. Цвијановића у Биограду; он је врло солидан и интелигентан човјек, па сам увјерен да би Вам уз најбоље увјете набављао и слао све српске књиге, којих не бисте могли наћи у Дубровнику.

Ако бих Вам и иначе могао у чему помоћи, слободно се обратите на ме, јер то не треба тек да кажем, колико ми је стало до напретка ваше младе Српске Матице.

Са своје стране усуђујем се да Вам препоручим, не би ли Матица могла што учинити за проучавање и освјеживање дубровачке прошлости. Ја мислим да би то била врло лијепа задаћа баш за њу.

С највећим поштовањем

М. Решетар

VIII[33]

КОНСТАНТИН ЈИРЕЧЕК

1

PROF. Dr JIREČEK

WIEN

VIII. Schönborngasse Nr 1

У Бечу, 6 марта 1913

Велештовани господине докторе!

Примио сам Ваше писмо од 28 фебр. и драго ми је било дознати опет, гдје сте и чим се бавите. Споменица о 100ој годишњици владике Петра II, пјесника »Горскога Вијенца«, коју спрема Матица Српска у Дубровнику, биће свакако добра књига. Зовете да и ја напишем штогод за ту споменицу, али мени то жалибоже није могуће. Био сам ове зиме много болестан, па сам одвише заостао са свим мојим радовима. Ствари, које бих сада имао дати у штампу, биће готове чак негдје у јесен! Имам да одговарам још и на писма, која леже код мене још од новембра прошле године!

Са многим поздравима

Ваш
Јиречек

2

PROF. DR JIREČEK

WIEN

VIII1, Lederergasse 16

У Бечу, 12 марта 1914

Много поштовани Господине!

Примио сам писмо Ваше од 6 о. мј. Како сам у задње вријеме био доста зло болестан, одлазим одма после свршетка лекција (сада 14 о. мј.) на 6 недјеља на југ, па ћу се вратити у Беч чак крајем априла.

За то жалибоже мени сада није могуће испунити Вашу жељу, прочитати и оцјенити рукопис, о којем мени пишете. . .

Желећи Вама свако добро, јесам

Ваш
Јиречек

IX[34]

T. G. MASARYK

1

Sehr geehrter Herr College,

In Betreff Ihrer Bibliothek handelt sich's vorerst daran ob Sie einen Buchhändler im Orte haben, der die nötige Geschäftskentnnis hätte. Wenn nicht, so müssten Sie ihn ausserhalb Ragusa suchen; in dem Falle wäre es vielleicht gleichgültig, ob Sie ihm in Wien etwa oder in Prag finden; die Hauptsache ist, dass er precis und billig wäre. Bei grösseren Summen können Sie in *Rabatt* verlangen. Auch mache ich aufmerksam, dass manchmal die *Antiquare* zu benützen sind.

Endlich die Frage, *wer die Bücher Auswahl in Evidenz halten soll?* Ich könnte Ihnen mit folgenden dienen:

1. Ich würde mit einem Buchhändler hier verhandeln können;
2. Ich kann einen *Beamten der Universitätsbibliothek* engagiren, der Ihnen oder demjenigen, der die Wahl zu treffen hat, behiiflich wäre, also ein Verzeichniss der zu kaufenden Bücher vorlegen würde (Jedes Jahr).

Ich lege ein Verzeichniss guter čechisher Bücher vor: der Verleger dürfte Ihren einen ausständigen Rabatt zu sichern, ich werde ihm sagen, sobald Sie sich entscheiden sollten.

Ein weiteres Verzeichniss wird bald folgen. —

16/9 09 Prag III Valdšt. 8

Prof. Masaryk

X[35]

СВЕТОЗАР ЋОРОВИЋ

1

Драги Господине

Радо се одазивам Вашем позиву, те ћу се старати, да чим прије изградим нешто за »Матицу Српску«. Кад ће вам требати радови?

Честитам Вам уједно Божић и Нову Годину, много поздрављајући

Ваш одани
Свет. Ћоровић

Мостар 24/12 1909

2

Драги Господине,

Примио сам Ваше писмо синоћ. Најсрдачније захваљујем на пажњи, али не желим да се пише о мени у предговору. Нипошто нијесам рад, да се о мојој двадесетпетогодишњици говори, јер осјећам да још нијесам дао толико, колико би требало да један писац даде те да се његов јубилеј нарочито спомиње. Желио сам само да као нека биланса, на задњој страници штампаног »Зулумћара« изиђе списак досадањих ми бољих ствари и — нека на томе остане. Друго не треба ништа. Зато сам одбио и понуде неких пријатеља овдашњих, који хтједоше да »уприличе« као неку прославу тамо иза Нове Године.

Много поздрава

одани
Свет. Ћоровић

Мостар 19/11 1913

XI[36]

ТИХОМИР ОСТОЈИЋ

1

1 (14) фебр. 1910

Нови Сад

Сл. Управи Матице Српске

Дубровник

Ја сам посао око састављања збирке народних приповиједака почео одма послије мојега пошљедњега писма које сам упутио Управи Матице Српске и радио сам га цијело вријеме непрестано (разумије се, колико се такви посао може ципом *радити*). Мислио сам да ћу га моћи већ до Божића свршити. Али сам се преварио у рачуну. Материјал је веома велик, већи него што сам у почетку мислио. Уз то нијесам могао овдје доћи до сваке књиге, те сам морао ићи и у Београд.

Ово су узроци што сам се с послом закаснио, те на одређено вријеме рукопис нијесам могао послати. Мислим да ћу најдаље за двије недјеље рукопис моћи послати. Он је већ скоро готов. Имам на окупу 28 нар. приповиједака одабраних из више од 400 којегдје штампаних. Још ми треба којешта да прегледам и да рукопис још једном поправим и онда ћу га послати.

Молим Сл. Управу Матице Српске да овај мој извјештај изволи узети на повољно знање.

С одличним поштовањем

Др Тих. Остојић

2

10 (23) фебр. 1910

Нови Сад

Сл. Управи Матице Српске

у Дубровнику

Шаљући Вам овим рукопис напоминьем ово:

1. Коректуру молим да мени шаљете а ревизију Ви. Потребно је да ја водим прву коректуру стога што ће потребно бити да се текст још једном колационира и да се ревидира интерпункција.

2. Наслов са предговором и прегледом садржине нека се штампа на послетку. Наслов ће књиге гласити:

Српске Народне Приповијетке

(гатке)

Могло би се, можда, у наслову назначити: *Одабране* Срп. Нар. Прип. јер су фактично ове приповетке одабране између 3—400. Потпун наслов, предговор и преглед садржине послаћу накнадно. Међутим се ово може штампати.

3. Овим напоменама додајем и једну молбу. Ја сам означио као хонорар к 50, и сл. Управа Матице Српске је пристала на то. Пошто сам посао свршио, ја сам тако слободан и молим сл. Управу да хонорар изволи повисити на К 60 од табака. Без невоље ја овако што не бих потрзао. Примивши се понуђеног посла, ја нисам управо познавао природу његову. Сад сам се уверио да је тај посао мало тежи и пипавији него што сам замишљао. Приповедака народних има у нашој књижевности веома много забележених. Али се већина за ову збирку не могу употребити. Ја ћу о том говорити у предговору и објаснити. Онда ћу тачно избројати колико сам приповедака морао прочитати док сам нашао ових 30. Али Вас могу уверити да сам прочитао најмање 3—400. Како у Новом Саду нисам могао да дођем до неких збирака, ја сам ради тога морао ићи у Београд. Уверавам Вас да сам цело ово време, од кад сте ми посао наручили па све до данас, непрестано на овом послу радио. — То су разлози који су ме побудили да тражим повишење хонорара. За поштен рад ја се не устручавам тражити пристојну награду. Наравно, Ви нисте обвезани да се овом мом захтеву одазовете. Ви се можете држати нашег првог уговора. И ако Ви то учините, ја Вам нећу замерити. Али се ипак надам да ћете моје разлоге уважити, те да ћете хонорар повисити на К 60 од штампана табака.

Молим Вас да ме укратко известите о пријему рукописа а такођер и одговорите на моје напомене.

С одличним поштовањем

Тих. Остојић

3

13 (26) марта 1910

Нови Сад

Сл. Управи Матице Српске

у Дубровнику

Одговарајући на Ваше питање упућено на ме у писму од 22 фебр. (7 марта) о. год. у погледу екавштине њеких народних приповједака у мом рукопису част ми је извјестити Вас:

Ја сам имао вазда на уму жељу цијењене Управе али има разлога, књижевне природе, који су ми гдјешто стајали у том на путу. Има и у Вуковој збирци приповједака писаних екавштином, и ако је Вук сам писао јекавштином, па и предговор у ту збирку. Вук их није поправљао него их је задржао онако како их је добио од својих помагача. Смијем ли ја те приповјетке *мимо Вука* поправљати и дотјеривати? Ја сам мислио да не смијем. И онда, самијем мијењањем *е* на *ије* још се не добива јужни дијалекат; уз *ије* иду и многе друге особине у рјечнику, синтакси, фразеологији. Да ли и то све да се мијења? Богме, што је прошло кроз Вукове руке није могуће без штете мијењати и дотјеривати. Одиста све приповјетке у мојем рукопису које су узете из Вукове збирке нијесу ни у чем мијењане. Онда не би остало друго него да се такве приповијетке (писане екавштином) не узимају, односно, да се изоставе. А то би била огромна штета, јер међу њима има веома лијепих. Ја сам гледао да у рукопис дођу наше *најљепше* приповијетке, а вјерујте, сасвијем лијепе народне приповијетке нијесу честе.

Од онијех, пак, приповједака које сам ја могао и смео мијењати, ја сам сваку окренуо на јужни диалекат. Што се, дакле, могло учинити ја сам учинио. Моје биљешке су писане јужним говором а тако ће бити и предговор. Књига ће, дакле, изаћи у оквиру како одговара Дубровачкој Матици. Али, како ће у књизи бити *народне* приповијетке, и то из разних српских крајева, мислим да би требало пустити да сваки крај говори својим језиком.

Увјеравам Вас да мени није било тешко промијенити *е* на *ије* и *је*. Него из разлога, наведених горе, мислио сам да се тако што не би смјело чинити.

Што се тиче хонорара, ја ћу бити задовољан с онијем што ми Ви досудите, као што сам већ рекао у пошљедњем писму.

Мило ми је што пристајете да коректуру ја водим.

Молим цијењену Управу да и овом приликом изволи примити израз мојега искреног поштовања.

Др. Тих. Остојић

4

27 авг. (9 септ) 1910

Нови Сад

Поштовани Господине

Обраћам се на Вас, као на секретара Матице Српске. Ви сте од мене тражили рукопис народних приповиједака на одређен рок. Мислећи да се Вама жури, те да имате намјеру да приповијетке одма штампате, ја сам оставио, управо прекинуо други посао, те спремио тражени рукопис и послао га Вама ево има већ шест мјесеци.

Од то доба о том рукопису никакога гласа. Међутијем видим из новина да је Матица објавила њеки програм својих издања, али у том програму нема ни помена о приповијеткама (не знам, да ли је тај програм што кружи по новинама аутентичан).

Ја бих желио извјесности, те Вас молим да имате доброту јавити ми, што мислите чинити с рукописом народних приповиједака. Моја је жеља, разумије се, да се што прије штампа. Не разумијем, зашто сте ме зимус журили, а сад рукопис стоји. Ја сам морао ствар форсирати. Да није било пожурнице, ја сам могао досад рукопис *натенане* спремити.

Молим Вас да ме о овом питању што прије обавијестите.

Са срдачним поздравом Ваш

Тих. Остојић

5

24 окт. (6 нов.) 1910

Нови Сад

Поштовани Госп. Докторе,

Примио сам Ваше писмо од 30 авг. (13 септ) о. год. Из њега видим да није Матица крива што се штампање мојега рукописа закаснило. Али мени је ипак ова ствар неугодна, јер сам рачунао на хонорар, и то рачунао сам да ћу га најдаље у љето добити, а ово је ево ту већ и зима. Ви ћете већ разумјети како је. Књижевник рачуна са зарадом својега пера, и према раду и заради економише. У појединости није потребно да улазим. Главно је то, на хонорар сам рачунао у јулу, а и то ће доћи — кад ће доћи? Не могу да израчунам. Ви сте човјек од посла (као адвокат), пак ћете знати шта то значи одгађати рокове плаћања.

Рукопис је у Вас. Ја Вас молим да ми израдите код Матице да добијем К. 400 à conto. Ја то не бих сматрао ни изузетком ни привилегијом, него стварју која се од себе разумије. Мој рад је довршен — може се исплатити, бар до извјесне висине одређенога хонорара. Да се може знати број табака, могао бих тражити и цио хонорар.

Што се тиче предговора, ја сам у први мах мислио да напишем опширан чланак о тој врсти традиционалне литературе што се зове народна приповијетка или гатка. Већ сам извео и потребне студије за чланак. Али промисливши боље, одустао сам од тога. Збирка ће бити упућена најширим слојевима народним. Ту је главно да приповијетке буду лијепе и интересантне. Расправе о приповијетци слабо би ко читао. Ћаве приповијетке та расправа не би поправила, добрима она није потребна. Тај чланак би, дакле, ушао у књигу као на силу, као неко туђе тијело. Стога ћу га изоставити. Него ћу написати *кратак* предговор у који ћу стручним књижевницима дати рачун о том шта је смјер збирке, како је она извијена, откуда су приче узете и сличне ствари. Тај предговор ће изнијети највише двије стране. Он би се могао ставити и на крају књиге. То би у овако популарној збирци било и најбоље. Иза поговора би имао доћи прије глед садржине.

Стога бисте могли одма у први табак штампати насловни лист. На поговор не морате ни чекати него одма штампајте први табак. Коректуру, како већ уговорисмо, шаљите мени. С коректуром пошљедњег или, ако треба, претпошљедњег табака добићете и поговор и прије глед садржине.

Очекујући што прије одговор остајем

с поштовањем
Тих. Остојић

6

50 кр. по табаку

16 (29) јуна 1911

Нови Сад

Поштовани Господине

Како је мој рукопис, давно већ штампан, молим Вас врло лепо да будете тако добри да срачунате хонорар за тај мој рад. Примио сам К 400, а остатак молим да ми што пре пошаљете, јер сам рад да скорим отпутујем, и то на дуже време.

Надам се да ћете ми дати и известан број слободних примерака, као што је обичај. Од наше Матице обично сам добивао 50 прим.

Молио бих Вас да ми уједно пошљете по један примерак путописа Г. М. Цара и књижицу о Доситеју Обрадовићу, што их је Ваша Матица издала. Од мојега хонорара изволите задржати наплату за ове две књиге.

Срдачно Вас поздравља

Тих. Остојић

7

На посетници:

Др. Тихомир Остојић

д. члан Српске Краљевске Академије

31 авг. (13 септ) 1911

Нови Сад

Господине Докторе, дошавши јуче с подужег пута, затекао сам Ваше писмо од 31 јула и пожурницу од 10 (23) VIII. Новац и 20 примјерака Срп. Нар. Приповиједака и по један примјерак досадашњих издања Матичиних исправно сам примио, и то онај час кад сам полазио на пут. У брзини нисам Вам послао признанице, што овијем накнадно чиним. Опростите што сам Вам, можда, учинио коју неприлику.

С пријатељским поздравом

Ваш

8

МАТИЦА СРПСКА

(водени печат)

22 јуна (5 јула) 1912

Нови Сад

Поштовани Господине

На Ваше писмо од 27 јуна могу Вам тек сад одговорити јер сам десетак дана био на страни, у Прагу, заступајући Матицу Српску.

Ја Вам стојим у сваком погледу на услузи и радо ћу Вам помоћи да дођете до секретара. Само да би се могло о тој ствари даље радити, потребно је да се зна какве би приходе имао Ваш нови секретар. Јер, као што знате, од тога ће врло много зависити, ко ће се моћи одлучити да тражи то место.

Чим то сазнам, ја ћу се обазрети на све стране и јавићу Вам своје мишљење.

Примите срдачан поздрав од Вашег поштоваоца

Тих. Остојић

XII

IVO VOJNOVIĆ

1

Slavna Srpska Matico!

Smijerno potpisani boravi od dulje vremena u Mlecima da svrši svoje najnovije djelo *Gospogja sa Suncokretom* koja će se čim bude gotova prikazivati iste večeri u Beogradu, u Zagrebu i u Pragu. — Već sam dovršio zadnji čin, ali na usavršavanje mog djela treba mi proboravit još nekoliko tjedana na mjestu gdje se moja drama dogagja.

Upućen od srpskijeh rodoljuba, obraćam se toj Slavnoj Matici Srpskoj, da bi mi blagoizvolila udijeliti jednu novčanu potporu u svrhu proučavanja i literarnog rada.

Zahvaljujući u naprijed

bilježim se najodaniji
Ivo Vojnović

Venezia, Calle della Posta Centrale № 5369
III Piano presso A. Ferarini

На полеђини: одбијено на сједници 11/11 и одговорено 16/11 1911
Потписан Др С. Кнежевић

У Деловодном протоколу: бр. 91 од 2/15 августа 1913: Иву Војновићу за драму Госпоја са сунцокретом, штампану ћирилицом (број исправе 12) кр. 300.—

2

Slavna Matico Srpska!

Pjesnik *Trilogije* i *Smrti Majke Jugovića* ne stidi se zakucati na Vaš domoljubni prag, da Vam eto kaže:

Evo Vam novoga djela, trudom i srcem napisana, kome niko, ni u Hrvatskoj ni u Srbiji, ne dosudi dara, gdje moli Maticu Srpsku otadžbine svoje, ne bi li ga ona ovjenčala priznanjem i nadarila nagradom koja će ga pomoći da i dalje radi na čast Dubrovnika i Srpstva!

Najpokorniji
Ivo Vojnović

u Dubrovniku 2. oktobra 1912

3

Slavna Matico Srpska!

Vaše me priznanje duboko ganulo a nagrada koju mi dobrostivo udijeliste biće žalcem da se pokažem dostojnim i harnim tolike časti!

Naj odaniji Vam
Ivo Vojnović

Dubrovnik 10. X. 1912

XIII

Цетиње, 20/4 1911

Драги Докторе,

Синоћ примих твоје писмо те хитам да ти на исто одговорим. —

Истина је да је остало рукописа од мог пок. дједа Вука. Од тих рукописа већ је Матица Српска у Новоме Саду откупила и штампала »О манастирима у Херцеговини«, »Животопис Вл. Рада« већ је примљен за Љетопис на посљедној сједници књижевног одбора а треће дјело »Хроника црногорско-турског рата« дата је већ на оцјену.

Остала су ми још два рукописа и то:

1) »Кратка повјест нереда и реда Боке Которске у 1848 години«, као очевидац описао мој дјед 1874 (од прилике 3—4 штампана табака).

2) Кратка биографија одличних бокеља из разних књига и народног приповједања сабрао и у реду пописао мој дјед (од прилике 9—10 штампаних табака).

Сад ако налазиш да су горњи радови за вас и за јавност ја бих их драге воље уступио под истим условима као и Матици у Новом Саду т. ј. она ми плаћа 70 круна по штампаном табаку и баш ових дана очекујем новац за »Животопис владике Рада«, који је већ примљен.

Молим те, дакле, ако увиђаш да би ови радови били прикладни за вас да ми јавиш пак да ти их пошљем. У осталом ја ћу се задовољити све што би ти за то урадио, јер сам увјерен да ћеш радити као и за себе.

Најсрдачнија честитања приликом ускрсних празника прими од нас свијех, такође изручи молим те поздрав госпођи Мици и Марици од мене и мојих. У Подгорици су сви добро и здраво. Мислим о Ђурђев-дану ићи тамо.

Најсрдачнији поздрав прими од твог оданог ти

Филипа Врчевића

XIV

Велеучени господине,

Ево ме да Вас послужим што ми писасте односно података за биографије некијех нашијех добротвора у Далмацији. Животопис Силвестра Вучковића наћићете у »Српско-далматинском магазину» године 1861, Макарија Вукадиновића у »Магазину« 1864, Бошковића-Ђуровића-Лакетићке у »Магазину« 1862, архимандрита Перазића и Петра Ковачевића такође у »Магазинима«, али се не сјећам којијех година, јер те године немам; свакако под уредништвом архимандрита Г. Петрановића, то лијепо знам. Као што Вам писах, за Лазара Павковића не знам ништа да Вам кажем. О њему могли бисте питати Данила Петрановића, пошто је речени Павковић Шибенчанин.

У календару »Орлу«, кога је неколико година уређивао Стева В. Поповић, а издавао Арса Пајевић у Новоме Саду — имају биографије српскијех добротвора: капетана Леса Павковића, игумана Хрисантије Николајевића, професора Љубомира Вујновића, митрополита Ђорђа Николајевића, Божа Бошковића и архимандрита Герасима Зелића. Уз сваку биографију је и слика дотичног добротвора. Осим овијех има у засебној књижици животопис Герасима Петрановића, кога сам такође ја написао. Ево, ово је све, што Вам ја знам казати о нашијем добротворима у Далмацији, Дубровнику и Боци.

А како би збиља било, да »Матица Српска« у Дубровнику изда у једној књижици животописе нашијех овијех добротвора — уз друге у Далмацији, које овдје нијесам споменуо — са њиховијем, по могућности сликама? Када би се на то пристало, ја би се драге воље примио тога посла.

Молим Вас лијепо, да ми једном дописницом јавите, да сте примили ово моје писмо.

Стојећи Вам и унапријед вазда на услузи, остајем

Херцег Нови 10 Маја 1911

Вам поштовалац
Томо К. Поповић

XV

P. N. Odboru »Matice Srpske«

Dubrovnik

Odlučio sam da pokupim svoje zadne pjesme, koje sam štampao po raznim najboljim revijama kao: Srpskom Književnom Glasniku, Letopisu Matice Srpske, Savremeniku itd. te ih izdam u posebnoj knjizi.

Ali, pošto je s tim skopčano mnogo troška — a meni, radi mojih financijalnih okolnosti nije moguće čitav trošak nositi — obraćam se na Cijenjeni Odbor lijepe ove institucije s molbom ne bi li mi Vi udijelili jednu priličnu potporu da ja svoju misao ostvarim.

Ja bih ponudio knjigu, kao redovito izdanje, ali mi je to nemoguće, jer broj pjesama dopire tek na 36!

Prema vašoj unutrašnjoj uredbi ja sam spravan:

1) knjigu štampat ćirilicom

2) dati je na ocjenu vašoj stalnoj žiriji.

S odličnim štovanjem
Josip Miličić
profesor

Dbk 25. IV. 1912

XVI

ДОДАТАК

Gospodine Namjesniče!

Kao što se čita u najnovijem broju (od 16. juna t. g.) beogradskog »Srpskog Knjiž. Glasnika", Srpska Kraljevska Akademija u Beogradu, na molbu Matice Srpske u Dubrovniku, primila se, da ocjenjiva radove koji se podnose za Matičina izdanja.

Ne znamo da li iz toga, što je zadaća Matice Srpske u Dubrovniku „da širi srpsku nastavu služeći se ćirilicom" ne znamo, velimo, da li iz toga slijedi, da se glavni posao Matice mora da povjeri jednom prosvjetnom zavodu *izvan države*. Ali znamo to, da bi prema čl. 8 i 9 Pravila, odobrenih od c.k. Namjesništva, Matica dubrovačka *morala* da ima svoj književni odbor i svoga tajnika književnog odsjeka, dočim ona — nakon 3 godine svoga života i u drastičnoj opreci sa svojim raison d'être — nije našla za potrebno da te neophodne časti imenuje.

Šta radi megjutim c.k. nadzorna vlast, gospodine Namjesniče, i hoće li baš možno biti da je na vršenje njezine dužnosti pozivljemo javno?

Istina, Matica Srpska u Dubrovniku ima jednog tajnika pravnika, ali svaki razuman čovjek mora da se u čudu zapita, šta će književnom zavodu tajnik pravnik? I onda: kako je c.k. Vlada mogla uopće odobriti pravilnik, koji je ad usum delphini skrojio onaj isti čovjek, koji danas nekompetentno pokriva tajničko mjesto pretvarajući ga u apsolutnu sinekuru?

6. VII. 1912

Jedan Književnik

C.K. KOTARSKO POGLAVARSTVO U DUBROVNIKU
Br. 16901 dne 8/8 1912

Dostavlja se, u prepisu, Zakladnoj Upravi Matice Srpske
u Dubrovniku
pozivom da se izvoli u predmetu izraziti.—

Za C.K. Namjesništvenog Savjetnika
Upravitelj
(potpis nečitljiv)

Препис са концепта

Dubrovnik Avgusta 1912

Br.

C.Kr. Kotarskom Poglavarstvu
Dubrovnik

U odgovoru na pošt. dopis od 8 ov. mj. br. 16901 čast je potpisanoj izjaviti:

Sama činjenica da je nekakav tobože »književnik« došao dotle da anonimno denuncira Maticu Srpsku, odnosno Matičinu upravu, znak je da joj se uzrok ima tražiti u sasvim drugim pobudama, nego što neupućenim na prvi mah izgleda, jer ko pošteno misli i radi, taj se nema zašto kriti.

Neki su se nadali da će kod Matice Srpske naći u dokolici lake zarade, i da će uprava matičina njezine prihode upotrebljavati onako, kako je ti tobožnji književnici upute. Kad su se ta dvojica trojica u računima prevarila, stadoše javno, ali uvijek anonimno, napadati rad Matice i to iz početka blago, pa sve žešće i žešće. Kad uvidješe da uprava Matičina neće ni s kim, a najmanje s anonimnim dopisnicima da se upušta u polemiku, onda se latiše poštenog (?) srestva kao što je ono anonimno pismo upravljeno Presvijetlom Gospodinu Namjesniku, a saopšteno u prepisu ovoj upravi.

Trebalo je ovo pretpostaviti a da se može odmah razumjeti uzrok napadaju i denuncirranju. A kad se to zna, bilo bi gotovo i suvišno baviti se sadržajem prije pomenutog anonimnog pisma. No ipak će potpisana i u tome pravcu kazati kako stvari stoje.

Prema zakladnom pismu koje se osniva na oporuci pokojnog Konstantina Vučkovića Maticom Srpskom upravlja Tutorstvo pravoslavne crkve u Dubrovniku, a zadatak je njezin da širi srpsku nastavu služeći se samo ćirilovicom.

Na koji način Matica ima širiti srpsku nastavu navedeno je u čl. 3 unutrašnjeg pravilnika koji je c.k. Namjesništvo odobrilo, svojim rješenjem od 15/5 1909 br. $\frac{272/4}{I}$. A koja se srestva imaju na to upotrebiti, označeno je u čl. 4 istog pravilnika.

Uprava Matice Srpske držala se je od osnovanja Matice pa do danas prije navedenih naređenja te je izdala sedam različitih knjiga i, koliko joj je bilo moguće, rasprostrla ih po narodu. Jedino što joj se može prigovoriti jest to, da je odveć štedila te povisila osnovnu glavnicu od kr. 372.800 na kr. 400.000. Ali je tako postupila jer je htjela da zaklada ojača, kako bi u budućnosti mogla osigurati intensivniji rad u granicama Matičine zadaće.

Prema čl. 6 unutrašnjeg pravilnika svog, uprava je imenovala u svoje vrijeme, za sekretara Matice, g. Dra Stijepa Kneževića advokata u Dubrovniku, odredivši mu nagradu od kr. 200 na mjesec.

Dr Knežević se je primio povjerenog mu zvanja privremeno, vršeći savjesno i tačno sve dužnosti sa tim zvanjem skopčane a napose nabrojene u čl. 7 pravilnika. Više je puta davao ostavku na mjesto sekretara, ili tačnije neprestano je u ostavci, ali drži i dalje to mjesto samo na ponovne molbe uprave, koju bi inače metnuo u nepriliku, jer i ona ima u njemu potpuno povjerenje u svakom pogledu.

Da to mjesto nije pak apsolutna „sinecura" kako ga anonimni pisac nazivlje, to zna najbolje potpisana uprava, a može da pojmi svaki i malo iskusan pošten čovjek kad uzme u obzir da jedno lice, bez ičije pomoći, rukuje svim poslovima zaklade. ubrajajući ovamo i brigu oko štampavanja i ekspedicije knjiga.

Nikako pak ne slaže se značenje sinekure sa relativno umjerenom nagradom od 200 kr. za Dr. Kneževića koji bi sa svojim radom u advokaturi mogao zaradit više od te sume za vrijeme što upotrebi u vršenju dužnosti matičina sekretara.

Bilo kakomudrago, niko ne moše zatjevati da uprava Matice imenuje svojijem činovnicima lica što joj ih drugi nameće i da mora imati povjerenja u onijem što nema, jer onda ne bi bila uprava i ne bi se vršila želja onoga koji je Maticu osnovao.

Nego anonimni pisac na Presvijetlog Gospodina Namjesnika — dosljedan svojijem napadajima u jednom provincijalnom listu — nalazi da je Matica Srpska počinila gotovo zločinstvo što je zamolila Akademiju nauka u Beogradu da se primi ocjenjivanja književnih radova, koje bi joj Matica podnijela.

Ta kaže se u pismu: „prosvjetni zavod izvan države", a što se hoće da reče s tim, ne treba da naglašujemo. To pokazuje samo po sebi na što se cilja, i samo to nekoliko riječi najbolje kvalifikuje anonimnog pisca. Osim što voli denuncirati, krivo mu je da matičinim izdanjima dade svoj „imprimatur" jedan kulturni zavod prvog reda, „jer onda ne bi bilo uzroka tužiti se da tajnik-pravnik ocjenjuje književna djela".

Ali da u odnosnome postupanju uprave Matice Srpske nema ništa strašna, i da se odnosno rješenje ne kosi sa pravilima zaklade, odmah ćemo dokazati.

Treba najprije naglasiti, da od svih sedam do sada štampanih knjiga, uprava Matice nije ni jednu dala na recensiju kakvoj književnoj akademiji ili društvu, jer, ili su te knjige bile djela naših dobro poznatih književnika, ili su se o njima stručnjaci već bili izjavili. Ali se događa, da Matica primi kakav rukopis koji se bavi istorijom ili drugom kakvom znanosti. Da se o tome dade stručan sud nije dovoljno bit književnik i poznavati jezik, pa se nameće dužnost zatražiti savjeta od stručnjaka kakovih mi na žalost nemamo ni u Dubrovniku ni u Dalmaciji, a kamo li da ih nađemo u jednom tajniku književniku, imenovanje kojeg se neprestano traži.

I za takove slučajeve uprava Matice obratila se je akademiji nauka u Beogradu sa molbom da pojedina djela koja bi joj Matica poslala dade na ocjenu svojim članovima koji su za odnosnu struku kompetentni. A kao što je poznato Akademija nauka u Beogradu broji među svojim članovima osim naučenjaka iz Srbije i iz drugih država i ove iz naše države: prof. Jagića, prof. Budmani, prof. Maretića, prof. Rešetara, prof. Murka, prof. Polivku, prof. Jirečeka, Dra Milaša, Dra Niderle, prof. Bobržinski, prof. V. Vuletića i t. d.

Ako ovi i ovaki naučenjaci mogu i smiju da budu članovi jednog prosvjetnog zavoda „izvan države", onda za cijelo nema uzroka prigovarati Matici, da u potrebi zatraži mišljenje od akademije, koja ima takvih članova, pa još kad kod nas nemamo takvog ili sličnog srpskog kulturnog zavoda.

U ostalom čl. 11 unutrašnjeg pravilnika Matice srpske kaže izrečno da će se radovi prikazani Matici slati na ocjenu poznatim stručnjacima ili *književnim akademijama* i društvima, a to dok se neustroji odbor književnika, odnosno mjesto sekretara književnog odjeljenja.

U anonimnom se pismu pozivlje nadzorna vlast da prisili upravu Matice na imenovanje Književnog odbora i tajnika književnog odjeljenja, jer da je Matica morala (!) već to učiniti prema čl. 8 i 9 pravila. To naprosto nije istina.

Prema sad navedenim čl. uprava *može*, ali ne mora, izabrati odbor od književnika; uprava *može* ali ne mora imenovati i jednog književnika kao stalnog sekretara književnog odjeljenja. Sve ovo ostavljeno je uviđavnosti uprave. A to je i razložito, jer se književnici ne nalaze po putu pa da ih se u svako doba po volji može birati. S druge strane treba uprava da odluči je li u interesu zaklade da se troši na razna zvanja ako se jednaka cijelj može inako postignuti bez velika troška.

Naravno da uprava ima u vidu da proširi svoj rad i da dobavi i jednog pravog književnika kao stalnog činovnika ali neće da prenagli pa da se poslije kaje i izloži opravdanoj kritici.

Prije nego se odredi pokrenuti mjesto stalnog sekretara književnog odjeljenja i izdavati na to nekoliko hiljada kruna na godinu, treba dobro otvoriti oči, jer je lako dobaviti osobu ali je teško kasnije otpustiti je.

Što se pak tiče odmora književnika, uprava će se obratiti nekojim poznatim književnicima sa molbom da stupe u taj odbor.

Prema navedenom i prema do sada prekazanim godišnjim računima, ne može biti sumnje da je uprava u suglasju sa određenjima zaklade. A razumije se da će se uvijek naći onijeh kojijem je do ličnih interesa, da potkopavaju ugled lica koja pošteno i savjesno upravljaju zakladom. Ali takovim niskim stvorovima i njihovim anonimnim denuncijama ne zaslužuje poklanjati pažnje, kao što im je nije poklonila ni uprava Matice, zbog čega su i kivni na nju.

Uprava Matice Srpske
Predsjednik

Taksena marka
3 krune a. v.

UNUTRAŠNJI PRAVILNIK MATICE SRPSKE u DUBROVNIKU

I Temelj i sjedište Matice

čl. 1.

Pod upravom opštine srpsko pravoslavne crkve u Dubrovniku i odnosno njezinog Tutorstva, stoji »Matica Srpska« u Dubrovniku, utemeljena od blagopočivšeg srpskog dobrotvora Kostantina Vučkovića pok. Todora u Spljetu (Zavještaočeva oporuka od 24/9 1893 br. 440 spisâ ć.k. notara *Chiudina* u Spljetu i zakladno pismo od 28/7 1898 br. 146 spisâ ć.k. notara Dr. Puljezi u Dubrovniku koje je odobrilo ć.k. Namjesništvo Dalmatinsko, svojom odlukom od 30/11 1898 br. 34062/VI

II Imovina Matice

čl. 2.

Imovinu Matice Srpske čine:
a) glavnica od kruna 372.800.— u državnim obveznicama i kruna 97.46 u gotovu novcu.
b) eventualne uštede od godišnjeg dohotka glavnice.
v) sve ono što ko Matici bezuslovno daruje ili zavješta.

III Cijelj Matice

čl. 3.

»Matica Srpska« ima, prema oporuci zavještaoca, cijelj da širi srpsku nastavu, služeći se isključivo ćirilovicom.

Prema tome će »Matica Srpska«:

a) izdavati o svom trošku kako izvorna tako i posrbljena i prevedena književna i vještačka djela srpskih spisateljâ i vještakâ; izdavati periodične listove za nastavu, prosvjetu i privredu; kupovati književne rukopise i starine za izdavanje za svoj račun i preštampavati glasovita djela srpska.

b) opredjeljivaće i raspisivati nagrade za književna djela i članke napisane ćirilovicom a koja se ustiču nauka, privrede, književnosti ili vještina i koja joj ili usljed raspisa ili inače budu prekazana.

v) staraće se za način kojim bi se književna i vještačka djela srpska, koja Matica izda ili nagradi, po narodu što više rasprostirala, te će ih poklanjati ili uz obaljenu cijenu prodavati siromašnijema i bibliotekama.

g) posvetiće osobitu brigu osnivanju svoje biblioteke, koja će biti pristupačna svakome u Dubrovniku, pa će za nju nabavljati valjane proizvode srpske literature ili i druge koje za srpsku literaturu imaju značaja.

d) pomagaće iz zakladnih prihoda školske ustanove i srpske đake, ali to sasvim izvanredno, u onim rijetkim slučajevima u kojim takovo ulaganje zakladnog novca bude odgovaralo namjeri i svrsi za koju je osnovana zadužbina. Pri pomaganju đaka moraće se opsluživati propisi koji postoje u pogledu udjeljivanja i uživanja državnih štipendijâ i potporâ.

čl. 4.

Za cijelj Matice Srpske upotrebljavaće se dohodak osnovne glavnice i dohodak eventualno uglavničenih godišnjih uštedâ i doprinosâ.

IV Uprava

čl. 5.

Upravu Matice Srpske sačinjava Tutorstvo srpsko pravoslavne crkvene opštine u Dubrovniku. Ono se brine da se cijelj Matice ispunjava.

Upravi spada osobito u dužnost da čuva u crkvenoj kasi osnovnu glavnicu, kapitalizovane uštede i doprinose (čl. 2).

Uprava imenuje i otpušta činovnike Matice i pazi da oni vrše svoju dužnost.

Ona određuje plate, nagrade i potpore.

Ona prima izvješća sekretarâ, književnog odbora i stručnjakâ i rješava ih.

Uprava donosi zaključke apsolutnom većinom glasova, a njezine su sjednice pravovaljane ako na njih pristupe barem tri člana uprave.

Samo za izmjenu ovoga pravilnika hoće se da je prisutno sjednici barem pet članova Tutorstva.

V O sekretaru

čl. 6.

Za lakše i bolje rukovođenje matične cijelji i za rukovanje tekućih poslova, uprava će imenovati stalnog činovnika kao sekretara Matice Srpske i opredijeliće mu godišnju nagradu koja će se isplaćivati u mjesečnim obrocima iz dohodaka glavnice.

čl. 7.

Dužnosti su sekretara:
da izvršuje odluke uprave;
da vodi nadzor nad unutrašnjom administracijom Matice;
da sastavlja zapisnike o sjednicama uprave;
da vodi uvodni zapisnik i otpravnu knjigu;
da obavlja pomoću dnevničara cjeo kancelarijski posao i vodi prepisku;
da upravlja ručnom kasom i vodi dnevnik o primanju i izdavanju novaca.
Sekretar otvara poštu i prima sve što dolazi na Maticu.
On pazi da se svi pravni odnošaji Matice urede i očuvaju svi njezini interesi.
On daje u svakom pravnom poslu svoje mišljenje; on sastavlja ugovore i druge isprave.

Njegova je dužnost da u granicama ovlaštenja koje mu uprava svaki put dade, i prema zakonskim naređenjima te se nemaju primjenivati na punomoćnike, predstavlja upravu pred sudom i pred svim drugim vlastima — sekretar podnosi upravi godišnje izvještaje o poslovanju Matice. On uopšte pazi na to da se Matičina prava ni u čemu ne krnje.

Dok se ne postavi stalan sekretar književnog odjeljenja, sekretar Matice vodi brigu c štampanju sviju matičinih izdanja, rukuje bibliotekom i čuva je.

VI Odbor književnika i sekretar književnog odeljenja

čl. 8.

Za davanje mišljenja u pogledu izdavanja književnih, privrednih i vještačkih djela te raspisivanje i dosuđivanje nagrada za ta djela, uprava može izabrati odbor od književnika.
U istu svrhu uprava može imenovati i jednog književnika kao stalnog sekretara književnog odjeljenja Matice Srpske uz određenu nagradu.

čl. 9.

Sekretar književnog odjeljenja vodiće brigu o štampavanju svijeh izdanja Matice Srpske i uređivaće njezine listove i časopise.
On će rukovati bibliotekom i čuvati je.

VII O primanju i ocjenjivanju književnih radova i o nagradama

čl. 10.

Radove za koje se raspiše nagrada, imaju pisci koji žele da se nadmeću za nagradu, podnijeti upravi Matice koja će ih pak dati na ocjenu književnom odboru ili sekretaru. Ovi posljednji prekazaće izvješće sa predlogom kome da se dosudi nagrada.
Pisci mogu prikriti imena do konačne odluke, ali su u tom slučaju dužni staviti kakvu biljegu na spis i na zavoj sprovodnog pisma . . .

čl. 11.

Dok se ne ustroji odbor književnika, odnosno mjesto sekretara književnog odjeljenja. radovi prekazani Matici za nagradu, slaće se na ocjenu poznatim stručnjacima ili književnim akademijama i društvima. Od njih će se tražiti mišljenje i u pogledu izdavanja Matičinih knjiga.

VIII O Knjižnici

čl. 12.

Knjige na čitanje izvan knjižnice mogu dobiti oni kojim to dozvoli uprava ili sekretar kome je knjižnica data na čuvanje i to uz revers koji će mu se povratiti pri povratku knjige.

čl. 13.

Do povratka odgovara za svaku knjigu onaj koji je uzeo na čitanje.

čl. 14.

Knjige se daju na čitanje na tri mjeseca, a imaju se vratiti u stanju u kome su bile uzete. Svaku povredu knjige ima uzajmač popraviti, a tako i svaku štetu naknaditi . . .

IX Opšta naređenja

čl. 15.

Ovaj će pravilnik vrijediti dok ga uprava ne izmijeni, a izmjenu ne odobri ć.k. Namjesništvo dalmatinsko.

Dubrovnik 7/21 Aprila 1909.*

S. Barbić paroh mp. Nikola Babić mp. Dr S. Knežević mp. Jovo Berberović mp. Mićo Milišić mp. Milan Trojanović mp. Jovo Berdović mp. Jovo Gerun mp. Savo Vuletić mp.

* Kako se vidi iz potvrde Kotarskog suda u Dubrovniku, prvi koncept je datiran 19 XI. 1908. fasc. 641/9 od 27. XI 1908.

Br. 272/4

I

Odobrava se

Od c.k. Namjesništva, kao pokrajinske zakladne vlasti.

U Zadru, dne 15 svibnja 1909.
Za c.k. Namjesnika
Tončić

(L. S.)

Otisak ovalnog gumenog pečata, u čijoj sredini carski grb, a unaokolo natpis: C. kr. Namjesništvo dalmatinsko u vrhu, I. R. Luogotenenza dalmata u dnu.

[1] *Срђ*, српски књижевни и научни лист. 1902—1908. Оснивач, власник и уредник му је Антун Фабрис заједно са Луком Зоре, после њихове смрти (1904), Антоније Вучетић и Мише Вакети. — [2] Др Влахо Матијевић, адвокат по струци, посланик у Далматинском сабору. Председник *Дубровачке паробродарске пловидбе*, основане 1880. са паробродом *Дубровник*. Падом Републике настао је и пад поморства и прво оживљавање поморства настаје мало по мало осамдесетих година прошлог столећа. До 1909. каратисти а затим деоничари. До 1917. они су поседовали само путничко-теретне бродове обалне пловидбе. — [3] Сава Бјелановић (1850-1897) једна од светлих личности приморских Срба. Публициста и политичар, најпре уредник *Српског Листа*, а када је власт овај угушила, онда *Српског Гласа*. — [4] Др Стијепо Кнежевић, адвокат, члан Туторства српско-православне цркве у Дубровнику и од истог постављен за првог секретара Матице. — [5] *Наше Приморје* са поднасловом »слике и утисци са Јадрана« од Марка Цара прва је књига редовних издања Матице српске у Дубровнику, обелодањена 1910. године. — [6] Bozza, ф. итал. отисак за коректуру. — [7] Una volta per tanto, итал. само за једанпут. — [8] Циља на Дубровачку паробродарску пловидбу, чији су теретно-путнички бродови на Јадрану саобраћали између Трста и Дубровника (понеки мањи чак и до ушћа Бојане). — [9] Рукопис о Сави Бјелановићу обелодањен је у издањима Мале библиотеке као књига 2 под насловом Сава Бјелановић и поднасловом Један поглед на писца (Штампа Српске дубровачке штампарије 1911). — [10] У ово време Исидор Грчић био је фактор Српске дубровачке штампарије; ова штампарија је основана негде десетих година прошлог столећа и њен први власник био је Антун Пасарић; за време аустријске управе је чешће била запечаћена и гоњена, у њој вршена преметачина. У њој су штампани *Дубровник*, лист и календар и *Срђ* и *Српска Зора* и сва издања Матице српске. Као и многим установама нашим, и овој су установи први дани после убиства Франца Фердинанда у Сарајеву учинили крај. — [11] Мисли: у Далмацији. — [12] По свој прилици циља на групу која се окупљала око *Зоре* у Мостару. — [13] Вид Вулетић-Вукасовић, у ово време професор женске препарандије у Дубровнику, писац неколиких историјских сличица доста романтизованих, од којих је једна такова *Цар Душан у Дубровнику* обелодањена и у Малој библиотеци Матице српске у Дубровнику, бр. 4. Иначе је био познат и као један од оних пригодних песника којима је Дубровник по традицији обиловао увек. — [14] Вучковићев животопис, тачно: Живот и рад српског просвјетног добротвора Костантина Вучковића, издање Матице српске у Дубровнику, Српска дубровачка штампарија 1909; писац му није означен. — [15] Марко Цар није никада предлаган за књижевног тајника у Матици из једноставног разлога што се Туторство црквено, као управа Матице, не би нимало лагодно осећало у присуству једног човека као што је био Марко Цар и који је у то време у Далмацији, а и иначе, уживао глас јачег интелектуалца. — [16] Антоније Хаџић (Чика Тона) (1833—1917), председник Матице српске у Новом Саду. — [17] Милан Јовановић — Батут, познати медицински писац и професор универзитета. — [18] Стева Поповић (Чика Стева) (1845—1917) члан Књижевног одељења Матице српске у Новом Саду, писац за којег Вељко Петровић каже да је прелаз од Јаше Игњатовића ка Лазаревићу и Матавуљу. Више је био познат као дугогодишњи уредник и издавач календара *Орла*, који је допирао у све крајеве где је Србин живео. У политици је у почетку био уз Милетића, али након расцепа Милетићеве народне слободоумне странке, биран је на листи конзервативаца и пристајао уз владину странку. 1883. изабран је од Патроната Текелијанума у Пешти за његовога управитеља, на ком је положају остао до краја живота. — [19]) Др Владан Ђорђевић, писац и политичар из времена обреновићевске ере у Србији; оснивач Српског црвеног крста. — [20] Др Јозеф Карáсек (1868—1916), чески слависта, путовао Јадранском обалом и острвима изучавајући говорне дијалекте. Сарадник *Летописа* Матице српске у Новом Саду, Јагићева *Зборника* и *Архива*. На себе је свратио пажњу чланком о Цетињском октоиху, а написао је и *Дубровачке легенде* (1913). — [21] Miri од итал. муро, зид, зидине (израз мири и данас се чује у Дубровнику). — [22] Управа Матице српске није прихватила Карáсекове *Дубровачке легенде*, а у Матичиној архиви нема трага о ма каквој преписци о овоме. — [23] Доцнији професор универзитета. — [24] Др Никодим Милаш (1845—1915), професор богословије, а доцније епископ Далматинско-историјски и »приестолнаго града Вѣни«). Богословско васпитање је добио у Сремским Карловцима и доцније на Духовној академији у Кијеву, у Русији, одакле је изишао са степеном магистра богословских наука. Писао је доста, махом из црквене историје. Његово *Православно црквено право* преведено је на неколико страних језика и примљено као уџбеник на многим високим школама, иначе је сматран једним од најугледнијих канониста. Тако исто су му запажене студије *Православна Далмација* и *Стон у средњим вијековима*. — [25] О евентуалном бављењу ових личности у Дубровнику (или њиховом доласку у град) није се наишло ни на какову забелешку у дневној штампи у Дубровнику онога времена. — [26] *Са острва*, СКЗ. — [27] *Пауци* СКЗ 121/1909. — [28] Иво Ћипико, *Крај мора*, 4. књига редовних издања, 1911 г. — [29] Божо Ловрић, (Сплит 1818 — Праг 1953) студирао књижевност на неколиким европским Универзитетима и на крају се задржао у Прагу, где је и умро. Писао је песме, романе (*Црни брод*, из приморског живота), драме (*Море, Дугови*, о којима говоре сва писма Матици). *Дугови* су обелодањени као 5-та књига редовних издања Матице, 1912. г. — [30] Писма под VI (1) Скерлић одговара Матици да га могу убројити међ будуће сараднике. (2) Љуба Ковачевић, секретар Српске Краљевске Академије саопштава да ће Академија

(док Матица не изабере књижевног секретара) примити на себе оцењивање дела које јој Матица буде у вези с тим достављала. (3) Секретар Матице подноси СКА два рада на оцену. (4) Секретар СКА Љуба Ковачевић доставља у препису Скерлићево мишљење о радњама поднетим писмом 3. — [31] Милан Решетар писмом 1) благодари на позиву да присуствује свечаном отварању Матице, и извињавајући се шаље најсрдачније поздраве верујући да ће Матица сигурно помоћи да Дубровник опет заузме на пољу културног развитка и напретка нашега народа. Писмом 2) упућује Матицу да би књижара С. Б. Цвијановића у Београду била погодна да набавља оне Књиге за Матичину библиотеку које би ова имала намеру да купује. — [32] Оба писма Константина Јиречека упућена су на Франа Кулишића, који је од 1. фебруара 1913. књижевни секретар Матице. У 1) одговара да због болести није у могућности да »напише штогод за Споменицу о 100ој годишњици владике Петра II« коју има намеру да спреми Матица. У писму 2) се извињава да му је због здравственог стања немогуће прочитати и оценити рукопис о збирци херојске борбе народа који су ослободили Балкан турског јарма, а коју би, изгледа, спремио сам Франо Кулишић за редовна издања Матичина. — [33] Професор Т. Г. Масарик упућује Матицу, на њено тражење, коме и где би имала да се обрати у вези њеног тражења снабдевања књига за своју будућу библиотеку (По овоме се Матица обраћала и Решетару, вид. писмо VII, 2). — [34] Светозар Ћоровић одбија да се приликом штампања његова *Зулумћара* помиње ма шта о његовој двадесетпетогодишњици књижевног рада, једино моли да »на задњој страници штампаног *Зулумћара* изиђе списак досадањих мојих бољих ствари«. Матица је изишла у сусрет његовом тражењу. *Зулумћар* је примљен и објављен у Малој Библиотеци као књига 6. — [35] Седам писама Тихомира Остојића односе се на његов рукопис *Српске народне приповијетке (гатке)*, које је Матица примила и објавила 1911. као књигу 2 својих редовних издања. — [36] Ова три писма Ива Војновића, једина која су нађена у Матичиној архиви, односе се 1) на *Госпођу са сунцокретом*, за коју писац тражи новчану помоћ. Тражење је одбијено, јер се коси са словом завештачеве последње жеље; накнадно је ово дело награђено са 300 кр., пошто је поднето у издању штампаном ћириловицом, како је предвиђено било жељом завештача. 2) Иво Војновић се обраћа Матици и тражи награду за *Трилогију* и *Смрт Мајке Југовића*. Из писма 3) излази да је Матица наградила *Лазарево васкресење* (које је објављено као 5. књига редовних издања, са 1000 кр.) и *Смрт мајке Југовића* (књига 5. Мале Библиотеке) са 440 кр.). — [37] Као што се види из шематичног прегледа Матичине издавачке делатности, представка песника Јосипа Миличића повољно је решена и књига песама је хонорисана са 200 кр. (Миличић Јосип, *Песме*, Књижара Ј. Тошовића, Српска дубровачка штампарија; издање је ћирилицом).

KNJIŽEVNOST ILIRIZMA U POLJSKOJ

Milorad Živančević

O odnosu ilirskog pokreta i njegove književnosti prema slovenskom svetu, pa u tom kontekstu i prema Poljacima, pisano je prilično u mnogobrojnim studijama i raspravama koje je prosto nemoguće sve pobrojati na ovom mestu. Najčuvenije su svakako one najzamašnije: P. Kulakovskog *Illirizm'* (Varšava 1894, na ruskom), M. Zdziechowskog *Odrodzenie Chorwacyi w wieku XIX* (Kraków 1902), Dj. Šurmina *Hrvatski preporod* (Zagreb 1904), M. Preloga *Slavenska renesansa* (Zagreb 1924) i A. Barca *Književnost ilirizma* (Zagreb 1954). Štaviše, postoji i jedna posebna studija o tom predmetu (J. Pogonowskog *Iliryzm i Słowiańszczyzna,* Lwów 1924). O ovom pitanju vice versa, međutim, tj. o odnosu poljske publike prema književnosti ilirizma i recepciji te književnosti u Poljskoj još nije pisano. Upravo taj momenat podstakao nas je da se ovom prilikom latimo pera i pokušamo da odgovorimo na pitanja koja iz tako formulisane teme proističu: da li je uopšte ova naša književnost bila u svoje vreme poznata u Poljskoj? Ako jeste, u kojim razdobljima, čijim posredstvom i u kojoj meri? Činjenica je da interes za književnost Južnih Slovena odavno postoji u Poljskoj, a njegovi počeci obično se vezuju za ono doba, kada je Mickiewicz u svojim predavanjima na Collège de France vatreno propagirao našu pisanu reč. Od tada, sa manjim odstupanjima, u zavisnosti od različitih objektivnih istorijskih okolnosti, ovaj interes raste u Poljskoj neprestano, a neosporno kulminira u naše dane.

Za ilirski pokret obično se bez kolebanja kaže da je bio nacionalno oslobodilački, ali pritom se ne sme smetnuti s uma da je pre svega bio sveslovenski orijentisan. Između različitih varijanata ove orijentacije ilirci su izabrali i negovali ideju sveslovenske saradnje, pre svega na kulturnom, a pod tim plaštom i na političkom polju. Ali iako su mnogi videniji ilirci bili zapravo propovednici ove ideje (Vraz, Preradović, Demeter), značajno je da nisu bili ortodoksni kao njihovi učitelji, što se ogleda naročito u njihovom stavu prema budućem međusobnom odnosu slovenskih plemena. Taj stav — reč je, dakako, o najboljim primerima koji su najčešće izuzeci — nije bio obavijen romantičarskim maglama i bio je daleko manje utopistički nego i kod takvog protagoniste misli o uzajamnosti, kakav je bio Jan Kollár[1]. I sami pripadnici malog i ugnjetenog naroda, Hrvati ilirci nisu mogli prihvatiti službenu panslavensku liniju, u stvari hegemonističku koncepciju, skrivenu pod egidom slovenske uzajamnosti. Otuda kod najnaprednijih iliraca prilične rezerve prema matuški Rusiji, i istovremeno simpatije i razumevanje za poljsku

sabraću, koja se zbog objektivne situacije nisu mogla nikako pomiriti sa slovenofilstvom u realnosti slovenske okupacije. Istina, bilo je i iliraca ekstremista. Preradović je, na primer, u jednoj svojoj poslanici pedesetih godina prebacivao Poljacima traženje vlastitih stranputica (kritikovao ih je još 1835. glavom Kollár), ali je u teško doba „proleća naroda" 1848. godine čitava progresivna hrvatska levica bila na strani ugnjetenih. U svome poznatom manifestu iz tih dana *(Hrvati Mađarom,* Karlovac 1848), pisao je Ivan Mažuranić:

„Bacite okom i na krvavu Poljsku.
„Kako bezutješna mučenica na svako svanuće slobode u Evropi zadrma lanci svojijem i ona.
„Kako je živa još i u grobu svomu.
„Ali utri suze, tamničarko jadna, živa ukopanko jadna.
„Jer evo nastupa uskrs sveti i tebi".

Hrvatski naprednjaci (Kušlan, Mažuranić i dr.), uglavnom okupljeni oko *Slavenskog juga,* koji je vlada smatrala rebelskim, imali su i neposredne veze sa Poljacima. Obelodanjeni su dopisi ovoj grupi od strane Poljske lige iz Berlina i Slavenske lipe iz Lavova god. 1848[2]. „Lipa Słowiańska", koja je osnovana „ku utrzymaniu i wzmocnieniu wzajemności braterskiej między pojedyńczemy szczepami słowiańskiemi", nastojala je da se poveže sa odgovarajućim pokretom na Slovenskom jugu, u cilju razmene informacija i koordinacije akcija, kako bi „zgodnie ku jednemu wielkiemu celowi dązyć mogli". Nije na odmet podsetiti da se i Mickiewicz ponajviše uzdao u Hrvate prilikom planirane akcije „legiona" na Slovenskom jugu[3]. U te burne dane dolazili su u naše krajeve agenti kneza Adama Czartoryskog da pripremaju teren za akciju većeg zamaha. Već u prvom izveštaju koji je 29. XI 1848. poslao pukovnik Ljudevit Bistrzonowski govori se o tome kako je Gaj spreman da obori Jelačića, i kako bi se zatim povukli slovenski pukovi iz Italije[4], što je bila temeljna ideja Mickiewiczevog legiona i poljske emigracije uopšte. Poljaci su uzeli stvar ozbiljno, pa je drugi agent, Čajka (Czaykowski), vodio pregovore s tim u vezi. Što od svega nije bilo ništa, posebno je pitanje.

Sasvim je dakle prirodno, kada se ima na umu trenutak savremenosti uoči revolucije 1848, ali i istorijska tradicija još iz Gundulićevih vremena[5], da su ilirci bili popularni kod Poljaka. Razume se, odlučujuću ulogu igrali su pri tome malobrojni lični kontakti, a pratile su ih zajedničke slobodoljubive težnje, one fundamentalne istine koje su ispovedali i poljski revolucionari i naši ilirci. I njihove parole u osnovi su istovetne — već na prvi pogled vidi se da su to parole francuske revolucije.

Ilirizam kao izrazito politički pokret imao je zvanično tobožnje izrazito književno obeležje, koje mu je služilo kao dobar paravan. U suštini, stvari su stajale obrnuto: čitava onovremena hrvatska književnost bila je podređena političkoj ideji. Slavljen je onaj pesnik koji je pisao snažne budnice (preporodne pesme), a „čista" lirika smatrana je deplasiranom. Stanku Vrazu savremenici su čak otvoreno zamerali što peva ljubavne pesme! Ukratko, najveći deo književnog posla u ilirsko doba odvijao se u znaku krilatice: Inter arma musae silent.

Da je čitava ta atmosfera morala goditi Poljacima, počev od zajedničke istorijske situacije koju najbolje definiše pojam antemurale christianitatis, pa do suvremene okupacijske stvarnosti, nema nikakve sumnje. Nas međutim u ovom trenutku pre svega interesuje koliko se u ono vreme znalo o književnosti ilirizma u Poljskoj.

Vesti o poljskoj literaturi i prevodi iz te literature osvanuli su u književnosti ilirizma vrlo rano, s preporodom. Već u prvim godištima *Danice ilirske* mogu se pratiti polonica, stalno rastuća iz godine u godinu. Vesti o ilirskoj književnosti, međutim, pojavile su se u Poljskoj nešto kasnije i neće biti tako obilate. Pa ipak, još je ilirski pokret bio u povoju, a pojedine ugledne poljske ličnosti već su došle u dodir sa njegovim predstavnicima. Poznati književni istoričar Feliks Bentkowski (1781—1852), autor kapitalnog u ono vreme dela *Historia literatury polskiej* (1814), već 1837. šalje Gaju u zamenu za *Danicu ilirsku* svoj *Pamiętnik Warszawski*[6]. Poznato nam je da se Gaj dopisivao i sa velikim poljskim naučnikom W. A. Maciejowskim (1793—1883)[7], no toj se korespondenciji, a valjda i ne samo toj, zameo trag.

Maciejowski je bio dobro poznat i omiljen na Slovenskom jugu, kao prijatelj naših naroda i proučavalac jugoslovenske povesti. U čuvenoj svojoj *Historyi prawodawstw słowiańskich* (Warszawa 1832) nije propustio da i o nama progovori, pored ostalog o Vuku Karadžiću koga je naročito cenio. Maciejowski je i među Hrvatima stekao poklonike i lične prijatelje, među učenim ljudima, ali i među ilirskom omladinom. Upućujući mu bratinski pozdrav, mladi zagrebački „žakan" i potonji pisac, preporoditelj iz Međumurja Stjepan Mlinarić, koji se upoznao sa Maciejowskim 1836. u Pešti, gde je učio bogosloviju, obraća mu se u zanosu kao „slavjanskih pravov spisatelju najslavnijemu"[8], a mladi Velimir Gaj pune tri decenije kasnije piše mu sa strahopoštovanjem kao „čovjeku tako slavnu i poštovanu širom cieloga Slavenstva" (u cit. dopisu od 12. XI 1868). Društvo za povjesnicu i starine Jugoslavena (potpisani Ivan Kukuljević i A. T. Brlić) informiše Maciejowskog o pravnim spomenicima koji se nalaze u posedu društva[9]. Pisma Đure Daničića i Valtazara Bogišića Maciejowskom značajna su za proučavanje hrvatske i jugoslovenske kulturne prošlosti, ali budući da potiču iz kasnijeg razdoblja, koje u ovom trenutku nije predmet našeg interesovanja, nećemo se njima bliže pozabaviti[10].

U Gajevoj ostavštini nađeno je samo jedno pismo Maciejowskog, dat. u Warszawi, 11. VII 1835,[11] iz koga se vidi da su se Gaj i Maciejowski lično upoznali godinu dana ranije u Karlovim Varima. Ljubeći ga „po hiljadu puta", Maciejowski je molio Gaja da mu opširno piše o stanju slovenske literature u našim krajevima. „Nie uwierzysz, jak mnie to wiele cieszy, kiedy się tylko coś o Was dowiedzieć mogę". Ovi redovi pokazuju, pre svega, koliko je jednom (i svakako ne jednom) uglednom Poljaku bilo stalo da bude obavešten o tokovima ondašnje ilirske savremenosti.

Prilikom susreta u Karlovim Varima, Maciejowski je zapisao Gaju u spomenar vruće slovenofilske reči („Vrijeme, kao onaj bajoslovni Sfinks, proždire sve koji njegove misli ne umiju pogoditi. I Slavene je dosad gutalo, i nadalje će valjade biti tako budemo li to sami htjeli"), a pridružili su mu se Palacky („Vojsci daje snagu vojvoda, zemlji sloboda") i Šafarik („Radi svatko s ustrajnim oduševljenjem na rodnoj grudi naroda — putovi mogu biti različiti, imajmo samo istu volju")[12]. To poznanstvo dobro je došlo Gaju prilikom poznatog njegovog puta u Rusiju g. 1840. On je naime maja t. g. stigao u Varšavu, gde se ponovo sastao sa Maciejowskim, koji mu je, blagodareći svojim odličnim vezama sa carskim vlastima, pomogao da dobije pasoš za Sankt—Peterburg[13]. Ne treba naročito ni isticati, da je boravak u Varšavi, makar i kratak, bio izvanredna prilika za Gaja da se upozna i sa drugim ličnostima javnog života u Poljskoj.

U ovo doba padaju i prve vesti u Poljskoj o ilirskom teatru[14], kome je upravo g. 1840. u Zagrebu udaren temelj.

Gajeva korespondencija iz vremena pre revolucije otkriva nam još jedan pažnje vredan podatak: knez Jerzy Lubomirski, kurator čuvenog Ossolineuma iz Lavova obratio se neposredno Gaju g. 1847. s predlogom o saradnji[15]. Značajno je za našu temu da Lubomirski pritom pokazuje da mu je dobro poznata Gajeva delatnost, kao i rad Matice ilirske („radby korzystać długoletnich z doświadczeń Maticy Ilirskiej, której działania w równymze zawodzie tak świetny skutek uwieńczył"); štaviše, nameravao je da ilirsko iskustvo primeni u radu sopstvene institucije.

I poljska emigracija bila je ne manje zainteresovana za Gaja i njegove ilirce. Iz jednog veoma zanimljivog pisma literate Hieronima Bońkowskog (+1886), izdavača časopisa *Revue Slave,* saznajemo da su i Poljaci u Parizu pažljivo pratili razvitak ilirske literature (pismo je dat. u Parizu 12. dec. 1839).[16] „Ihre Danica Ilirska — piše Bońkowski — seit den Jahre 1835 bis auf den heutigen Tag, wäre für uns eine grosze Eroberung, ein gutes Wörterbuch mit Ihrer Rechtschreibung (pravopis ilirski) die ich für die beste in ganz Slaventhum halte und andere Bücher über Literatur Geschichte, Geographie, Statistik, über die Sitten und Trachten illyrischen Volkes". U nastavku pisac poziva ilirce na saradnju: „Wir werden uns mit Vergnügen alle Afsätze die uns die illyrischen Patrioten zusenden in unsere Revue aufnehmen mit oder ohne Unterschrift des Varfassers". Tako (sa ili bez potpisa autora), s obzirom na ekstremističke tendencije časopisa *Revue Slave;* već u prvom, a valjda zato i jedinom broju g. 1839. urednik je otvoreno pozivao Slovene da se ujedine pod vođstvom Poljske protiv trojnog despotizma Rusije, Austrije i Pruske[17]. Očevidno je, kada se imaju na umu te koncepcije, da je Bońkowski dobro znao na koju se adresu u Hrvatskoj treba obratiti za saradnju.

Prirodno, interesovanje poljske emigracije za ilirce naročito se pojačalo u predvečerje zbivanja 1848. O tome ubedljivo svedočanstvo pruža tajna arhiva Czartoryskih[18]. U izveštaju od 2. X t. g. (dat u Parizu), jedan agent ovako spominje ilirce: „Mamy tu (tj. u Austriji, — op. M.Ž.) Serbów, Kroatów, Polaków, Rusinów, Słowaków połączonych; jest to prawdziwa armia panslawicka". A videli smo već da je koncepcija legiona smatrala Hrvate udarnom snagom u toj armiji, s obzirom na dislokaciju trupa u Lombardiji. Gaj je bio u vezi sa svim važnijim agentima kneza Adama na Balkanu — pored Bistrzonowskog, o kome smo napred već govorili, još i sa Czajkowskim, Zachom i Zwierkowskim. Juna 1848. piše mu Czajkowski iz Stambula: „Mon Illustre chef (tj. Adam Czartoryski, op. M. Ž.) desire que son poste fixe soit a Agraam. Il desire que sans vos auspices Monsieur et avec votre assistance la Pologne puisse prouver à ses frères Slaves, qu'elle est et sera toujours avec eux, là où il s' agit et s'agira d' un Slavisme libre et indepandant de toute influence etrangère"[19]. Pisao je Gaju i drugi agent iz Carigrada, Dombrowa Micha (Michał Budzyński), saradnik Czajkowskog, koji je bio pretplaćen na *Narodne novine*[20], zatim Franjo Zach, koji je kao pouzdanik Czartoryskog boravio u Beogradu od 1843,[21] i najzad Ljudevit Zwierkowski (Louis Lenoir), koji je preko grofa Załuckog u januaru 1849. poslao Gaju poverljivo pismo u kome se kaže da dolazi čas kad će Sloveni biti pozvani da se bore protiv zajedničkog neprijatelja; postoji opasnost da Hrvati postanu oružje despotije, a da bi postali deo velike porodice slobodnih naroda, moraju se približiti Italiji i Poljskoj[22]. Da kolo bude potpunije, treba do-

dati da je sa Gajem bio u vezi i poznati poljski istoričar i političar Joachim Lelewel (1786—1861), predsednik privremene vlade u vreme ustanka 1830. U Francuskoj je Lelewel neko vreme bio na čelu nacionalnog komiteta, a zatim je prešao u Belgiju; kako je došao u dodir s Gajem nije nam poznato, ali sudeći po prisnom tonu, jedino njegovo poznato pismo ilirskom vođi (dat. 9. decembra 1847),[23] očevidno je samo deo ranijeg dijaloga.

Iz svega što smo dosad videli, dakle, kao i iz niza drugih, često sasvim sitnih i uzgrednih obaveštenja koja su već upotrebljavana u radovima o ilirskoj eposi, možemo mirne duše zaključiti da ilirizam za najistaknutije Poljake nije bio terra incognita. Pregledom onovremene poljske štampe, međutim, ustanovili smo da o ilirizmu i naročito o njegovoj književnosti čak ni u eposi njegovog procvata nije bilo mnogo neposrednih vesti. Ipak, i iz onoga što je do njih dopiralo, Poljaci su o ovoj književnosti na Slovenskom jugu ponešto znali.

* * *

U ilirsko doba, čije trajanje uslovno ograničavamo godinama 1835—1848, postojao je u Poljskoj samo jedan stalni izvor koji je redovno, istina, za izvesno ograničeno vreme, donosio informacije o ilirskim prvacima, spisateljima u prvom redu, i njihovim najvažnijim delima: bio je to časopis *Dennica — Jutrzenka.* Ovaj časopis, uz sve neophodne ograde, s obzirom na brigu koju je posvećivao našoj književnosti zaslužuje da se njime pozabavimo, utoliko pre što su dosadašnje informacije o njemu i kod nas i na strani samo uzgredne i sasvim šture.

Jutrzenka je izlazila u Varšavi tokom 1842. i 1843. godine svakih petnaest dana i to, kako se već iz naslova vidi, na ruskom i poljskom jeziku (dvostubačni tekst), sa geslom: Slavus sum, nihil slavici a me alienum ease puto. Urednik i izdavač bio je Pjotr Dubrovski (1812—1882), profesor i literat, oduševljeni slovenofil, dobar znalac ruske, poljske i južnoslovenskih književnosti ali čovek bez duha i prilično skučen. Razumljivo je da on, Rus, štićenik zloglasnog ministra prosvete Uvarova, dakle i okupator, zagovornik panslavenske ideje prema kojoj su Poljaci naročito u njegovo vreme bili podozrivi, nije mogao računati na popularnost u Poljskoj, pa nije ni čudo što je *Jutrzenka* prestala da izlazi već u drugoj godini svoga postojanja. Poljaci gotovo i nisu sarađivali u njoj, ako i nisu bili ravnodušni, jer to je bilo pitanje časti. Tako među Poljacima ovaj časopis hvali samo *Tygodnik Petersburski*[24], a kritike je bilo daleko više *(Roczniki kritiki literackiej, Tygodnik Powszechny, Tygodnik Literacki)*[25]. Poljski čitaoci su bojkotovali list, pa je broj pretplatnika bio upravo simboličan. Sa druge strane, ostali slovenski časopisi hvalili su ga na sav glas *(Časopis Českeho Museum, Kwěty, Otečestvennye zapiski, Moskvitjanin, Danica ilirska, Kolo, Serbske letopisi, Serbski narodni list, Skoroteča* i dr.), a poimence takve ličnosti kao Kollár, Purkyně, Šafarik, Vraz i dr.

I ranije je primećeno da je *Jutrzenka* često donosila vesti o srpskoj i hrvatskoj književnosti[26]. Ako se prelistaju njene stranice, postaje jasno da se tu zapravo ponajviše govorilo o ilirskoj, više nego i o jednoj drugoj svetskoj literaturi.

Pogledajmo izbliza ovaj fenomen.

Pre svega, prirodno je da je ilirska klima odlično pogodovala panslavističkim zamislima Dubrovskog, i tu zapravo treba tražiti odgovor na

pitanje, kako to da su stranice njegovog časopisa preplavili baš prilozi iz Hrvatske. Izvesnu ulogu, razume se, odigrale su i lične veze Dubrovskog sa ilircima, i to sa preporodnom elitom (poznanstvo s Gajem u Varšavi 1840, zatim, videćemo, sa Demetrom u Pragu 1841, i, najzad, sa Vrazom 1842. putem prepiske). U ovom trenutku, međutim, nas manje zanima šta je Dubrovski znao i čime se u svome poslu rukovodio; mnogo je važnije š t a je on prezentovao Poljacima u svome časopisu. Impozantan je spisak ilirskih spisatelja koji su prodefilovali kroz *Jutrzenku,* pogotovu kada se ima na umu kratko vremensko razdoblje u kome je časopis izlazio.

Zanimljivo je napomenuti, i simptomatično je, da je i samo ime za svoj časopis urednik pozajmio od *Danice* ilirske. Aludira štaviše na to i u dopisu ovom našem listu, kojim je obznanio pokretanje *Dennice,* pozivajući ilirce na pretplatu i saradnju[27].

Stereotipni dvojezični naslov: *Иллирійская литература* — *Literatura illirijska* susrećemo već u jednom od prvih brojeva i pratimo ga bezmalo od stranice do stranice, do kraja. Istina, ovde valja napomenuti da je Dubrovski pod „ilirskom" podrazumevao u stvari jugoslovensku literaturu, u onom smislu kako su na nju gledali i ilirci; vidi se to lepo u br. 7, u kome stoji: „U Ilire spadaju: Sloveni naseljeni u Karintiji, Krajini, Štajerskoj, zatim takozvano kraljevstvo Ilirsko, Dalmacija, Hrvatska, Slavonija, Vojna krajina, Bosna, Srbija i Crna Gora" (primedba Dubrovskog). Izbegavajući na taj način polemiku, kakva je u ono vreme vladala u našim stranama, i koju je na stranicama svog lista i sam kritikovao, Dubrovski je kasnije ovu ilirsko-jugoslovensku književnost ipak izdiferencirao, pošto mu je neko, po svoj prilici, na to skrenuo pažnju (indicije za to nalaze se u spomenutom prikazu o *Dennici* u *Srpskom narodnom listu),* izdvajajući srpsku književnost kao posebnu. Ipak, u celini, može se reći da je Dubrovski verno prikazao naše književne naravi i prilike.

Prvo ilirsko (i jugoslovensko) delo kome je Dubrovski poklonio prostor u svome časopisu bila je knjiga Dragutina Seljana *Početak, napredak i vrědnost literature ilirske* (u br. 4), koja je izašla u Zagrebu 1840. Ta veoma instruktivna brošurica, zapravo rekapitulacija onoga što je mlada preporodna hrvatska književnost postigla u svom početnom stadijumu, u razdoblju 1835—1840, odlično je poslužila prikazivaču kao baza i uvod u dalje praćenje književnih zbivanja u Hrvatskoj. Dubrovski je ocenio spis kao izvanredno zanimljiv: „Delo je to u najvećoj meri znamenito! Upoznaje nas sa današnjim stremljenjem ilirske literature, te snažne i poučne pojave u slovenskom svetu". Prikaz zahvata čitavu stranicu lista, a na kraju je najavljen i „podrobni ogled o ilirskoj literaturi, a takođe i geografsko-statistički opis Ilirije". Sem toga, u zaglavlju je štampan i prigodan epigraf koji je sastavio tada popularni pesnik Pavao Stoos (Štos), koji je ujedno izvanredno pogodovao koncepcijama Dubrovskog:

U ilirsko kolo mili
Vratite se srodni puci,
Što su stari gvoždjem bili
Nek su duhom sad unuci.

Urednik je održao obećanje: već u br. 7 t. g. nalazi se članak pod naslovom *Ilirci* (Illiryjczykowie). Članak je poslat redakciji iz Vroclava i preuzet je, izgleda, iz nekog stranog časopisa. Dopisnik je, vidi se, bio

odlično obavešten: kod Ilira narodni duh jača — kaže on; — među njima prvo mesto zauzimaju Ljudevit Gaj i Janko Drašković. U Zagrebu je žarište narodnosti, Gaj izdaje *Danicu ilirsku,* časopis koji broji preko sedamdeset saradnika iz svih krajeva Ilirije. Gaj uvodi novo pismo, uredio je štampariju koja izdaje ilirske knjige. Janko Drašković pak vođa je svih patriotskih akcija kojima je cilj uspon ilirizma. Pod njegovom upravom je čitaonica u Zagrebu koja je svakodnevno otvorena i dobro posećena. Čitaju se tamo svi slovenski časopisi, a veliki broj zagrebačke mladeži uči ruski, poljski i češki. „To smo čuli od samog g. Gaja prilikom njegove posete Varšavi g. 1840", primećuje redaktor u napomeni na ovom mestu, otkrivajući nam tako da je i on bio u krugu ličnosti koje su dočekale Gaja prilikom njegovog puta u Rusiju. Pisac dalje pokazuje da zna i pozorišne prilike u Zagrebu, a zna i da se izvode ilirski koncerti. Saznajemo uzgred i zanimljiv podatak, da su se u jeku borbi za narodnost u Zagrebu prodavale čak i bombone uvijene u stihove i devize ilirske!

Potpunije su i još informativnije opširne *Vesti iz Zagreba* (Wiadomości z Zahreba), u br. 9.[28] Tu se najpre nalazi letimičan topografski i istorijski opis Zagreba, za koji se kaže da je najčistiji centar slovenske uzajamnosti. Opisuje se zatim delatnost Čitaonice, koja radi na širenju vesti, literature i jezika slovenskih, kao i na opštem obrazovanju naroda. Spominje se Draškovićeva knjižica *Reč dostojnim kćerima ilirskim* (tj. *Ein Wort an Illiriens hochherzige Töchter,* Agram 1838.), i Babukićev rad na slovnici. Zatim se opširno govori o *Kolu,* koje je upravo trebalo da ugleda sveta, i o njegovim pokretačima — Vrazu, Rakovcu i Vukotinoviću. „Vraz i Vukotinović zauzimaju prva mesta među ilirskim pesnicima. Vraz, mlad i svestrano obrazovan čovek, obratio je na sebe pažnju svojim pesničkim prvencem *Djulabije, ljubezne ponude za Ljubicu* (to je zbirka prekrasnih ljubavnih pesama). Nedavno se ponovo pojavio na književnom polju i izdao romanse i balade pod naslovom *Glasi iz dubrave Žerovinske.* — Vukotinović je veoma omiljen kao autor divne erotske poezije koja se odlikuje neposrednošću i osećajnošću, a takođe i patriotskih ilirskih pesama punih oduševljenja i vatre." U nastavku hvali se Tomaseov književni rad i Gajev rad na ilirskoj istoriji *(Dogodovština Velike Ilirije):* „Njen izlazak očekuje se ovde s velikim nestrpljenjem; osobito nas raduju u toj istoriji dokazi koji govore da su starosedeoci grčke i rimske Ilirije poreklom Sloveni, i objašnjenje njihove tamne istorije" (kao što je poznato, u pitanju je bila Gajeva mistifikacija, kao što je i Kollárova *Staroitalija slavska).* Na kraju je urednik dodao od svoje strane dve opaske: o Tomaseu i Gajevom rodnom mestu, Krapini:

1. Učeni Tomaseo (tačnije Tomašić, poreklom Dalmatinac), poznat je po svojim delima na talijanskom, francuskom i ilirskom jeziku; oko njega su se sporila dva naroda — Talijani i Francuzi, pripisujući mu svaki svoju narodnost. Nedavno je izdao zanimljivo delo: *Scintille,* u svrhu budjenja narodnosti kod Dalmatinaca, te zaslužuje da se na to obrati puna pažnja.

2. Krapina — staro mesto, nedaleko od Zagreba, odlikuje se prekrasnim položajem. O tamošnjem zamku koji je sada u ruševinama postoji predanje, da su se u davna vremena tamo rodila tri brata: Čeh, Leh i Meh, koji zavadjeni i obmanuti od svoje rodjene sestre, koja je prešla na stranu rimskog prefekta, odlaze sa svojim narodom na tri strane sveta i osnivaju države: Češku, Poljsku i Moskovsku. O tome opširnije govori g. Maciejowski...

Odmah iza ovoga, u br. 10 nalazi se pismo anonimnog korespondenta iz Zagreba, koji izveštava o narodnom hrvatskom balu na kome se igralo kolo, češka polka i poljski mazur, i na kome se odlikovalo „sve što imamo najlepše i najvrednije". Autor ovog dopisa je nesumnjivo Stanko Vraz, jer se opis bala podudara sa njegovim opisom iste manifestacije u pismu Sreznjevskom, koje je pisao upravo tih dana[29]. O istom predmetu pisao je i u Kolu 1842. (I, 138). Sem toga, Vraz je jedini dopisnik iz Hrvatske kome urednik na kraju godine u belešci (na str. 304) zahvaljuje na korespondenciji.

U istom broju (10—11) nalazi se i poznati, kasnije mnogo prevođeni ideološki članak profesora Jana Purkyně *O književnom jedinstvu među slovenskim plemenima* (O jedności literackiej między plemionami słowiánskiemi). Odeljak o ilirizmukoji je posebno obrađen, preuzet je uglavnom iz Šafarikove *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur*. Purkyně je sa svoje strane dodao sledeće:

> Ilirska književnost je već uspostavila čvrste veze sa ostalim slovenskim književnostima. Ona se oslanja u prvom redu na temelje staroslovenske i prisvaja njen drevni patos; ipak, narodni jezik se osamostalio od nje i razvija se u najrazličitijim pravcima, koji će sigurno, objedinjeni, uskoro stvoriti zajedničku književnost . . . Što se tiče terminologije, koristiće se ruskim i češkim, kao savršenijim jezicima, što već sada čine. Poezija nalazi neiscrpan izvor u već postojećim narodnim pesmama, koje se mogu nazvati klasičnima za čitav slovenski svet. Na taj način, odnos ilirske literature prema ostalim slovenskim književnostima već je uglavnom utvrdjen, a u bliskoj budućnosti nastupiće njen brzi razvoj. Ubrzo će ta lepa zemlja, naporedo sa širenjem prosvete, postati mesto hodočašća za čitavu Evropu.

Naredni broj *Jutrzenke* donosi opis puta po našim krajevima iz pera ruskog slaviste Izmaila Sreznjevskog (1812—1880), koji je u stvari izvadak iz pisma Sreznjevskog Hanki u Prag[30].

Upravo u ovo vreme dogodilo se nešto što je urednika *Jutrzenke* još više privuklo ilirskoj književnosti: Stanko Vraz, koji je tražio dopisnike za svoje *Kolo*, odlučio je da se neposredno obrati uredniku ovog varšavskog časopisa, koga je znao samo po čuvenju. Njegovo prvo pismo (dat. 20. VI 1842) otkriva ovu inicijativu[31]. Vraz je želeo da mu Dubrovski napiše za *Kolo* pregled najnovije ruske književnosti, a da mu za poljsku nađe nekog dopisnika u Varšavi; i jednu i drugu molbu ispunio je Dubrovski sam. Već u drugoj svesci Vrazovog časopisa pojavio se opširan članak Dubrovskog pod naslovom *Ruska i poljska literatura*[32], a nešto kasnije usledio je i jedan odlomak iz pisma Dubrovskog o istom predmetu[33]. Tada je Vraz učtivo ali energično stavio Dubrovskom do znanja da je za poljsku literaturu pronašao drugog dopisnika. Naime, književni pregledi urednika *Jutrzenke* bili su krajnje suvoparni i nezanimljivi, a u odnosu na Poljake pristrasni. Ipak, ova veza u krajnjem rezultatu nije bila jalova, bar što se tiče Vrazove saradnje i obilatije zastupljenosti ilirske literature u *Dennici*.

Već u br. 13 od 1842. godine objavio je Dubrovski najveći deo Vrazovog pisma u svome časopisu, a tako je postupio i sa dopisima od 1. III 1843 (u sv. II, 1843) i 24. VII 1843 (sv. III, 1843).[34] U njima je Vraz lakonski saopštavao književne novosti, koje će, kako ćemo niže videti, u sintetičnom obliku objediniti u posebnom članku, specijalno priređenom za poljsku čitalačku publiku.

Izvacima iz privatnih listova pribegavao je Dubrovski u nedostatku izvornih priloga, a po običaju onoga vremena. Tako je u br. 14—16 1842.

objavio jedan izvadak iz pisma J. Šafarika redaktoru *Časopisa Českeho Museum* (t. g. u sv. 2). U tome dopisu govori se o preporodu Slovena, o buđenju iliraca i Srba u Ugarskoj, te o njihovim međusobnim rasprama zbog ilirskog imena. Uz to je ukratko prikazan književni rad u Zagrebu, Novom Sadu i Beogradu. Od ilirskih dela spomenuo je Vrazove *Glase,* zatim *Izbor igrokaza* ilirskoga kazališta, *Ogledalo Ilirije* od Ivana Šveara (Zagreb 1841), koje s pravom naziva „nagomilavanjem svakovrsnih kompilacija", pesme Ane Vidović, mlade ilirkinje iz Dalmacije (Zadar 1841) i *Tamburaše ilirske* Mata Topalovića (Osijek 1842), narodne pesme iz Slavonije. Kao najvažnije delo, koje je upravo bilo u pripremi, označio je veliki nemačko-ilirski rečnik, čiji su autori pesnik I. Mažuranić i dr J. Užarević. Šafarik je mnogo očekivao od tog rečnika, prvog takve vrste kod Hrvata, naglasivši da su njegovi autori koristili „sve moguće izvore". Veoma tačnu ocenu izrekao je na kraju o ilirskoj literaturi tog trenutka, naglasivši da ona nije tako velika kao događaji u hrvatskom narodnom životu.

Povremeno je Dubrovski i sam referisao o pojedinim ilirskim izdanjima, istina, sasvim koncizno, više bibliografski no kritički. Tako je zabeležio pojavu prve knjige *Kola* (u br. 17, 1842), istakavši naročito istorijsku poemu Dimitrije Demetra *Grobničko polje,* „koja plamenim potezima slika bitku s Tatarima na Grobniku" (Demeter je, inače, bio jedan od retkih iliraca koje je Dubrovski lično poznavao; u pismu Vrazu iste godine on kaže: „Prošu Was takže poklonitsja ot menja g. Demetru, s kotorym ja widelsja w Prage, v prošlom godu"[35]). Zabeležio je zatim, u istom broju, pojavu prve ilirske pesmarice *(Pěsme domorodne,* Zagreb 1842), koju su priredili Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović (Dubrovski ne zna autore), a najavio je da su u štampi dela Ivana Kukuljevića, Brlićeva gramatika *(Grammatik der illyrischen Sprache)* i Izbor igrokaza ilirskog kazališta. Sve te informacije, međutim, nisu izvorne, već su preuzete iz *Časopisa Českeho museum* t. g. (sv. 3). U br. 24 prikazuje *Danicu ilirsku,* tečaj za 1842, ističući priloge Ivana Kukuljevića (o istoriji velike Iirije), Demetra i I. F. Jukića (nastavak o istom u knj. III, 1843). Drugu knjigu *Kola* prikazao je ukratko 1843 (II, 165), a od ostalih časopisa *Ost und West* (1843, II, 82), iz koga preporučuje priloge o ilirskoj literaturi 1841 (o Mažuranićevom rečniku i Brlićevoj gramatici, o Rakovčevom *Malom katekizmu za velike ljude* itd.). Ovde valja napomenuti da je Dubrovski imao posebnu rubriku o časopisima na stranim jezicima koji se odnose na slovenstvo („Pisma peryodyczne w językach obcych, tyczące się Słowianstwa"). Tako je prikazao i Jordanov *Jahrbücher für slawische Literatur* (Leipzig 1843) samo zato, što se u njemu nalazi, između ostalog, i članak *Ljudevit Gaj i ilirstvo.* O zagrebačkom nemačkom časopisu *Croatia* (Agram, 1842) napisao je: „Croatia nije uvek na visini svog gromkog zaglavlja. Dosad smo primili šezdeset brojeva tog žurnala i našli u njemu samo jedan vredan prilog, koji se odnosi na slovenstvo: *Junaštvo ilirskih žena* Ivana Kukuljevića Sakcinskog" *(Jutrzenka* 1843, III, 67).

Novu godinu 1843. otvorio je Dubrovski u svome časopisu sledećim rečima: „Uvek ćemo prilagati koliko je to moguće doslovni prevod sve slovenske poezije koju donosimo u *Jutrzenki,* kako bi se olakšalo čitanje originala." Na koricama knjige štampao je u tu svrhu tabelu koja prikazuje izgovor slova po češkom i ilirskom pravopisu (sada Hrvate Dubrovski naziva Srbo-Ilirima!), dok za srpsku azbuku nije imao odgova-

rajuća slova. Doista, ovaj je princip nadalje dosledno sprovodio, pa u *Jutrzenki* otuda nalazimo tekstove na bezmalo svim slovenskim jezicima, sa uporednim slobodnim prevodom na ruski i poljski jezik.

Dubrovski je u svome „žurnalu" posebnu pažnju poklonio slovenskoj narodnoj poeziji. Već u br. 22—23 (1842) štampao je Šafarikov bibliografski pregled zbirki slovenskih narodnih pesama *(iz Časopisa Českeho Museum* 1838, knj. IV), u kome, prirodno istaknuto mesto zauzimaju srpske i hrvatske narodne pesme. Najpre je Dubrovski preštampavao pesme iz Vukove zbirke, a zatim i iz Vrazove, kad mu je do ruku došla knjiga *Narodne pěsni ilirske* (Zagreb 1839). To su pesme *Dva groba* (1843, I, 130 — bez naznake vrela), zatim *Junak Dunaj plava* i *Ljubi konja jaše* (1843, III, 119—120). Spominju se i pesme objavljene u *Danici ilirskoj,* Fortis, Apendini, pa čak i rukopisne zbirke.

U *Dennici* ima i nešto putopisnih sastavaka koji se odnose na naše krajeve. Pored spomenutog članka iz *Kwěta,* u kome se opisuje Zagreb, nalazimo u sv. II, 1843. anonimni istorijski prikaz Vojne krajine, pod naslovom *Granica Wojskowa.* U istom godištu (II, 102) nalazi se i članak *Žumberački uskoci* (Żumborscy Uskocy), koji je u stvari dopis Sreznjevskog, specijalno napisan za *Dennicu;* to su utisci s puta po našim krajevima, naročito iz Krajine, sa podacima o životu, tradiciji, pesmi itd. O istom predmetu i svom putu piše Sreznjevski iz Harkova, 2. januara t. g. (ibid. str. 142—143), da je kod Žumberačkih uskoka bio „sa neocenjivim Stankom Vrazom", i da od njega očekuje podrobnije informacije o njima, „jer će on, svakako, da ih još proučava". Nije u neposrednoj vezi sa našom temom, ali je zanimljivo na ovom mestu spomenuti da je Dubrovski preveo iz Vrazovog *Kola* prilog Miloslava Hurbana *Narodni i književni život Slovaka,* i štampao ga u *Dennici* (1843, I, 29—45).

Vraz se nije ograničio samo na korespondenciju, iz koje je izvatke Dubrovski povremeno, kako smo videli, objavljivao u svome listu. Za uzvrat Dubrovskom, koji je slao priloge za *Kolo,* i on je napisao oveći članak za *Dennicu* (objavljen 1843 u sv. III, 20—51), o književnom životu Južnih Slovena g. 1842 *(Przegląd literatury Słowian Południowych za 1842 R.).* U poznatoj svojoj monografiji o Vrazu (Zagreb 1909), Branko Vodnik je ustvrdio da je ovaj članak najbolje kritičko delo iz Vrazova pera. U njemu je Vraz brzim potezima skalpela skicirao savremene književne prilike u Hrvatskoj i delimično u Srbiji i Sloveniji, informišući precizno poljsku javnost o domaćoj literaturi, a pridodajući svakoj poziciji sažete kritičke opaske. Nije dakle čudo da je iznenađeni Dubrovski zadivljeno napisao u propratnoj belešci da taj prilog *Jutrzenka* „zalicza do swoich najlepszych nabytków", što je lepa pohvala kada se zna da su u tome časopisu pored Vraza sarađivali još i Maciejowski, Purkyně, Štur, Hanka, Šafarik, Sreznjevski i druge ugledne slovenske učene glave. Kako je ovaj članak, međutim, već poznat nauci[36], nećemo se nad njim zadržavati. Spomenućemo samo da je u njemu prikazana onovremena ilirska štampa *(Novine zagrebačke, Danica ilirska, Mjesečnik Gospodarskog društva, Kolo, Ilirski kalendar* i *Danica zagrebačka),* i pojedina dela (Mažuranić—Užarevićev *Němačko-ilirski slovar,* Brlićeva *Grammatik der illyrischen Sprache, Temelji ilirskoga i latinskoga jezika* od A. Mažuranića, *Zemljopis pokrajinah ilirskih* Dragutina Seljana, Vukotinovićeva zbirka *Ruže i Trnje, Pogled u Bosnu* Matije Mažuranića, *Tamburaši ilirski* Mate Topalovića, *Razna djela* Ivana Kukuljevića, *Pjesme* Ivana Trnskog, *Pjesmarica* od Rakovca i Vukotinovića, Topalovićev

Odziv rodoljubivoga srca, Čudnovate diple Vladovita Zorca, Rakovčev *Mali katekizam, Izbor igrokazah* Ilirskog kazališta i *Buturica igrokazah* Ilirskoga kazališta od Dragutina Galca). Pri tome je često uz pojedine pozicije Vraz davao bliže informacije o autoru i njegovim ranijim delima, imajući svakako pre svega na umu da je njegov prikaz namenjen inostranstvu. Spomenućemo još i to, što dosad nije zapaženo, da su pojedini pasusi identični sa nekim fragmentima iz stalne kritičke rubrike Vrazove u *Kolu (Pregled knjigopisni)*. Sem toga, valja nam primetiti da je ovaj Vrazov sastav bio odmah zapažen u onovremenoj književnoj javnosti[37], što nije bez značaja i za recepciju *Jutrzenke* uopšte.

Nekim delima o kojima je Vraz govorio vratio se Dubrovski još jednom (1843, III, 53—55). U Vukotinovićevoj zbirci *Ruže i trnje* istakao je odeljak „Talasi života", u kojima „pesnik izražava plamena, nemirna stanja svoje duše", pa zaključuje: „Dela g. Vukotinovića nose pečat istinskog pesničkog talenta. Vremenom, mi ćemo pobliže upoznati s njima naše čitaoce" (ovu nameru, međutim, nije ostvario). Za *Tamburaše ilirske* Mate Topalovića kaže na istom mestu: „Iako je taj zbornik nekritičan i nepotpun, treba pohvaliti žar M. T." — što je bez sumnje refleks britke Vrazove kritike na ovo delo, koja se upravo pojavila u prvoj knjizi *Kola* (znamo da je ovu knjigu Dubrovski primio i oglasio u svome časopisu). Obećao je još da će se pozabaviti opširnije knjigom *Čudnovate diple* od V. Zorca, ali ni tu nameru nije ostvario.

Prikazujući u odeljku *Bibliografia* tekuću literaturu Južnih Slovena, Dubrovski je našao za potrebno da progovori koju o tada aktuelnoj polemici između Srba i Hrvata oko ilirskog imena. „U poslednje vreme zapodela se među Južnim Slovenima žestoka borba o Srpstvo i Ilirstvo. Jedni tvrde: mi smo Srbi, ne Iliri; drugi pak: svi smo dužni da se nazivamo Ilirima. Što se nas tiče, nećemo se mešati u ta domestica facta. Ali, uzgred, i nas je dotakla ta bratska bitka (vid. Serbskij narodnyj list, izd. u Pešti 1842, br. 8). Da bi se izbegli svi nesporazumi, izveštavamo da ćemo literaturu Srba koji pripadaju istočnoj crkvi i koji upotrebljavaju ćirilsko pismo nazivati srpskom, a literaturu ostalih Južnih Slovena koji pripadaju zapadnoj crkvi i upotrebljavaju latinicu — srpsko-ilirskom. Sapientibus sat erit!" (1843, III, 53). Međutim, iako se deklarisao kao objektivan i nepristrasan posmatrač, Dubrovski je jasno pokazao na čijoj je strani u sporu, isključujući potpuno istorijsko ime Hrvata; razumljivo je da njegovu terminologiju niko nije prihvatio.

Kako je godina 1843. odmicala, i *Jutrzenki* i njenom uredniku ponestajalo je snage. Ilirskoj literaturi vratio se on još svega u dva navrata, ako ne računamo vesti o najnovijim delima o Dalmaciji: Katalinićeve *Memorie degli avventimenti successi in Dalmazia dopo la caduta della republica Veneta* i *Das Königreich Dalmatien* (deo I) Fr. Pettera (1843, III, 139). Do kraja je doneo još pesmu I. Kukuljevića *Slavjanska domovina* (1843, III, 149—151) i veoma popularnu u ono vreme *Pjesmu književnika* Dragutina Rakovca (1843, III, 153). U Rakovčevoj pesmi govori se o tome kako mač treba zameniti perom („pušku na klin, mač u tok"), dok je Kukuljevićeva pesma tipična panslavenska himna, čiji stilizovani prozni prevod deluje kao neki polemički članak („u naše dane nema nikakve potrebe da se krije pred svetom, gde i do kojih granica se proteže vladavina Sláve, po prirodi dane istinske majke . . . "). Ovim prilozima završavaju se croatica u časopisu Dubrovskog.

Sudbina *Dennice* bila je besprizivno zapečaćena, i ona se neosetno ugasila krajem 1843. godine. Ubila ju je pre svega ravnodušnost publike[38]. Međutim, tokom čitavog XIX veka više ni jedan časopis u Poljskoj neće tako intenzivno izveštavati o ilirskoj literaturi, što je za nas dovoljan razlog da s pijetetom spomenemo ime Dubrovskog u povesti jugoslovenske književnosti, ime koje su odavno zaboravile sve enciklopedije.

Kroz časopis Dubrovskog prodefilovala je cela preporodna ilirska svita (Gaj, Drašković, Vraz, Mažuranići, Demeter, Topalović, Trnski, Kukuljević, Vukotinović, Rakovac, Seljan, Zorac, Galac, Švear, Štos i drugi), prikazane su periodične publikacije iz Hrvatske kao i kulturno-prosvetni rad koji se odvijao na tom terenu (Čitaonica, Gospodarsko društvo i sl.); dodirnuta su i problemska pitanja ilirizma. Posebno je pitanje, šta je od svega toga uistinu dospelo pred poljsku i evropsku književnu javnost preko *Jutrzenke?* Sudeći po onome što je dosadašnja kritika uzgred iznosila o tome časopisu, morao je on biti slabo čitan, s obzirom na kvalitet, i, što je naročito isticano, mali broj pretplatnika. Međutim, prema našem saznanju stvari ne stoje tako. Spomenuti argumenti gube na svojoj težini ako je časopis, makar i u minimalnom broju slučajeva, dospevao u prave ruke. I drugi onovremeni evropski književni listovi nisu imali mnogo pretplatnika, pa su ipak bili čitani i široko poznati. Jednom rečju, već i iz onoga što smo izneli ovde vidi se da su *Jutrzenku* pratili Maciejowski, Šafarik, Sreznjevski, Štur, Vraz, Purkyně, M. Grabowski, Lewestan, Čejka itd., a poznavali su je i čitali još mnogi drugi, koje ovde nismo spominjali — na primer Vuk, koji se i dopisivao s Dubrovskim, zatim Miloš Popović (brat Đure Daničića, koji je i sarađivao u ovom listu), Jan Kollár, koji je *Jutrzenku* hvalio, Karel Zap, Hanka, Čelakovský, Jungmann, Palacký, Pogodin, Ševiran, Wynařický, Wojcický i drugi, koji su odreda simpatisali sa poduhvatom Dubrovskog. Carski ministar grof Uvarov uzimao je *Jutrzenku* za sve škole u Rusiji![39] Pisali su o njoj, videli smo, mnogi ondašnji ugledni časopisi. Razume se, da bi slika bila celovitija ovde treba dodati i one koji su *Dennicu* čitali kritički (kao u slučaju *Tygodnika Literackog),* a takvih je, kako smo videli, u Poljskoj bilo ponajviše. Posle svega, neće biti nimalo preterano ako zaključimo da je *Jutrzenka,* i pored nesumnjive indolencije šire publike i otpora domaće kritike (zbog čega se najzad i ugasila), bila u svoje vreme č i t a n a i znana. A s njom i informacije o ilirskoj literaturi, koje smo ovde izneli.

*
* *

Prisustvo ilirske literature u Poljskoj posle fenomena Dubrovskog može se nabrojati na prste.

U ilirskoj eposi, pre svega, nalazimo samo dve-tri pozicije. *Trzeci Maj* 1844 (s. 140) donosi prozni prevod Kukuljevićeve pesme *Ponovljena Srbija,* pod naslovom *Wiersz na cześć księcia Aleksandra Georgewića* (tj. A. Karađorđevića), što je zapravo podnaslov u originalu; ta se pesma upravo bila pojavila u *Danici horvatskoj* t. g. (u br. 20). Taj podatak je zanimljiv zbog ažurnosti s kojom su pojedine stvari prevođene: isti slučaj bio je i sa Kukuljevićevom pesmom *Slavjanska domovina,* koja se gotovo istovremeno pojavila u Gajevoj *Danici* i *Jutrzenki* Dubrovskog g. 1843. — *Trzeci Maj,* zatim, donosi opširan članak M. Budzyńskog *Osman Jana Gundulića* (1846, s. 293—305), koji je inspirisan Matičinim izdanjem *Osmana* s dopunom Ivana Mažuranića (Zagreb 1844)[40]. Najzad, g. 1849.

u časopisu *Stadło* nalazimo Preradovićevu pesmu *Četir' vrela* (iz zbirke *Prvenci*, 1846), pod naslovom *Cztery źródla po bitwie na Kosowym polu* (na str. 36). Pesma je potpisana inicijalom *R*, iza koga se krije poznati poljski slavenofil i prevodilac naše narodne poezije Roman Zmorski (1822—1867); njegova je i propratna beleška o Preradoviću[41].

Preradović je, dakle, jedino novo ime koje se još u ilirsko vreme pojavljuje u Poljskoj posle čitave plejade pisaca u *Dennici*. Što pak u *Dennici* nema njegovog imena nije ni čudo, budući da se on u književnosti javio nešto kasnije od ostalih iliraca, a kad je časopis Dubrovskog već prestao da izlazi (1844). U poznijem razdoblju nalazimo sledeće prevode Preradovićevih pesama: *Pjesnik* („Poeta", *Życie* 1887, 487), u prevodu Jana Nitowskog, koji je poznat kao popularizator čeških i južnoslovenskih pesnika; *Mrtva ljubav* (Umrła miłość", ibid., 1888, 147, prev. L. S. K); najzad, sve ove pesme zajedno sabrane su u antologiji *Obrazy literatury powszechnej* (Warszawa 1896, knj. II)[42], koju su uredili Bronisław Grabowski i Piotr Chmielowski. U istoj antologiji nalaze se od iliraca još i Stanko Vraz (pesma *Ispovijed* u prevodu J. Nitowskog) i Ivan Mažuranić (fragmenti iz *Čengić-age* u prevodu B. Grabowskog).

Ovde svakako treba ubrojati i napise o Preradoviću, koji je vremenom za Poljake postao jedan od najinteresantnijih hrvatskih pesnika. Iz ilirskog doba poznata nam je samo jedna anonimna beleška o *Prvencima: Piotr Preradović — jego poezye*, objavljena u listu *Czas 1849* (u br. 43). U kasnijem periodu ima mnogo više kritičkih sastava (J. Nitowskog, M. Zdziechowskog, J. Magiere i dr.)[43]. Naročitu pažnju zaslužuju radovi profesora Mariana Zdziechowskog o Preradoviću, o pesnikovom mesijanizmu i vezama s poljskom književnošću: *Messyaniści i Słowianofile* (Kraków, 1888) i *O messyaniźmie Preradovića* (*Świat* 1889, 145). Ovaj zaslužni proučavalac naše književnosti ostavio nam je, sem toga, i zapaženu studiju o hrvatskom preporodu: *Odrodzenie Chorwacyi w wieku XIX* (Kraków 1898. i 1902), u kojoj se nalaze i posebne rasprave o Vrazu, Mažuraniću i Preradoviću. Ali dok su napisi o prvoj dvojici obična kompilacija, naročito gruba kada je reč o Mažuraniću (uglavnom prema tekstovima iz *Spomen-knjige* Matice hrvatske 1892. godine), o Preradoviću je autor nastojao da kaže nove reči, u kontinuitetu svojih ranijih interesovanja.

Uticaj Krasińskog na Preradovića predmet je celog poglavlja knjige Zdziechowskog, koje nosi naslov: *Preradović a Krasiński* (str. 175—188)[44]. Svoje izlaganje autor je usredsredio na *Resurrecturis*, pesmu Krasińskog koju je Preradović preveo g. 1861, ali je, pre no što će se upustiti u analizu, nabacio mogućnost uticaja ovoga pisca i na postanak *Kraljevića Marka* (str. 174), opazivši sličnost između finala *Nieboske komedije* i kraja Adamovog sna u Preradovića. Ovaj putokaz doveo je B. Vodnika do sasvim određenih rezultata u studiji o Preradoviću (Zagreb 1903): on je našao podudarnost u detaljima i paraleli ličnosti. Preradović je mogao doći u dodir sa *Nieboskom komedijom* posredstvom Mickiewicza, koji je u svojim pariskim predavanjima prikazao ovu dramu zajedno sa Puškinovim *Borisom Godunovom* i *Obilićem* Sime Milutinovića. Ali ne samo detalji, već i opšti okviri zajednički su Preradoviću i Krasińskom. Još Mickiewicz je isticao da je *Nieboska komedia* delo koje šiba savremenu izvitoperenu civilizaciju, a to je i *Kraljević Marko* u suštini, kao i veći deo Preradovićeve poezije uopšte.

U svojoj studiji o Preradoviću izneo je B. Vodnik zanimljiv podatak da je knez Jerzy Lubomirski (koga smo ranije spominjali u vezi s Gajem) bio lično poznat s našim pesnikom, da je znao za njegov književni

rad i afinitete, te da mu je poklonio dela Krasińskog[45]. Što se tiče uticaja Krasińskog na ostala Preradovićeva dela, teško je o tome reći nešto isključivo. Dokumenata konkretnih nema, pesnik nam nije ostavio neko određenije svedočanstvo, pa se toj stvari može prilaziti samo impresionistički. Zdziechowski na primer smatra da se tragovi uticaja Krasińskog vide u pesmi *Priznanje*, koja je nastala 1861, dakle kada je preveden *Resurrecturis*. Detalj koji podseća na Krasińskog mogla bi biti misao da „treba stvarati, kad nas je već bog stvorio", a i sam štimung — tiha sreća, kojoj je uzrok u saznanju da je duša iskra nebeskog svetla. Zdziechowski navodi još i pesme *Nepojamnost boga* iz iste godine i *Bogu* (1868), u kojima takođe nalazi srodan pobožni štimung, a ovu poslednju čak smatra odgovorom na *Psalm Wiary*. Međutim, već na prvi pogled vidi se da ove pesme zapravo objedinjuje samo religiozna tematika, „podniosłość myśli", a tim putem se Preradović može dovesti u vezu i sa drugim poljskim pesnicima. Pa ipak, pažnju nam privlači opaska da *Psalm Wiary* karakteriše spiritistična obojenost kanonske crkvene nauke, što je umnogome karakteristika i Preradovićeve refleksivne poezije.

Inače, komparacija Preradović-Krasiński u interpretaciji M. Zdziechowskog prilično je nategnuta, dobrim delom iskonstruisana i nedokumentovana, pa nije čudo da ju je Jagić napao u recenziji koju je povodom studije Zdziechowskog objavio u svome Arhivu für slavische Philologie. Zdziechowski je odgovorio napisom *Pjesništvo poljsko i preporod Hrvatske* (Obzor 1903), braneći se, ali ne donoseći nove argumente[46].

Zanimljiv je slučaj najvećeg hrvatskog pesnika, Ivana Mažuranića. U ilirsko doba, videli smo, o njemu se u Poljskoj govorilo sasvim uzgredno, pa i to ne o glavnom njegovom delu. *Čengić-aga* ugledao je sveta još 1846. godine, a pojavio se u Poljskoj tek 1862, i to preveden s češkog![47] Autor prevoda bio je Władysław Syrokomla (pseudonim L. Kondratowicza), koji je sasvim slučajno došao u dodir sa Mažuranićevim spevom; prevod je neuspeo, a nisu mnogo bolji ni ostali (spomenuti fragmenti B. Grabowskog i kompletan prevod Antoni Bogusławskog iz 1931), pa nije čudo da se ni danas ne može govoriti o recepciji Mažuranićevog dela u Poljskoj[48].

I svi ostali pomeni, prevodi i prikazi pojedinih dela ilirske književnosti u Poljskoj spadaju u drugu polovinu XIX veka, i to počev od šezdesetih godina. Tako je g. 1861. Hieronim Feldmanowski izdao u Poznanju knjigu *Pieśni ilirskie*, u kojoj su zastupljeni Vraz, Kukuljević, Tordinac i drugi. Posle toga, ima još nešto vesti o Gaju, Kukuljeviću, Bogoviću, Mihanoviću, Nemčiću, Trnskom i Vukotinoviću, u najvećoj meri prigodnih ili slučajnih, koje su samo bibliografski zanimljive[49].

Poslednja krupnija stvar o ilirizmu koja se pojavila u Poljskoj bila je knjiga Jerzy Pogonowskog *Ilirýzm i Słowiańszczyzna* (Lwów 1924), čije dobre intencije, na žalost, ne stoje u srazmeri sa mogućnostima njenog autora. Izvrsno obavešten, najvećim delom na samom izvoru, prijatelj mnogih ilirskih porodica u Zagrebu, Pogonowski je sabrao golem materijal sa kojim, izgleda, nije mogao da se nosi. On je i činjenice, i interpretacije, i svedočanstva pomešao, a sve to zatim bez ikakvog sistema bacio na hartiju, i tako stvorio knjigu koja predstavlja čudan spoj erudicije i nesuvislosti, lucidnosti i konfuzije, gole verbalnosti i nekritičnosti, knjigu koja bi mogla biti veoma zanimljiva, a koja je zbog svih ovih osobina za naučnika gotovo neupotrebljiva, a za poljskog čitaoca jedan veliki galimatijas u kome se stvarne vrednosti ilirske književnosti nepovratno gube.

Možda će novi naraštaj poljskih naučnika ovu nepravdu najzad ispraviti, i svojim zemljacima prikazati ilirsku literaturu u punijem svetlu? Takvu pretpostavku u naše vreme dopuštaju radovi Jana Wierzbickog *(Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego w ruchu ilirskim)* i Józefa Magnuszewskog *(Od Nabuchodonozora do Smail-agi Czengicia)*, objavljeni u časopisu Pamiętnik Słowiański (PAN, 1964. i 1966). U svakom slučaju, ti su radovi svedočanstvo da je zanimanje za ilirsku književnost i danas prisutno u Poljskoj.

Bez obzira na izuzetne simpatije Poljaka prema pojedinim nosiocima ilirskog pokreta koji su se izjašnjavali za neoficijelni panslavizam i pravilno gledali na poljsko pitanje, književnost ilirizma u Poljskoj ne odlikuje se osobitom popularnošću. Podatke o njoj nalazimo ili u nezvaničnim izvorima (privatnoj prepisci, na primer), ili, ponajvećima, u časopisu panslavenskog smera kakav je bila varšavska *Dennica—Jutrzenka* (1842—1843). Već u drugoj polovini XIX veka interesovanje za ilirsku književnost u Poljskoj jenjava, dok ne zamre sasvim, a XX stoleće, prirodno, donosi nove teme, otkriva nove vidike.

Kada se zna sve ovo što smo izneli kao rezultat sopstvenih istraživanja, i kada se ima na umu sve ono što su istoričari književnosti već ranije pokazali u svojim radovima o poljskoj književnosti na tlu današnje Jugoslavije, jasno je da postoji veliki nesklad u poljskoj i ilirskoj uzajamnoj obaveštenosti. Očevidno je da su Hrvati-ilirci bili svestranije informisani o poljskoj literaturi nego Poljaci o ilirskoj, a evidentno je i da su poljsku knjigu mnogo bolje poznavali nego Poljaci ilirsku. Ali to je i sasvim prirodno, s obzirom na nejednaki karakter i značaj jedne i druge književnosti.

[1] Isp. na primer o tome moje radove: *Ilirska varijanta ideje o slovenskoj uzajamnosti* (Sborník Ševčenkovský, Prešov 1965, roč. V, s. 97-103) i *Ideja slovenske uzajamnosti u hrvatskoj književnosti šezdesetih i sedamdesetih godina XIX veka* (Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu za g. 1964—1965, knj. VIII, str. 221-246).

[2] Maixner-Jakić-Esih: *Korespondencija Dragojla Kušlana*, Gradja JAZU, 1950, knj. 19, str. 181-185. Poljski istoričar Henryk Batowski smatra (u niže navedenom delu) da savremena poljska istoriografija nije u dovoljnoj meri ocenila značaj D. Kušlana, koji je nesumnjivo bio propoljski nastrojen.

[3] H. Batowski: *Legion Mickiewicza a Słowiańszczyzna w r. 1848*, Kraków 1948, s. 39, 55—66.

[4] Adam Lewak: *Dzieje emigracji polskiej w Turcji (1831—1878)*, Warszawa 1935, s. 58—59.

[5] Najnovija istraživanja pokazuju, štaviše, da su te veze još starije. Isp. T. Ulewicz, *Związki kulturalne i literackie Polski ze Słowiańszczyzną Południowo-zachodnią w dobie humanizmu i renesansu*, Ruch Literacki, Kraków 1963. Zesz. 4, s. 163—181.

[6] J. Horvat i J. Ravlić: *Pisma Ljudevitu Gaju*, Građa JAZU, 1956, knj. 26, str. 38. (regesta). Na listu je dodao Janko Šafarik da je Mušicki obećao u Pešti sve da učini „za dobro naše sloge" (dat. u Beču, 8. XI 1837).

[7] Saznajemo to iz pisma Gajevog sina Velimira Maciejowskom, dat. 12. XI 1868, koje je objavio Milan Ratković u radu: *Croatica iz praških arhiva*, Građa JAZU 1938, knj. 13, str. 183—186. Maciejowski je pisao o stihovima i prevodima V. Gaja, o čemu govori još jedno (neobelodanjeno) Gajevo pismo Maciejowskom od 22. XII 1868. (Arhiv PAN u Krakovu, sig. 715 k. 21, Mch 24 a).

[8] Pismo se nalazi u Književnom arhivu Narodnog muzeja u Pragu (Literární Archív Národního Muzea) dat. 15. januara 1838 (latinski sa hrvatskom dedikacijom).

[9] Dat. 13. XI 1851 (Arhiv PAN u Krakovu, sig. 716, Mch 25a). Dopisom od 1850. b. m. Kukuljević je izvestio adresata da je izabran za počasnog člana Društva za povjesnicu jugoslavensku (Ibid., sig. 28. Mch 7b).

[10] Ova pisma čuvaju se u Književnom arhivu Narodnog muzeja u Pragu. Od njih su četiri kraća Daničićeva lista iz

razdoblja 1869—1871. već ranije bila publikovana (isp. *Slov. Sborník* 1886, knj. V, s. 32—33).

[11] Dr V. Deželić: *Pisma pisana Dru Ludevitu Gaju i ńeki ńegovi sastavci (1828—1850)*, Građa JAZU 1909, knj. 6, s. 122—123. Pismo je tu, istina, signirano godinom 1845, ali to je očita pogreška — Gaj je bio u Karlovim Varima 1834. Original u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici (sig. R 4702) potvrđuje ispravnost našeg datiranja.

[12] Josip Horvat: *Ljudevit Gaj,* Beograd 1960, str. 91.

[13] V. Francev: *Za biografiju Ludevita Gaja,* Građa JAZU, 1907, knj. 5, str. 142—143. Prema svemu što smo dosad rekli, dakle, ne stoji tvrdnja Franceva, izneta u ovom radu, da su se Gaj i Maciejowski tek upoznali u Varšavi.

[14] Avgust Mosbach: *Poljak o ilirizmu god. 1841* (prev.): Wacław Parkott. Nova Danica 1935, br. 7, str. 15.

[15] *Građa 6,* op. cit. 120. List nije datiran, ali iz jednog pisma bliskog Gajevog saradnika Dragutina Galca, dat. 19. XI 1847, (Sveuč. knjižnica u Zagrebu, R 4702b), saznajemo precizno da je pismo Lubomirskog stiglo novembra 1847.

[16] Ibid. str. 28—29.

[17] *Revue Slave* prikazao je Edmund Kołodziejczyk u radu *Prądy słowianofilskie wśród Emigracji Wielkiej* (Przegląd Powszechny, 1913). O tome časopisu i književnoj delatnosti poljske emigracije u Parizu: Zofja Klarnerówna, *Słowianofilstwo w literaturze polskiej,* Warszawa 1926, s. 165—198.

[18] Ova arhiva (danas u Muzeju Czartoryskih u Krakovu) veoma je bogata svedočanstvima koja se odnose na Južne Slovene. Za našu temu naročito su zanimljiva dokumenta pod naslovom *Słowiańszczyzna* 1848 (sig. III, 5387).

[19] *Građa 6,* op. cit. 43. Michał Czajkowski (1804—1886), nekada veoma poznati, a sada pomalo zaboravljeni autor mnogobrojnih povesti i crtica iz svakodnevnog, pretežno vojničkog života Poljske i susednih joj zemalja u XIX veku, pisac istorijskih romana sa tematikom iz naših krajeva, imao je u svakom pogledu bizaran životni put. Buran i avanturistički duh, za vreme ustanka 1831. borio se u čuvenom puku Ružickog, sa kojim je posle pada Varšave prešao u Francusku. Nepunu deceniju kasnije nalazi se u Rimu kao politički agent kneza Adama, a malo zatim u Carigradu, u specijalnoj diplomatskoj misiji g. 1841. U Turskoj razvija živu propagandu među Južnim Slovenima, dok najzad i sam ne pređe na islam 1850. i nastani se tamo za stalno. Za vreme Krimskog rata 1853. formira odred otomanskih kozaka i na njegovom čelu učestvuje u ratnim operacijama na strani Turske kao Sadik-paša. Posle rata imenovan je za beglerbega Rumelije. Sedamdesetih godina, konačno, prima rusko podanstvo i vraća se na rodnu Ukrajinu, da poslednje godine života provede u jednom zabačenom selu, bedno tavoreći i posvetivši se samo pisanju. Završio je samoubistvom, ostavivši za sobom obimno književno delo (isp. M. Živančević, *Nepoznati roman Čajkovskog o Bosni,* Letopis 1961, sv. 5, str. 480—482). Ilirskoj čitalačkoj publici Czajkowski se predstavio vrlo rano, pripovetkom *Skalozub* u Danici horvatskoj 1845. godine.

[20] *Građa 26,* op. cit. 142 (regesta). Franc. orig. (dat. u Carigradu 10. VI 1846) nalazi se u Sveuč. knjižnici u Zagrebu (R 4702 b).

[21] *Ibid.* str. 501—502 (dat. u Beogradu, 9. X 1847). Istina, povod kojim Zach piše Gaju sasvim je beznačajan (o slikarki Katarini Ivanović), ali ovde je važna činjenica da se on obraća ilirskom vođi.

[22] Ibid. str. 508 (regesta). Franc. orig. u Sveuč. knjižnici (R 4702 b). Značajna je napomena u ovom pismu, da će donosilac usmeno saopštiti važnije pojedinosti.

[23] *Građa 6,* op. cit. 118. Lelewel kaže: „Raczcie mię zachować w dobrej pamięci", itd.

[24] U br. 46 od 1842. Autor recenzije je M. Gr(abowski), jedan od prvih ondašnjih poljskih literata. Pojavu novog lista zabeležio je i *Przegląd Warszawski* t. g.

[25] *Tygodnik literacki,* na primer, pisao je o *Jutrzenki* u više navrata: u br. 51, 1841 (oglas), u br. 19, 1842, i br. 22 1843. U poslednjem osvrtu list je zaključio da je šteta trošiti novac, oči i vreme na časopis Dubrovskog koji ne razume Poljake. U to vreme već je bilo jasno kakvu zapravo ideologiju čedni panslavist Dubrovski zastupa.

[26] K. Georgijević, u knjizi *Srpsko-hrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti* (Beograd 1936) i Đ. Živanović, *Srbi i poljska književnost* (Beograd 1941).

[27] *Danica ilirska* 1842, br. 4, str. 15.

[28] Članak je u celini preuzet iz praškog časopisa *Kwěty* t. g., br. 4.

[29] Isp.: Vl. A. Francev, *Iz epohe hrvatskog preporoda, Savremenik* 1911, br. 6, str. 343—344. Moguće je, međutim, da ovaj dopis i nije upućen direktno Dubrovskom, već da ga je ovaj preuzeo iz *Časopisa Českeho Museum,* posrednim putem, iz dopisa Sreznjevskog (isp. niže).

[30] *Časopis Českeho Museum* 1842, br. 4. Isto (nastavak) i u sledećem broju *Jutrzenke* (12, str. 157—160).

[31] M. Živančević, *Vraz i Dubrovski* (Zbornik Matice srpske za književnost i jezik 1962, knj. XII, sv. 2, str. 244—250). U tom radu podrobno je prikazan ovaj odnos, na osnovu arhivske građe.

[32] Pod ovim naslovom nalaze se zapravo tri stvari: a) *Iz pisma g. Dubrovskog. Varšava, 3. sàrpnja 1842* (str. 91); b) *Ruska literatura* (str. 91—94); c) *Poljska literatura* (str. 95—98).

[33] *Literatura ruska za god. 1841 (dopis prof. P. Dubrovskoga St. Vrazu). Varšava, d. 20. stud. 1842 (Kolo,* 1843, sv. 3, str. 108—114), i uz to *Najnovije vesti. O literaturi ruskoj i poljskoj (izlomak iz pisma g. P. Dubrovskoga),* dat. u Varšavi, 10. II 1842 (ibid. na str. 114—116).

[34] Ova pisma objavio je u celosti Vl. A. Francev u radu: *Tri pisma Stanka Vraza P. P. Dubrovskomu. (K historiji rusko-hrvatskih književnih sveza u 19. vijeku),* Građa JAZU, 1916, knj. 8, str. 328—340.

[35] Arhiv Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, R 3981/b. Demeter je u Pragu bio g. 1841, o čemu javlja *Danica ilirska* t. g. u br. 26 od 26. lipnja (juna), str. 106.

[36] Članak je preveden i preštampan u celosti (original do danas nije pronađen) u *Djelima* Stanka Vraza, Zagreb 1955 (str. 322—337). Ovde moramo napomenuti da je bilo potpuno neopravdano prevođenje ostalih Vrazovih dopisa iz *Dennice,* kada ih je u originalu i kompletne objavio Francev u *Građi* 1916. godine (isp. ovde notu br. 34), pošto ih je pronašao u tadašnjoj petrogradskoj javnoj knjižnici. Takođe je izlišno i promašeno domišljanje priređivača (S. Ježić) na str. 513 istog izdanja u vezi sa naslovom „srbo-ilirski", jer iz propratnog pisma Vrazovog od 24. VII 1843. saznajemo da je izvorni naslov članka glasio *Pregled književnoga života Južnih Slavenah od god. 1842.* Sve ovo priređivaču je moralo biti poznato.

[37] Dne 28. juna (června) 1844. pisao je Vrazu Ljudevit Štur iz Bratislave: „Sastavak Vaš u varšavskoj Danici se nam baš dopao. Pobuđujte vaše rođake samo k marljivosti!" (Paul Karel, *Dopisy československých spisovatelů Stanku Vrazovi a Ljudevitu Gajovi,* Praha 1923, str. 46). Ubrzo iza toga dr Čejka preveo je ovaj članak na češki i izdao ga kao posebnu knjižicu zajedno sa Draškovićevom brošurom *Ein Wort...* (Zagreb 1838), pod naslovom: *Starši dějepis a najnověјší literaturná obnova národu ilyrskeho* (Praha 1845). O prevodu ovoga dela objavljena je pohvalna kritika u *Zori Dalmatinskoj* 1845 (II, 87), preuzeta iz srpske *Podunavke* t. g.

[38] O tome sam podrobno pisao u cit. radu *Vraz i Dubrovski.*

[39] Dubrovski je to poverio Vrazu: „Ministr Uwarow berjot Dennicu dla wsěch učebnych zawedenij w Rossii" (Živančević, *Vraz i Dubrovski,* op. cit. 246).

[40] U pismu Dubrovskom od 1. III 1843. Vraz je između ostalog javio: „14. i 15. spjev, koje je poslije Gundulićeve smárti uništio senat slobodnoga Dubrovnika, bojeći se osvete Turakah... nadoknađen je sad iz pera g. Ivana Mažuranića, a mogu Vas uvjerit, vàrlo divno i prekrasno. Što se tiče dubrovačkoga načina poezie, tu je I. M. pravi vještac" (*Građa 8,* op. cit. 338—339). Ovaj deo pisma objavio je Dubrovski u svojoj *Dennici,* što svakako nije ostalo bez odjeka.

[41] Isto: *Przyjaciel Domowy* 1863, 356. O delatnosti Zmorskog vid. Vl. Francev, *K istorii polskago slavjanověděnija,* Praga 1919 (na ruskom). O istom i Georgijević, op. cit. 224.

[42] Neke od njih su i kasnije preštampavane: *Pjesnik* i *Četir' vrela* u antologiji *Wielka literatura powszechna* 1933, a zatim u publikaciji *Przegląd polsko-jugosłowiański* 1936. Antoni Bogusławski preveo je između dva rata još i pesmu *Zvanje Slavjanstva* („Powołanie Słowiańszczyzny", *Spólnota Pracy* 1936, br. 8, str. 16).

[43] Helena K.: *Piotr Preradović (Tygodnik Ilustrowany* 1882, br. 15); J. Nitowski: *Piotr Preradović (Kłosy* 1889, I, 166—168); L. S. K. (L. Kondratowicz?): *Resurrecturis J. Krasińskiego w przekładzie chorwackim (Kuryer Warszawski* 1909, br. 54; mg (Jan Magiera): *Petar Preradović, 1818—1872 (Dodatek do Dziennika Narodowego* 1918, br. 74). Ovde bi svakako trebalo uvrstiti i rad Pauline Konarzewske *Pierre Preradovitch, poète croate,* objavljen 1879. u varšavskom časopisu *Revue Slave* (t. III) na francuskom. Ovaj rad bio je svojevremeno zapažen i u Hrvatskoj — pozdravio ga je u *Viencu* t. g. (u br. 36) glavom August Šenoa.

[44] U *Savremeniku* 1918 (str. 168—174) objavljen je članak M. Zdziechowskog pod istim naslovom *(Preradović i Krasiński),* koji je u stvari izvadak iz knjige *Odrodzenie Chorwacyi.*

[45] B. Drechsler (Vodnik): *Petar Preradović,* op. cit. 63—65. Tu je objavljeno i jedno pismo Lubomirskog Preradoviću, dat. 26. dec. 1861.

[46] Sve to rekapitulira J. Pogonowski u nav. delu (str. 107—115), napominjući da je Vodnik skinuo ovo pitanje s dnevnog reda spasavši čast Zdziechowskom, ali pritom ispušta iz vida da je Vodnik

operisao faktima, a Zdziechowski emocijama, i to ne uvek uspelo, našta se i obrušio Jagić.

[47] Dr Ivan Brlić: *O izdanjima i prijevodima Smrti Smailage Čengijića (Građa JAZU* 1953, knj. 24, str. 202—203). Ukupno u Poljskoj ima sedam izdanja speva, ne računajući fragmente.

[48] Włodzimierz Kot: *Polskie przekłady poematu Ivana Mažuranicia śmierć Smail-agi Čengicia* (Sprawozdania z posiedzeń' Komisji PAN w Krakowie, 1964, 138—140). Posle ovog rata pojavilo se u Poljskoj nekoliko napisa o Mažuraniću: Z. Kawecka, *Ivan Mažuranić* (Ilustrowany Kurjer Polski 1946, br. 336); V. Frančić, *Pieśń o illiryjskiej Sparcie* (Dziennik Polski 1946, br. 329); W. M(eisel), *Ivan Mažuranić — poeta chorwacki* (Glos Wielkopolski 1946, br. 340); M. Živančević, *W sprawie autorstwa pierwszych tłumaczeń z Mickiewicza w literaturze chorwackiej* (Pamiętnik Słowianski 1961, t. XI, s. 225—231); Isti, *Z badań nad uzupełnieniem Osmana Gundulicia przez I. Mažuranicia* (Pamiętnik Słowiański 1962, t. XII, s. 157—177); Jan Wierzbicki, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego w ruchu ilirskim* (Pamiętnik Słowiański 1964, t. XIV, s. 49—95); Isti, *Nowa monografia o Ivanie Mažuraniciu* (M. Živančevića) (Pamiętnik Słowiański 1965, t XV, s. 217—222); Jadwiga Stadnikiewicz, *Studium o artyzmie Ivana Mažuranicia* (ibid. 223—227); Józef Magnuszewski, *Od Nabuchodonozora do Smail-agi Czengicia* (Pamiętnik Słowiański 1966, t. XVI, s. 3-25).

[49] M. Bogović: *Dziewcze bez miłości,* prev. A. Maszewski (Kłosy 1866, I, 514); J. Gajsler: *Ludwik Gaj* (Prawda 1892, a zatim serija prigodnih napisa o Gajevoj stogodišnjici 1909. U Tygodniku Ilustrowanom, Gazeti Powszechnoj, Głosu Warszawskom, Nowoj Reformi, światu Słowiańskom itd.); B. Grabowski; *Twórca himnu chorwackiego* (Tygodnik Ilustrowany 1896, II, 591 — o Antunu Mihanoviću); Jan Gregorzewski: *Jan Kukuljević-Sakcinski* (Kłosy 1889, II, 164); R Koszuticz (Radovan Košutić): *J. K. Sakcinski* (Przegląd Literacki Kraju 1889, br. 34—35); B. Grabowski: *I. K. Sakcinski:* (Tygodnik Ilustrowany 1889, II, 165); L. Wasilewski: *Antoni Mihanović* (Tydzień 1896, lV, 217); An.: *A. Mihanović* (Świat Słowiański 1910, ll, 214); Wł. Gl.: *Stulecie himnu chorwackiego* (Przegląd polsko-jugosłowiański 1936, III, 19—20); Isti: A. *Mihanović i jego nieszczęśliwa miłość* (Ibid., str. 87—89); mj (Jan Magiera): *A. Njemčić* (Świat Słowiański 1913, I, 325); An.: *Najstarszy poeta chorwacki* (Literatura i Sztuka 1909, 189 — o I. Trnskom); An.: *Ivan Trnski* (Dziennik Chicagowski 1910, 171); mj (Jan Magiera): *Stuletnia rocznica urodzin Ljudevita Vokotinovića* (Świat Słowiański 1913, I, 324—325). — Nije isključeno da je i tu promakla poneka pozicija, ali je izvesno da njeno prisustvo ne bi izmenilo datu sliku.

PROLOG

k teatralnom predstavljanju ilirskom,

po

družtvu Novosadskom

u sréda 10. Lipnja 1840.

U ZAGREBU

tiskarenom.

Iz dolnjih stranah domovine naše
Evo nas ovdě za prokušat ono,
Što nikad nitkó prokušao nije
Na městu ovom! —

O kolike smetnje
Nadvladat ima, koi novom stazom
Pram cilju idě! — Sad kroz ternje i šume
Tréba mu proći; sad pregazit vodu;
Sad préko stěne, koja put mu préči,
Skočit mu valja; pa najposlě kada
I nju prevali, nagazi na vuka,
Kom ako uteče, razbojnik ga stigne. —
O koliko tú serca i znanja tréba
Za slavno dobit sve one zapréke,
Koje se u svakoj novoj stvári dižu
Baš kano da se iz oblaka plode! —

A što nas vuče iz dalekih stranah
Na ove vruće daske, kuda samo
Božica prave umětnosti šeće?
Nas početnike, koji smo samo od šale,
Za radost svojú i veselje drugih
Po koju žertvu Talii prinéli? —
Možebit da nas znanje vuče simo,
Gdě pravog znanja izobila ima,
I gdě i věšt bi potamnéti moró
Kano pred suncem zvězda? — O, zaista znanje
Nas k vam nevuče, jer ga u nas nema! —

МОТИВ О РОЂЕЊУ СИБИЊАНИН ЈАНКА И МАЂАРСКО НАРОДНО ПРЕДАЊЕ

Јелка Ређеп

Обрада мотива о рођењу Сибињанин Јанка у нашој старој и народној књижевности представља једно од интересантних питања односа ових двеју књижевности. Посматрајући комплексно читав проблем порекла, времена и настанка мотива о рођењу Сибињанин Јанка и његовој обради у народним песмама, у причању из Вуковог *Рјечника* и у *Савинском летопису* из XVII века, нашли смо[1] још једну потврду мишљењима о дубоким узајамним везама ових двеју литература које су се током векова стварале готово истовремено, али свака у другој средини.

Чињеница да мађарско усмено предање о рођењу Јанка Хуњадија[2] казује причу сличну нашој, подстиче нас да овај проблем изучавамо шире и да можда пронађемо сигурније потврде за неке већ изречене претпоставке о мотиву о рођењу Сибињанин Јанка.

У нашој народној књижевности, као што нам је познато, мотив је обрађен у неколиким народним песмама, код Богишића[3] у песми *Деспот Стјепан Лазаревић и Сибињка дјевојка, родитељи Сибињанин Јанка*, код Милутиновића[4] у песми *Царска ријечъ*, и код Петрановића[5] у песми *Високи Стеван и цар Бојадин*. Мотив о рођењу Сибињанин Јанка као ванбрачног сина деспота Стефана Лазаревића такође сусрећемо и у *Рјечнику*[6] Вука Стефановића Карацића као и у делу *Живот и обичаји народа српскога*[7], а у старој, средњевековној књижевности, проналазимо га у *Савинском летопису* из XVII века. Тражећи узајамне везе народних песама, приче из *Рјечника* и *Летописа*, ми смо у већ поменутом раду[8] на основу анализе тих дела и њиховог међусобног упоређивања, дошли до закључка да њихове заједничке црте а још више разлике, показују да им је стварни мотив у основи заједнички. „Да су песме *Царска ријечъ* и *Високи Стеван и цар Бојадин* доцнијег постанка и можда не ни праве народне а свакако су међусобно ближе и у тешњој вези са причом из Вуковог *Рјечника* но бугарштице и прича из *Летописа* XVII века.[9] Изучавајући ова дела, дошли смо до уверења да је Петрановићева песма „најмлађа по постанку и вероватно настала под утицајем Вукове приче и Милутиновићеве песме или су скоро истовремено постојале варијанте исте песме у Црној Гори и Босни а што опет не искључује и паралелни утицај и Вука и Милутиновића као писменог извора. Чини нам се да једино бугарштица чува старину и показује, више но друге две песме и Вук, сличност са *Летописом*, па је и песма попут ове, највероватније, и утицала на стварање приче у *Савинском летопису* из XVII века".[10]

Старину бугарштице истичемо поново стога што нам се чини да једино она, сигурно најаутентичнији текст наше приче о Јанковом рођењу, може послужити као основа у даљем изучавању читавога проблема. Једино у поређењу бугарштице са мађарским усменим предањем можемо наћи стварне резултате, логичне повезаности и потврде неких већ изречених претпоставки[11] о постанку овога мотива у Подунављу и његовом везивању са личношћу деспота Стевана.

Протестантски беседник, штампар и један од најбољих прозаиста XVI века у Мађарској, Гашпар Хелтаи, у *Magyar Krónika*[12] и то у одељку о Хуњади Јаношу, ердељском војводи и његовим знаменитим делима[13] каже да мора да говори о пореклу и роду Јаноша Хуњадија не по списима Бонфинијевим[14] „него према истинитој историји, коју смо чули од оних, чији су очеви некада служили Јаноша Хуњадија, и заједно с њим били у многим бојевима".[15] Гашпар Хелтаи одбацује причање Италијана Бонфинија о Хуњадијевом рођењу и повезивање с Римљанима, јер у томе види удовољење жеље краља Матије да има славно порекло. Историчар и хуманиста, Антонио Бонфини[16] живео је дуго година на двору краља Матије Корвина, оца Јаноша Хуњадија, и по краљевој наредби и написао *Rerum Hungaricum Decades*[17]. Бонфинијева намера је била да нас увери у римско порекло Корвина, но овакво тврђење је неприхватљиво. Према белешци издавача књиге *De rege Mathia (Mátyás Király)*,[18] која представља посебно издање из књиге *Rerum Hungaricum Decades*, Бонфини је погрешно тумачио и натписе и податке са којима је располагао. Краљу Матији Корвину је одговарало повезивање са Римљанима, јер су га многи сматрали пореклом Влахом, дакле полутаном. Његови непријатељи су потцењивали његово безимено порекло, па се говорило да је отац Јаноша Хуњадија био Влах. Цар Фридрих се очевидно није одушевљавао таквим пореклом Матије Корвина. Властела га је подржавала у томе. Бонфини истиче да Немци, као непријатељи Мађара, неће да признају Матијино порекло, и порекло његовог оца Јаноша Хуњадија од Корвинуса, упркос присуства њиховог грба са гавраном, већ шире неукусну причу коју је некада био измислио гроф Цилеи.[19] Познато нам је да је постојала не само велика нетрпељивост већ и отворено непријатељство између породице Јаноша Хуњадија и Улриха Цељског. „Мешање грофа Улриха у питање наслеђа и туторства младог Ладислава, а тиме и у унутрашње послове и распре у Угарској, Чешкој и Аустрији, постало је судбоносно за грофа Улриха и за будућност цељске породице".[20] Један о непријатеља које је стекао због тога свакако је био Јанош Хуњади. Борбе између Хуњадија и Цељског водиле су се у Хрватској и Штајерској, а завршиле су се под притиском пораза који су Турци задали угарској војсци на Косову 1448. године, уговором о миру, склопљеном 1451. године у Смедереву. По томе уговору, Хуњади је био обећао да ће се његов син Матија оженити Улриховом ћерком Јелисаветом, но до брака није дошло. Цељски је имао други план: намеравао је да уда Јелисавету за старијег Хуњадијевог сина Ладислава, но овај не само да није био присталица везе са Цељским, већ је био против њега. Нетрпељивост младог Хуњадија и његових присталица нарочито се појачала када је, после смрти Јаноша Хуњадија (1456), хабсбуршки краљ Ладислав поставио грофа Улриха Цељског за краљевог намесника. Ово непријатељство младог Ладислава Хуњадија и Цељског завршило се убиством грофа Улриха у једно недељно јутро, 9. новембра 1456. године у Београду, у који је дошао заједно са краљем Ладиславом, намеравајући да пође у борбу против Турака. Сасвим је, дакле, извесно да је било и непријатељстава и мржње између Хуњадијевих и грофа Цељског, можда још више код Хуњадијевих, али то још увек није довољно сигуран а још мање поуздан доказ да је причу о Јанковом рођењу измислио баш гроф Улрих, осим ако за то тврђење немамо и неких других доказа.

Кардош Тибор[21] сматра да је Бонфинијево доказивање римског порекла Матије Корвина измишљотина, да град у коме је рођен Јанош Хуњади није у историји познат, али да се претпоставља да је од раног детињства живео у тврђави Хуњад а легенда[22] коју спомиње Бонфини у књизи није фикција Цилеи Улриха, већ је вероватно народна прича, евентуално источног порекла. Кардош Тибор напомиње још и да се она јавља у нешто друкчијем виду и у Хелтаијевом преводу (Mágyar Krónika, 1575).[23]

За нас је од необичне важности чињеница да се у мађарском усменом предању говори на сличан начин о рођењу Јаноша Хуњадија као и код нас, у нашој народној и старој књижевности. Отуда ћемо се задржати на обема

причама, и оној коју износи Бонфини као измишљотину грофа Цељског, и оној коју доноси Хелтаи Гашпар. Погледајмо најпре причу коју налазимо код Бонфинија:[24]

„Говоре, како је краљ Сигисмунд, боравећи у Ердељу, спавао с ћерком неког слободног Влаха. Када ју је после три месеца поново зажелео и призвао, нађе је трудну. Сјајно ју је наградио и као знак обележја дао јој је прстен с тим да ако се дете роди да га отхрани, а потом пошаље к њему с прстеном. Девојку су потом с великим миразом удали за једног Влаха племићког порекла, дајући му на знање њен случај. Због великог мираза, али и због славе да се девојци десило с тако узвишеном особом, он није одбио понуду девојке. Кад је дошло време, роди се лепо здраво мушко дете кога мати назове Јанош. Када је једном детенце лежало у мајчином крилу, долети један гавран и уграби златан прстен добивен као обележје. Мајка се веома растужи, замоли одмах мужа да гони гаврана и да врати прстен, јер ће иначе крадљива птица упропастити лепе наде за будућност њеног сина. Муж напослетку устрели гаврана и тако врати прстен. Јанош је постао леп дечак. По налогу своје мајке, отишао је Сигисмунду и показао прстен. Краљ је препознао прстен и богато обдарио сина поседима и селима. Да је ова прича истинита, ко не би помислио да би му прекомерно дарежљиви цар Сигисмунд, који није имао мушког потомства, дао не само земље него и краљевство."

За Хелтаи Гашпара је прича коју нам презентира „истинита историја".[25] Није невероватно да је та прича доиста и била веома популарна и распрострањена, јер је до Хелтаија, који је умро 1575. године, стварно и могло допрети причање оних чији су очеви војевали са Хуњадијем. По усменом предању које је забележио Хелтаи, Јанош Хуњади је син краља Сигисмунда и лепе племићке девојке из рода Моржинеја. Сигисмунд је, каже легенда, био ожењен краљицом Маријом, ћерком краља Лајоша а љубав са лепом Моржинејом водио је пред један војни поход. Како је војводство Монтенија било под мађарском влашћу, Сигисмунд је, на позив војводе Мирче, пошао да му помогне у борби против властитог брата војводе Дана, који је постао турски привржeник.

„Пошавши из Будима, прође кроз Мађарску и стиже у Ердељ. Када се улогорио поред Истрића (данашњи Стрић) крај Деве, бавио се тамо једно време док не стигну алфелдски јунаци и док њега и његову војску не прими ердељски војвода. Пошто је тамо дуже време боравио, досади му без жене и поче да испитује своје слуге о овом крају: какав је то крај, да ли је леп свет у њему а нарочито да ли су видели какве лепе жене и девојке негде у околини.

Слуге му рекоше да су видели лепе особе, нарочито једну доиста лепу девојку код једног богатог бојара, којој нема пара надалеко у земљи. Краљ Сигисмунд посла по њу своје слуге. Када су довели девојку и када се увече нашла сама пред краљем, рече му: „Величанство, ја сам племићка девојка из рода моржинског, ако хоћеш са мном да проведеш ноћ, сместа ћу затруднети од тебе. Каква би била после тога судбина моја и мога детета? То нека буде твоме величанству прва помисао". Рече краљ Сигисмунд: „Ако од мене затрудниш, бринућу се за тебе, даћу леп посед теби и твом детету а твој род ћу још више оплеменити и подићи ћу му углед." За то јој је дао веру и потврдио још и стиском руке.

После неколико дана пође са војском у земљу Монтинеју. Тамо се сукобио са Власима и Турцима и, победивши их, ушао у Никопољ, покорио га, и опустошио. Враћајући се после тога, поново је прошао Ердељом и поново се зауставио код Истрића на ранијем месту. Поново је послао слуге по лепу девојку моржинску. И рече му девојка: „Величанство, оно чега сам се плашила, десило се, јер сам затруднела од тебе. У име бога, молим те, величанство, не напуштај ме јер ћу бити у великој невољи. Како ће ми бити тешка судбина." Краљ је одмах почео да рачуна време — прошло је че-

тири месеца откада је био с њом. И с прста је скинуо један од прстенова па, дајући га моржинској девојци, рекао: „Не бој се ништа, ово држи као обележје. Овим ћеш моћи заштитити себе од свих невоља. Даћу и писмо. Уздај се у бога.“ А ујутро јој је дао богат поклон и отпустио кући. Потом покрене војску и, прешавши Мађарску, стиже у Будим.

У то време беше тамо бојар по имену Воик Бути. Он је побегао из земље Монтеније због велике неправде. Лепа Моржинејка испричала му је своју судбину а он, када је видео њену лепоту и богатство, узео ју је за жену. У међувремену, војвода Мирче је позвао Воика Бутија да се врати кући и обећао му повратак свих његових поседа. Воик Бути узео је своју лепу жену вратио се с њом кући у Монтенеју и тамо су потом живели заједно. После кратког времена, лепа Моржинејка је пала у постељу и родила Бутију доиста лепог сина. Крстивши га, дали су му име Јанкула. Мајка се веома бринула о њему и лепо га је васпитавала, као што јој је наложио краљ Сигисмунд. После извесног времена, када је краљ Сигисмунд поново ушао са својом војском у Монтенеју да ратује с Турцима, Моржинејка је понела дете Јанкулу, ушла код краља и ставила пред њега дете са писмом и прстеном. Када је краљ видео писмо и прстен, веома се обрадовао Јанкули. И рекао је жени да касније доведе дете у Будим, тамо ће му све објаснити. Јер жели да води бригу о њима, чему су се не само они обрадовали, него и цео народ.

Када је Сигисмунд све своје послове тамо обавио, вратио се у Будим. Доцније, Моржинејкин муж је умро, а она се са својим лепим сином вратила брату у Ердељ и тамо се настанила. Једном је рекла своме брату Гашпару Моржинском: Вољени брате, хтела бих на пут с овим дететом, треба да идем у Будим, отпрати ме . . . Рече јој брат: Добро, сестро. Далеко је Будим, како ћеш тамо стићи? Рече жена: Далеко или не, мени је тамо ићи. Ако са мном дођеш, велико ћеш добро учинити малом Јанкули, па и целом народу. Чувши ово, Гашпар Моржински се замислио и рекао: Оставимо то мало, док не промислимо. Видећемо.

После неколико дана жена се спремила да пере, а Јанкулу спустила на земљу да мирује и игра се у прашини, али дете поче веома плакати. Жена му приђе и даде Сигисмундов прстен Јанкули у руке да се с њиме забави. Јанкула се на тлу неко време играо прстеном. Један дебели гавран видео је с дрвета леп светлуцав прстен у дечјим рукама. слетео, зграбио прстен из дечје руке и узлетео на дрво. Дете је почело запомагати. Мати остави сапунање, дотрча до детета, а прстена нема. Погледавши на дрво, виде како се гавран кљуном игра светлуцавим прстеном. Уплашила се жена, отрчала брату и вапијући му испричала шта се десело. Вољени брате. Дођи. Крадљиви гавран упропастиће сву нашу срећу, јер му је у кљуну прстен краља Сигисмунда, који ми је дао као обележје када сам удовољила његовој жељи. Ако зли гавран однесе прстен, никада нећу смети пред краља, нећу му смети изложити ствар сиротог Јанкуле. Јао, јао, шта ћу!

Моржински, такође уплашен, зграбио је лук и тоболац и пошао за сестром. Гле. гавран на дрвету игра се прстеном у кљуну. Одмах је на њега одапео стрелу, али је у великом немиру погрешио и није погодио гаврана. Другом стрелом погодио је гаврана, овај је пао с прстеном и обоје су се веома обрадовали.

Гашпар Моржински је због овог случаја схватио захтев своје сестре и повео је, заједно с Јанкулом, у Будим. Једнога дана, када је краљ после ручка изашао на градски трг да шета, пришла му је Моржинејка с Јанкулом, пружила му писмо и прстен и рекла: Величанство, погледај ово, молим те. Сети се свога обећања и не омрзни мене, сиротицу и свога сина. Смилуј се, величанство, и моме роду.

Краљ Сигисмунд је мало поцрвенео, затим се одмах насмешио Јанкули. Затим јој је вратио прстен, рекавши: Добро си учинила што си дошла и што си донела дете. Бринућу твоју бригу. Начинићу господина од Јанку-

ле. И твој род ћу уздићи. И краљ одмах позва бана Ференца и нареди му: Поведи ове и добро их смести, брини се о њима. Старај се да ни у чему не оскудевају, не допусти ми да их заборавим, подсети ме да их доцније са срећом спремим натраг у Ердељ. Бан Ференц их је одвео у Пешту једном грађанину у кућу и ту их гостио сваки дан, као да су сваки дан у сватовима. Краљ је често слао по малог Јанкулу, доводио га у Будим и насамо се играо с њим. И када га је отпуштао кући, даривао би га многим златним прстењем, златним ланцима, оковратницима од златних форинти и тако га је слао кући.

Месец дана касније бан Ференц, када је видео краља у добру расположењу, рече му: Величанство, време би било да малог Јанкула отпустиш натраг. Веруј ми, господару, колико ја могу да оценим, ако буде Јанкула жив и здрав, биће велики човек. Краљ му је одмах даривао Хуњад повише Деве, с околним поседима. Запечатио је даровницу тајним печатом и послао је наређење ердељском војводи да га уведе у посед и да га обезбеди од свега. Гаврана који у кљуну држи прстен, дао је за грб Јанкули и целом роду Моржинеји. Моржинејима је дао и леп посед у Хатсегу. Жену је даровао великом сумом златних форинти и кочијом, шестопрегом. Поред тога, обилно им је дао путног трошка. И после тога отпустио их је за Ердељ у великој радости.“[26]

Упоредимо ли ове две приче из мађарског народног предања, видећемо да су веома сличне. Прва је само краћа, па вероватно и старија варијанта друге приче, која се временом употпуњавала новим елементима и појединостима о Сигисмундовом походу на Турке, о Моржинејином брату, о бану Ференцу, о Моржинејином боравку у Пешти и Сигисмундовим играма са малим Јанкулом. У суштини, сиже обе варијанте је исти, само што је Хелтаијева варијанта богатија и опширнија. Мотив је у основи заједнички и несумњиво је да су то две варијанте једне исте приче.

Причање о Јанкуловом рођењу умногоме нас подсећа на нашу обраду мотива о рођењу Сибињанин Јанка, и то понајпре на ону коју налазимо у бугарштици, већ и по томе што једино она, поред *Савинског летописа,* говори о девојци а не о обећању датом за хата и подметању девојке на превару као друге две народне песме и Вуково причање. Напоменули смо већ да бугарштица у односу на остале наше обраде, показује старину и зато нам је њено довођење у везу са мађарском причом, која за нас може бити изворна, веома интересантно. Разлике, дакако, постоје. И док су Сигисмундова љубав са лепом Моржинејом и Јанкулово рођење само епизоде из дуге приче о ердељском војводи Јаношу Хуњадију, дотле наша бугарштица прича само о Стјепану, младој Сибињки и Угрин Јанку војводи. Ипак, Хелтаи Гашпар посвећује пуно пажње овом догађају, и веома детаљно прича и о Сигисмундовом спремању у војни поход против Турака, о логоровању у Истрићу крај Деве и самоћи без жене. Краљ Сигисмунд је, по причи, ожењен а за Стјепана се каже да му по доласку у Сибињ доводе девојку:

„Ер се нијеси, мој витеже, ни вјерио ни оженио“.[27] По томе што му сибињска господа саветују да узме девојку за драгу љубу, можемо веровати да је девојка угледнија и она га бира за господара:

„Ер ми бјеше он Стјепан од кољена госпоцкога“.[28] Мађарска народна прича истиче лепоту девојке, наглашавајући да је она племићког рода, кћи богатог бојара, и то код Хелтаија, пошто је код Бонфинија речено да је она ћерка неког слободног Влаха. Обе девојке, и Сибињка и она из мађарског усменог предања, страхују за своју будућност, али и будућност свога детета. У причању код Хелтаија девојка чак условљава везу са Сигисмундом претходним обећањима, јер предосећа да ће родити дете. Тога нема код Бонфинија. Нису иста ни обећања. Краљ обећава девојци посед, а њеној породици већи углед (Хелтаи), док Стјепан обећава да ће је, ако се врати са Косова, узети за драгу љубу. Није исти ни ратни поход. У мађарској причи, код Хелтаија, говори се о битци код Никопоља (код Бонфинија се то и не спо-

мање), а у бугарштици се опет казује о битци на Косову. Оба владара имају истога непријатеља — Турке. Краљ Сигисмунд оставља прстен и писмо за дете (код Бонфинија само прстен) тек по повратку у Ердељ у Истрић (Истрић се не спомиње у Бонфинијевој причи) из Никопоља, кад му девојка саопштава да ће родити дете, док Стјепан пре одласка у бој даје дарове, шестопер буздован за младића, а златне ножеве за девојку. Он се не враћа са Косова а девојка му рађа Јанка војводу и Русу девојку.

„Нека му се они броје, да су његова млада дјеца“.[29]

Тако се завршава наша бугарштица *Деспот Стјепан Лазаревић и Сибињска дјевојка, родитељи Сибињанин Јанка,* а мађарско усмено предање (Хелтаи) врло опширно, видели смо, прича о удаји Моржинеја, о Јанковом рођењу, о каснијим сусретима краља Сигисмунда са Јанкулом и Моржинејом о њиховом боравку у Ердељу, о гаврану и прстену, о боравку у Пешти, о бану Ференцу и Сигисмундовим играма за малим Јанкулом, о грбу, богатим даровима, замку Хуњад крај Деве и повратку Моржинејином и Јанкуловом у Ердељ. Детаљи и епизоде из Хелтаијеве приче, којих нема у Бонфинијевом причању а на које смо већ указали, не умањују разлику између прве варијанте и бугарштице више но између бугарштице и друге варијанте нити више приближавају Бонфинијево причање нашој песми.

Причање о рођењу Јаноша Хуњадија код Хелтаи Гашпара је опширније, потпуније и аутентичније од онога које налазимо у нашој књижевности. Разлике постоје и у поређењу са бугарштицом, али су одступања још већа у другим нашим обрадама (Вук, Милутиновић, Петрановић). Па ипак, то не значи да ми у овом мађарском усменом предању не можемо тражити корене и инспирације за нашу обраду мотива о рођењу Сибињанин Јанка. Разлике које и постоје између народног причања код Мађара (чак ако узмемо у обзир обе варијанте) и бугарштице, као и између бугарштице и других наших обрада, нису толико битне кад гледамо проблем у целини. Мање су важна нека одступања (на пример, врсте дарова), а нови су елементи, како се нама чини, у бугарштици у односу на мађарску причу: Стефанов неповратак и рађање близанаца а не само Јанка. Рађање близанаца карактеристично је за све наше обраде, изузев *Летописа,* и вероватно је каснији додатак, али је занимљивији Стефанов неповратак са Косова. Стефан Лазаревић се, пошто је престао бити турски вазал, доиста сукобио са Турцима код Грачанице на Косову (1402), но могуће је да је у свести нашега певача косовска битка (1389) из које се ни један јунак није вратио. Мешајући ове две косовске битке, Стефан не само да се, по бугарштици, не враћа из боја, већ остаје тако частан и у односу на девојку. Спречила га је само смрт да не изврши обећање. Од свих познатих нам обрада мотива о рођењу Сибињанин Јанка једино ова говори о Стефановој погибији на Косову. И поред поменутих одступања и разлика које постоје између усменог мађарског предања и наше обраде мотива о рођењу Сибињанин Јанка у бугарштици, па и у осталим делима наше народне и старе књижевности, мотив о рођењу Сибињанин Јанка, односно Јаноша Хуњадија, у основи је исти и несумњиво заједнички. То потврђују и заједничке црте предања и бугарштице: љубав са девојком, свеједно да ли краља Сигисмунда или деспота Стефана, пред одлазак у ратни поход против Турака, углед девојке и њено страховање, поклањање дарова као залоге и рађање Јанкуле, односно Јанка. У наше млађе варијанте уношени су нови елементи, но мотив у основи није окрњен. Неоспорна је највећа сличност мађарског предања са нашом бугарштицом.

Мотив о рођењу чувеног угарског јунака Јаноша Хуњадија, односно Сибињанин Јанка, пренет је, чини се, са краља Сигисмунда на нашег деспота Стефана Лазаревића. Мотив је у Угарској могао настати у XV веку, вероватно нешто после Никопољске битке (1396) која се помиње у варијанти код Хелтаија. У тој битци Стефан је, као турски вазал, још, учествовао на страни Турака а против Сигисмунда, но већ неколико година доцније, он престаје да буде турски и постаје угарски вазал.

Тако учествује у борби против Турака на Косову, код Грачанице 1402. године где „веома мужаствено изиђе с војском, да кад га угледаше, друг другу ускликну: Гледајте, гледајте Лазарева сина. И одмах са (овим) речима бегу се дадоше“.[30] 1408. године угарски краљ Сигисмунд је основао ред Змаја, удружење феудалаца за ширење међусобних братских односа и за чување вере и феудалних права и обичаја. Први на листи тога реда био је деспот Стефан и имао је право да „венчава“ за витезе „благородне и славне“ у Угарској. Многи странци, а нарочито Угри, желели су да ступе у Стефанову службу и „хвалили су се да их је он произвео за витезе“.[31] Константин Филозоф је истицао у Стефановој биографији[32] да Стефан Лазаревић на сабору у Будиму 1412. године „најсветлији пред свима беше, као месец посред звезда, и из далека видим беше свакоме, и савети његови сви на месту беху, као они који се не могу оборити“.[33] Ми смо већ истицали[34] многоструке везе Стефанове са Угарском и краљем Сигисмундом. У том храбром ратнику, оданом вазалу, мудром политичару, даровитом писцу и разборитом владару, у чије је време Србија ојачала после косовског пораза, с разлогом смо видели најпогоднију личност за коју се могла везати легенда о рођењу Сибињанин Јанка. Управо то потврђује и мађарско усмено предање о рођењу Јаноша Хуњадија. Легенда која је код Мађара везана за великог и чувеног угарског краља, који је Хуњадијевима, Јанку и његовом оцу, дао на дар град Вајда Хуњад у Ердељу, пренела се у нашој књижевности на Сигисмундовог савременика, саучесника у борби против Турака, угарског вазала и једног од најизразитијих наших средњовековних владара, деспота Стефана Лазаревића. Везивање Јаноша Хуњадија за краља Сигисмунда у мађарском предању, и Сибињанин Јанка за деспота Стефана у нашем предању, показују и тежњу да се у овом угарском јунаку види продужетак краљевске лозе Сигисмундове и оправдање Стефановог брака без деце, па тако и без директног наследника. Јасно је да инспирацију и узор нашем предању о рођењу Јанковом морамо тражити у мађарском усменом предању о рођењу Јаноша Хуњадија. Потпуно је извесно и очигледно да је наша прича настала као одјек мађарске а да је Стефан Лазаревић био најпогоднија личност за коју се она могла везати. Варијанте мађарске народне приче о рођењу Јаноша Хуњадија поткрепљују наше мишљење[35] да оправдање за преплитање судбина двеју значајних историјских личности, Стефана Лазаревића и Јаноша Хуњадија, видимо у заједничкој судбини Срба и Угара у Подунављу у XV веку, у њиховој борби против Турака и жељи за зближавањем и повезивањем њихове историје. Ово преношење мотива са Сигисмунда на Стефана истовремено показује блискост, дубоку узајамност у односима и животу народа који су живели у овом подунавском поднебљу. Отуда се ни изучавање наше књижевности и историје онога времена не могу сагледавати одвојено, без повезивања са историјом Угарске.

Претпоставку да би логично било очекивати да је прича о Стефану Лазаревићу настала у Подунављу,[36] можемо само поткрепити чињеницом да у мађарском усменом предању постоји легенда о Хуњадијевом рођењу. Обе легенде о рођењу угарског јунака могле су настати само у Подунављу, и то током XV века. Ту су, највероватније, могле настати и најстарије варијанте наших песама о рођењу Јанковом, које су временом пренете у крајеве у којима су познате нам варијанте песама и забележене. Популарност легенде о Јанковом рођењу, видели смо, сведочи и прича из *Савинског летописа* из XVII века, која — једина од наших текстова — помиње да је девојка Рута кћи Влаха Богута или Будимира, дакле и да је Јанко пореклом Влах.

Разматрајући питање порекла мотива о рођењу Сибињанин Јанка[37] и његова тумачења у науци, дошли смо до уверења да је мотив рођења јунака, као сина неког великог јунака, могао бити донет и наслеђен из прапостојбине, повезан чак и са неким другим личностима а временом, у XV или XVI веку пренет и на деспота Стефана и Сибињанин Јанка. Постојање легенде о Хуњадијевом рођењу у мађарској књижевности управо употпуњује

ову претпоставку, јер нам се сада доиста чини да је мотив о рођењу Сибињанин Јанка пренет са краља Сигисмунда на нашег деспота. Тврђење Wilhelma Wolnera[38] о утицају персијске приче о Рустему и Сухрабу из *Шахнаме*[39] на југословенску народну причу, и поред велике сличности која постоји, губи сада свој значај још више. Андра Гавриловић[40] и Тома Маретић[41] су за Wolnerom понављали како је овај мотив источњачког порекла, док је Веселин Чајкановић[42] у њему видео један од типичних мотива о рођењу јунака. Чини нам се да се ове две могућности, ма колико изгледале различите, не искључују. Најзад, зашто бисмо ми у староперсијском епу, Фирдусијевој *Шахнами* тражили корене наше приче када прави извор налазимо готово под истим поднебљем, у мађарском народном предању. Чак и када би се радило о источњачком пореклу овога мотива, па дакле и мотива о рођењу Јаноша Хуњадија код Мађара, или пак о мотиву који је један од типичних мотива о рођењу јунака уопште, наше предање о рођењу Сибињанин Јанка без сумње је настало под утицајем мађарске приче о рођењу Јаноша Хуњадија.

---

[1] Јелка Ређеп, *Мотив о рођењу Сибињанин Јанка у нашој старој и народној књижевности*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, 1964—1965, књ. VIII, стр. 189—220.

[2] Др Имре Бори љубазно нам је скренуо пажњу да се у књизи Хелтаи Гашпара (Heltai Gáspár) *Válogatott Munkai, Magyar krónika*, Букарест, стр. 278-282. налази забележено мађарско усмено предање о рођењу Јаноша Хуњадија.

[3] *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа*, сабрао и на свијет издао Валтазар Богишић, књ. I, 1878, песма бр. 8, стр. 25-28.

[4] *Певанија црногорска и херцеговачка сабрана Чубром Чојковићем Црногорцем*, Лајпциг, 1837, песма бр. 160, стр. 295.

[5] *Српске народне песме из Босне и Херцеговине*, скупио Богољуб Петрановић, Епске пјесме старијег порекла, Београд, 1867, песма број 28.

[6] Вук Стефановић Караџић, *Рјечник*, Београд, 1898, 609.

[7] Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српског*, Београд, 1957, 229-230.

[8] *Мотив о рођењу Сибињанин Јанка у нашој старој и народној књижевности*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, 1964—1965, књ. VIII, 189-220.

[9] *Савински летопис*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књига IV, Београд, 1927, 169-178.

[10] Јелка Ређеп, цитирано дело, стр. 219.

[11] Исто, 189-220.

[12] Букарест, 277-282.

[13] Исто, 277.

[14] Исто.

[15] Исто.

[16] Живео од 1434—1503, пореклом Италијан, историчар и хуманиста.

[17] И издање 1568. године.

[18] Посебно издање из књиге *Rerum Hungaricum Decades*, Budapest, Magyar Helikon, 1959.

[19] Grof Cillei Ulrik (1406—1456), код нас гроф Улрих Цељски, феудални олигарх који је сматрао да пораст његовог богатства и његове моћи омета Јанош Хуњади. Од 1452. године је тутор Ласла V, а после смрти Јаноша Хуњадија је био врховни командант мађарске војске.

[20] Милко Кос, *Историја Словенаца*, Београд, 1960, 330.

[21] Bonfini, *Mátyás Király*, Magyar Helikon, 1959, 349.

[22] Исто. 91-92.

[23] Heltai Gáspár, *Válogatott Minkái*, Bukarest, 278-282.

[24] Antonius de Bonfinis, *De rege Mathia*, Mátyás király, Magyar Helikon, 1959, 91-92.

[25] Magyar Krónika, 277.

[26] Исто, 278-282.

[27] *Деспот Стјепан Лазаревић и Сибињка дјевојка, родитељи Сибињанин Јанка*, Валтазар Богишић, наведено дело, песма бр. 8; 25.

[28] Исто, 26.

[29] Исто, 28.

[30] Константин Филозоф, *Живот деспота Стефана Лазаревића*.

[31] Константин Јиречек, *Историја Срба*, Београд, 1952, књига I, 345.

[32] Константин Филозоф, наведено дело.

[33] Ђорђе Сп. Радојичић, *Књижевна стремљења деспота Стефана Лазаревића*, у књизи *Творци и дела старе српске књижевности*, Титоград, 1963, 189.

[34] Јелка Ређеп, наведено дело.

[35] Исто.

[36] Исто.

[37] Исто.

[38] *Einige Spuren des Einflusses der iranischen Heldensage auf die südslavische, Indogermanische Forschungen*, Strasburg, 1894, 448-456.

[39] *Шахнама* је херојска епопеја персијског песника X или почетка XI века Фирдусија. Видети *Рустем и Сухраб*, Београд, 1928.

[40] *Историја српске и хрватске књижевности усменога постања*, Београд, 1912, 122-123.

[41] *Наша народна епика*, Загреб, 1909, 108.

[42] *Митски мотиви у традицији о деспоту Стефану, Богословље*, Београд, 1927, 180-187.

СИТНИ ПРИЛОЗИ

ЧЕТИРИ БЕЛЕШКЕ О НАРОДНОМ ЕПУ

I

СКОМРАЧЕЊЕ

Речи *скомрачење, скомрачити* први пут су се појавиле у Вуковом *Рјечнику* 1818. године. У књижевној употреби јавила се и реч *скомрачан*. Цела та група речи била је у прилично честој употреби, нарочито крајем прошлог и почетком овог века (према грађи за Речнике српскохрватског језика САН и МС-МХ). По анкети (коју нисам врло широко спровео) те три речи, изван књижевно образоване средине, у широј маси обичне су и познате само у Војводини. Изгледа да је тако и по томе што се те речи не јављају у старијим речницима, који скоро сви садрже материјал западног и југозападног порекла у односу на Војводину. — Основна реч од које су постале ове три („скомрак") није нигде забележена, али је морала постојати у прошлости, а постала је од старословенске и старосрпске речи *скомрах*. Лингвисти — Др. Миливоје Павловић, Др Берислав Николић — допуштају прелаз облика *скомрах* у *скомрак* (као жених-женик, Моровлах-морлак).

Речник Југославенске академије објашњава реч *скомрах*, према Миклошићу, са *чаробњак, варалица*. Тај превод неће бити тачан: прво у „Правилима св. Павла" у крмчији (*Старине* VI, Јагићеви исписи из *Иловичке крмчије*, стр. 84) скомрах, према друштву у коме се налази: „скаредана творе, ... метежник, чародби" итд. стоји као одвојена категорија од „чародеја" (који је зацело чаробњак). Могао би бити: забављач, глумац. То излази из значења које та реч има у руском језику: *скоморох* (руски облик према гласовном закону званом „полногласие" о прелазу старословенског —ра— у руско —оро—): „у старој Русији то је био певач, свирач и глумац који је изводио комедијашке и акробатске тачке, али и озбиљна песничка дела" (Речник Ушакова), — могао је, дакле, изводити и епску песму.

Руски феудализам је испливао из татарског ропства управо у годинама кад је наш на Марици и Косову задобио тешке ударце и после тога живео још само неколико деценија. Може се узети да је руски лик „скомраха", који је код Руса живео вековима, био сличан нашем, јер им је зацело заједнички извор (Византија), што се види и из врло старог облика речи у коме још дејствује поменути језички закон о полногласију. — Код нас се, с потпуном пропашћу нашег феудализма, изгубила реч „скомрах-скомрак", јер је и та врста друштвеног забављача нестала. Али се није изгубила одједанпут, што се види по значењу изведене речи: „скомрачење", тојест сиротовање, таворење, тежак живот у оскудици, — а такав је постао живот „скомраха-скомрака" после турског освојења. Промена значења слична је ономе каква се дешавала например код речи *циганити* и *цинцарити*, — изведене и оне од назива друштвених група, — које су добиле значења: прва, *просјачити и свађати се;* а друга, *тврдичити*.

Ако је тачно, као што изгледа да јесте, да речи „скомрачење", „скомрачити" припадају Војводини, онда то зацело значи да се реч из Срема раширила по читавој Војводини, тојест да је наш феудализам са сремским Бранковићима, завршавајући свој живот, довео до свога краја и улогу скомраха-скомрака. Та улога је могла бити и занимање песмом, па и епском, која је после њих прешла на друге друштвене редове. Тако у историји народне културе многе ствари не пропадну сасвим. Код „скомраха" се у промењеном значењу речи сачувао траг од једне у низу историјских катастрофа из наше прошлости.

II

СЛЕПА ПЕВАЧИЦА ИЗ ЈАРКА У СРЕМУ

У предговору четвртој књизи песама од 1833. године Вук наводи имена једне засебне групе скупљача од чијих записаних песама „још ниједна није штампата" (IV књига, 1896. стр. XXIX). Међу тим именима налазе се ова два: Филип Петровић, парох земунски, и Ђорђије Романчић, трговац земунски. Из преписке Вукове дознајемо да је поп Филип доиста обећао послати неодређен број песама: „Послаћу вам пјесме што је Романчић од шљепице у Јарку преписао... Рад сам да их начисто препишем, па онда да вам их пошљем." (*Преписка* IV, 74). Писмо је датирано 1821. године, 17. новембра. Из наведених Вукових речи видимо да је Вук добио те песме.

Вук је певачицу из Јарка знао већ неколико година раније и говорио о њој у једном писму Мушицком (*Преписка* II, 103) и тражио да му се њене песме запишу. Тада то можда није успео, па су му ту жељу испунили поп — Филип и Романчић. У том писму Мушицком Вук је показао да већ зна неке песме те певачице о кнезу Лазару: „како се он (Лазар) женио како ли је у лов ишао". Ове речи садрже у себи предмет песме *Женидба кнез Лазара* из II књиге, приписану у *Рачуну* Рашку, коју је Вук објавио 1823. године. — Из читавог односа Вуковог према Рашковим песмама може се претпоставити да у тој Рашковој песми имамо песму певачице из Јарка, једну од оних песама које је послао поп-Филип после 17. новембра 1821. године. — Из наведених речи из писма попа Филипа види се да је он послао више песама, најмање две. Колико, то се сад може само нагађати.

У вези с певачицом из Јарка да изнесемо једно опажање о начину Вуковог скупљања песама. По Вуковим наведеним речима из писма Мушицком може се претпоставити да је Вук неке песме певачице из Јарка имао већ записане, потпуно или непотпуно, не може се знати. Нешто слично видимо са слепом Јецом. Име „Нине од Костура" Вук је унео већ у прво издање *Рјечника*, а из преписке са земунским сарадницима дознајемо да је песму о Краљевићу Марку и „Нини од Костура" записану од Јеце добио 1828. године. Вук је песме од Јеце и Живане записивао године 1816. зацело (види белешку Вукову под текстом *Богатога Гавана)*, јер како би име Нине од Костура могао унети у *Рјечник* 1818. године. На основу ова два случаја (Јеце и певачице из Јарка) може се претпоставити да је Вук и кад је имао своје записе, можда и потпуне, ипак тражио и нова записивања ради што боље завршне редакције песама.

III

БУГАРШТИЦА У »САВИНСКОМ ЛЕТОПИСУ«

У *Савинском летопису* (названом тако по ман. Савини у Боки), из друге половине XVII века, из кога је најзанимљивије текстове објавио Љ. Стојановић у *Прилозима* П. Поповића VII, има, на стр. 177, познато предање (Вук, *Рјечник*, под „Сибињанин Јанко") по коме су Јанко и његова сестра ванбрачна деца деспота Стефана и „Сибињке девојке". По имену Рута у летопису (летописац је дао то име у старозаветном облику) предање из летописа је блиско са бугарштицом Богишић, бр. 8, али су имена из песме измешана у летопису у нереду: у летопису је мати Јанкова Рута, а у бугарштици се сестра Јанкова зове: „л'јепа Русе удовица", што се поправља у бугарштици бр. 22: „л'јепа Руде... л'јепа удовица".

Бугарштица бр. 8, која је у свом старијем облику уз XVII века зацело послужила као извор летопису, записана је у Боки (Богишић, предговор, стр. 135). У истој рукописној збирци („загребачки рукопис") налази се и бугарштица бр. 22. у којој је такође поменута Руде. — Белешка о Косову у истом летопису, међутим, сасвим је сиромашна, али и поменута рукописна збирка из Боке нема косовских песама, — оне су у дубровачким рукописима. По том слагању летописа са рукописном збирком песама из Боке може се узети као вероватно да су бокељске бугарштице и у другој половини XVII века представљале заокругљену целину епске традиције онакву каква је дата у „загребачком рукопису", тојест бокељској збирци.

IV

БРАЋА ЛОШЧАНЧИЋИ И ЛОШЧАНСКИ БАН

У бугарштици Богишић бр. 12, *Барбара сестра краља* (треба: бана, према тексту песме) *босанскога, краљ угарски и деспот Вук* учествују лошчански бан (тај назив у песми има босански бан) и седам браће Лошчанчића. Лошчански бан има већу улогу од седморо браће, који се спомињу само као сведоци на заручењу Барбаре за деспота Вука. Та имена, „Лошчанчић" и „лошчански" бан личе на име Лошонци, познато из историје Угарске. Јиречек (IIа, 95) наводи мачванског бана Стефана од Лошонца у 1390. години у рату Србије са турском помоћи против Угарске. За једног Лошонција зна и Орбини (Н. Радојчић, *Српска историја Мавра Орбинија*. Посебна издања САН, 57.).

Поред других, познатијих угарских имена и Лошонци — као Лошчанчићи и лошчански бан — улази у угарски круг бугарштица.

С. *Матић*

ИЗ КЊИЖЕВНО-ИСТОРИЈСКЕ ПРЕПИСКЕ МИТРОПОЛИТА СТРАТИМИРОВИЋА (V)

86

Јосип Кулунџић из Сусека шаље Стратимировићу неку књигу упућену му из Сечењијеве библиотеке.

Excellentissime Domine Archi Praesul et Metropolita etc

Numophylacium Instituti Nationalis Széchényiani Diakovarino allatum et mihi fine ulterioris promotionis resignatum dum hicce in advoluto Excellentiae Vestrae omni cum submissione transmittendi mihi fortuna obtigisset, una festa Christi resurgentis pro mea in Eandem devotione et debita veneratione laetissima ex animo precari sustineo. Benignum Numen Excellentiam Vestram qua usque hoc tempus usa est, incolumitatem faustissimam tum in hac Paschae solennitate, tam reliquo vitae cursu supervivere indulgeat Clementer. In reliquo Altis gratiis commendatus in submissione emorior

Excellentiae Vestrae

Szuszekini die 13a Aprilis 1811.

humillimus servus
Josephus Kulungics, m. pia
Rationum Perceptor

(АСАНУК, ПМ »Б«, 65/1811, ориг.)

87

Јосип Парчетић из Черевића шаље Стратимировићу Пирингерову књигу о угарској бандерији.

Excellentissime et Illustrissime Domine etc.

Opus Piringerianum de Banderiis Hungariae, prout Author praetendit — patriotico spiritu — conscriptum, alto Excellentiae Vestrae trutinio in complementum gratiosi desiderii humillime submittendi honorem habeo. Altisque gratiis porro resignatus in profunda veneratione emorior

Excellentiae Vestrae

Cserevicsii 25a apr. 1811.

humillimus Servus
Josephus Parcsetics, m. p.

(АСАНУК, ПМ »Б«, 32/1811, ориг.)

88

Митрополит Стратимировић шаље ген. Червинки у Земун књигу о Београдској тврђави.

An Herrn Gral Major Cserven. Comendant zu Semlin

Karlowiz am 18ten July 1811.

Hoch und wohlg. etc.
Gemäss meinem Versprochen überschicke ich das Buch unter dem Titel: Glück und Unglücksfälle der Festung Bellgrad. Ich glaube dass Euer Hoch-und Wahlg. solches biennen 2 Monaten werden nach Bequämlichkeit durchlesen können, wo ich es sodann mir zurück zu senden bitte, und anbey mit voller Hochachtung zu beharren die Ehre habe
Eu. H. u. Wohlg.

ergebenster Diener

(АСАНУК, ПМ »Б«, 43/1811, концепт)

89

Митрополит Стратимировић изражава гнушање поводом „неморалне" књиге Павла Кенгелца („Јестествословије") и налаже епископу Авакумовићу да спроведе истрагу против писца и књиге.

Јего Превосходителству гдну епископу Темишварскому Стеф. Авакумовичу.

В Карловце 26. јунија 1812.

Ваше Превосходителство, мње брате во Христје љубезниј!

Сент-Ђурђским архимандритом Павлом Кенгелцем сочињенују и прешедшаго љета на свјет изданују књигу —Јестествословије— случајно в сих днех получих. Она обрати на сја вниманије моје. Вообшче предмети јеја, представљајушче краснаја и дивнаја богатаго јестества, могла би возбудити читатељеј к размишљенију о вешчех јестествених, наполнити их вишими чувствованијами к творцу и дати им умноје увеселеније.

Пространоје обаче слово о человјецје (от стр. 196-295), исполненоје тончајшим испитанијем о њем — јако же о сјемени человјечестјем, о образе дјеторођија — и прочих срамних, не может не наполнити крајњим негодованијем и гнушенијем читатеља. Сочинитељ бо, свјашченик сиј, к тому монастира житељ и архимандрит, а о оних тонкостех касајушчихсја зачатија человјека, о којих би и простољудин глаголати стидилсја, дерзновено и безстудно, без всјакаго обиновенија, блудословит. Не ограничајасја нуждним токмо вједјенијем о человјецје, откривајет и онаја, јаже токмо људем по нуждје и потребје учашчимсја, и искусним врачевем познани бити имут, и о њих же они в тајности и в својем токмо крузје разглаголствујут. Представљаја премногих врачев разнаја мњенија о образје зачатија, о удобњејшем времени к соитију, о распаљенији похоти к соитију, о начињe како получити мужескаја чада, и опровергаја онаја с поруганијем и смјехом, приводит мњенија своја и себе во всјех сих искусниа јављајет, посвјативом монашескому житију и објет дјевства положивши. Њекија токмо страни, јако же 204, 217, 219 срамнија продерзости јего содержат и њих довољно доказујут; о њих же писати ми стидно јест.

И тако хотја ползовати, развращчајет; искиј славу от писанија порицаније и безчестије на себе и на чин навлекајет.

По сему веровати не могу, јако сочинитељ сочинение своје прежде печатанија Вашему Превосходителству поднесл јест на развидјеније, каково аз под 31. марта лета 1809. в смотренији творимих от свјашченства сочинениј Вашему Превосходителству, јако же и прочим господам епископом препоручих.

Того ради, изволите јему, Ваше Превосходителство, в лице Консисторијума, всја предреченаја, попирајушчаја всјакоје благообразије и граници пристојности, пред очеса представивше, јего ко слову и отвјету о безчином, продерзостном и безстудном поступцје јего притјагнути. Е да ли гдје сеј архимандрит читал јако свјашченик каковиј римскаго, калвинскаго или лутеранскаго исповеданија печатал и обнародовал јест изсљедованије такових, токмо врачу и

мирскому јестествоиспитатељу приличних тонкостеј. Е да ли он, монах сиј, не видит, јако о оних јавно глаголати, јаже људије по нравственому чувствованију и по благообразију умној твари приличному, закривајут и покривајут, тожде јест, аки пред честними људми обнажитисја.

Како дерзну он онаја, о њих же јему ни в честном содружествје без повреждениja пристојности и свјатости монашества, јеже на себје носит, глаголати љет јест, печатију на свјет издати и всјем лудим на соблазн и растљеније благонравија, на поруганије чина и церковних служитељел, јавно проповједати, и аки по доброму и практическому вјежству лекцији давати.

Что рекут иновјернић људије и предјели, а најпаче јединовјернији, к њим же књига сија, по славенскому јазику, приспјети может, о цркви нашеј в њеј же архимандрит тако јавно срамословит?

Речет он негли, јако дозволенијем цензора књига јего печатана јест, цензор обаче внимајет на политическија предмети, остављаја прочаја мудрованија и касајушчајасја благонравија самим писцем, а најпаче писцем, људем свјашченим, им же објет, должност и храненије благонравија на сердцје лежати имат.

Рад јесм аз знати колико екземплареј он сочинитељ печатати даде, сут ли распродани и по којим најпаче мјестом, нераспроданија же гдје обрјетајутсја, можно ли како соблазнителнија и нравовреднија листи исторгнути из књиги.

Изволите ми Ваше Превосходителство о сих извјестије сотворити.*

(АСАНУК, ПМ »А«, ad 203/1812, концепт)

90

Епископ Ст. Авакумовић извештава митрополита Стратимировића о тиражу и продаји Кенгелчеве књиге и предлаже да писац преради поглавље о човеку, које је изазвало митрополитову љутњу.

Превосходителњејшиј итд. архиепископе и митрополите!

Милостивоје писаније Превосходителства Вашего под 26. прешедшаго месеца јунија в предметје фантазије полнија и мње никогда ни на видјеније а камо ли развидјеније поднешенија књиги архимандрита Кенгелца, на мене отпушченоје 5⁰ токмо текушчаго месеца и љета примив, не пропустих абије како архимандрита Кенгелца сјемо позвати, тако и о ексемпларов помјанутија књиги увједомитисја. Архимандрит когда сјемо пријдет, что во отвјет дати будет, не пропушчу абије Превосходителству Вашему објавити и по тому милостиваго наставленија просити, како с њим за сицевоје јего преступленије поступити. Књига же пак таја у 2.000 ексемплара печатана, от којих до 300 уже продати сут ово в Темишварје ово же у Срем и Бачку, најпаче же у Вершац. Прочи же при купцу здјешњему Георгију Стефановичу, јему же сочинитељ и посвјатил књигу сију, с којего иждивенијем и печатана сталасја, находјатсја.

Ја не пропустих между тјем средствијем бирова здјешњаго тоје урежденије сотворити, да до далшаго наставленија Вашего Превосходителства помјанути купец, при њему же књиги находјатсја, ни једну от њих продати дерзнет. Зато молим Ваше Превосходителство. изволите мја јеже скорше милостиво увједомити, будет ли и докле забраненије сије продаје остати, а јеже онаго предмјета касајетсја, могут ли сја листи онија вредителнија из књиги извадити, то изволити будете и сами Превосходителство Ваше видјети да без нарушенија сојуза, ашче не би сја что друго додало, то бити не может, и најболше би било когда би бјесни ауктор цјелоје оноје оглавленије о человјецје иначе истолковао и тако наново печатати дал и тоје в мјесто нињешњаго књиги придал.

Иже в прочем мене донињешњеј милости покорно предајушче, со всјаким високопочитанијем пребивају

Вашего Превосходителства

покорњејшиј слуга
Стеф. Авакумович, m. p.

В Темишварје 9. јулија 1812.

(АСАНУК, ПМ »А«, 203/1812, ориг., Фонд Школске депут. свеж. 7, бр. 5/1812, копија)

---

* О тој преписци и Кенгелчевим схватањима видети: Никола Гавриловић, *Волтеријански деизам природњака Павла Кенгелца* (Зборник МС за природ. науке 21, 1962, 146-154), као и Теодора Петровић, *Ситни прилози о Доситеју* (Ковчежић V, Београд 1963, 149, поглавље IV: »Павле Кенгелац о Доситејевим делима«).

91

Архиминдрит П. Кенгелац одбија оптужбе епископа Авакумовића и митрополита Стратимировића због „неморалних" ставова у свом „Јестествословију", тврдећи да су такве ставове имали и други црквени писци свих вероисповести.

Ваша Ексцеленција итд. гдине епископе итд.

Вслед милостивјејшаго писанија Вашеја Ексцеленцији под 6. јулија т. л., и сообшченија копији милостивјејшаго писанија јего ексцеленцији гдина архиепископа и митрополита в том на мене отпушченаго, да ја сверху оних в Јестествословији моје, мнојy мерзостно и блудословно стављених глаголов и реченij, слово и отвјет даду, милост имјеју сљедујушчим образом мене покорњејше извинити и оправдати. От страни 196. до 220. мње возприписујемаја блудословија о человјецје, о сјемене и зачатији јего, несут моја но тамо оглашених мудрецов и јестествоиспитателjеј мудрованија, их же књиги и свјашченическими и мирскими руками по всеј селењеј приметајутсја. В том виновна мја вознепшчевати может духовноје началство моје, что ја, не знаја да роду мојему возбрањено јест мудрованија древних мудрецев и јестествоиспитателjеј о зачатији человјека, прежде многих вјеков списанаја, знати, дерзнух таковаја на славјанском јазицје издати, и у колико в неоснована и соблазнителна онаја обрjетох, смјешно опровергнути да в соблазн и сујеверије оригинал чтушчи читателjи, не падут. От страни 220. до конца глави 8 ија о человјецје писанија, јест моје твореније, в којем ашче что непристојно, развратнаго обаче и строптиваго по мојему малому разсуждениjу њест тамо, обрjетајетсја, то предмет повјести тако взискал о њем писати, јако же на приклад Језекиљ пророк г. 16. и 23., Соломон, Сирах, Житија свјатих, Требник и иниja церковниja књиги содержат, о којих не соблазнујемсја, но в неоцјененоје сокровишче и спасителноје наставлениje свјато почитајем. — Књиги Доситеја Обрадовича и јему подобних њеких блудословцев јавно на чин наш хиљат, и того ради ниже возбрањени ниже к слову и отвјету хулоју дишушчиј сочинителjи притјазени бјаху. Како би ја обезумилсја бил на собственоје своје безчестије Јестествословије моје издати, никаковаго возсловија и сојуза с чином нашим имушчаго, в којем ниже воспоминанија о чиње сотворих.

Јелико касајетсја того вопроса: сирjеч, е да ли ја гдје читал, јако свјашченик каковиј римскаго, лутеранскаго или калвинскаго исповjеданија таковија тонкости о зачатији человјека печатал и обнародовал јест, то не точију мње, но и иним многим познато јест, јако Шпаланцаниј, римски архимандрит сиј, первиј бје, иже вес труд и живот свој на испитаниje зачатија человјека и сјемене јего обрати и књиги о том списа. Инокентиј Дубравицкиј, директор Александровскаго семинариума в Петербургје сушчаго архимандрит, и почитанија достојни учитељ мој богословија, не точију јавно о зачатији человјека учил, но и књигу в 8 частех о Јестествје и видимих тварej списал и того ради златоју гривнојy от росијскија императрици Екатерини Вторија одарен бил јест. Андрej Најбауер либегскиј, лутеранскаго исповjеданија проповjедник, пространу књигу о јестественем человјецје, о сјемени и зачатији, о растjенији в утробје матерњеј и о рождествје јего списал јест.

С совершеним страхопочитанијем изумирају
Вашеја Ексцеленцији

В монастирје свјатаго Георгија
30. јулија 1812.

покорњејшим рабом
Павел Кенгелац, с. р.
архимандрит

(АСАНУК, ПМ »А«, ad 203/1812, копија, Фонд Школ. депут. свеж. 7, бр. 5/I из 1812, копија)

92

Епископ Авакумовић шаље митрополиту Стратимировићу изјаву П. Кенгелца о „Јестествословију" и пита како даље да поступа према њему и продаји његове књиге.

Превосходителњејшиј итд. архиепископе и митрополите итд.

Архимандрит Кенгелац, њечто немошчен бивши, не могл сјемо пријти, и зато ја јему наложих да он и прежде неже ли сјемо пријдет, писмено слово и отвјет дадет о оних, јаже в својем Јестествословији писал, на које взисканије моје прислал ми здје в видимиратој копији покорњејше прикљученоје писаније, које Превосходителству Вашему с тим прошенијем покорњејше посилају, да би сте мја милостиво увjедомити изволjели, что нињe в сем дјеље творити имјејем и

ашче таковаго ко Консисториуму призовем, какову казн јему наложити или со самим изобличенијем јего освободити требујет? При сем задержанија от продаје књиги будут ли сја и далше јако запрешчене задержати или продаја тјех дозволења бити имат? Ибо иначе купец таковија књиги на себе примивши, шчету своју тражити хошчет.

Иже в прочем мене донињешњеј милости покорно предајушче с особитим високопочитанијем пребивају.

Вашего Превосходителства

В Темишварсје 5. августа 1812.

покорњејшиј слуга
Стеф. Авакумович, m. p.

(АСАНУК, ПМ »А«, ad 203/1812, ориг.)

93

Павле Кенгелац захваљује митрополиту Стратимировићу што је опроштен од даљег издржавања епитимије због својих ранијих грешака.

Ваша Ексцеленција итд.

Седмољетноје смушчениje души мојеја и печали бурја на великоје сердца мојего обрадованије прежде не многаго времене преложишасја. Прием вјест, јако разрјеши мја и благослови мја Ексцеленција Ваша от грјеховнаго запинанија и заблужденија мојего, возвратисја бодрост дрјахљушчаго духа мојего, возвеселисја сјетујушчеје сердце моје, облегчасја и умирисја на мја дотоље војујушчаја совјест моја. Словом: внов ожих. Примите убо Ваша Ексцеленција милостивјејше оно благодареније от мене, јеже безсмертниј дух мој чувствујет и брениј јазик отригнути может и донде же лепешчати јавно на толицјем помилованији благодарити будет. Повелите рабу својему и слово дјелом засвидјетелствујет, иже и с совершеним страхопочитанијем изумирајет.*

Вашеја Ексцеленцији

В обители Свјатаго Георгија
6 го ноемв. 1813.

покорњејшим рабом
Павел Кенгелац

(АСАНУК, ПМ »А«, ad 25/1813, ориг.)

94

Митрополит Стратимировић захтева од будимског епископа Дионисија Поповића да спречи штампање књиге Павла (Платона) Атанацковића.

Гдину епископу будимскому

В Карловције 26. марта 1814.

Достовјерно уразумјехом, јако катихета препарандскаго в С. Андреји училишча јерej Павел Атанацкович њекаја *Предложенија Богословија* печатију издати намјерил и на тој конец таја же Преосвјашченству Вашему на одобреније поднесл уже јест.

Самоје заглавије намјерјајемаго изданија двома реченијама изложеноје толико содержит погрјешенији: прво, что в тамошњем училишчи богословија в прјамом смисље взјатаја не преподавајетсја, но точију катихизис или богословија катихетическаја; второ, что и самоје реченије сије *Богословије* в церкви нашеј употребително њест.

По чему не надјејушчесја јако предложенија того свјашченика без всјакаго преткновенија исповједанију нашеја православнија церкве бити имут, Вашему Преосвјашченству по должности званија нашего препоручајем, да изданије тјех же не дозволите; а јест ли би кромје вједомости и благословија Вашего издати покусилсја, то нас о том извјестите да по потребје церкве нужднаја противу тому учредити возможем.

Вообшче же Вашему Преосвјашченству препоручајем, да в подобних случајех опасни и строги будете, јаковаго Вас бити знајем: ибо тији новији в богословских предметјех писатељи не имушче само пространаго и основанаго во

---

* Овој Кенгелчевој изјави претходило је писмо епископа Авакумовића Стратимировићу од 24. II 1813, којим је епископ молио митрополита да прими Кенгелца како би с њим могао говорити »в призрјенији својего Јестествословија« и епитимије од које би га требало разрешити, јер, ако се није покајао за шест година, неће ни за двадесет. Митрополит је 28. VI 1813. позитивно одговорио, додајући Авакумовићу да »и в будушчеје на јего бодроје око имјети не ослабите, тако како да ашче в чем нибуд подозрителен обрјететсја« (исто, 25/1813, концепт).

всјаком призрјенији богословскаго ученија вјежества, не понимајут јако људије инаго исповједанија догмати церкве нашеја знајут и о писанијах их соблазнитисја будут.

В прочем с високопочитанијем јесми.

(АСАНУК, ПМ »А«, ad 145/1814, концепт)

95

Еп. Дионисије Поповић шаље митрополиту Стратимировићу на цензуру рукопис Павла Атанацковића, сматрајући да је само он за то надлежан.

Excellentissme etc. Archiepiscope et Metropolita etc!

Duplicis ordinis Theses ex Theologia Dogmatica et Morali conflatas, proque impressione adpromptatas Scholae Praeparandorum Szent — Endrensis Catecheta D. Paulus Athanaczkovics eo cum prtito ad me tulit, ut illas censurarem, revisasque sigillo meo atque subscriptione adprobarem.

Cum parte ex una ipsum systema Theologiae Dogmaticae et Moralis, antequam Discipulis tradi incepisset, mihi qua Diocesano pro inspectione communicari, non vero post traditionem per simplicem Extractum Thesium, Deus novit, quali cum explicatione animis discentium instillatarum ad me dirigi debuisset; parte vero ex altera rerum similium censura principaliter Excellentiae Vestrae competeret: ideo tales Theses in genuina copia Excellentiae Vestrae pro inspectione et censura, atque benevole communicanda mihi desuper maturiore opinione Sua demisse submitto, ne secus impressae apud Nationem et altiora Loca talem impressionem faciant, quae Catalogum Individuorum in Diaconos et Sacerdotes ordinandorum non modo rationabilem et commendabilem, verum etiam absolute necessarium sint facturae.

Qui in reliquo Gratiis devotus, jugi cum Veneratione persisto
Excellentiae Vestrae

Budae die 4ª Aprilis 1814.

Servus humillimus
Dionysius Popovich, m. p.
Episcopus Budensis

(АСАНУК, ПМ »А«, 145/1814, ориг.)

96

Митрополит Стратимировић шаље епископу Поповићу своје примедбе на рукопис П. Атанацковића и забрањује да се исти штампа, јер би, наводно, штетио православној цркви.

Јего преосвјашченству гдну епископу будимскому

В Карловције 15. април 1814.

Сообшченаја нам Предложенија катихети в препарандском училишчи јереја Павла Атанацковича увидјевше Преосвјашченству Вашему с тјем упутствованијем возврашчајем, да печатију издати ја јему возбранити изволите.

Приложеноје краткоје назначеније знатних погрјешностеј тјех оглавленији ко увјеренију служити может јако таја же печатанија не заслуживајут: ибо кромје того, что чрез подобнија с хвастанијем бивајемаја изданија љевоје и недостаточноје ученије разсјејало би сја и у самих чужаго исповједанија ученых људеј церкве нашеја ученије в подсмјех и презрјеније пришло би, о њем же тији новији в предмјетех богословских писатељи ни најменше не разсуждајут ниже понимајут јако и в чужем исповједанији обрјетајутсја људије иже знајут догмати церкве нашеја и ученији јеја разсуждати обичествујут.

Ми и сеју приликоју јако же и в прежњем писанији Вашему Преосвјашченству препоручајем да по природној ревности и обичному доселје в сем призрјенији поведенију Вашему и в будушчеје такожде опасни и строги будете на изданија сицеваја с утјешенијем увјерени сушче јако живу сушчу Вашему Преосвјашченству ничто же таково вползнет откуду ушчерб или постидјеније церкви воспосљедовати имјело би.

Прочеје . . .

(АСАНУК, ПМ „А", ad 145/1814, концепт)

97

Маршал Петар Дука јавља Стратимировићу да ће му набавити неку књигу у Милану и послати преко агента Шока.

Ваше Превосходителство!

Ја сам ово дана с радостију Ваше писмо от 7. Нов. примити чест имао. Ону књигу коју имети желите буду Вам цело купити како у Милан дојдем, које ће доперво посљедни дана сего месеца бити. Но, не надам се да ћу Вам ћу моћи по капетану Стапавици послати, ибо је он у Мантуи и ако се није досад натраг вратио, то ће се цело пређе вратити неже ли что ћу му ја моћи књигу послати. Свеђху того би Вам ш њиме весма доцне дошла. Ја ћу дакле гледати ћу поспешнијом приликом до Вијене послати и наредити да се тамо Вашему агенту г. Шоку предаде, који ћу буд дилижанцом буд другом добром приликом лагко до Вас оправити може.

Сад се морам на Вас тужити: чатећи интроид Ваш те књиге ради, мислио сам Бог зна какови ће тежак и важан тај комисион бити от којего с толикоју опрезностију говорити почињајете. Ја сам Вами толико крат досађивао и досађујем и увек с оним простосердијем к Вами прибегавао које само увереније моје безконечној љубови Вашој оправдати може. Но од сада не знам како ћу смети Вас, буд о чему, молити кад Ви с толиком церемонијом ту малу службу от мене, највећег Вашег дужника, иштете.*

. . .

Вашего Превосходителства

Покорњејшиј слуга
Дука

(АСАНУК, ПМ »Б«, 34/IV из 1815, ориг.)

98

*Из Стратимировићеве преписке са дворским агентом Јованом Шоком.***

Стратимировић — Шоку 26. XII 1799:

Nun habe ich noch eine Comission zu zufügen. Ich habe bey dem Buchhändler Vapler einige antiquarische Bücher aus dem Veigelischen Cathalog zu Leipzig bestellen lassen, Welche er bereits erhalten hat. Belieben Sie daher von ihm das Conto sowohl über diese als auch etwa andre auf meine Rechnung geschafte Bücher zu verlangen, und solches auszuzahlen. Übrigens da ich auch die Fabricii Bibliotheca Graeca in 14. B. zu erhalten wünschte, welche dermalen beym Gaertner am Graben um 24 f. feil zu finden ist, so ersuchen Sie den H. Vapler dass er dieses Buch für mich kaufen, und nebst den übrigen (Недостају две-три речи услед оштећења акта — SG) thunlich seyn wird, an mich expediren. (Ob) dies Werk beym Gaertner nicht mehr (ausfin) dig seyn, so mag ein anderes, dass sich beym Sammer um 27 f. befindet für mich erstanden werden. Ich habe mich zwar auf eine neue Edition dieses Werks beym Vapler bereits praenumerirt, aber die Auflage geht so langsam, dass ich auf die Herausgabe des ganzen Werk nicht mehr mit Geduld harren kann.

Der H. Kreil hat auch etwas auf meine Rechnung geliefert. Belieben Sie also auch von ihm mein Conto zu verlangen und ihn auszahlen.

Die für mich vorgeschossene Summen wurde ich Ihnen bereits angewiesen haben, wenn Sie mir den Ausweis zugeschikt hätten. Sobald um ein solchen erhalten haben, so werde ich wegen der Rückzahlung ungesäumt das Nöthige veranstalten.

Den Anschluss wollen Sie alsogleich bestellen.

(АСАНУК, ПМ »Б«, 87/X из 1799, концепт)

99

Шок — Стратимировићу 1799. (без датума):

. . .

Wenn Eure Excellenz die angezeigten Kantischen Werke zu haben wünschen: so bitte ich Hochdieselben Ihr diesfälliges Gesuch an die Hochlöbl. Bömische Hofkanzley, mit ein paar Zeilen auf einem Quartblatte, von Eurer Excellenz

---

* Писмо примљено у Карловцима 25. XII 1815, ст. кал.

** Један део од обилне преписке Стратимировића и Шока објавио је Димитрије Руварац у Српском Сиону XIII, 1903, 362-368, 390-393; XIV, 1904, 172-173. Књижевне податке садржи само писмо од 6. V 1806 (XIII, 392). Руварац погрешно назива Шока Јосифом а не Јованом, иако се он на неким писмима јасно потписао као Joannes Sok (в. АСАНУК »Б«, 126/VI, 131/IV из 1799).

unterschrieben, mir zuzuschicken, denn da diese Werke unter die verbotenen gehören, so kann ich sie für Eure Excellenz auf keine andere Weise erhalten.

. . .

Herrn Kreil habe ich an Einsendung seiner Rechnung an Eure Excellenz, befohlnermaassen, erinnern lassen.

(АСАНУК, ПМ »Б«, 126/VI из 1799, оригинал)

100

Шок — Стратимировићу 14. I 1803 :

Gestern ist mir das hier beygeschlossene Schreiben, das ich Euer Excellenz zur hohen Einsicht vorzulegen die Ehre habe, vom Hofrath Schlözer zugekommen. Ich antworte ihm morgen darauf, dass die Bücher, wegen deren richtiger Übergabe an Eure Excellenz er noch immer besorgt ist, lange eingetroffen sind, und dass ich ihm schon unterm 23. Sept. vor. J. hiervon Nachricht gegeben habe; welches Schreiben demnach verloren gegangen seyn müsste. Ohne Zweifel haben auch Eure Excellenz in Ihrem jüngsten Schreiben, das ich vor etwelchen Tagen nach Göttingen beförderte, dem Hofrath vom richtigen Empfang der Ihnen zugesendeten Bücher, zu seiner grösseren Beruhigung, Selbst zu benachrichtigen geruhet. — Was er von mir erwartet, ist das Diarium des letztgehaltenen Landtages: da ich es aber noch nicht vollständig beysammen habe, so muss ich die Abschickung desselben einsweilen noch verschieben. In Betriff des Rescr. declarat. und der von Schlözer gebetenen Ergänzung des Raitsischen Werkes, haben Eure Excellenz ohne Zweifel sich bereits gegen ihn, in Hochdero letzten Schreiben zu erklären geruhet.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 120/II из 1803, ориг.)

101

Шок — Стратимировићу од 22. III 1803:

. . .

Wegen jener Bücher u. Schriften, die Eure Excellenz dem H. Hofrath Schlözer zu senden gesonnen sind, bin ich so frey, Sie aufmerksam zu machen, dass unmittelbar nach Ostern unsere Buchhändler zur Leipziger Ostermesse aufbrechen, und dass dies die beste Gelegenheit zur Übersendung jener Papiere, wenn sie anders zu rechter Zeit hier eintreffen, seyn werde.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 121/I из 1803, ориг.)

102

Шок — Стратимировићу од 25. III 1803:

. . .

Da ich vermuthen darf, dass die hier beygeschlossenen Blätter der Göttinger Anzeigen — falls sie Eurer Excellenz nicht schon auf einem andern Wege zugekommen sind — Interesse für Sie haben werden: so bin ich so frey, sie mit der Bitte um gütige Rücksendung beyzuschliessen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 121/II из 1803, ориг.)

103

Шок — Стратимировићу од 1. IV 1803:

. . .

Die mir gütigst zugeschickte Abschrift des b. Rescripti declaratorii habe ich richtig erhalten. Ich werde sie dem nur, von seiner Rechtschaffenheit u. Genauigkeit wohl bekannten Buchhändler Wappler, der selbst in einigen Tagen auf die Leipziger Ostermesse reiset, mitgeben, und auf diese Art versichert seyn, dass sie dem H. Hofrath Schlözer richtig zukommen wird.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 122/1803, ориг.)

104

Шок — Стратимировићу 12. II 1805:

. . .

Eurer Excellenz verehrteste Zuschrift vom letzten vor. Mon. habe ich richtig erhalten: die derselben angeschlossenen drey Briefe an H. v. Engel, H. v. Nestorovics und H. Kreil habe ich durch eine vertraute Person abgeben lassen.

Ausser dem in meinen Händen befindlichen Bande des Engelschen historischen Werkes hat mir auch H. v. Kaisarov, der mich auf seiner Rückreise nach Göttingen mit seinem Besuche beehrte, ein etymologisches Werk über die russischen Sprache für Eure Excellenz zugestellt. Sollten Hochdieselben es nicht nöthig finden, dass ich eines dieser 2 Bücher, oder alle Beyde mit dem Postwagen abschicke: so werde ich sie dem H. Wappler übergeben, damit er sie zugleich mit andern Büchern, die er Eurer Excellenz von Zeit zu Zeit liefert, an Hochdieselben gelegentlich abschicke.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 171/I из 1805, ориг.)

105

Шок — Стратимировићу 22. III 1805:

. . .

Die Bücher, welche Eur Excellenz zuletzt bey Wappler durch mich bestellen liessen, sind, bis auf Lüders Werk, bereits für Hochdero Rechnung eingepackt, um sammt den mir vom H. v. Kaisarov und Engel übergebenen Büchern mit erster Gelegenheit nach Pest, zur weiteren Beförderung geschickt zu werden. Das Lüder'sche Werk wird Wappler bey erster Gelegenheit nachsenden, weil es in diesem Augenblicke bey uns vergriffen und nicht zu haben ist. Vermittelst des beygeschlossenen Zettels ligitimirt sich Wappler durch den Göttingischen Verleger des Büttnerschen Werkes, dass desselbe incomplet geblieben sey, und nicht weiter als bis zum Bogen E. reiche. Geht nun Eurer Excellenz Exemplar bis zu diesem Bogen: so können Hochdieselben kein anderes und completeres erwarten.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 172/IIа из 1805, ориг.)

106

Стратимировић — Шоку 19. VIII 1805:

. . .

Der junge Slankamenacz der Ihnen dieser Tägen 300 fl. meinerseits zu überbringen hat, wird auch 20 St. brosirte in der Illyrischen Sprache gedruckte Piecen übergeben, von denen Sie die Güte haben werden 10 St. dem jungen Kaissarov in Göttingen gelegentlich zu Expediren, und die andere 10 St., oder auch weniger, wenn es nicht möglich wäre, an den H. Professor Gregor Terlaics in Petersbourg mittels der Gesandschaftlichen Angelegenheiten zu überschicken, unter die jungen Russen bey der Gesandschaft zu vertheilen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 134/IV из 1805, концепт)

107

Стратимировић — Шоку 29. VIII 1805:

. . .

Ich habe bis nun zu nichts von der Verkaufung der Degenischen Bücher Samlung gehört, wein ich ein Cathalog bekommen hätte, vielleicht wüsste ich mir manches zu wählen umsomehr, als manche meiner griechischen und lateinischen Klassiker von einer meines Errachtens sehr schlechten Ausgabe sich befinden: z(um) B(eispiel) Ein sehr kleiner Druck oder ein grosses Folio.

Sie haben recht, wenn Sie glauben, dass ich in meiner Bibliothek keine *Pracht Ausgaben,* keine *Editiones Principes,* ja kein ungeschicktes Folio Band, son-

dern vielmehr und nur wo möglich ist, *Editiones optimas* in einem zu gebrauchen leithen octavformat wünschen möchte.

Mit der letzten Post bat ich Sie mir den Plato Ex Editione Bipontina beim Binz einzukaufen. Sollten Sie auch einen Herodotus aus derselben Bisontinischen Edition beim Binz finden, ich bitte mir auch den gleich einkaufen zu lassen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 134/V из 1805, концепт)

108

Шок — Стратимировићу 4 IV 1806:

. . .

Heute fand ich Gelegenheit die für Eure Excellenz erkauften Werke Ossians und Sinedis (Denis) dem k. Fiscal H. v. Szögyény, der nach Pest zurückkehrt mit Hochdero Addresse und dem Auftrage zu übergeben, dass er das Paket dem Herrn Pfarrer Millivoin zur weitern Beförderung nach Karlowiz zustellen wolle. Ich hoffe, dass Eure Excellenz auf diese Weise bald in den Besitz der gedachten Bücher kommen werden.

Die hier beygeschlossene Piece, deren Verfasser der hiesige Magistrats — Sekretär Gaheis ist, enthält eine summarische Erzählung aller Ereignisse, die sich hier während der französische Invasion zutrugen. Und da sie, ausser dem Interesse, das der Gegenstand gewährt, sich auch durch die Anständigkeit des Tons, worin sie geschrieben ist, empfiehlt: so habe ich nicht zu fehlen geglaubt, wenn ich Eurer Excellenz ein Exempiar dieser Schrift einzusenden mir die Freyheit nähme.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 92/I из 1806, ориг.)

109

Шок — Стратимировићу 1. VIII 1806:

. . .

Herr Stadtrichter Spaits ist noch hier, versichert mich aber am nächsten Montag, d. i. den 4t dieses, gewiss abzureisen. Eure Excellenz erhalten demnach die Ihnen zugedachten Bücher um so viel später: indessen habe ich Gelegenheit gefunden, noch ein Paar höchst interessanter, sich auf die Zeitgeschichte beziehender Werke für Eure Excellenz zu erhalten, nemlich die officielle Piece des H. General v. Stutterheim über die Schlacht von Austerlitz, womit es auf eine Ehrenrettung der oester. Armee abgesehen ist, und des berühmten v. Bülow Geschichte des Feldzugs von 1805. Letztere ist mit einer fast empörenden Dreistigkeit geschrieben, allein so reich an wichtigen Bemerkungen, so interessant durch den genialischen, sich über alle kleine Motive erhebenden Blick des Verfassers, dass sie ungeachtet des unanständigen Tons, doch eine höchstlesenswerthe Schrift bleibt. Ein drittes Werk, die freymüthigen Briefe eines sogenannten Ungars auf Veranlassung des letzten Krieges, habe ich bis jetzt nur zum Durchlesen, aber in keinem käuflichen Exemplare habhaft werden können. Von diesem letztere heisst es, dass demjenigen 1000 Dukaten ausgezahlt werden sollen, der den Verfasser zuverlässig anzugeben wissen wird. Indessen ist die Freymütigkeit dieses Verfassers, mit der beynahe beyspiellosen Ugverschämtheit Bülows nicht von ferne zu vergleichen. — den Betrag jener zwey Werke habe ich, zu Folge der an Eure Excellenz eingesandten Rechnung, gut, und er bleibt bis zu einer künftigen Verrechnung stehen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 96/I из 1806, ориг.)

110

Шок — Стратимировићу 5. VIII 1806:

. . .

Heute hat sich Herr Spaits vorgenommen von hier abzureisen . . .

Ich habe ihm ausser 2 Silber-Löfeln . . . folgende Bücher für Eure Excellenz mitgegeben:

1. Bülow's Feldzug des Jahrs 1805. 2 Bände;
2. Freymüthige Briefe eines ungar. Edelmanns über den oester. Staat;
3. Vogt's Staats-Relationen 6 Bände. 18 Hefte;
4. Verfassung der deutschen Schulen;
5. Stutterheims k. k. Feldmarschal-Lieutenants officielle Nachricht von der Schlacht von Austerlitz,
6. Die Franzosen in Wien (einen sehr interessante Brochure).

Ich zweifle nicht, dass diess Alles Eurer Excellenz richtig zukommen werde, und wünsche nur, dass Hochdieselben die von mir getroffene Auswahl der Bücher billigen möge.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 96/III из 1806, ориг.)

111

Шок — Стратимировићу 26. IX 1806:

. . .

Wappler hat die letzte Sendung von Büchern, die für Eure Excellenz bestimmt sind, und worunter sich auch Eckhel befindet, noch in der Mitte Augusts an Kilian gemacht, wie er mich aus seinen Handlungs — Büchern überwies. — Da er aber mit heutiger Post anderer Geschäfte wegen an Kilian zu schreiben hat: so wird er ihn wegen schleuniger Beförderung jenes Bücher-Paquets an Eure Excellenz dringend erinnern.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 76/VI из 1806. ориг.)

112

Стратимировић — Шоку 10. XI 1806:

. . .

Ich habe nebstbey das hier angezeigte Buch seit zwey Jahren überall suchen lassen, und konnte es nicht bekommen:

Palaeographia Graeca sive de ortu et progressu Litterarum Graecarum, et de variis omnium seculorum scriptionis Graecae Generibus opera et studio D. Bernardi de Montefaucon Monachi Benedictini. Parisii 1708. folio Tomus unus.

Daher habe ich Sie zu bitten, selbes bei den Antiquaren oder wo Sie wissen werden, durch Ihre Leute aufsuchen lassen, und mir durch die Neusatzer Kaufleute wenn es möglich seyn wird, vor dem Winter nach zuschicken zu wollen.

(АСАНУК, ПМ »Б«, 76/XI из 1806, концепт)

113

Шок — Стратимировићу 21. XI 1806:

. . .

Herr Marinkovics wird Eurer Excellenz auch 16 Stück Militär-Almanache zur Ergänzung von Hochdero Sammlung, dann 1 Schematismus, 1 Piece von der Austerlizer Schlacht und 1 Heft der Vogtischen Staats-Relationen zu überbringen die Ehre haben. Die Montfaucon'sche Palaeographie werde ich — wenn sie anders hier aufzubringen ist — Hochdenenselben mit erster Gelegenheit nachzuschicken bedacht seyn.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 76/III из 1806, ориг.)

114

Шок — Стратимировићу 25. XII 1806:

. . .

Die von Eurer Excellenz gewünschte Denis'sche Ausgabe von Ossian in 13 Qaurtbänden auf Velin-Papier bey Alberti hat sich bey Funk in einem completen

Exemplar vorgefunden, und ist demnach von mir für Eurer Excellenz Rechnung um die angezeigten f. 13 x. 30 erkauft worden. Ich werde diese Bücher dem Herrn Wappler übergeben, um sie — falls Eure Excellenz nichts Anderes wegen schnellerer Hinabsendung verfügen sollten — bey Gelegenheit mit andern für Hochdieselben bestimmten Werken durch Kilian nach Carlovicz zu befördern.

Den 2ten so eben ausgegebenen Catalog der am 8t April zu versteigenden Degen'schen Bücher habe ich die Ehre Euren Excellenz mit der Bitte einzusenden, dass, wenn Hochdieselben davon Etwas anstehen sollte, Sie sowohl die Titel dieser Werke, als den *höchsten* Preis, auf welchen ich mich bey *jedem derselben* in der Licitation einlassen därfe, bey Zeiten zu bestimmen die Gnade haben wollen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 100/III из 1806, ориг.)

115

Шок — Стратимировићу 30. XII 1806:

. . .

Auch die jüngste hohe Zuschrift Eurer Excellenz vom 18t dieses sammt der wichtigen und hier damals noch ganz unbekannten Nachricht von der Einnahme der Stadt Belgrad durch die tapfere Servier ist mir richtig zugekommen.

. . .

Die Bücher hätte ich gern durch Gelegenheit gesendet: allein Marinkovics gieng ab, bevor ich die letztere gekauft habe, und die Anwesenheit des Osztoics, der sich bey mir nicht sehen liess, habe ich zu spät erfahren. Die früher erkauften Bücher wird Marinkovics in einem Pakete Eurer Excellenz unfehlbar übergeben haben.

. . .

Wenn Eure Excellenz den für das französ. Reich vorgeschriebenen Catechismus zu haben wünschen, der jetzt hier als eine grosse Novitaet begierig gelesen wird, und wegen der darin enthaltenen, leider zurück gebrachten Hyper-Orthodoxie ein wirklich merkwürdiges Denkmal des Zeitgeistes ist: so belieben Eure Excellenz zu befehlen, und ich kann mit 1 Exemplar aufwarten. Doch ist bis jetzt nur in französischer Sprache zu haben.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 100/IV из 1806, ориг.)

116

Шок — Стратимировићу 2. I 1807:

. . .

Da ich Eurer Excellenz das angekündigte Buch: geheime Geschichte etc. gern mit sicherer Gelegenheit schicken möchte, so bitte ich Hochdieselben mir eine, für den Fall, gnädig anzuweisen, dass ich selbst in der Zwischenzeit keine finden sollte. Ich würde eben diese Gelegenheit auch dazu benützen, um die für Eure Excellenz früher erkauften und noch bey Wappler liegenden Bücher zu gleicher Zeit an Hochdieselben zu befördern.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 128/I из 1807, ориг.)

117

Стратимировић — Шоку 12. I 1807:

. . .

Ich kann Ihnen dermalen keine eigene Gelegenheit, durch welche Sie die Bücher zusenden könnten anweisen. Ich vernehme aber dass nächstens der Neusatzer Handelsmann von Divan hinaufreisen wird, der dann gerne alles mitbringen wurde.

Mit dem französischen Katechismus können Sie noch eine Weile auszusetzen. Vielleicht wird er bald ins deutsche übersetzt zu bekommen seyn.

Indessen trachten Sie für mich bey dem Antiquar Grund in der Singerstrasse *Wahls allgemeine Geschichte* der Morgenländischen Sprachen und Literatur mit 11 Kupfern Leipzig 1784. 3 f. 48 xr. anzuschaffen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 128/II из 1807, концепт)

118

Шок — Стратимировићу 3. II 1807:

Das Wahl'sche Buch über die morgenländischen Sprachen, welches Eure Excellenz beym Antiquar Grund zu kaufen befohlen hatten, war dort schon lange nicht mehr zu haben; auch konnte ich (e)s seitdem bey keinem andern unserer Antiquare anffinden. Wenn Eure Excellenz dieses Werks bald bedürfen, so werde ich diessfalls H. Wappler angehen.

. . .

Bey Degen ist eine grosse Bücher-Versteigerung auf den 16t dieses und folgende Tage anzukündigt. Da aber der Catalog sehr stark ist, und nicht viel enthält, das nach Eurer Excellenz Geschmack seyn dürfte, so habe ich Bedenken getragen, ihn an Hochdieselben mittelst der Post zu senden.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 129/I из 1807, ориг.)

119

Шок — Стратимировићу 17. II 1807:

. . .

So eben habe ich Mittel gefunden, mit sicherer Gelegenheit drey Bücher an Eure Excellenz abzuschicken, welche in Pest unter Hochdero Addresse dem H. Pfarrer Millivoin zur Winterbeförderung noch in dieser Woche übergeben werden. Diese 3 Bücher sind: der 1te Band der geheimen Geschichte des fr. Hofes (der folgende ist noch nicht erschienen), die Amoenitates von Kollár und Schier's Dissertatio de Bibliotheca M. Corvini. — Ein neues Heft der Vogtischen Staats--Relationen halte ich bey mir zurück, bis ich wissen werde, ob Eure Excellenz die Fortsetzung dieser Zeitschrift Ihnen zuzuschicken befehlen, oder nicht?

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 129/III из 1807, ориг.)

120

Стратимировић — Шоку 26. VIII 1807:

. . .

Der in dem nebengehenden Zettel genannte Gelehrte v. Justin, an den Sie schon einmal eine Expedition gemacht haben, hört nicht auf mir wegen der hier beiliegenden handschriftlichen Piece, ungelegen zu seyn. Um mich daher von diesen lästigen Skribenten zu befreyen, bitte ich Sie die Piece nach seinem Verlangen nebst Beischluss eines Bankozettels von 25 f. mittels des Postwagens an ihn mit der Weisung rückzusenden, er wolle mich in Zukunft mit solchen Zusendungen verschonen.

In der beiligenden Nota habe ich aus den der Wiener Zeitung anklebenden Bücher Verzeichnissen einige Stücke vormerken lassen, welche ich zu haben wünschte. Haben Sie daher die Güte solche für mich anschafen zu lassen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 103/1807, концепт)

121

Шок — Стратимировићу 3. IX 1807:

. . .

Die von Eurer Excellenz verzeichneten Bücher werde ich bey den mir angezeigten Antiquaren aufzusuchen und für Hochdero Rechnung anzukaufen bedacht

seyn, sodann aber an Herrn Beck zur weiteren Beförderung übergeben. Denn laut der Beylage, ist der gute, rechtschafene Wappler — nicht mehr!

Heute reiste Professor v. Schedius mit H. Hacsics von hier nach Pest zurück: ich habe ihnen unter einem, mit Eurer Excellenz Addresse versehenen Pakete, die „freymüthigen Briefe über die Preussischen Hof" übergeben, und hoffe dass Ihnen diese sehr interessante Werk auf diesem Wege richtig zukommen werde; gleichwie ich nicht zweifle, dass Hochdieselben Nestor's dritten Theil durch H. Joseph v. Nako richtig erhalten haben.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 136/I из 1807, ориг.)

122

Шок — Стратимировићу 11. IX 1807:

. . .

Von den mir durch Eure Excellenz bezeichneten Büchern konnte ich, trotz aller Nachfrage, nur mehr Dobners und des Hageck historische Schriften über Böhmen und das Küchen-Lexicon habhaft werden. Ich habe diese Bücher zur Beförderung nach Carlovicz an H. Beck, Compagnon des Wappler, übergeben.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 136/II из 1807, ориг.)

123

Стратимировић — Шоку 14. IX 1807:

. . .

Ich habe bis anheute weder die freymüthige Briefe den Preussischen Staat betreffend, noch den 3 ten Theil Nestor's, deren Uibersendung Sie mir ankündigten, erhalten, obschon ich vernommen habe, dass der Hacsics hier bereits durchpassirt seye.

Ich besitze von Nestor bereits den 3 ten und 4 ten Theil. Der von Ihnen angekündigte 3 te Theil mag etwan der von dem Autor selbst mir zu geschickte seyn. Die freymüthige Briefe aber erhielt ich schon früher von Kilian.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 102, II из 1807, концепт)

124

Шок — Стратимировићу 18. IX 1807:

. . .

Dem heute von hier nach Ofen abgegangenen Statthaltereyrath, Grafen v. Batthyány, habe ich für Eure Excellenz den 2te Theil der Briefe über die preussische Monarchie und 2 Bände der Nachrichten über den Hof von St. Cloud, unter Hochdero Addresse übergeben. Er wird dieses Paquet dem H. Pfarrer Millivoin mit dem Ersuchen um weitere Beförderung an Eure Excellenz übergeben. — Dass ich von den Nachrichten aus St. Cloud Eurer Excellenz nochmal die ersten Theil zuschicken, rührt daher, weil ich den zweyten Theil in der gross-octav-Auflage nirgends finden konnte; damit nun Hochdieselben das Werk in der nemlichen Ausgabe complet haben möchten, blieb nur der Weg übrig, den ich eingeschlagen habe. Indessen ist der Buchhändler bereit, den Eurer Excellenz durch mich früher zugeschickten 1 ten Band der gross-octav-Ausgabe zurückzunehmen, wenn nur Hochdieselben Gelegenheit finden, mir ihn innerhalb eines nicht gar zu langen Zeitraums zurückzuschicken.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 136/III из 1807, ориг.)

125

Шок — Стратимировићу 25. IX 1807:

. . .

Der dritte Theil des Nestor, welchen ich dem H. Joseph v. Nako zur Bestellung an Eure Excellenz mitgegeben habe, ist allerdings jenes, Eurer Excellenz von dem Herrn Verfasser selbst zugedachten Exemplar, welches ein paar Jahre in der Irre herum getrieben wurde, bis es mir vor etwa 2 Monaten aus der Kanzley des damaligen Botschaftens, Herrn Grafen v. Rasumofsky, unter dessen Siegel mit einen eigenhändigen, vom J. 1805. datirten, an mich gerichteten Zettel des Autors übergeben wurde. Und da ich ohnehin heute an den Plenipotentiar des H. v. Nako, den Herrn v. Verzár, zu schreiben hatte: so liess Herrn v. Nako bey dieser Gelegenheit an die Abgabe des ihm übergebenen Buches erinnern, dass H. Hacsics Eurer Excellenz auf seiner Durchreise das seinem Reisegefährten von hier nach Pest, Herrn Prof. v. Schedius, mitgegebene Buch abzugeben versäumt hatte, nimmt mich sehr Wunder. Vielleicht ist es in den Händen des H. v. Schedius durch ein Versehen geblieben; da dieser aber von Seite seiner Genauigkeit und Dienstfertigkeit bekannt ist, so zweifle ich nicht, dass er das Buch mit anderer sicherer Gelegenheit an Eure Excellenz befördern werde.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 136/IV из 1807, ориг.)

126

Шок — Стратимировићу 15. XII 1807:

. . .

Herr Beck habe ich an schleunige Abschickung der für Eure Excellenz bestimmten Werke nach Pest an Kilian erinnert, von ihm aber zur Antwort erhalten, dass er Eurer Excellenz Befehln schon in der letztverflossenen Woche zuvorgekommen sey, und dass die Bücher nächster Tage bey Kilian würden eintreffen müssen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 139/1807, ориг.)

127

Стратимировић — Шоку 4. II 1808:

. . .

Der Herr Beck hat vielleicht biss itzt den Bücher Transport noch nicht besorgt. Auf alle Fälle bitte ich bey demselben die folgenden Bücher bestellen zu lassen und zwar:

1 tens Homeri opera ex recensione Frid. Aug. Volffii, sammt dessen Programmen die hierüber etwan erschienen sind,

2 tens Beckmanns Technologien in 2. Exemplaren.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 69/I из 1808, концепт)

128

Шок — Стратимировићу 23. II 1808:

. . .

Die von Eurer Excellenz angezeigten Bücher sind von mir bey H. Beck für Hochdieselben bereits bestellt, und sollen mit dem nächsten Transporte an die Brüder Kilian abgeschickt werden. Die, in der letzten Rechnung des Buchhändlers verzeichneten Bücher müssen bis jetzt schon in Pest eingetroffen seyn, wenn es nicht etwa den Herren Kilian gelungen ist, sie auch schon an Eure Excellenz in der Zwischenzeit abzuschicken.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 98/1808, ориг.)

129

Шок — Стратимировићу 18. III 1808:

. . .

Mittelst des, in voriger Woche von hier nach Neusatz abgegangenen Nakoischen Plenipotentiars, H. v. Verzár, habe ich Eurer Excellenz die Wolffische Ausgabe Homers in 2 Bänden, sammt die Prolegomenen, und ein Exemplar von Beckmanns Technologie zu übersenden die Ehre gehabt; auch habe ich ein, mir von des Grafen Jos. Eszterházy Exc. geschenktes Exemplar eines sehr wohlgelungenen ungerischen Gedichtes zum Lobe unserer neuen Monarchin von dem geistvollen Grafen Joseph Deseöffy für Eure Excellenz beygelegt, welches Hochdenenselben hoffentlich einiges Vergnügen machen wird. Das zweyte Exemplar von Beckmann wird Eurer Excellenz durch H. Beck auf dem gewöhnlichen Wege zukommen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 99/IV из 1808, ориг.)

130

Стратимировић — Шоку 23. V 1808:

. . .

Sie hatten mir statt dem von mir verlangten Englischen Wahrsager den Gothaer Hof Kalender projectirt, indessen aber keines von beyden geschickt; da ich doch dermalen am meisten hätte einen genealogischen Kalender gebraucht. Ich will zugeben dass der Gothaer Hof Kalender galanter mag als jener aussehen, ich glaube jedoch dass dieser in den Genealogischen Dedukzionen, reichhältiger ist. Deswegen trachte Sie mir diesen je eher zu überschicken.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 69/III из 1808, концепт)

131

Шок — Стратимировићу 27. V 1808:

. . .

Für die mir gütigst ertheilte Nachricht von der Reise Se K. Hocheit des Ertzherzogs Ludwig, und von Hochdero Annahme der Ihnen zugedachten Zueignung eines Bandes vom Bertuch'schen Bilderbuche bin ich Eurer Excellenz unterthänigen Dank schuldig: Herr Pernscheg, Herausgeber dieses Werkes, dem ich den empfangenen Bescheid ungesäumt zustellen werde, wird sich durch Eurer Excellenz gnädigen Entschluss engemein geehrt finden. Sollte er bey dieser Gelegenheit eine längere, an Eure Excellenz gerichtete Zueigenugsschrift drucken zu lassen gedenken: so werde ich ihn erinnern, sich über den Inhalt derselben vorläufig mit mir zu besprechen, und Hochdero besondere Genehmigung einzuholen, damit er nicht etwa durch übertriebene und ungeschickte Schmeiheley dem lesenden Publikum, und vor allem Eurer Excellenz selbst, missfällig werde.

(АСАНУК, ПМ »Б«, 101/IV из 1808, ориг.)

132

Шок — Стратимировићу 3. VI 1808:

. . .

Für den englischen Wahrsager werde ich Sorge tragen: denn wiewohl er auf dem Platze nicht zu haben ist, so hat sich doch Mösle anheischig gemacht, ein Exemplar zu verschreiben, und mir für Eure Excellenz, sobald es nur immer möglich ist, zuzustellen. Den Gothaer Hofkalender wagte ich nicht zu schicken, weil ich erst Hochdero diessfälligen Befehl erwarten wollte.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 102/I из 1808, ориг.)

133

Шок — Стратимировићу 29. I 1811:

. . .

Die mir zum Behufe der russischen Zeitungen zugekommenen sechs Species Dukaten habe ich zu diesem Zwecke bereits verwendet. Denn, obgleich in der Folge die obersten Zeitung-Expedition auch für ausländische Blätter die Praenumeration in B(anco) Zetteln anzunehmen Befehl erhielt, so berechnete ich doch, dass, nach dem damaligen unter 900 per o/o stehende Kurse des Conventions--Geldes, die gewünschte Zeitung mit 26 f. Conv. Münze und 11 f. 30 x in B. Zetteln bezahlt, Hochdieselben nicht so theuer zu stehen käme, als wenn ich den in der Beylage angesetzten Betrag von f. 245 x. 30 in B. Zetteln dafür erlegt hätte.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 74/1811, ориг.)

134

Стратимировић — Шоку 16. V 1811:

. . .

Mit der letzten Post habe ich Ihnen in Bezug auf die Petersburger Russischen Zeitungen geschriben und ich wiederhole meine Bitte, solche von Zeit zu Zeit adurgiren zu wollen. Und, da ich dermalen keine andere Zeitung besitze, in der man die merkwürdigen Daten — als es z. B. dermalen die Erklärungen der Bischöfe sind — ausführlich lesen könnte, und mir der Oesterrreichische Beobachter angerühmt wurde, so sehe ich mich veranlasst Sie zu ersuchen, auf diese Zeitung — wenn der Preis der in der Postämtlichen Ankundigung auf 36 f. jährlich festgesetzt war, nicht etwa fünffach soviel, sondern in dem Verhältnisse wie das Viener Diarium nur ohngefähr 70 bis 80 f. betragen sollte — für mich zu praenumeriren, und dafür sorgen zu wollen, dass solche von 1 ten Jäner angefangen bald an mich abzugehen anfangen.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 52/IV из 1811, концепт)

135

Стратимировић — Шоку 31. V 1811:

. . .

Dem unterm 16 t d. M. an mich erlassenen verehrtesten Schreiben gemäss, werde ich nicht unterlassen, die Einsendung der Petersburger Zeitung zu urgiren. Die Unordnung oder der üble Wille des hiesigen, oder des russischen Zeitungs-Expeditions-Amtes — denn die Schuld wird von den hiesigen Beamten — ich weiss nicht, mit welchem Rechte — auf die russischen geschoben — ist doch gar zu ärgerlich!

Für den oesterr. Beobachter habe ich die Praenumeration in Eurer Excellenz Namen bereits geleistet: doch können die Blätter des 1 t Quartals von 1. Jäner bis Ende März, als schon vergriffen, nicht mehr nachgetragen werden, dafür aber ist auch die Praenumeration nur für 3 Quartale geleistet werden — im Betrage von 56 f. B. Zettel.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 52/VI из 1811, ориг.)

136

Шок — Стратимировићу 28. II 1812:

. . .

Die von Eurer Excellenz gewünschten, neuesten Militär-Almanache für 1811 und 1812 sammt dem für dieses Jahr erschienenen Staats-Schematismus habe ich bereits erkauft, und werde sie mittelst des am 9t März von hier abgehenden Postwagens Ihnen einzusenden die Ehre haben.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 29/II из 1812, ориг.)

137

Шок — Стратимировићу 31. VII 1812:

. . .

Ich habe das gnädige Schreiben von 20 t d. M. sammt der Beck'schen Rechnung richtig erhalten. Die letztere ist ganz gewiss in Conv. Münze gemeint, und wirklich bestehet seit beyläufig 2 Jahren der Gebrauch bey allen hiesigen Buchhandlungen, dass sie die Preise ihrer, von Leipzig bezogenen Waare in schwerer Münze festsetzen und einfordern, weil sie, von jener Zeit her, wo unser Kurs so grosse Veränderungen erlitt, zu viel bey Annahme der Bankozettel gewagt hätten, indess sie den Ausländer in Silbergeld zu befriedigen schuldig waren. — Ich selbst befand mich in dem Falle, von jenem Zeitpunkt her alle aus dem Auslande bezogene Bücher in Conv. Münze, oder deren Aequivalent nach dem jedesmaligen Kurse, bezahlen zu müssen, und eine bey der Beck'schen Buchhandlung zurückgebliebene, freylich etwas geringere Rechnung, als die an Eure Excellenz gerichtete ist, nachträglich in Silbergeld bezahlen zu müssen.

. . .

Wegen nachträglicher Uebersendung des 3. und 4. Bandes von Linde's Wörterbuch, und einer befriedigenden Auskunft über die im vorigen Jahr praetensive abgeschickten Bücher werde ich Sorge tragen, widrigenfalles den Betrag der letztere aus der Rechnung wegstreichen, da Eure Excellenz dasjenige, was Sie nicht erhielten, dennoch zu zahlen unmöglich verbunden werden können.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 34/II из 1812, ориг.)

138

Шок — Стратимировићу 28. XI 1815:

. . .

Für Bestellung der russischen Zeitung, so wie für den Ankauf der von Angelus Majus entdeckten klassischen Überreste dann für 2 oder 3 gute Almanache und 10 Exemplare von Zabavnik werde ich besorgt, und alles diess Eurer Excellenz durch die bewusste sichere Gelegenheit zu überschicken bemüht seyn.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 30/IV 1815, ориг.)

139

Шок — Стратимировићу 12. XII 1815:

. . .

Mit dem nämlichen Postwagen, jedoch durch Vermittlung des braven Egger, werden Eure Excellenz drey Almanache, wovon der 3 te (ein Gothaer Kalender) für Herrn v. Beniczky bestimmt ist, erhalten, bey deren Auswahl ich Eurer Excellenz Geschmack nicht verfehlt zu haben wünsche.

. . .

Den bestellten Zabavnik habe ich noch nicht erhalten: ich werde aber besorgt seyn, ihn mit nächster Gelegenheit abzuschicken.

. . .

(АСАНУК, ПМ »Б«, 31/1815, ориг.)

Славко Гавриловић

[86] Јосип Кулунџић, спахијски благајник (perceptor) у Сусеку или неком другом месту на вуковарском спахилуку. — [87] Јосип Парчетић, поджупан Сремске жупаније у Вуковару првих деценија XIX века. — [88] Франц фон Червинка (1752—1829), генералмајор, командант у Земуну до средине 1814. — [89—93] Павле Кенгелац (око 1770—1834), архимандрит ман. Св. Ђорђе у Банату, природњак и историчар. Поред *Јестествословија* (1811), објавио и први том своје *Светске историје* (1821). — Свефан Авакумовић (+ 1822), епископ Темишварске епархије. Био у честој преписци са митрополитом Стратимировићем. — Дубравицки Инокентиј, директор Александровског семинара у Петрограду у XVIII веку, плодан црквени писац. — Нојбауер Андреас, немачки богослов XVIII века. — Лазаро Спаланцани (1729—1799), опат и професор природне историје у Модени и Павији. Врло плодан писац. — [94—96] Платон (Павле) Атанацковић (1788—1867), професор на препарандији, затим будимски епископ, познати политички и културни радник, народни добротвор и писац чланака и беседа. — Дионисије Поповић (1730 или 1750—1828), митрополит београдски, а од 1791. епископ будимски. — [97] Петар Дука (1756—1822), 1800. постао командант тврђаве у Темишвару, 1805. заповедник Банатске војне границе, а 1815. члан Ратног савета у Бечу. Годинама је био у живој преписци са митрополитом Стратимировићем. — Капетан Стапавица, — заправо Тапавица, изгледа да је касније служио у Шајкашком батаљону. — [98—139] *Лица која се помињу у Шковој преписци са Стратимировићем:* Књижари-антиквари: Ваплер, Гертнер, Килијан, Грунд, Бек и Функ. Атон Крајл (+ 1833), проф. Бечког универзитета, филозоф и писац. Август Лудвиг Шлецер (1735—1809), немачки историчар, проф. универзитета у Гетингену. Бавио се и руском историјом, пишући о Нестору као творцу »Повести временних лет«. Јохан Кристијан Енгел (1770—1814), писац, историчар. За нас је важно његово дело Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer I—V. Wien 1797—1804. У том делу историја Босне и Србије приказана на основу Рајића. Урош Несторовић (1765—1825), од 1811. био је врховни надзорник православних школа у Угарској. Писац радова из области школства. Развијао живу културно-просветну делатност често супротно Стратимировићевим интенцијама. — Андреј Кајсаров (1782—1813), руски научник и писац. — Григорије Трлајић (1766—1811), проф. универзитета у Харкову, писац и преводилац. — Георгије Миливојин, православни свештеник у Пешти преко кога су упућиване књиге Стратимировићу из Беча и Пеште. — Спаић — вероватно се ради о Константину Спаићу (1770—1830), сенатору у Вршцу, једном од најкултурнијих Вршчана тог доба. Као »депутират« Вршца дуже је боравио у Бечу, борећи се за елибертацију града. Оставио велику библиотеку преко које је утицао на Јов. Стерију Поповића (в. Милан Токин. *Стерија*, Београд 1956, 16—17). — Маринковић — изгледа да је реч о попу Кости Маринковићу (1784—1844), катихети у Новом Саду, писцу и преводиоцу (в. В. Стајић, *Новосад. биографије* III, 38—40). — Остојић — вероватно Јован Остојић, адвокат, митрополијски фишкал, фишкал Бачке конзисторије, правозаступних фрушкогорских манастира, сенатор новосадски и спахија у Малом Шемлоку (в. Стајић, Новосад. биографије III, 287—294). — Диван — вероватно се ради о Константину Ђорђевићу от Диван, Цинцарину трговцу из Новог Сада почетком XIX века, градском сирочадском оцу и спахији од Падеја (в. Стајић, Новосад. биографије V, 170, 268). — Лудвиг Шедиус (1762—1847), професор на Универзитету у Пешти, публициста и уредник часописа Zeitschrift von und für Ungern, који је издавао почетком XIX века, доносећи доста података и о нашим књижевним и културним приликама и људима. — Хаџић — изгледа да је реч о крушедолском архимандриту Павлу Хаџићу који је био у блиским односима са Стратимировићем као члан Конзисторије у Карловцима. — Јосиф Нако, цинцарског порекла, спахија банатски. — Бањањи — изгледа да је реч о Винце Бањањи-у (1772—1827). коморском саветнику, великом жупану и члану Угарског намесничког већа, писцу више дела од којих су од знатног интереса за нас Ueber das ungarische Küstenland (Pest 1805) и Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgen etc. (Pest 1811) итд. Добро је познавао прилике код Хрвата и Срба. — Естерхази — изгледа да је реч о Јожефу Естерхази-у (1760—1830), краљевском саветнику у Угарској дворској комори и Намесничком већу. — Разумовски — реч је о грофу Андреју Разумовском, руском посланику у Бечу почетком XIX века. — Лудвиг, надвојвода, брат цара Фрање I, генерални директор Војне границе почетком XIX века. — Беницки Павле, секретар митрополита Стратимировића.

ТРЕЋИ ДЕО ДОСИТЕЈЕВЕ ИЖИЦЕ — ГОВОРЕЊЕ МИТИЧЕСКО*

У прилог својој тези, да је нама сачувана *Ижица* уствари доцнија прерада оне у Плавну писане *Буквице*, показали смо раније[1] да је Доситеј њен трећи део саставио углавном према есопским баснама — *mythoi* по чему се и зове — *говорење митическо;* у њему смо претежно нашли оне изворне фабуле које је наш писац упознао док је правио избор за своју збирку *Басне*, а у њу их није унео. При томе смо се ослонили на једно, Доситејевим познаваоцима до тада непознато, венецијанско издање Есопа.[2] Како смо у међувремену и сами дошли до сасвим новог и потпунијег издања изворних басана на хеленском и латинском — паралелно,[3] у могућности смо да своја ранија излагања сада употпунимо и своју тезу учинимо убедљивијом.

Зависност нашег баснописца од Хауптманове збирке очита је пре свега по редоследу басана; осим тога, он је код избора готово увек полазио од поучности епимитија, често га дословно преводио, а затим илустровао садржином басне. Не може се, доиста, рећи да је *говорење митическо* рађено искључиво (и систематски) према есопским баснама, али се Доситеј претежно на њих ослонио. Одступање у систематској обради, већ у првом поглављу *Рци*, само је привидно. Изгледа, наиме, да је оно и настало после свих, утолико пре што доноси басну Aesopi Myth. 218. Leo et musculus, која управо долази после басне

Aesopi Myth. 214. Culex et bos, дате у последњем поглављу — *Тита.* На другој страни, судећи по начину излагања поука, поглавље *Рци* остаје ближе другом делу *Ижице* — *говорењу парадигматическом,* чији је последњи одељак — *Поштење* такође настао после оних у говорењу митическом, искључиво према Aesopi Myth. 219. Leo et vulpes. Отуда је почетак Доситејеве систематске обраде изворних басана евидентан тек од поглавља *Слово.* У њему се полази од истоимене басне Aesopi Myth. 3. и 351. Luscinia et accipiter, али је при томе поука — да се увек треба чувати јачег — узета из епимитија изворне басне 351. — Docet fabula, stulte facere eum, qui nitatur contra potentiores... Тиме је и овде привидно нарушен Доситејев принцип систематског односа према изворном редоследу, јер је преко Index-a fabularum, уз басну 3. Luscinia et accipiter, писац био упућен и на истоимену басну 351. — И друге басне долазе овде као илустрација наведене поуке; међу њима су из Хауптманова зборника — Aesopi Myth. 4. Vulpes et hircus и Aesopi Myth. 7. Vulpeculae. После тога, s. *Твердо,* као прилог прекору лакомих људи, дата је басна Aesopi Myth. 10 Gallinae et perdix.

У поукама s. *Ук,* истичући мисао — „у свако вријеме *прилика прилику тражи и налази",* писац из Чакова додаје: „Мајстор који бели везове не може стојати с ковачем у вигњу, зашто би му се поцрнило оно што он бели". Иако се према изворној есопској басни у поуци нешто разликује, Доситеј овде у основи развија провербијални епимитиј Хауптманове латинске парафразе — Aesopi Myth. 12. Carbonarius et fullo: „Docet fabula, dissimilia non recte coniugi. Itaque dicitur et proverbio veteri: *„Pares cum paribus facile congregari".*

„У свакој ствари немој се фалити, нека те дела твоја фале", саветује Доситеј s. *Оу,* да би као илустрацију навео најпре басну Aesopi Myth. 14. Gloriator. Ако се почетак ове басне — да се неки хвалисавац разметао својим славним делима (...quidam...iactabat sermone praeclara facinora sua), — повеже са њеним наравоученијем — да је сујетно свако разметање коме дела недостају (vanam esse orationem omnem, quae rebus deficiatur), упућују нас на поуку нашег просветитеља. Штавише и то што је Доситејев хвалисавац, уместо на Родосу, био на Косову, где је „видио биљеге куд је храбри Милош скакао и да је он могао онако скакати", говори о томе колико је наш просветитељ желео да у датој паралели буде јаснији и ближи читаоцу. Друга илустрација овде — Aesopi Myth. 15. Votum quod solvi non posset — у сажетије облику ипак остаје блиска свом наводу. „У болести објештаваше неко да, ако оздрави, да ће дати сто волова у милостињу. Говори му жена његова: ...не имаш ни једнога вола" (Aegrotabat pauper... ad opem Deorum confugit, quibus se, si convaluisset, centum tauros immolaturum esse promisit. Haec uxor illius ...cum audisset: Unde, inquit, mi vir"...). — Ту је и Aesopi Myth. 16. De Apollinis tentatore (Καχοπράγμων), као прилог мисли: „Зла је ствар лукав човек", с том изменом што се уместо Аполона за свеца узима св. Никола. — И наредна мисао: „Зла ствар махнито уздање", морала је проистећи из басне Aesopi Myth. 17. Piscatores, иако је њен изворни мотив донекле измењен. Таквих одступања, међутим, нема у преношењу басне Aesopi Myth. 24. Mulier et gallina, уз опомену: „Лагано, немој хитити да се обогатиш".

Опомену s. *Ферт:* „Фајде није ни користи неблагодарну и пакосну човеку добро чинити", Доситеј узима према Хауптмановој латинској верзији Aesopi Myth. 25. Vulneratus a cane, чије је наравоучение готово исто: „Doset fabula, nullo beneficio pravos ab iniuriis deduci atque plerumque reddi benignitate aliorum deteriores. — Савет: „Прије него си штетовао, чувај се штете", потврђује изворним Есопом — Aesopi Myth. 31. Ἰατρὸς καὶ νοσῶν одакле Доситеј мисао: οὗτος ὁ ἄνθρωπος, εἰ οἴνου ἀπεσχετο . . . οὐκ ἂν ἐτεθνηκει, преводи дословно: „Тај човек, да се чувао од вина, не би умро". — „Кад се у чему гођ једном

превариш, чувај се други пут", опомиње Доситеј наводећи смисао епимитија басне Aesopi Myth. 34. Canis et cocus, али затим не даје њену садржину већ се враћа на Aesopi Myth. 26. Adolescentes et cocus; на латински извор упућује овде и реч *кога*, латински — cocus = кувар. Веома близак, готово истоветан са Доситејевом поуком је и епимитиј наредне басне — Aesopi Myth. 35. Canis — „Indicat fabula homines sapientes, si qua forte in re offenderit, aut periculum adierint, non committere, ut se eidem iterum discrimini committant". — У истом смислу је, напослетку, и епимитиј у овом одељку препричане басне Aesopi Myth. 36. Canis et gallus gallinaceus.

„Храброст, сирјеч снага, сваки пут не помаже", констатује Доситеј s. *Хер*, уз басну Aesopi Myth. 39. Leo et ursus, од које се удаљује тиме што говори о *два* медведа, који нађу једно *јаре*, а не јеленче, па је и поука изгледа проистекла из тако схваћене басне. — На исти начин Доситеј закључује: „Ко о чем мисли, о оном и настоји, а ко је крив, он се вавек боји", уз нешто сажетију басну Aesopi Myth. 42. Vespertilio, rubus et mergus.

Поглавље *От* почиње саветом да не треба слушати онога који се много хвали и обећава, како то говори епитиј латинске парафразе Aesopi Myth. 52. Vespae et perdices et agricola — Narratur fabula in homines nocentes; qui sermone adiumenta et utilitatem ostendunt, re autem tantummodo obesse consuevere. — Иза тога басна Aesopi Myth. 53. Pavo et monedula опомиње — in principibus legendis non speciem modo ed etiam virtutem et sapientiam spectari oportere, — из чега је морало проистећи Доситејево: „Старешина добар јест они који може помоћи, а не они који је лијеп и одевен". — У истом смислу Доситеј пише и s. *Ци*, наводећи Aesopi Myth. 29. Vulpes et simius. — S. *Черв*, на крају, дата је Aesopi Myth. 188. Graculus et aves, указујући на лош пример китити се туђим перјем.

У одељку s. *Ша* писац саветује: „...буди готов и спреман у свако вријеме за оно што се може пригодити". Управо тако говори и епимитиј Есопове басне — Aesopi Myth. 54. Μονιὸς καὶ ἀλώπηξδεῖ πρὸς τὸν κίνδονον παρασκευάζεται — Овде је и опомена: „Немој без памети ризикати", потврђена речима грлице према Aesopi Myth. 55. Cassita. — После тога дође Aesopi Myth. 56. Hinnueleus, као илустрација да се не треба стидети од зла побећи.

„Што човек жели другому, многократ се њему пригоди" — s. *Шта* — читалац сазнаје из басне — Aesopi Myth. 72. Leo et lupus, као што је и поука: „Лукави људи, кад о својој користи раде, горе пате", уствари Есопово — πολλοῖς ἀνθρώποις τὰ βουλεύματα κακῶν αἴτια γίνεται — из басне Aesopi Myth. 79. Γονὴ καὶ θεράπαιναι.

Одељак *Дебело и танко јер* само је упрошћеније препричана басна — Aesopi Myth. 81. Feles и њена поука — Fabula dicitur contra eos, qui cupiditatibus et pertinacia sua seipsos damnis afficiunt („Инатећи се човек... после види велику штету").

Да пријатеље не треба позивати само у невољи „него и без сваке потребе", *s. Јери*, илуструје Есопов епимитиј Aesopi Myth. 83. Ὁδοιπόροι — οἱ μὴ μεταλαμβάνοντες τῶν εὐτυχημάτων, οὐδ' ἐν ταῖς συμφοραῖς βέβαιοι εἰσι φίλοι.

У нешто сажетијој форми Доситеј преноси басну — Aesopi Myth. 93. Ἀνὴρ καὶ γυνὴ s. *Јат*, при чему нас речи: „Посла је муж у њe кућу, к матери оцу", упућују такође на изворну Есопову мисао — πρὸς τὸν αὐτῆς αὐτὴν ἀποστέλλει πατέρα.

И за Есопову басну — Aesopi Myth. 101. Κολοιὸς καὶ περιστεραὶ — s. *ε*, везују нас такође неке појединости, као што је мисао: „Једанпут заборави се (sc. чавка), пак почне певати", блиска изворној мисли — ἐπεὶ δέ ποτε ἐκλαθόμενος (sc. κολοιὸς) ἐφθέγξατο, због чега је голубови *бијући изагнаше* (ἐξήλασαν παίσυσαι).

Веома је блиска оригиналу — Aesopi Myth. 104. Jupiter — и алегоријска прича о стиду, s. Ю, на коју је указао и Радченко.[4]

S. *Јус* такође препознајемо есопску басну — Aesopi Myth 108. Formica, а s. ѡ, Доситеј наводи Aesopi Myth. 109. Vespertilio et felis, као потврду нешто упрошћенијој мисли: „Зло је слагати. Ма није зло с малим злом од великога зла утећи", (Instruit homines fabula ad prudentiam, ut pro tempore et loco mutare consilia discant).

Поред басне — Aesopi Myth. 64. Cervus et leo — у прилог мисли како „многи људи утеку од зла, пак после за своје нечување упадају у веће зло", долазе s. *Велико и мало Я* и басне — Aesopi Myth. 111. Asinus silvestris, Aesopi Myth. 113. Asinus et vulpes и Aesopi Myth. 114. Asinus et ranae. — Наредна басна Хауптманова зборника — Aesopi Myth. 115. Asinus et corvus — дата је s. *Кси*.

Баснама — Aesopi Myth. 116. Asinus et vulpes и Aesopi Myth. 132. Corvus, у којој уместо о гаврану говори о старом вуку и вучићу, као и у збирци *Басне*, Доситеј показује s. *Пси* како се злима зло враћа.

Разуман човек „у туђем страдању себе уразумљава" — закључује Доситеј s. *Тита* кроз басну Aesopi Myth. 137. Leo et vulpes, док се из басне Aesopi Myth. 139. Haedus et lupus — види како се човек најбоље учи на својим грешкама. Да би затим показао како „многократ они који се чини да не краде и да није крив, они је најкривљи и највише краде и чини зло", Доситеј прилаже басну — Aesopi Myth. 142. Tubicen. По неким детаљима Сироњић[5] закључује да јој је извор на италијанском језику. Међутим, све те појединости налазимо и у овој латинској парафрази, иза које затим долази поука из басне Aesopi Myth. 143 Arundo et olea. То говори да су обе узете из Хауптманове збирке и да су тако једна за другом унесене у последњи одељак *говорења митическог*. — Као допуна поуци из претходне басне — да сила човеку није увек од користи, дата је и басна Aesopi Myth. 145. Galli gallinacei. Ту је напослетку и басна; Aesopi Myth. 146. Culex et leo, али је она Доситеја изгледа само подстакла — преко *Index-a fabularum* — да овде унесе садржину басне Aesopi Myth. 214. Culex et bos. — То још једном указује на чињеницу да је Доситеј код избора басана за овај део *Ижице* полазио од њихових поука и тако их онда повезивао и груписао.

Доситејев редослед басана у *говорењу митическом*, према изворној Хауптмановој збирци, изгледа овако: (218), 3(351), 4, 7, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 24, 25, 31, 34(26), 35, 36, 39, 42, 52, 53, (29), (188), 54, 55, 56, 72, 79, 81, 83, 93, 101, 104, 108, 109, (64), 111, 113, 114, 115, 116, 132, 137, 139, 142, 143, 145, 146(214). Из тога се види да су одступања незнатна и да нагласимо — привидна; утолико пре што смо видели како је Доситеј уз басне 3, 34 и 146, преко Index-a fabularum био упућен и на оне њихове варијанте под бројем 351, 26 и 214. Уз то смо показали да је изворна басна 218. могла доћи у први одељак *Рци* само тако што је овај, иако састављен после свих, у коначној редакцији дошао на почетку овог дела *Ижице*. Исто се тако басне 29, 188. и 64. налазе ван редоследа само зато што су поуком и садржином биле добра илустрација Доситејеву наравоучењу на томе месту. То се најбоље види из поглавља *Черв*, које по стилу и садржини остаје блиско Буквици из Плавна, али му је у каснијој обради додата басна Aesopi Myth. 188. Graculus et aves. Ако свему додамо да су овде коришћене басне које нису ушле у Доситејеву збирку: 12, 17, 26, 31, 42, 52, 55, 64, 79, 81, 93, 101, 104, 109, 111, 113, 116, 139, 142, 145, 146, чинимо још један прилог тези да је *говорење митическо*, по својим изворима и тематској обради, као и остали делови *Ижице*, настало у новој редакцији рађеној у првој деценији прошлог века.

Др Миодраг В. Стојановић

---

* Из књиге *Доситеј и антика*, припремљене за штампу. — [1] Стојановић, Миодраг В., *Доситејеви списи из Далмације*. Зборник Филозофског факултета, књига IX-1, стр. 295—304. Београд, 1967. — [2] Αἰσώπου τοῦ φρυγὸς βίος καὶ μῦθοι. Ἐνετίμοι 1784 — [3] Μύθων Αἰσωπείων συναγωγή. Fabularum Aesopicarum collectio Quotquot Graece reperiuntur. Accedit interpretatio Latina. Emendavit, vitam Aesopi latinitate donatam adiecit ac praefatus est Jo. Gottfr. Hauptman. Lipsiae 1741; citiram: Aesopi Myth. — [4] Радченко, К, доситей Обрадович и его литературная дѣятельность. Кіевъ 1897, 84. — [5] Sironić, M., Esopska basna u »Vencu od alfavita« i »Ižici« Dositeja Obradovića. — Rad JAZU, Zagreb 1962, 324, 247—273.

ДВЕ МАЂАРСКЕ ПЕСМЕ О САВИ ТЕКЕЛИЈИ

Прослава стогодишњице Саве Текелије, коју су веома свечано организовали напредни интелектуалци око Милетића августа 1861. у Новом Саду, није била обично, јубиларско културно славље. Била је то и манифестација културног јединства нације, напредног става у народним пословима, те сарадње с мађарским либералима у заједничкој резистенцији према бечкој политици. Тражење заједничке акције мађарских и српских политичара приближило се своме циљу овом прославом. У њој лично учествују виђени вођи мађарске културе и политике — Мор Јокаји, Ференц Толди, барон Фрињеш Подманицки, Ђерђ Урхази (Jókai Mór, Toldy Ferenc, Podmaniczky Frigyes, Urházy György). Текелија се тада уздиже безмало као симбол међусобне толеранције сарадње и зближења двају народа.

Док је ова прослава још припремана, 26. јануара, на Текелијин имендан, одржане су мање пригодне свечаности на више места — у Новом Саду, у Пешти, у Дебрецину. Посебно су занимљиве прославе у Пешти и Дебрецину, јер су међусобно повезане и јер их добрим делом воде млади људи, ђаци и студенти. Као да антиципирају августовско славље, ове две прославе носе видне карактеристике мађарско-српске узајамности, тим драгоценије што су јој носиоци представници младе генерације оба народа. Као и сваке године на празник светог Саве, прослава се држала у Пешти, у Текелијануму. О Текелији говорио је Коста Руварац, изведен је мали програм, а један од питомаца, правник Александар Спиро из Ђура, одржао је кратак говор о Текелији, због присутних гостију на мађарском. Ова прослава није прошла незапажено. Забележили су је, доста опширним дописима, и у нашој и у мађарској штампи.[1] Истога дана прослава је одржана и у Дебрецину, како је то тамо већ дуг низ година било уобичајено. Реформатски колегијум тога града поштовао је Текелију као свог добротвора. Он је, пролазећи једанпут кроз Дебрецин, установио фонд за усавршавање у певању, првенствено црквеном, из кога су сваке године награђивани најбољи певачи. О томе Јован Суботић овако пише: »У мају 1841. године даде на Мађарску академију 2000 фр. ср., а у друго време даде опет Реформатском колегијуму мађарском у Дебрецину 1000 фр. ср. да се приход од ових међу певцима тамошње цркве реформатске на дан његовог имена дели. Ови су му особито за овај дар захвални, јер сваке године св. Саву као његов имендан прослављају, а ове године тај исти дан држали су стогодишње његово тезоименитство, на које су и Матицу српску као управитеља његовог наследија позвали били.«[2] Суботић се овде мало пребацио; нису позвали Матицу, него Текелијанум — млади младе. Захваљујући посебној заинтересованости мађарских новина *Magyar Sajtó*, сачувала су нам се писма која су том приликом размењена. Њихова садржина, а и лица која у преписци учествују, заслужују да се ови текстови објаве. Иницијатива за сарадњу дошла је из Дебрецина. Пред своју прославу, они су послали следеће писмо Текелијанцима:

Testvérek! Szerbajku fiai a magyar hazának!

Midőn a hálás emlékezet a mult idők sirjából fölkelti a nagy szellemeket: lángra gyul az utó nemzedék, mert érzi, hogy azok erkölcsi erejök isteni sulyával föltényezök voltak, hogy az egyetemes felvilágosodás a testvériség és a hazaszeretet az emberzet köz és elrabolhatlan kincseivé váljanak. Ily széles látkörü és fennkölt szellemü vala az áldozatok nagy bajnoka, az emberbarátok egyik legnagyobbja — Tököly Sebök, kinek születésének századik évfordulatát hozta megezév, az új dolgok születésének ez eszetendeje. A kegyeletes tisztelet melylyel eddig is viseltetett a nagy férfi iránt a debreczeni tanulóság, ellenallhatlanul vezérelte azt azon elhatározásra, hogy az idén — ez évenként eddig is mindig megült ünnepet — nagyobb mérvben tartsa meg. — F. h. 26/14-ke leszen a nagy nap, melyen a hálás emlékezet oltárát gyújtandja fel anyatanodánk imateremében a tanuló ifjúság; e százados ünnepélyre *meghi titeket is, pesti szerb ifjúság!* hogy a mi lelkesedésünkben osztozatok, hogy a mi örömünkben résztvegyetek, hogy a nagy emberbarát és hazafi arczképe alatt testvéri jobbunkat elfogadjátok — az utókorba átvilágló tettel mutatva fel, hogy az „ isten fiak'' iránti hálában is egyik vagyunk, mint egy a haza, a közös édes anya.

Baráti szó, nyilt kebel és testvéri fogadtatás várand mindnyájatokat.

A debreczeni ref. kollégium tanulósága különösen a Tököly százados ünnepélyt rendező bizottság nevében — a debreczeni ref. kollégiumban, nagyboldogasszony hava 17-én 1861. Testvéri szeretettel

Balogh Ferencz
bizottsági elnök,
Miklovics Bálint
főtanodai senior,
Varga József,
contrascriba.

---

[1] *Српски дневник*, 1861, бр. 8, стр 30; *Magyar Sajtó*, 1861, бр 24, 97.
[2] Јован Суботић: *Живот Саве Текелије*, Будим, 1861, стр. 73.

[Превод:]

Браћо! Синови српскога језика наше мађарске домовине!

Кад захвално сећање из гроба прошлих времена ускрсне велике духове, распламти се пламен у генерацији потомака која осећа да су они моралне снаге које су божјом помоћу били главни чиниоци да се опште просвећивање, братство и родољубивост приближе народу и претворе у његова неотуђива блага. Тако широког видокруга и узвишене духовности беше велики херој доброчинства, један од највећих човекољубаца, Сава Текелија, коме је стогодишњицу рођења донела ова година, година рођења нових послова. Оно пијететно поштовање с којим се ђачка омладина Дебрецина и до сада односила према овом великом човеку, несупротстављиво ју је водило на одлуку да ове године у већим размерама одржи прославу која се и до сада одржавала сваке године. 26/14 овога месеца нека буде велики дан на који ће олтар захвалног сећања упалити школска омладина у молитвеној сали нашег матичног училишта. На прославу стогодишњице *позивамо и Тебе, пештанска српска омладино* да наше одушевљење поделимо, да учествујете у нашој радости, да под сликом великог човекољупца и родољуба прихватите нашу братску десницу, показујући делом, које ће светлети и у будућим временима, да смо и у захвалности према »божанственом човеку« јединствени, као што нам је јединствена домовина, наша заједничка мати.

Пријатељска реч, отворено срце и братски дочек чекају свакога од вас.

У име одбора Дебрецинског реформатског колегија образованог за Текелијину стогодишњицу, у Дебрецинском реф. училишту, на дан Велике госпојине, 17. јануара 1861.

С братском љубављу

Ференц Балог,
председник одбора;
Балинт Миклович,
сениор Више школе;
Јожеф Варга,
контраскриба (премапотписник).

У писму има очигледних политичких алузија. Односе се на промене у Хабзбуршкој монархији, на укидање вештачки створеног и у датом облику ником потребног Српског војводства, на уставне промене које отварају могућности сарадње између Срба и Мађара. На ту сарадњу позивају дебрецински ђаци, али српски омладинци нису били спремни да се без резерве одазову. Њихов став оставља отвореним све путеве сарадње, али они не желе да манифестују безрезервну узајамност пре него што то учини Милетић и његов круг. Само тако се да протумачити отклањање позива да учествују у дебрецинској прослави. Они, иако би то било логично очекивати, не позивају Дебрецинце на своју прославу — топле и кићене речи њиховог накнадног писма крију, уствари, опрез да се не учини сувише нагао корак у политици сарадње која се тек назире. Чини се да се иза њиховог писма крије и бојазан да ће својим учешћем на дебрецинској прослави санкционисати тежње неких мађарских кругова да Саву Текелију, као мађарског племића, присвоје за себе. То брижљиво састављено писмо гласи:

Szeretet testvérek!

Az 1861. nagyboldogasszony hava 17-én kelt igen becses meghívó leveleteket, melyben bennünket Tököly Sebbők kegyeletes tisztelete közös megünneplésére meghívtatok, legnagyobb örömmel fogadtuk, miért is a legforróbb hálát ezennel nyílvánitani legszentebb tisztünknek tartjuk.

Hogy becses meghívástoknak közőlünk fájdalmunkra ép senki sem felelhetett meg, annak oka abban keresendő, hogy épen az általatok kitűzött napon mi is megünnepeltük Tököly névnapját, s miután egyedül s csekély számmal vagyunk, ennélfogva az ünnepélynek nagyobb fényt szerzendők, itt maradni kénytelenittettünk. Egyébiránt benneteket nagyon szépen arra kérve, hogy testvéri szereteteket tőlünk annál inkább el ne vonnatok, a mint mi is viszont-szeretetünk növelése és szilárdítására mintsem kimelendnenék meg.

Pesten 1861-ki jan. hó 30-án. A szerb tanuló ifjuság nevében testvéries szeretettel.

Dr Moiszilovics József
Szabovlyevits Mihály
Kosztics Lázár
Turoman János
Ruvaracz Szilárd
Vukicsevics György

[Превод:]

Вољена браћо!

С највећом радошћу примили смо ваше врло цењено позивно писмо, датирано са VI. даном великогоспоинског месеца 1861, у коме нас позивате на заједничко прослављање спомена Саве Текелије. Држимо својом најсветијом дужношћу да вам овим изјавимо своју најтоплију захвалност.

Што се вашем драгоценом позиву од нас, нажалост, нико није могао одазвати, узрок треба тражити у томе што смо баш на дан који сте ви одредили и ми прослављали Текелијин имендан, а незнатни смо бројем, па нас је то приморало да останемо овде и

нашој свечаности прибавимо лепши сјај. Стога вас најлепше молимо да вашу братску љубав према нама не откланјате, тим више што смо ми спремни да нештедице очувамо, увеличамо и учврстимо нашу љубав према вама.

У Пешти, 30-ог јан. 1861. У име српске школске омладине, с братском љубављу

Др Јосиф Мојсиловић
Михаило Сабовљевић
Лазар Костић
Јован Туроман
Коста Руварац
Ђорђе Вукичевић.

Прославе су, дакле, протекле одвојено једна од друге. Дебрецинска је била и већа и свечанија од пештанске — у Текелијануму одржан је само помен, у очекивању велике новосадске, општенародне прославе. Подела награда у Дебрецину била је пропраћена свечаном академијом доиста бираног програма. Било је хорских и оркестарских тачака (композиција Бенија Егрешија за Верешмартијеву химну, Ерклова музика за Келчеијеву химну, хор из Мајерберове опере *Крсташи у Египту,* неколико мађарских народних песама, дует из Белинијеве *Норме,* хор из Вердијевог *Магбета,* Уjфалушијев *Француски квартет* и *Бачка јадиковка,* те *Ракоцијев марш).* Била су и два говора: Михаљ Тот, директор колегијума, одржао је уводно слово, а Ференц Балог говорио је о Текелијином животу. Рецитоване су две песме написане баш за ту прилику.

Дебрецинска прослава била је добар повод журналистима, и мађарским и српским, да на посредан начин укажу на потребу међусобне политичке сарадње. У том предњаче новине *Magyar Sajtó.* Оне објављују вести о обе прославе (бр. 20. и 24),штампају преписку поводом њих (бр. 30) и објављују једну од песама написаних за дебрецинску прославу (бр. 31). Тај лист иначе показује жељу и способност да поради на политичком зближењу Мађара и Срба. Штампали су превод Милетићевог *Туцинданског чланка* и један чланак свога уредника Ђерђа Урхазија о питању Војводства, и то непосредно пре ових написа о Текелијиној прослави. Све то није нимало случајно. На челу листа је Ђерђ Урхази који је, једно време, био безмало главна везна личност између мађарских и српских напредних политичара. Два опширнија написа о Текелијиним прославама у Дебрецину и Пешти објавио је и *Српски дневник* (бр. 5. и 8). Ова подударност интересовања такође није случајна. И раније и доцније ова два листа се често међусобно цитирају, размењују вести, па чак преводе и читаве чланке један из другог.

У *Magyar Sajtó*-у штампана је, рекосмо, једна од песама о Текелији. То је песма Ференца Балога која гласи:

TÖKÖLY SEBŐK SZÁZADOS EMLÉKEZETE

Debreczen, jan. 26. 1961.

Száz év, lenygodt óriás! bús hamvad
Fölbolygatják az új idők, napok
Életre hozva azt, ki benned hamvad,
Hogynépe szívében vegyen lakot;
Több nemzet arcza néz rátok nagy szellemek,
Köd-öltözéktekből kell hogy keljetek.

Ne a sirban keressük a dicsőket
— Olympjok a hálás jövő öle,
Itt nincs halál, enyészet itt nem zörget,
Mert itt van a halhatlanok köre.
Nevök gyújt, szobraik mint márvány istenek
Örök czélok felé haladni intenek.

Igy ő . . . kinek nevére összedobban
A magyar és szerb szív testvérileg.
Erő-varázsa zeng e szent hangokban,
A vészbe vész, ki nem hűn érti meg;
Szép lelke egy fehér kigöngyölült zászló,
»Mindnyájunké a hon« — rajt a megváltó szó.

Mig ősei csaták zajában éltek
Szabadságért folyasztva véröket
Mátyás alatt, a ki hazánk fejére
A napból tép ki egy fényüstöket.
Addig Tököly mint morajtalan patak
A rét viráginak éltével éltet ad.

Jöjj ifjú nemzedék! a honszerelmet
Tettel tanitja e jószivü agg;
Jöjj szikla szív! mint kell oltárt épitened
Emberbarátilag példát mutat,
Miként ha másokért nyert volna életet:
Mint harmat, mely virányt táplálni született.

Nem pyramidot, mely az égre lázad
Magaslatán szédülvén a madár:
De a tudománynak *emelt egyházat,*
Hol a lélek sugár — szárnyakra száll:
Nagy alkotója szép lelkének kincsei
Ott fognak oszlopin örökre fényelni.

És népe atyja *volt, elég... már telve*
A lélek tükre hálakönyivel,
S oly drága egy köny egy nemzettől ejtve,
Hogy a kiért ki hull — az égbe kel. —
És népboldogságért áldozta mindenét...
Hajolj meg e képnél: országgá vált szépség.

Örökkön ifjuló Árpád hazája!
— Hol minden sziv egy-egy kis Pantheon —
S ki nagy, ki hont szeret áldozva rája
Zengd róla azt, hogy istennel rokon.
Zengésed hassa át Kárpáttól Adriát
S a honfi erénynek terjeszd ki kultuszát.

Balogh Ferencz

[Превод:]

СТОГОДИШЊИ ПОМЕН САВИ ТЕКЕЛИЈИ

Дебрецин, 26. јан. 1861.

Сто година, упокојени диве! Твој тужни пепео
Узнемирују нова времена и дане
Оживљавајући онога који у пепелу почива
Да би у срцу народа нашао свој стан;
Лица више народа гледају на вас, велике душе,
Да ускрснете из одеће маглина.

Не тражимо славне у гробу
— Њихови Олимпи су крило захвалне будућности,
Ту нема смрти, пролазност ту не откуцава,
Јер ту је круг бесмртника.
Њихова имена нас пале, споменици им, као мраморни богови,
Упућују нас да тежимо вишим циљевима.

Тако и онај... на чији помен закуцају заједно,
Братски, мађарско и српско срце.
Чаробна снага одјекује у тим светим гласовима,
Ко их не схвати верно, у пропаст пропада:
Његова лепа душа је бео, развијен барјак
На коме је спасоносна реч: »Домовина нам је заједничка«.

Док су му преци живели у хуци битака
Проливајући своју крв за слободу
Под Мађашом, који је за чело отаџбини
Из сунца ишчупао светли сноп,
Дотле Текелија, као бешумни поток,
Својим животом даје живот пољским цветовима.

Дођи младо поколење, тебе РОДОЉУБЉУ
Својим делима учи тај предобри старац.
Дођи камено срце! Како ОЛТАР да градиш
Човекољубиво пример ти пружа.
Као да му је ЗА ДРУГЕ живот дат:
Као роси која се родила да напаја цветну ливаду.

Не пирамиду која к небу прети,
На чијем врху се и птице заносе,
Него је НАУЦИ подигао храм
Где душа полеће зрачним крилима:
Богатства лепе душе великог градитеља
Тамо ће светлети вечно, као стубови.

И ОТАЦ СВОГА НАРОДА је био. Доста... Око,
Огледало душе, већ је напуњено сузама захвалницама,
А тако је драгоцена суза која се пролије из једног народа
Да небу уздиже онога због кога се лије.
За срећу једног народа жртвовао је све...
Поклони се пред овом сликом: њена лепота постаје свеземаљска.

Вечно све млађа Арпадова отаџбино!
— У којој је свако срце мали Пантеон —
Ко је велик, ко воли отаџбину жртвујући јој се,
Нека пева о њему да је БОГУ БЛИЗАК.
Та песма нека одјекне од Карпата до Јадрана
*И нека прошири култ родољубне врлине.**

Ференц Балог

Штампана је и друга песма испевана овом приликом, и то у затуреној и заборављеној књизи *Kovács Gyula Költeményei* (Közrebocsátja Bihari Peter. Debreczen, 1862). Она гласи:

TÖKÖLI SEBŐK EMLÉKEZETE

(Szavaltatott százados ünnepén 1861. jan. 26)

Viruljon a föld, dobogjon fel a föld,
Legyen száz évvel ifjabb a világ!
Olvadj le, tünj le büszke elfogultság:
Hideg lélekre vázolt jégvirág
Jertek! bár csillag nem ragyog vezérül,
Zarándok utra, jertek ha lehet,
S áldjuk meg azt a régi régi bölcsőt,
Mely ringatá a boldog gyermeket.

Ki volt, mi volt, hol a gyermek, kihez mi
Zárandokoljunk, kéraitek talán?
Isméritek Hunyad fiát ki egykor
Riadva gázolt Bécs törött falán,
Mellette annak, haltak ős apái,
Ők is szerették ezt a szép hazát,
S a gyermeket, kiről valót mesélek
Az ősök forró vére járta át.

Midőn a gyermek ifju lett idővel,
Kezébe lantot buslakodva vett,
S tépett mezőjén nagy Germániának,
Borongva zönge siró éneket;
Midőn honába visszatért, ugy sejté,
Hogy jó kedvében a föld feldobog,
Megcsókolá a hantot és beszéle:
Hazám, légy boldog, én is az vagyok!

Minek mondjam, hogy a hazát szerette,
Hogyaz miért volt drága mindene?
Kérdezzétek meg a bálvány imádót,
Miért oly kedves néma istene!
Oh édes a hon lángoló szerelme,
Ösztön szerint és öntudás szerint,
Ennek tüzében olvaszt el jutalmul
A végzet gyakran minden földi kint,

Megérezé az ifju hivatását:
A ferfi buzgón áldozott, hatott.
Boldog kezének minden mozdulása
Vetette, szórta a termő magot.
Uj élet éle föidén Szerbiának,
Önérzet kelte szivet, főt, kebelt,
S az ős koboznak hurjain a dalnok
Uj zengelemnek büv-helyére lelt.

Oh nép! emelj főt, mondj imát az urnak,
Hogy kék egét még vigan nézheted,
Hogy küzdve forrva, e jorgó tekén még
Daczolni, élni tud s mei nemzeted;
Hogy vannak még e földön óriások,
Kik elviseljék miljók terheit,
S nem hagyják sirben eltaposni a nép
Szivörvényének felhányt gyöngyeit.

De nem csak otthon testvér nemzetünknél,
Közöttünk is járt, járt és áldozott.
Minő nyelven beszéljünk a dicsőről
Ki lélekben most együvé hozott?!
Az áldozatnak legyen bére hála,
S a hála legyen szent emlékezet;
A sir fölöttm mit hosszú század ása,
Nyujtsunk népének hü, testvérkezet.

---

* За обилну помоћ при преводу ових песама дужник сам др Иштвану Селију, доценту Филозофског факултета у Новом Саду, коме се најтоплије захваљујем.

Elég, elég! de mégsem, monda ő is:
„Az égen össze hány csillag ragyog
És partjain Tiszának és Dunának
Mi nem tennénk igyszerbek s magyarok.«
Midőn szivének minden dobbanása
Ily szent eszmének szózatára kelt:
A hon szerelme, zászlók lengedelme
Intsen, hevitsen minden jobb kebelt.

Viruljon a föld, dobogjon fel a föld,
Legyen száz évvel ifjabb a világ!
Olvadj le, tünj le büszke elfogultság,
Hideg lélekre vázolt jégvirág!
Ragyogjanak. ragyogjanak csak össze
Két testvér nemzet öröm könyei,
Jo kedvében megáldd az isten is, ki
Sosem tudott még elfelejteni.

Kovács Gyula

[Превод:]

У СПОМЕН САВИ ТЕКЕЛИЈИ

(Рецитовано на стогодишњици 26. I 1861)

Нека цвета земља, нека се и земља затресе.
Нек' буде млађи за сто година свет!
Истопи се, нестани охола пристрасности:
На хладну душу зацрган ледени цвете.
Дођите, иако звезда не светли као водиља,
Дођите на ходочашће, ако се може
И благословимо ону стару, стару колевку
која је љуљушкала срећно дете.

Ко је било, шта је било и где то дете
Коме ходочастити треба, питате можда?
Ви знате сина Хуњадијевог који је некада
Побуњено газио срушеним зидинама Беча.
Поред њега умрли су му древни преци —
и они су волели ту лепу домовину —
А дете, о коме истину причам,
Прожела је врела крв предака.

Када је временом дете младићем постало,
У руке узе лиру, тугујући,
И на разореном бојишту велике Германије
Тмуран испева песму плача;
Када се вратио у отаџбину, слукташе
Да радошћу земља одјекује,
Пољуби родну груду и говораше:
Отаџбино буди срећна, срећан сам сад и ја.

Зашто да кажем да је волео отаџбину,
Да му је она била једино благо?
Питајте идолопоклоника
Зашто му је толико драг његов неми бог!
О, слатка је племенита љубав према домовини,
Љубав и нагонска и самосвесна,
У њеном пламену, као за награду, топи
Судбина често све земаљске јаде.

Осетио је као младић свој позив:
Муж је ужарено принео жртву, делао,
Сваки покрет његове блажене руке
Сејао је, бацао плодно семе.
Новим животом поживе на земљи Србије,
Понос побуди срце, ум и груди
И на жицама древне лире песник
Нађе чаробно место за нове гласове.

О народе! дигни главу, искажи молитву господу
Што још можеш да гледаш његово плаво небо,
Што борећи се, изгарајући, на тој кугли која се окреће
Још може и сме твој народ да пркоси и живи;
Што на овој земљи још има дивова
Који могу да поднесу терете милиона,
Који не дају да се у гроб покопа
Из срца народа бризнула бисерна бујица.

Али није само код наших братских народа био на огњишту,
Долазио је и к нама и принео жртву.
Којим језиком да говоримо о славноме
Који нас је сада у души сјединио?

Накнада за жртву нека буде захвалност,
А захвалност нека буде свети помен;
Над гробом који је дуго столеће ископало
Пружимо његовом народу верну, братску руку.

Доста је, доста! па ипак не, рече и он:
»На небу мноштво звезда заједно сја,
Зар на обалама Тисе и Дунава
Не можемо тако чинити ми, Срби и Мађари.«
Сваки откуцај његовог срца
Започиње говор о овој светој мисли:
Љубав према отаџбини, лепршање барјака,
Нека опомиње, загрева сваку честиту груд.

Нека цвета земља, нека се и земља затресе,
Нек' буде млађи за сто година свет!
Истопи се, нестани охола пристрасности:
На хладну душу зацртан ледени цвете.
Блистајте, блистајте заједно
Сузе радоснице двају братских народа.
Радосно ће вас и бог благословити
Који још никада није умео да заборави.

Ђула Ковач

Обе песме су закаснели производи школског песништва, негованог у училиштима Хабзбуршке монархије у склопу обуке из поетике. Реторичност и патетика су им основне карактеристике. Традиција таквог песништва била је нарочито јака у Дебрецину, па, ето, траје и у времену када је мађарски романтизам већ давно дао своје најбоље и најзрелије плодове. Ипак, ове се песме, по једној својој компоненти, могу везати и за мађарски романтизам. То је родољубље, домољубиви жар који инспирише њихове песнике. Међутим, жеља да се емоције искажу што »тежим речима«, барокно компликованим и напирлитаним слогом, истрже ове песме из романтичарског сазвучја. Оне су део нижеразредног пригодног песништва у коме реторичност гуши чак и искрена осећања, а најчешће их сасвим замењује. Недостатак праве емоције надокнађује се громком фразом и, понекад, поруком, која може бити и политичка, како је овде случај. Јер оба аутора, истина без одређеније замишљеног програма, доста мутно, нејасно и уопштено, али са пуним убеђењем, говоре о потреби слоге између Срба и Мађара, двају народа истога дома, траже и истичу оно што може да спаја, позивају да се забораве стари неспоразуми. Ипак, присенак заштитничке улоге Мађара према Србима у мађарској домовини, нарочито код Балога, није омогућио да ове песме прихвате и Срби — оне се у тадашњој српској штампи и доцнијој историји нигде не помињу.

Аутори ових песама су двојица нејаких, у своме времену мало, данас нимало, познатих песника. Савремене историје књижевности их чак ни не помињу, али у старијим приручницима има података о њима.* Било је и посебних, штампаних написа о Балогу и Ковачу.

Ференц Балог *(Balogh Ferencz)* рођен је 28. III 1836. у Надвараду *(Oradea Mare)* где му је отац био сарач. Средњу школу (реформатску и католичку гимназију) завршио је у месту рођења, па је, 1854, отишао на студије теологије у Дебрецин. Завршивши их, провео је пет година као надзорник и учитељ у Колегијуму; на том положају је био и у време одржавања Текелијине прославе. Његове амбиције су, међутим, веће — зато упорно учи језике, енглески и француски, да би, августа 1863, отишао на даље студије у Париз, на Сорбону. Годину дана усавршавања у Француској и још једна у Великој Британији (у Оксфорду и Единбургу) биле су довољна гаранција његовом знању и способности за наставнички позив. Он добија катедру историје цркве у Дебрецинском колегијуму, прво за привремено, затим и за стално. Доцније је био је и на челу те угледне школе. Као делегат мађарске реформатске цркве био је на сабору универзитетских теолога у Единбургу 1877. и тамо одржао запажено предавање. На сличном конгресу био је и 1888. у Лондону. Умро је 1913. године. Објављивао је мање стручне радове у читавом низу мађарских листова, књижевних, научних и дневних, а штампали су му написе и енглески и француски теолошки часописи. Његова беседа о Петру Мелиусу штампана је на немачком, а једна књига о историји мађарске протестантске цркве објављена је у Америци на енглеском. Главно његово дело, од укупно дванаест колико их је за живота издао, била је импозантна историја хришћанске цркве у пет томова (1872—1890). Био је, дакле, угледан теолог, научник светски познат, али не и песник. Познатија је била само његова овећа пригодна песма за јубилеј Петера Мелиуса Јухаса, мађарског црквеног писца XVI века.

---

* Szinnyei Jozsef: *Magyar irók élete és munkái*, књига I i II.

Ђула Ковач *(Kovács Gyula Miskolczi)* син је адвоката, племића, рођен 5. V 1839. у Гелеју у жупанији Боршод. Мајку је изгубио у детињству, отац га је васпитавао, али је у њему остала носталгична разнеженост сирочета. Школовао се прво у Мишколцу, где је под утицајем лектире старијих мађарских писаца (Казинција, Верешмартија, Келчеија) и сам почео да пише. Наишао је на подршку свога професора поетике, доста познатог песника Јожефа Леваија, с којим ће и доцније остати у преписци. У осми разред гимназије ишао је у Дебрецину. Тамошњу литерарну дружину и ђачки месечни лист засуо је својим стиховима, а неке песме штампале су му и локалне новине. Уписао се на теологију, али без икакве жеље за свештеничким позивом. Унутар Колегијума прочуо се осмртницама својим пријатељима, а шире познат постао је штампаном песмом пригодом Казинцијевог јубилеја 1859, па му песме објављују и престонички листови. Већ болестан, написао је песму о Текелији која је последњи његов рад. Умро је 5. VIII 1861. у Гелеју, пре него што је својим способностима нашао прави уметнички пут. Један његов поштовалац и пријатељ издао је постхумно, 1896, књигу његових стихова, али их је доста остало необјављено, заједно с једним путописним прозним радом.

Песме о Текелији написала су два сасвим различита човека — један с вокацијом научника теолога, други сав у лирским расположењима. То се, међутим, мало примећује по њиховим песмама. Ковач говори за нијансу емоционалније и остаје код мотива Текелијиног родољубља. Балог је егзактнији, помиње Текелијина дела, доброчинства. Ковачева песма, иако наивнија читљивија је јер је у њој, чини се, мање извештачености, позе, високопарне, полуразумљиве патетике. Али ни она не може да се сврста у спонтану лирику искрене надахнутости. Обе остају у одиозној хрпи стихованих орација, важних само за тренутак и за узак круг, способних да гану само у пригоди. Да нису писане Текелији, да не носе позив на сарадњу, да нису смишљене за важан политички час, не бисмо их данас васкрсавали из вековне књижевне смрти. Међутим, по тренутку у коме су постале и значају који су могле да имају сврставају се уз песме Лазе Костића, Дамјана Павловића, Милана Кујунџића Абердара и других мање важних српских поета, које чине читаву малу литературу о Текелији, у поводу његове стогодишњице.

Божидар Ковачек

PRVO IZDANJE MAŽURANIĆEVA *PROLOGA*

Čuveni Mažuranićev *Prolog* za prvu predstavu novosadskog „Letećeg diletantskog pozorišta" u Zagrebu, napisan za premijeru Kukuljevićeve drame *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* (10. juna 1840), široko je poznat. Bila je to ujedno prva hrvatska predstava na zagrebačkoj sceni, sa koje se dotada čula samo nemačka reč. O tome sam potanje govorio na drugom mestu *(Ivan Mažuranić*, Novi Sad 1964); ovde ću, medjutim, izneti jedan novi momenat i unekoliko korigovati sebe i svoje prethodnike.

„Prolog k teatralnom predstavljanju ilirskom" štampan je u *Danici ilirskoj* od 13. juna 1840 (br. 24, str. 93-94), dakle svega tri dana posle predstave, pa je dosad bilo opšte prihvaćeno mišljenje da je to prvo njegovo izdanje. Tako je smatrao i Vladimir Mažuranić, sin pesnikov, koji je ovaj prolog pod naslovom *Proslov* preštampao u *Pjesmama Ivana Mažuranića* (1895. i 1924). Međutim, po izlasku moje knjige, od praunuka Mažuranićevog po ženskoj liniji dr Ivana Brlića dobio sam u znak pažnje na poklon jedan istisak *Prologa* za koji sam s veseljem utvrdio da nije separat iz *Danice*. Naslov tog izdanja glasi:

PROLOG
k teatralnom predstavljanju ilirskom,
po
družtvu Novosadskom
u sredu 10. lipnja 1840.
u Zagrebu
otvorenom

Inače, tekstovi se medjusobno ne razlikuju, osim u slogu i donekle u stilizaciji naslova. U *Danici* je još uz tekst štampan i kraći anonimni prikaz predstave, očevidno iz Demetrova pera (Demeter je u to vreme uređivao *Danicu*, pa je po svoj pri-

lici on i dao ranije odštampani *Prolog* uz svoj prikaz; i nadalje on izveštava o predstavama Novosadjana). Tu se veli:

Domorodno teatralno društvo iz Novogsada, koje ravniteljstvo čitaonice zagrebačke na svoje troškove ovamo doći učini, započelo je svoja predstavljenja 10. t. m. s junačkom igrom: »Juran i Sofia« od g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Uzhitjenje, s kojim je u *neobično velikom* broju sakupljeno občinstvo ovo uprav domorodno delo primilo, nemože se opisati. Svaki izraz, svaku reč koja se na rod, jezik, kralja i domovinu preteže, slediaše gromovito pleskanje i radosno klicanje, kakvoga se još nikada u tom teatru čulo nije. Svi su predstavnici više putah izazivani bili, za da primu iskrenu pohvalu za dobru volju, kojom su se odvažili na vruće stupiti daske koje život znače, i za hvale vrednu pomnju, kojom su svikolici svoje role proizveli. Veličanstvenieg i milieg prizora za domorodca biti nemože, nego što je onaj bio, koi smo rečeni večer viditi priliku imali. Do hiljadu osobah od svih stališah sakupilo se je domorodnom vatrom upaljenih i iskrenim veseljem opojenih, da jedan put očito svetu pokažu, na koliko svoj sladki *ilirski* jezik i junački rod ljube i štuju. Zaisto to je bio jedan večer, koi zaslužuje u anale naše domovine upisan biti.

Prolog je, dakle, prvobitno bio zasebno štampan. Po čestom ondašnjem običaju otisnut je kao letak, na handpapiru veličine 14x22 cm, ukrašen okvirnim ornamentom u frizu, te je očevidno bio deljen zvanicama na samoj predstavi. To je nesumnjivo prvo i dosad nepoznato izdanje ove Mažuranićeve pesme.

Милорад Живанчевић

О »ПЕТ МРАЧНИХ ГОДИНА« ИГЊАТОВИЋЕВА ЖИВОТА

Има раздобља у животу Јакова Игњатовића која су и до данас остала неразјашњена, недовољно позната или сасвим непозната, обавијена тамом. Једно од таквих је и оно од завршетка Мађарске буне у лето 1849. г. до његове поновне, легалне појаве у Пешти у лето 1853. г., познато у литератури по сликовитом Скерлићевом изразу као »пет мрачних година« у његову животу. Тај период свога живота смишљено је држао у тајности и мистификовао, на њему се у писаним текстовима задржавао нерадо, врло уопштено и само у мутним наговештајима, преко њега прелазио брзо, саопштавао што је хтео телеграфским стилом, једним потезом пера, као да је било у питању пет минута а не пет година живота, тешког, мучног, пуног неизвесности, опасности и страховања. Само је усмено својим најближим пријатељима приповедао нешто више, што нико никад није могао проверити ни потврдити. Осим тих усмених приповедања, о том периоду Игњатовићева живота његови савременици нису забележили ништа из својих сазнања, очевидно зато што ништа поуздано нису ни знали. Сам он не само што није записао где је у том међувремену боравио и чиме се бавио него ни кад је тачно напустио Београд ни куд је из њега отишао.

*

У својим *Мемоарима* Игњатовић приповеда како је одмах после угушења Мађарске буне, што значи негде у другој половни августа 1848. г., помишљао да се врати у Мађарску. Устезао се из разлога што је знао да је био уписан у црну књигу аустријске полиције зато што је за трајања револуције 1849. г. писао у београдским *Српским новинама* против бечке реакције. Од намере да се врати у домовину коначно је одустао кад му је једног од августовских или септембарских дана Теја Радосављевић, тадашњи аустријски конзул у Београду, преко проте Стаматовића на улици поручио да се не враћа у Аустрију. »Немојте се враћати у Аустрију — гласила је порука — против вас је потера (Steckbrief) наређена«.[1] Та порука, закључивао је Игњатовић потом, била је »авизо Теје Радосављевића да у клопку не паднем. И доиста, као што ћу доцније споменути, тако је и било.«[2] Али о томе шта је »тако и било«, он доцније никад није споменуо ништа одређено. Уместо тога да ли је ипак прешао у Аустрију и када, и да ли је и како пао у клопку, он је својим пријатељима усмено приповедао да је од одласка из Београда у јесен 1849. г. па до поновне изненадне појаве у Пешти у лето 1853. г. био у Паризу, Алжиру, Цариграду и на Кавказу. Писмено, пак, о томе раздобљу свога живота давао је само неодређена, уопштена и кратка саопштења: да се »после шестолетне одсутности вратио у своју домовину 1853«;[3] да су се Сентандрејци, кад је пукао глас о његову доласку, скупили да га виде,

њега »о коме за толико година ништа нису знали, јер никад ником ниоткуд за толико време писао нисам, а и шта бих знао писати? У беди, у борби за опстанак, није ми до тога стало да куриозитетима о себи друге забављам«;[4] да му је »после одисејског странствовања«[5] била потребна кућа, итд.

После Игњатовићевих усмених приповедања и неодређених писмених казивања о животу у томе раздобљу остајало је свакоме да сам закључује и о местима и о дужини његовог емигрантског живота, и о томе кад је тачно напустио Београд, куд је оданде отпутовао, где је колико боравио и колико је година провео у свету. У недостатку тачних података, његови пријатељи и познаници саопштавали су такође о његову одласку из Београда и о боравку у емиграцији сасвим кратко, уопштено и штуро: да се Игњатовић 1849. г. бавио у Србији, а »после као емигрант у Паризу«;[6] да се те године бавио у Србији, »затим као емигрант у Паризу«;[7] да се 1849. г. бавио у Србији, »затим је живео као бегунац (због буне 1848. год.) у Паризу«;[8] кад је Јован Стефановић Виловски кренуо 1850. г. за Хамбург, »Јаша Игњатовић пак крене се исте године у свет«. Потом је Јован Скерлић у два маха, 1904. и 1914. г., навео могуће године Игњатовићева одласка у емиграцију и повратка у домовину и окарактерисао то међувреме његова живота изразима које су после годинама понављали романописчеви биографи. »Не зна се тачно — писао је Скерлић први пут у својој студији 1904. г. — колико је у Београду остао али по извесним знацима изгледа да је то било дуже но што се мисли, можда до 1850. године. — После тога настају пет мрачних година у његову животу... То је све што се зна о његовом животу, који је морао бити буран, за време тих пет година у далекој туђини... Изгледа да је тих пет година испунио животом којега није волео да се сећа«;[10] и други пут 1914: »Од 1850. до 1853. он тумара по свету, и о тим годинама нема никаквих података о њему«[11]. Од Скерлића па до наших дана сви Игњатовићеви биографи, сваки према своме нахођењу, као временску границу његова одласка у свет, емиграцију, узимали су крај 1849. или почетак 1850. г., а као годину његова повратка у домовину 1853. г. Само је Павле Поповић, имајући у виду пет емигрантских година и 1850. г. као годину одласка у свет, које је наводио Скерлић, годину повратка померио даље: »Желети је нарочито да се сазна што више о оним »мрачним годинама« његова живота — како их назива Скерлић — тј. о годинама 1850—1855, кад се скоро ништа не зна где је он био и шта је радио«[12].

Из свега наведеног проистиче да 1853. као година Игњатовићева повратка у домовину, његове легалне појаве у Пешти и Сентандреји, не потпада ни под какву сумњу. Спорно је само време кад је отишао у свет и одакле је то учинио — из Београда или из Угарске. Спорно је да ли је у Београду остао до 1850. г., како је Скерлић више нагађао но што је знао, па непосредно одатле отпутовао у Француску или у Алжир не усуђујући се да се врати у Аустрију, како је сам наговештавао у *Мемоарима*, или је из Београда још 1849. г. ипак најпре прешао у Угарску па одатле почетком 1850. г. кренуо у свет, како је на основу причања свога оца тврдио Тодор Стефановић Виловски.

*

Данас се на основу новијих докумената о томе може рећи нешто одређеније и поузданије. Из њих се јасно види: 1. да се Игњатовић није задржавао у Београду до 1850. г., како је претпостављао Скерлић, већ до јесени 1849. г., и 2. да из Београда није отишао у емиграцију, у свет, већ да је прешао у Аустрију и у Панчеву боравио до почетка 1850. г.

Према једном поверљивом извештају из Београда од 3. септембра 1849. г., упућеном Информационом бироу Министарства спољних послова у Бечу, Игњатовић је тада још увек био стварни уредник београдских *Српских новина*, иако је на листу као уредник формално означен Милош Поповић а не он.[13] О тадашњем Игњатовићевом боравку у Београду сведочи и једно досад непознато писмо Милоша Поповића. Не нашавши га „отоич" код куће, у стану, Поповић му је увече истога дана, 22. септембра (4. октобра) 1849. г. оставио писамце у којем је тражио од Игњатовића да хитно, још исте ноћи, до 9. сати ујутро напише неки чланак за *Српске новине*. После мишљења о садржини чланка и о начину како да се она изложи, Поповић закључује: „Ради како те Бог учи. Ујутру ћу ти послати пресу, а дотле гледај да ово готово буде. Лаку ноћ!"[14] Та два документа потврђују да је Игњатовић септембра и почетком октобра још живео у Београду и бавио се публицистиком. Током октобра или најкасније новембра месеца 1849. г. он је напустио Београд и упркос упозорењу конзула Радосављевића да то не чини и својих наговештаја као да то и није учи-

нио, прешао у Аустрију, у Панчево, где му је живео други пријатељ, Ђорђе Поповић, доцнији Даничар. О његову преласку у то време у Панчево Тодор Стефановић Виловски казује на основу причања свога оца и ово: »Тако се мој отац у јесен 1849. упозна са Јашом у кући њихова заједничког пријатеља Ђоке Поповића".[15] Тада, у јесен 1849. г., њих тројица, по Игњатовићевој жељи, ишли су и у посету Петру Чарнојевићу на спахилук код Арада. „Зар се не сећате, да нам је г. Пера Чарнојевић поведао да је био у Араду при погребу храброг Михла Јовановића" — подсећао је на то у свом полемичком писму Јашу Јован Стефановић Виловски.[16] Писац ових редова недавно је на основу архивског документа утврдио да је Игњатовић боравио у Панчеву још и децембра 1849. г., кад је с Ђорђем Поповићем од тамошњих власти писменим путем тражио одобрење за покретање једног српског листа.[17] Из изложенога се види да је Игњатовић до почетка октобра 1849. г. био у Београду, да је потом из њега отишао, вратио се у Аустрију и до краја те године боравио у Панчеву. Од почетка 1850. г. изгубио му се сваки траг, нестало га је као да је у земљу пропао. На основу његових каснијих писмених наговештаја и усмених приповедања све до данас је владало уверење да његова лутања по свету настају с почетком 1850. г., а завршавају у лето 1853. г., да је почетком 1850. г. и он са многим мађарским и пољским емигрантима који су учествовали у револуцији 1848—1849. г. преко Србије пребегао у Цариград, а одатле у Париз или у Алжир. Ако се то једном збиља и збило, поуздано знамо да није било почетком 1850. г. Сада смо у могућности да на основу нових писаних сведочанстава у тај тамни период његова живота унесемо мало више светлости, да време његова боравка у Угарској после одласка из Београда и евентуалног бегства из ње у свет одредимо поближе, да тамну завесу којом је био прекривен његов живот од почетка 1850. г. померимо за скоро годину и по дана унапред и тиме број оних тајанствених година његова живота смањимо још више.

*

У Рукописном одељењу Матице српске чувају се однедавно неколика писма пештанског правника Емила Димића, упућена у Београд Марији Милутиновић Пунктаторки, удовици песника Симе Милутиновића Сарајлије. Њих двоје били су у сродству и у писмима јављали једно другом о породичним приликама и занимљивостима у Пешти и у Београду. Игњатовић им је био заједнички пријатељ. Јашин песнички и национални идол, Сарајлија је за живота био и његов побратим. Љубав и поштовање које је гајио према песнику, неговао је он после Сарајлијине смрти и према његовој удовици Пунктаторки и према њиховом сину Драгиши, у чијем је стану у Београду 1849. г. једно време и становао. Отуда и непрекидно Јашино интересовање за њихову и Пунктаторкино интересовање за његову судбину. Отуда је он и у преписци између Пунктаторке и Димића.

Три Димићева писма Пунктаторки садрже драгоцене податке о месту и времену Игњатовићева боравка после одласка из Панчева почетком 1850. г. У првом писму из Пеште од 14. августа 1850. Димић је посветио Игњатовићу само једну реченицу: „Г. Јаша Игњатовић често нас наглеђа, поздравља Вас".[18] Сасвим кратка, та реченица садржи два открића од великог значаја. Прво, важније, јесте то да Игњатовић из Панчева није отишао у емиграцију, није преко Србије пребегао у Цариград, па оданде на Кавказ, у Париз или у Алжир, као што су учинили многи мађарски и пољски револуционари, него се вратио у свој завичај, у центар Угарске, и у лето 1850. г. још живео у Будиму или Пешти. Друго, Димићево обавештење да их он »често наглеђа«, често посећује, казује да Игњатовић по својој прилици није стигао у Пешту августа, у лето 1850, него мора бити много пре, претпостављамо почетком исте године. — Друго Димићево писмо упућено Пунктаторки у Београд, у ком се о Јаши говори нешто више, писано је у Пешти „на други дан Божића 1851", тј. 7. јануара те године. Пошто се Пунктаторка пре тога распитивала о могућности штампања новог издања Сарајлијине *Сербијанке* у Пешти, Димић јој је у овоме писму јављао о условима и трошковима штампања, врсти хартије и тиражу, и о начину на који би она могла добити сагласност аустријских власти за објављивање тога епа у главном граду Угарске. О томе како да се издејствује допуштење аустријских власти за штампање књиге разговарао је он и с Игњатовићем, па у вези с тим и пише јој о њему следеће: „Ја се сигурно надам, да ће се *Сербијанка* по садашњим обстојательствама, моћи у Пешти штампати, разговарао сам се због тога и [с] Г. Игњатовићом. За ово достићи моћи, мислим најбоље ће бити, да дате

прошеније Аустријском конзулу у Београду, он ће ту ствар сигурно у Беч представити, и оданде ће се комисиа наименовати, која ће Србијанку прегледати. Овог је мнениja и Г. Јаша Игњатовић".[19] Важније од обавештења да се бринуо о дозволи аустријских власти за ново издање Сарајлијинога епа јесте податак да је Игњатовић још и почетком јануара 1851. г. живео у Угарској, у Будиму или Пешти, а не у емиграцији. — Треће и последње Димићево писмо Пунктаторки, у којем се говори о Јаши, писано је у Пешти 17. марта 1851. г. По пасусу посвећеном Игњатовићу оно је обимније и по вестима које о њему садржи од претходна два и значајније. Одговарајући на њено питање о Јаши, које је морало садржати неку злу слутњу о његовој судбини, Димић је у овоме писму јављао Пунктаторки о њему следеће: „Јаша Игњатовић је здрав и врло нас често наглеђа, често о Вами шњим говоримо, није истина што ме питате за њега. До сада је имавао све грозницу, от лане, но једно месец дана већ је сасвим здрав, — ови фашанга смо били на једном Haus балу, па будући ме тамо замолили, да још једног играча доведем, те сам Јашу позвао, и он је дошао, па смо играли до зоре«.[20] И ово треће Димићево писмо Пунктаторки доноси важно откриће да је Игњатовић још и у другој половини марта 1851. г. у својој домовини а не у емиграцији.

*

Важно по готово сензационалном откривању тајне, чуване пуних стотину и петнаест година, о томе да је Игњатовић све до краја марта 1851. г. боравио у Пешти а не у Паризу, ово последње Димићево писмо важно је, како слутимо, и по једном скривеном наговештају о томе у каквом је грађанском својству наш писац тада живео у главном граду своје домовине. По неким знацима, по ономе шта је у томе писму о Игњатовићу речено, по изразу и тону којим је то учињено, и по ономе што је остало недоречено, загонетно, што се крије иза Димићевог онако одлучно одричног а тајанственог одговора на Пунктаторкино питање о њиховом заједничком пријатељу, то писмо би указивало на помисао да Јашин боравак у Пешти није био јаван, слободан, већ прикриван, илегалан. — У недостатку њенога писма није нам познато шта је Пунктаторка о Игњатовићу била чула и о чему се распитивала. По Димићеву одговору да је он, истина, дуго био болестан, имао грозницу, али да је оздравио и да их сад „врло често наглеђа", затим, особито по реском изразу и тону („није истина, што ме питате за њега"), којим се овај њен млади „понизни сродник" иначе Пунктаторки није обраћао, и по томе што не помиње изричито о чему је реч, шта то није истина о чему га је она питала, с правом би се дало закључити да није била у питању ни некаква опасна болест ни нешто баш сасвим обично, безазлено, већ пре нешто необичније, тугаљивије, можда опасније, што је ваљало притајити, о чему није било баш пробитачно много и нашироко причати. Биће да из тих разлога обоје, и Пунктаторка која је о нечему томе питала и Димић који јој је одговарао, и нису своја последња писма слали једно другом преко границе код Земуна редовним путем, легално, преко поште, где су подлегала аустријској цензури, већ приватно, илегално, преко истог поузданог трговца, неког „господина Ивковића", чиме је цензура била избегнута. У прилог закључку да је Игњатовић доиста морао боравити у Пешти или у Будиму кришом од аустријских власти, илегално, на шта упућују поменуте околности у овом трећем Димићевом писму, има и других знакова, од којих нека су засад наведени следећи. Веома је упадљиво да ниједан српски писац ни културни радник није нигде забележио да је у том међувремену видео Игњатовића у Пешти. Исто тако нико га није подсетио на то да се он ипак вратио из Београда у Аустрију и да је 1850-1851. г. живео у Пешти ни онда кад је у *Бршљану* 1886. г. и у *Нашем добу* 1887. г. у *Мемоарима* онако уверљиво причао како га је још у касно лето 1848. г. била „минула жеља повратка" у Аустрију и да се вратио у Пешту тек „после шестолетне одсутности" 1853. г., што је испадало да дотада он у њу није крочио још од маја 1848. г. када је био дошао на Мајску скупштину у Сремске Карловце. Да је тај његов боравак у Пешти 1850—1851. г. био познат, осамдесетих година би се већ нашао неко ко би то обелоданио, било из чистих побуда да те Игњатовићеве тврдње у *Мемоарима* исправи ради историјске истине било из злурадих намера, да му напакости, нахуди његову књижевном и личном угледу. То међутим није учинио нико, чак ни његови тадашњи блиски пријатељи Ђорђе Поповић и Јован Стефановић Виловски, од којих је 1850. г. он и отишао из Панчева у Пешту. Виловски је у свом поменутом полемичком писму 1880. г. побијао нека Игњатовићева тврђења у *Мемоарима*, али тврдње

да се у Пешту вратио први пут тек после „шестолетне одсутности" 1853. г., а не већ после годину и по дана, 1850, и да је у њој боравио и 1851. г., није исправљао. Очевидно зато што му то није било познато. Пошто то нико није забележио ни његово приповедање у *Мемоарима* исправио, изгледа сасвим поуздано да о његову боравку у Пешти 1850—1851. г. није нико ни знао. По свему, Игњатовићев боравак у Пешти био је и до данас остао добро чувана тајна, што значи да се будући романописац тада морао клонити не само од очију аустријске полиције већ и од очију српских писаца.

Уосталом, свеједно да ли је у својој домовини боравио легално или се од аустријских власти крио, за овај мах је битно откриће да се Игњатовић од почетка 1850. па до марта 1851. г. није ни у друштву мађарских и пољских политичких емиграната шетао улицама Цариграда или Париза нити се борио против домородаца на Кавказу или у француској Легији странаца у Алжиру, како је доцније сам приповедао својим пријатељима и како смо до овога часа с мање или више уверености претпостављали сви. Ова три сачувана и тек сад пронађена писма Емила Димића из Пеште упућена Марији Милутиновић Пунктаторки у Београд непобитан су доказ да је Јаков Игњатовић вероватно од почетка, а сигурно од 14. августа 1850. г., кад се у писму помиње први пут, па сигурно до 17. марта 1851. г., кад се помиње последњи пут, а вероватно и дуже, живео у свом завичају, у Будиму или Пешти, а не у емиграцији.

*

Напослетку, кад се наша ранија знања о Игњатовићевим кретањима у том периоду допуне најновијим открићем из три Димићева писма, онда хронологија његова живота од одласка из завичаја у Сремске Карловце у својству посланика на Мајској скупштини па до повратка у својству политичког емигранта изгледа овако. Од 12. маја[21] до 13. јула 1848. г.[22] боравио је у Новом Саду; од 13. јула 1848. до 15. јануара 1849. г. у Сремским Карловцима[23]; после краћег боравка у Земуну због пасоша, од 19. јануара до октобра 1849. г. у Београду; од октобра до краја децембра 1849. г. у Панчеву[24]; од почетка 1850. до краја марта 1851. г. у Будиму или Пешти.[25]

Према томе, од оне „шестолетне одсутности" из домовине (1848—1853), о чему је говорио сам, и од оних „пет мрачних година" (1849—1853), о чему је говорио Скерлић, сада је, кад је реч о његовим кретањима и местима боравка, сасвим осветљено око три године, а у потпуном мраку остају још свега око две, од половине марта 1851. до јула 1853. г.

Живојин Бошков

---

[1] *Јаков Игњатовић*, Мемоари, Београд 1966, 390; [2] *Исто*, 390; [3] *Исто*, 381; [4] *Исто*, 392; [5] *Исто*, 394; [6] *С. В. П.* (Поповић), Српски књижевници. Јаков Игњатовић, Јавор, 25, 1878, 772; [7] *Др. Стеван Павловић*, Јаков Игњатовић, Летопис Матице српске, 161, 1, 1890, 138; [8] *М. Калић*, Српски књижевници III, Нови Сад 1895, 23; [9] *Тодор Стефановић Виловски*, Успомене, Сремски Карловци 1907, 321; [10] *Јован Скерлић*, Јаков Игњатовић, Београд 1922, 23; [11] *Јован Скерлић*, Историја нове српске књижевности, Београд 1953, 350; [12] *П. П.*(оповић), Д-р Алекса Ивић, Архивска грађа о српским и хрватским књижевним и културним радницима. Књига трећа, Београд 1931, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XIII, 1—2, 1933, 164—165); [13] Haus-Hof und Staatsarchiv, Wien, Informationsbüro, № 585/A; вид. и: *А. Ивић*, Грађа II, Београд 1931, 402—403; [14] Писмо Милоша Поповића Ј. Игњатовићу, Београд, 22/9 1849, Рукописно одељење Матице српске, И. бр. 21.729; [15] *Т. Стефановић Виловски*, нав. дело, 314; [16] *Јоца Стефановић*, Писмо. Господину Јаши Игњатовићу, уреднику Недељног листа, Недељни лист, бр. 47, 23 нов. (5 дец.) 1880, 374; [17] *Ж. Бошков*, О покретању листа »Сербска будућност«, Зборник Матице српске за књижевност и језик XV, 2, 1967, 294—296; [18] *Емил Димић*, писмо Марији Милутиновић, Рукописно одељење М. С., И. бр. 35,932; [19] *Исти*, Рукописно одељење М. С., И. бр. 35.437; [20] *Исти*, Рукописно одељење М. С., И. бр. 35.936; [21] *Игњатовић*, Мемоари, 143—145; [22] Митрополијски архив. Сремски Карловци, Фонд »Српски народни покрет 1848 — 1849«, Бр. 420 III кутија 4; [23] *Ж. Бошков*, Прелазак Јакова Игњатовића у Београд, Зборник М. С. за књижевност и језик IX, X 1962, 173; [24] *Ж. Бошков*, О покретању листа »Сербска будућност«, Зборник М. С. за књижевност и језик XV, 2, 1967, 294—296; [25] Три наведена писма Е. Димића Марији Милутиновић.

ДОКУМЕНТИ О СТЈЕПАНУ МИТРОВУ ЉУБИШИ

Овде штампам четрнаест доста разноврсних докумената о Стјепану Митрову Љубиши. Сви су они већ објављени, и ја сам их нашао у задарској Научној библиотеци, у далматинским листовима *Народни лист* и *Земљак*, најзад у задарском *Српском листу*. Али су, у исти мах, сви ти документи, могло би се слободно рећи, и скоро потпуно непознати, јер, иако несумњиво важни, до сада нису никако узимани у обзир приликом приказа и оцене рада Љубишина, нарочито пак његова рада као политичара; биће да најпре стога што су листови у којима су ови документи првобитно штампани веома ретки (са изузетком, ваљда, *Српскога листа;* а комплет *Земљака* изгледа да у нашој земљи и не постоји). Већина тих докумената уосталом и односи се баш на Љубишин рад као председника далматинског Сабора и заступника на Царевинском већу, а обухватају време од год. 1869. до 1877, дакле до пред саму смрт Љубишину. Ти не многобројни документи, сами за се, дакле, неће ипак бити довољни да се у потпуности осветли политички рад Љубишин у Далмацији, али ће бар, надам се, подстаћи друге проучаваоце Љубишине делатности да наставе истраживања (укључујући ту свакако и архивска) која се намећу овде саопштеним материјалом. Очевидно је, дакле, да рад Љубишин као политичара треба посматрати у ширем приказу и синтетичније повезаној оцени националног препорода у Далмацији шездесетих и седамдесетих година XIX века; тек тада ће се моћи правилније оценити и смисао, тежина, па и оправданост или неумесност напада Љубишиних политичких противника на његове напоре око подизања железнице у Далмацији, на пример.

Од четрнаест докумената девет је писао сам Љубиша: то су његове изјаве, меморандуми, говори, обраћања бирачима итд., која је сам писао и потписао, и сам их у новинама објављивао (баш као и своје приповетке). Један документ (бр. VII), Љубишин говор приликом отварања пољопривредне изложбе у Скрадину, *Земљак* је донео у оквиру чланка свога скрадинског дописника којим се приказује сврха и начин организовања, затим и отварање саме изложбе; па ако се са доста разлога може претпоставити да је читав извештај о тој изложби писао сам Љубиша, не може бити никакве сумње да је његов говор, тада изречен, онде па и овде саопштен у целини и верно. Стога ће се свих ових девет докумената убудуће морати објавити заједно са свим осталим радовима Љубишиним, када се једном буде приредило целокупно издање његових дела.

На жалост, има још једна, по многим знацима судећи веома важна изјава Љубишина до које нисам могао доћи а која је штампана у задарском *Земљаку*, бр. 23. за год. 1876. У тој изјави Љубиша одговара др Л. Монтију на Монтијеву изјаву у *Народном листу* бр. 8. од 20. сечња 1876 (в. документ бр. IX). Тај важни број *Земљака* нигде нисам могао наћи. Већ Клајићеве (IX, XII) и Монтијеве (X, XIII) изјаве међутим довољно казују колико је неопходно упознати се и са овим за сада нам недоступним одговором Љубишиним на једну од њих.

Три документа на италијанском језику (бр. IX, XII, XIII) љубазно је преписала за мене Милена Каран, сарадник сплитске Научне библиотеке, а њен препис прегледао је проф. Хрвоје Моровић, управник Научне библиотеке у Сплиту; фотографски снимци *Народнога листа* Научне библиотеке у Задру, наиме, тако су лоши да су практично неупотребљиви. И Милени Каран и проф. Хрвоју Моровићу и на овоме месту најтоплије захваљујем на њиховом несебичном труду и изузетној предусретљивости.

Младен Лесковац

I

Gospodin Uredniče!

Ja se ne bih čisto ozivao bezimenjaku, koji je pisao u *Pozorov Listak* »što hoće omladina hrvacka i kako?« da me nije poimence zvaćem počastio; a kad je, onda mu vaš list javi moj oziv.

Meni je omladina draga moliko ikome jer na mlagje svijet ostaje, no žaleći da sam se davno rodio pak iz tako gizdavog jata u drugi uletio, ragje bih čitao kako mi vrsnici misle, koji stoje izmegj vatrene omladine i hladne ostarine pak obijema pružaju ruku kad pregibe.

Nas su, Gospodin pisaoče, godine rastavile pak se ne razumijemo: Vi nastajete, mi nestajemo; u vas kuca srce mlado, kipeće, nestrpljivo, kadgogj i zanešeno, a naše je preokaljeno iskušenjem i razvaranjem, zato nemožemo vani ni u stopam stati kamoli vas slijediti k visokome poletu.

Ja sam želio na zdravici odazdraviti, pak sam sve čekao da vidim kuda ćete, šta zaključujete iz onako prosutih drobnih pojmova gje je srce um oplijenilo. No da ste zaglavili ne bih vas bez odgovora ostavio, tako bi se oba okoristili: Vi bi obuzdali plameno srce, a ja bih moje iz driemeža probudio.

Samo toliko, čini mi se, da mogu i ja prijeskočke i na mah ove reći: ko hoće cilj treba da hoće i sretstva, sad promislite jesu li vaša najbolja, i mogu li ih odobriti ljudi zreli, koji su izlećeli iz omladinskog jata? Nije zidar pravi ko valja, no je zidar pravi ko gradi. Ako ćete prinijeti po jedan kamen na veliku zgradu prosvjete i sloge bratinske, elajte; no ako ne ćete a vi nemojte barem drmati one koji su drugi mukom i nategom složili na blagoslovenoj gomili bratinstva narodnog, gje je svako po nješto svoga i sebična na oltar općeg blaga požrtvovao. Da vi nastavite bacati pšenicu u brazdu koju je drugi ratar izorao, i o kojom će se pričestiti cijelo pleme, bili vam drago bilo da ko drugi iza vas baca zrna kukolja i vrata da pšenica obrodi otrovlju bracke nesloge? Manite se toga, a radite, kad je vam Bog dao darovanja, na prosvjetu izostavše braće, koja robuje i glupuje, tako će vas rod i povjest do zvijezda pêti, jer ko rodu zgriješi on mu grdno plati.

Srb i Hrvat jesu, kako ja mislim, etimologična sinonima, kao *hleb* i *kruh*, pak se ne mogu bez grehote lučiti ni jezikoslovno ni zemnopisno, a kamoli religiozno. Na jednom samom polju moglo bi im dijelo odvojeno biti, a to je povjesno pravo. Ko drukčije misli i radi dok pomože razmaže. Zbogom!

S. Lj.

Narodni list, br. 44. od 2. lipnja 1869.

II

Мојим Бирачем!

Чули сте из новина да сам иступио из царевинскога вијећа.

Дужност ме нука да пред вам оправдам овај свој поступак, који је у јавноме животу од велика замашаја.

Ја сам дакле изашао из царевинскога вијећа су педесет другова, јер смо сви били увјерени, да ће тај корак сломити ону владу, коју су попели декембарски закони.

Та је влада била противна политичкоме напретку свакоје нењемачке народности, а у оним земљама ђе њемаца нема, она је штитила сваку другу народност противу наше. Она је тежила да усредоточи не само законарство но и управу, а отрицала сваку самовладу краљевинама и земљама, неимавши никакво призрење на сторично и природно право, ни на мјестне околности појединих покрајина. Она је урадила више; она је очевидном рушидбом покрајичног правилника радила увести нужне непосредне изборе, неимавши ни најмање призрења на законом ујамчену надлежност земаљских сабора.

Што се тиче Далмације на поособ, та је влада занемарила све оно што би ову покрајину из давне запуштености оживјело. Изсушење Неретве, жељезнице далматинске, лука спљецка — планови готови и превјејани — леже од много времена по углових министарства, престрти прашином и паучином. Ћирилица, овај српски аманет, била је прођерана из јавних учиона, а увод народног језика у јавном животу наступао на често и скровне противности.

Саразмјерна диоба школске дотације, сиромашко стање жупника обије цркве, рђави путови, горе луке, законарство поморства, и други подобни предмети нијесу ту владу никад занимали. Она је својим дуљењем остранила да до расправе дође посао Бокешки. С једном ријечи, она је бивала нама немила мађуха.

Ја, и они што су са мном из вијећа изашли, мнимо да смо нашим поступком учинили велику заслугу круни, којој смо вјерни, и народима које смо заступали; пак се зато и уздам да ћете мој корачај оправданим држати, а мени ваше лијепо поуздање и даље указивати.

У Бечу уз часни пост 1870.

Narodni list, br. 31. od 16. travnja 1870.

Ст. Љубиша

III

Припослано.

Почитовани уредниче!

Данас сам топрв имао прилику читати број 3 »Црногорца«, у којему један безимени дописник из Котора јавља, да сам ја путовао по неким крајевима Боке двојицом краљевских комесара, као тобож да развијам и поближе побељежим штете зимус поплавицама учињене, и да сам на многим мјестима ријеч о Ландверу водио. У тому свему нема ни једне саме ријечи истините.

Ја, који овђе могу знати ствари боље но господин дописник, на опћу утјеху и мир морам казати, да није истина да влада мисли увести у Боку закон маја г. 1868 о Ландверу,

како што пишу они који настоје да Боку муте и да омразе нас у Цара; а кад бих чуо да збиља влада то намјерава, онда бих се одрекао части послаништва на царевинскоме вијећу.

Тешко је мени овђе слушајући таке раздражене новости, много више кад видим да су кадре мој рад овђе штетити, рад који на то тежи, но само да увјерим владу да уведење гореспоменутог закона било би штетно по држави и убитачно по Боки, него још што тежим да се ма како излијече љуте ране што је земљи подао ономлански опор.

Молим господу начелника и опћинске старешине да изволе саопћити ове моје ријечи сељанима које би могао горепоменути допис узрујати, а вас господине уредниче да их наштампати дате у цијењеном вашем листу.

У Бечу, цвијетне неђеље 1871.

Стефан Љубиша
предсједник сабора далмат. и заступник
народни на царевинскому вијећу

Narodni list, br. 29. od 12. travnja 1871.

IV

[Bilo nam je saobćeno sliedeće pismo zastupnika Ljubiše:]

Prijatelju dragi!

Ti si meni bracki javio kako se je na mene podigla graja i sumnja zato što sam samopeti zastupnik dalmatinski na carevinskomu vieću glasovao da se primi naknadni zakon o nužnim izborima poslanika na istom vieću.

Ta graja i ta sumnja, koliko su mi god neprijatne, nisu u meni uskolebale duboko uvjerenje ne samo da s tim djelom nijesmo zlo uradili, pače da je korisno zemlji koju imam čast zastupati evo gotovo jedanaest godina; i nije mi od male utjehe i razabiranja čuti da se tim mojim mnenjem slažu mnoge druge razborite osobe, koje u politiki nisu puki zabavnici, no osjedjeli vještaci, koje ni graja ni sumnja ne zaveda o stvarima da tiho tanko rasude.

Na vikače i klevetnike ja se osvrćati neću, jer sam ja zna prije neg sam u ovaj život stupio, da je svaki politični muž izložen na lik glumca svijetu na vidik da ga hvali ili kudi, mnogokrat prećerano i nepravedno, kako je komu draži ili mržnji, ili kako hvališi i kudiši ljepše na račun spada, ili mu proljetna južina jače živce uzdrma. Protiv napadanja nijesam sad ustao sebe da branim, no sam svakad radio da diela za me odgovore i, utrostručenim radom, kojega sama nevolja zna pobuditi, uspio u stvarne koristi zemlje više nego se je moglo razlogom očekivati od mene koji sam se priječio, umjereno no postojano, svim vladama koje su se u Beču izmjenile od I86I do I870 god.

Pišem dakle tebi i onim razboritim osobama koje žele istinu znati, prije nego se i vi pustite zavesti, ako već nijeste, od protivne struje, koja kad nabreči ne razloži.

Znam dobro da nije laka zadaća danas svakoga uvjeriti o zlim posljedicama, koje hćaše sobom povući protivno naše glasovanje, jer se zlo ne dava umno procjeniti dok se praktično ne iskusi. Sad kad smo nas pet tako glasovali svak traži dobit *pozitivnu* a niko se ne obazire na dobit *negativnu* koja leži u tom što smo pretekli oluju koja grozaše. U politici biva kao u rati da se pogreška plati odma a vježbina sporo, jer se izza pogreške zle posljedice jave isti čas, a plodovi hitrine i razboritosti kašnje i lagano.

Za opravdati svoj glas dosta bi mi bilo reći: čitaj što naši protivnici pišu, koji sa svog gledišta razlogom se na nas ljute što pogriešili nijesmo, jer je smrt naša, njima život. No se ja neću ograničiti na taj sami razlog premda je značajan, no ću iz punane vreće drugih razloga izabrati jošt nekolika za da istina na površini dođe, a da se sama stvar krivih pojmova ovjeje i otrese.

Prije svega treba da ti navedem čitavo rodoslovlje onoga zakona za kojeg smo glasovali, pak njegovu važnost i protivu koga je naperen, prije nego dođem na dokaz jeli se on dira u takozvana naša načela, pak najposle koja smo našim glasom zla pretekli i dobra zemlji donieli.

Znam da ljudi rađe slušaju ko psuje i osvađa nego onoga koji se brani, jer je nešto junačnije mahati negoli odbijati; a kad se o zakonima govori to je tako za publikum suoparno da se čovjeku brzo dodie. Ja već zato na prije ćutim se sam u gorem položaju nego moji protivnici.

Kad se je godine I867 prepolovila država, onda je carevinsko vieće preinačilo veljački ustav, i § 7 dobije ovu redakciju.

»Svaki pokrajinski sabor bira neposredno svoje zastupnike na carevinsko vieće, iz onih skupina koje su naznačene u zemaljskim ustanovama.

Car pridržava pravo da razpiše izravne neposredne izbore pravo iz tih skupina, kad bi vanredne okolnosti prječile šiljanje zastupnika iz saborâ na carevinsko vieće. (")

Ovo se zove zakon iz nužde za kojega izađe postupni zakon godine I868 kako da se ti izravni izbori obaviju. Za njega glasuju osim obične većine također zastupnici poljački, kranjski, dalmatinski, istrinski, Trsta i Bukovine. Nekolika Tirolca i ja uz njih glasujemo protivu, jer sam ja onda odlučno se priječio svakoj ustavnoj preinaki, pak pošto sam glasovao protivu prepolovljenja države, bilo je dosljedno da glasujem i protivu preinake ustava.

Početkom godine I870 poljaci predlože u vieću carevinskomu da jim se proširi samouprava zemlje po odluci sabora galičkoga. Tad kranjci, bukovinci, tirolci, treštinci i ja uz njih, predložimo u istom vieću da se i našim zemljama proširi samouprava. Naš predlog propane, jer su i isti poljaci protiv njega glasovali. Malo dana izza toga propade u odboru i poljački predlog. Onda poljaci dodju k nami i upitanju nas kako ćemo glasovati za taj njihov predlog kad u vieće dodje. A mi njima odkrito: »Kao vi za onaj naš, protivno da kako, pak nek budemo ili svi boži ili svi đavolji.« Onda izberemo šest ljudi iz našeg okola, tri poljaka i tri naša da se dogovore što ćemo da radimo. I ova šestorica zaključe da, kad neće njemci da prošire samoupravu naše zemlje, položimo punomoće i da kući idemo.

Dana 7 travnja I870 izađemo svi iz vieća, a vieće se razpane i raziđe jer jih ne ostađe stotina što je za saborisanje potrebita.

Pade za tim ministarstvo Haznerovo i Giskrino, a sjede na vladu Potocki, koji odma razpusti vieće i sabore.

U novim izborima ljeta 1870 izađe u većinu kod nas narodna stranka. Zastupnici u Beču podupiru prije ministarstvo Potockievo pak Hohenwartovo, i to skupo plate, jer jim niemačka većina okine oko 200 tisuća fiorina za putove i škole dalmatinske u državnomu proračunu, a kod ministarstva nemogoše dobiti nikakve olakšice ni ugodnosti.

Hohenwart lanih razpusti neke niemačke sabore, tek da sebi prisvoji većinu u carevinskome vieću. No Niemci u tim saborima izađu opet u većinu, pak izabrav svoje zastupnike na carevinsko vieće, narede jim da na njem ne idu jer je to vieće nezakonito.

Onda je mogao Hohenwart na temelju § 7 zakona godine 1867 predložiti Caru da razpiše izbore za nevolju, kad izabrani poslanici ne bi došli kroz 14 dana u vieće. No on to nehće ili nesmije učiniti, pak dade ostavku.

Padom Hohenwartova popečiteljstva sjedne na vladu Auerspergovo. Ovo bojeći se da dalmatinski zastupnici neće doći na carevinsko vieće, poče da vreba saborskom manjinom; primi nekoliko deputacija te manjine; obustavi mnoge odluke zemaljskog odbora i mnoga imenovanja na korist našoj stvari, s jednom rieči pokaza se naklon razpustiti sabor prvom prilikom našeg upora, koji bi mu dao uzroka da taj razpust opravda.

Kad se nas petina zastupnika sastanemo u Beču, predamo ministarstvu jednu spomenicu u kojoj na temelju ustavnih načela zahtievamo da vlada postupa složno sa većinom sabora dalmatinskoga, i uzgred naznačismo neke predmete koji bi, ako jih vlada usvoji, dokazali da ona zbilja želi saglasno postupati saborom.

Jedan dan sriedom veljače pozove nas pet ministarstvo i odgovori nam na svaku točku spomenice, naznačiv one koje usvaje. Mi se izjavismo ne zadovoljni, i rekosmo kad vlada neće da usvoji svu spomenicu, mi nemožemo u nju uvidjeti naklonost da postupa složno saborskom većinom, i tako se raziđemo.

Moram ovdje očitovati da ni pri predaji spomenice, ni pri odgovoru, među nas pet i ministrima nije bilo ni rieči o našemu glasovanju za naknadni izborni zakon.

Ovdje je mjesto da ti kažem da taj naknadni zakon nije bio vladi potrebit za razpisati izravne izbore, niti joj je nikad na um palo da o njemu podigne tako rečeno *pitanje gabineta*, to jest ako ne bi primljen bio da ministarstvo pane ili se vieće razpusti, kako je kruni druže; jer po jasnome smislu § 7. ustava, kojega smo gore naveli, Car je vlastan razpisati izravne izbore iz nužde kadgod *vanredne okolnosti prječe saboru da bira.* Tako na primjer kad bi mene sabor birao tajnim naputkom da na vieće ne idem, minuli 14 dana, može Car na temelju toga narediti da vanske općine Dubrovnika i Kotora biraju pravo i neposredno svog zastupnika na carevinskome vieću. Dakle naknadni zakon, koji je toliko graje podigao, bio je izlišan.

No osim što je izlišan on nije ni vrjedan ukloniti da jedna krajina koja zbilja nehoće da bude zastupana u carevinskome vieću ipak pošalje svog zastupnika, jer će ta krajina vazda birati one ljude koji neće poći, kao što se događe u Českoj; a kad bi sabor birao na primjer mene s tajnim naputkom da na vieće neidem, a kad Car razpiše izravne izbore pak vanske općine Dubrovnika i Kotara izaberu drugoga koji pođe na vieće, to bi značilo da te općine ne misle kao sabor i ja. Vlada ima dakle dvostruko sredstvo da dopuni carevinsko vieće, tojest ili razpustom sabora ili porabom § 7 ustava god. 1867, a naknadni zakon bio je kao deveti vô u plugu.

Pošto sam ti tako bistro dokazao da je naknadni zakon suvišan i ne vrjedan za one zemlje koje neće da šalju svoje poslanike u carevinsko vieće, sad moram dokazati protiv koga je naperen.

Već je *Obzor* u svom članku br. 56 *o austrinskih odnošajah* dokazao i na dugo i na široko da je taj zakon uperen jedino protiv poljaka, a i sami zastupnik Groholski izjavio je u sjednici ustavnog odbora tako isto. Sve su novine Češke izjavile da za njih taj novi zakon nema vrjednosti, u koliko njihov sabor ne bira zastupnike na carevinsko vieće. A što bi se od njega bojale druge pokrajine kad sve biraju i šalju svoje poslanike u Beču bilo posredno bilo neposredno, i pošto već sve, osim tirolacâ, glasovaše za § 7 ustava 1867? sami poljaci, koji se boje da će tim zakonom doći u većinu rusini, našli se u tiesnac, ili da svoju većinu izgube izlaskom iz vieća, ili da prime pet po sto *rezolucije* galičkog sabora.

Naknadni zakon o jojemu vodino rieč ne vređa federaliste, jer i ovi priznaju nuždu nekog carevinskoga vieća, pa kad bi se vlade dočepali, ta bi jim zakon mogao protiv centralista služiti u koliko razjasnjiva § 7 ustava 1867. Ne vređa slavenski živalj, jer se ne dava poniekati da carevinsko vieće jedina je poljana gdje bi mogao taj živalj do većine doprieti. On vređa dakle samo poljake, jer jim prieči gospodarstvo nad rusinima.

Prije nego smo nas pet glasovali za taj novi zakon, mi smo ovako razmišljali: Ako pane zakon, ministarstvo ne pade čisto, jer je običaj u svakoj ustavnoj državi da ministarstvo prije naviesti činili zavisiti svoj obstanak o primanju toga zakona. Laž je dakle da bi ministarstvo palo kad se ne bi taj zakon primio. Kad ne bi ministarstvo palo, a mi glasovali protiv toga zakona, dali bi vladi povoda da razpusti naš Sabor. Istina da s novim izborima mi bi opet mogli u većinu doći, o tom imamo jamstvo u sviest i pravo naroda našega, ali ko bi predvidieti mogao tužne posljedice izborne borbe sad kad je jedan dio seockog puka gladan, a strasti uzdrmane? Šta da radimo? Rekosmo zastupnicima koji sjede na desnoj strani s nama: »Ako mislimo ovdje dolaziti i sjedjeti, glasujmo za zakon; ako li ne mislimo a mi proložimo mandate i hajdemo kući kao godine 1870 pa puklo gdje puklo. Oni nam odgovore da ne idu tako daleko, jer se boje izravnih izbora. Onda nas pet glasujemo za zakon, i odlučimo da se primi.

Ovim glasom nismo nikomu štete nanieli, nikoga iznevjerili, nikomu krivo učinili. Mi nijesmo nikojemu klubu pripadali, mi se nismo nikim dogovorili ni nikome obećali naš glas, mi nijesmo pred očima imali drugo osim koristi naše zemlje i pravi smisao saborski poslanicâ.

Da je taj zakon kakvo za nas načelno pitanje, to neće ozbiljno niko reći ko slano jede i naš pravac poznava.

Ja sam bio uvjeren i prije neg sam glasovao da će naš glas, kakav god bio, podići graju, pak sam pomislio bolje da graju što jim moj glas dobra nije nanio, nego da se tuže da jim je zla donio.

Sad čekaj da vidiš komu će biti od štete taj zakon, i koja će dobra zemlji donieti ili zla preteći naš glas, pak ćeš moći u punoj svjesti suditi jesmoli dobro ili zlo uradili, a ja opet tvoj do ploče.

U Zadru, travnja 1870.

St. Ljubiša

Narodni list, br. 33. od 24. travnja 1872.

V

Pismo S. Ljubiše I. Danilu.

Dragi prijatelju I. Danilo,

U tvomu listu ti si ustao prijateljski da me braniš od »Obzorove« napasti. Hvala ti. To dokazuje jednom više da u tebi lebdi čuvstvo pravedljivosti i plemenito osjećanje. No da ti istinu rečem, ja bih volio, da nijesi ni slovca u to ime potrošio.

Ja sam mnenja da je potrebito u jednoj državi da slobodna štampa pazi i nadgleda rad političnijeh ljudi. Ko to ne trpi, a on neka se prođe političnog života. Novinarstvo je ustavnosti što sunce bilju.

No je drugo pitanje oblik novinarski. Taj je oblik mjerilo stepena izobraženosti pisca i publike za koju se piše. Obično vika i grdi onaj koji nema razloga. Razlozi govore razumu a vika čuvstvu. Goli čin, prosto i hladnokrvno izražen, donosi na zrelog čitaoca viši utisak negoli hrpa najgadnih psovkinja. Sama istina strijelja i obara kao grom nebeski; ali istinu lažac nezna podražavati, koliko li ni Salmonei Jupiterov gromomet. Ti si kod nas oplemenitio jurnalistiku uljudnim oblikom, što ti služi na veliku diku.

Tvojoj bistroj uviđavnosti neće biti izbjegla opaska ta, da ako je iko u »Obzorovu« dopisu uvrjeđen, to su oni koje gospodin dopisnik poimence muklo mimoilazi. Ostalo je ličnost i zavist, što jošt jednom svijetu izlaže u cijeloj nagoti našu nevolju. No se odavna reklo razlogom, da je čovjeku dičnije sve što ima više neprijatelja i zavidljivaca.

Sljeduj kao do sada braniti razvitak umni i stvarni svojih zemljaka, ali se ne nadaj harnosti u vrsnike, već bruke i sramote. Sljedovaće ti prahu svjetkovanje! Ne obaziruj se na dračice, koje ti na put povukuju mravci, da ti slavni hod tobož prepriječe ili zakasne. Vrijeme će otkriti sve i sva. Brzo će se uvjeriti naši protivnici da je bilo najpametnije zadovoljiti se *dobrom* a *boljemu* se nadati i postepeno ga priugotoviti. Nije pametno žrtvovati *dobro* izvjesno za neizvjesno *bolje*. Najgori zlotvor *dobru* jest *bolje*. S toga se priča o jednom čovjeku, koji se zdrav liječio, da se je dao napisati ovaku nadgrobnicu:

Stajah dobro, *za stat' bolje*
Ovđje ležim bez nevolje.

Živi sretno i spokojno, kao što ti želi uzdani prijan.

U Beču, o mučenicima, I874.

S. Ljubiša

Zemljak, br. 34. od 25. ožujka I874.

VI

Школске књиге и ћирилица

Заступник Љубиша предао је министру просвјете сљедећу смоменицу:

Преузвишености!

Има тому неколико времена да се по Далмацији не продавају, као одприје, школске књиге ћирилицом печатане.

Ја незнам, нити је мој посао да истраживам, ко је тому крив, или ћ. к. складиште школских књига у Бечу, или претрчарице тијех књига у покрајини, или поједина мјесна школска вијећа, или ко ли? Ја сам дужан констатовати да се у Далмацији не продавају такве књиге, па да се и не дијеле ни у милостињу сиромашкијем ђацима.

Читам у збирци школскијех књига на листу 20., да се налазе готове за продају рпе школскијех књига ћирилицом печатанијех, пак се немогу исчудити чему се оне не разпродавају у Далмацији, као што се разпродавају већ по Хрвацкој и по Граници, него чаме под прашином у подрумима ћ. к. складишта школских књига.

Свак зна да се књига (библиографија) српскохрвацка дијели на ону која је печатана латинскијем словима, и на ону која је ћирилицом штампана. То је чисто, да кад омладина не научи читати и писати ћирилицом у мањијем и осредњијем школама за своја млада доба, тешко се већ одрасла тој сухопарној науци подврже, пак јој тако жалибоже остане неприступан онај дио књиге, који је ћирилицом печатан.

Свак зна да Срби источне цркве, од којих живе у Далмацију мал' не стохиљада, рађе употребљују ћирилицу; да на примјер у Боки од много стољећа сви списи грађански, као куповине, даровнице, опоруке и т.д. пишу се ћирилицом; да све свећенство источне цркве дописује са ћирилицом, којом су вођене такође књиге покрета пучанства; да је многим опћинама службена ћирилица; да напокон земаљске ковине доносе чешће чланке и дописе ћирилицом.

То су разлози који захтјевају да се по Далмацији распродавају такође и школске књиге ћирилицом печатане. Противнијех разлога нема, или барем мени нијесу позната. Али морам цијенити баш да их и нема, јер да их је, било би излишно трошити у печатњу забрањених књига.

Принуђен сам неспокојити Вашу Преуз. молбом да изволите наредити ћ. к. складишту школских књига да шаље у Далмацију уз оне школске књиге латиницом печатане такође и онијех које су печатане ћирилицом, да их ђеца могу лако себи набавити и свој језик у својственој азбуци учити.

Овом приликом дужност ми је обратити пажњу В. Пр. и на онај дио књига, које се убогијем ђацима дијеле. Како чујем, прошле је године ћ. к. складиште школскијех књига добило преко 80,000 фиор., који ће се по обичају раздијелити на све покрај(и)не убогијем ђацима. У Далмацији у посљедње вријеме невјеројатно су се умножиле пучке учионе, а доста лијепо и осредње. Да се има о тому један прави појам, доста је навести то, да године 1861 сав трошак за пучне учионе у Далмацији износио је фиор. 5000 а сад требају 120,000 фиор. Онда су осредње школе стојале једва 20,000 фиор. а сад стоје преко фиор. 100,000. Требало би дакле да се умноже саразмјерно и даровне књиге сиромашкој ђеци, како што се според год. 1861 умножио број ученика. Многа ђеца неће да у школу

иду, јер им родитељи немогу да купе књиге; пак ако се то догађа у обилатим година, промислите што бива у љетошњој невољи?

Још имам да примијетим В. Пр. да су књиге школске ћирилицом печатане старог кова и што се тиче језика и што се тиче правописа, пак ове књиге и уз њих и оне латиницом печатане, што се тиче књижевне вриједности и естетико-дидатичка бирука прозаичкијех и пјесничкијех предмета, изостале су жалибоже според школскијех књига другијех народности. Књижевност српско-хрвацка богати је расадник, из ког би вјештачка рука могла лако побрати и побирукати лијепи низ предмета за школске књиге, па ту руку требало би потражити.

Данас већ нико не пише српски онијем правописом којим су печатане школске књиге, ван ако не који стари калуђер; пак се ђеца забуне у разлици писмена, у разлици етимолоског или фонетичког правописа, најпослије у разлици облика и слога.

Ја дакле молим даље В. Пр. да се удостојите наредити:

1. Да се школске књиге ћирилицом печатане наврате на опће примљени правопис Вука Стефана Караџића;

2. Да се отвори натјецај уз пристојну награду на нове српско-хрвацке школске књиге за мање и осредње школе, коју ће награду присудити дотично вјештачко повєренство;

3. Да те нове књиге свијет угледају новом школском годином.

Развидјети ће пак В. Пр. не били било практичније да се школске књиге (изим вјерскијех) наштампају половина књиге латиницом а половина ћирилицом.

Увјерен да ће В. Пр. примити доброхотно ову моју споменицу, јер свакако дава Вам прилику да распространите благодат просвјете по свем оквиру, што је ваша честита задаћа, биће ми особито драго, ако будем к тому ма колико подпомогао.

Примите и т.д.

У Бечу, 28 Марта 1874

С. Љубиша

Zemljak, br. 39. od 5. travnja 1874.

VII

Govor S. Ljubiše kojim je otvorio poljoprivrednu izložbu u Skradinu.

Ovo je prvom što se u Dalmaciji uvodi običaj izlagati svijetu na vidik trgovačko-obrtne proizvode ove pokrajine, znameniti događaj kojeg pozdraviti možemo kao sjajnu pobjedu na polju razvića stvarnog napretka.

Čast ovog događaja pripada Skradinu. Tu mu zaslugu pokrajina naša ne će nikad zaboraviti, a još manje seljani naši, koji slaveći u narodnim pjesmama svoje junake i domoljube, pamte i na one koji su se starali za težačko dobrostanje. Kod naših seljana i dan današnji otac povijeda sinu, a djed unuku, ko je prvom unio kod nas krumpir, koli kukuruz, koli svilenu bubu.

Skradinu je zapalo u sreću da malašnim srestvima, i pravo da kažem nategom i žrtvom, bude zvijezdom predhodnicom naših pokrajinskih izložba, važnost kojih ne bi se mogla ozbiljno ponijekati, jer su one izložbe, koje pobuđujuć natijecaj i surevnjivost među težacima, među gospodarima, među poljodjelnim Odborima i općinama, davaju obrtnome napretku najpotonji nagon.

Položaj Dalmacije na najpitomijem predjelu Evrope, okrenutu pram jugu, uz duž sinjeg mora, uz vječiti pripek žarkog sunca, svojim zrakom, svojim otocima, obodima, brdima i poljima, jamči težaku svoj rad, a gospodaru ulogu svojih glavnica.

No ako je uz prkos takve pitomine Dalmacija ipak izostala u zemljodjelstvu spored drugih pokrajina kojim je priroda maćuha, to se može pripisati zlokobnim vremenima, koja su čestimice ovu zemlju kužila: rati, navale, ajdučina, a dodaj, prokleta osveta i ugasna ljenost. A i vlade, koje su se pregonile u prošlim vremenima, oko njenog posjeda, upravljale su je bez srca i bez savjesti.

No sad, Bogu hvala, ta su vremena utonula u ponor prošlosti! Danas je nastalo doba blaženog mira, opće sigurnosti, bracke zajamnice. Mnogi naših sinova uče u inozemstvu poljodjelne nauke; ustanovila se društva na poboljšanje našeg vina; poljodjelni Odbori skrbe se da uvedu svud-kud uzor njive, nova sjemena stabla, voćke, ratarska oruđa. Da kako da nam treba krvava znoja da dogradimo ono što su pet vjekova nemilo oborili! Sadanja vlada ne krati svoje obilate pomoći; ona nas nagoni, potpomaga i rukovodi u umni preporođaj poljodjelski. Ona će nam biti još bolja ako mi s naše strane učinimo sve što je nam moguće da uđemo i u ovoj struci javne ekonomije u kolo drugih prosvijećenih naroda.

U to ime ja pozdravljam današnji dan i čestitam ga sretnja starome Skradinu, kao prvemu naših pokrajinskih izložba.

Zemljak, br. 73. od 11. rujna 1875.

VIII

Javna zahvala.

Onoj gospodi, koja su se udostojila lično ili duhom učestvovati pri pogrebu moje pokojne matere *Ekatarine*, najtoplije blagodarim.

U Zadru, 11. listopada 1875.

S. Ljubiša

Narodni list, br. 82. od 13. listopada 1875.

IX

SIGNOR REDATTORE

Le poche parole da me dette nella seduta del 7 dicembre p. p. della camera dei deputati di Vienna, sopra l'allogamento dei lavori della ferrovia dalmata, hanno dato occasione all'onorevole Dr. Antonio Bajamonti di dirigere una lunga lettera al redattore dell'»Avvenire«, inserita nel N. 3 di quel periodico. In quella lettera il Dr. Bajamonti ha cercato di confutarmi, e dimostrare l'inesattezza dei fatti da me addotti.

Nel mio discorso io non mi sono occupato del Dr. Bajamonti e molto meno ho avuto il ghiribizzo di por la mano nelle sue saccoccie; quindi per tutta risposta io potrei dirgli: che cosa c'entrate voi? Chi vi ha costituito avvocato del ministero, a cui unicamente erano diretti i miei appunti?

Ma non voglio seguire questo sistema, ed a mia volta farò un pó di storia e cercherô di gettare un po di luce, perchè si veda come nel pronunciare quelle parole io non sia stato avventato, e non abbia agito colla leggerezza rimproveratami dall'onorevole Bajamonti.

Al 15 di novembre 1874, con formale contratto, i signori Dr. Bajamonti, Dr. Keller, cav. Ljubiša e Niccolò Trigari costituironsi in consorzio allo scopo di concorrere ai lavori della ferrovia dalmata — lavori posti all'asta con avviso del 4 ottobre a. s. della sezione di costruzione dell'i. r. ispettorato delle ferrovie austriache. In quel contratto erano stabilite le modalità con cui il consorzio dovea procedere come ripartire gli eventuali utili, ed era espressamente stanziato che in ogni caso il Dr .Bajamonti dovesse ritenere per se l'appalto del V lotto, compreso tra i kilometri 74,4 e 84,7, il lotto cioè ultimo della linea, che termina alla riva di Spalato. E questo consorzio presentò infatti la sua offerta al 16 di novembre, ultimo giorno per la presentazione, portato dall'avviso d'asta, sotto la firma N. Trigari e compagni.

I signori Knaur e Gross non formavano parte del consorzio concorrente, il quale come vedesi era nella massima parte costituito da deputati dalmati al consiglio dell'impero, giacchè dei quattro membri, tre erano deputati.

Il ministero a quanto pare, voleva favorire tra tutti i concorrenti il consorzio dalmato, ma in pari tempo voleva avere le garanzie necessarie per la buona esecuzione di lavori così importanti. Per construire ferrovie sono necessari capitali e scienza. Ora senza offendere nessuno dei quattro consorti, il ministero dovea ritenere che nessuno di essi possedesse le qualità necessarie e capaci ad offrirgli piena sicurezza, e perciò volle che partecipi al lavoro fossero i signori Knaur e Gross, uno conosciuto come capitalista, l'altro come ingegnere di vaglia, ed entrambi esperimentati costruttori di ferrovie, ben più grandi del tronco di cui trattavasi. Non volle egualmente accedere alla esigenza del consorzio, per cui il V lotto dovea restare al Dr. Bajamonti, ma insistette perchè la delibera di tutti i lotti si facesse cumulativamente.

La delibera avvenne infatti al consorzio così rinforzato sotto la firma Bajamonti, Trigari, Knaur e Gross. Il relativo protocollo di aggiudicazione porta la data del 2 dicembre al N. 92 pr. della sezione di costruzione del poc'anzi nominato ispettorato.

Ma prima dell'aggiudicazione, in data 26 novembre, tra i 4 consorti ed i signori Knaur e Gross era stata convenuta la cessione dell'impresa e stabiliti i patti di questa cessione.

In data 21 dicembre vene stipulato il contratto tra i deliberatari ed il governo. Giova notare come in questo contratto sieno compresi espressamente tutti i sei lotti; e mentre la costruzione ne è aggiudicata ai signori Bajamonti, Trigari, Knaur e Gross, la direzione dei lavori è affidata ai due ultimi soltanto.

Al 1 di maggio 1875 fu sottoscritto il contratto definitivo di cessione dell'impresa del consorzio deliberatario ai signori Knaur e Gross. Il prezzo della cessione venne stipulato in fiorini 235,000 pagabili parte in contanti, e parte in cambiali a varie scadenze all'ordine dei diversi consorti. Tra questi non figura il Dr. Keller, perchè egli con anteriore contratto di data 2 aprile 1875 avea ceduto i suoi diritti al Dr. Bajamonti verso il prezzo immediato di fior. 43428, ed una parte dell'utile ulteriore, qualora a suo benefizio fosse stata liquidata una somma maggiore della riportata. Nel contratto di cessione venne inoltre stipulato, che al Dr. Bajamonti rimaneva affidata ad esclusivo suo rischio e pericolo l'esecuzione del lotto V col prezzo medio della delibera, vale a dire coll'aumento del 9 $^{9}/_{10}$ p.% sui prezzi del fabbisogno. Responsabili però dinanzi al governo per tutto il lavoro restano i deliberatari, e rispettivamente i signori Knaur e Gross; e quindi il Dr. Bajamonti diveniva cessionario di questi signori per il V lotto, e con apposito separato contratto furono stabilite le modalità e cautele a questa cessione relative.

Il prezzo di cessione dell'impresa giusta l'art. II del contratto del 1 maggio 1875 venne così ripartito:

Niccolò Trigari	fiorini	86,600
Dr. Bajamonti	„	57,000
Cav. Ljubiša	„	34,642,85
Elia Račeta	„	13,071.45
Enrico Polak	„	39,400
		230,714.30

Un residuo di fiorini 4285,70 è rimasto presso i signori Knaur e Gross sino ad ulteriori disposizioni.

Da questi fatti chiaramente emerge le verità delle mie asserzioni. Il consorzio deliberatario ha ceduto i lavori a coloro che realmente li eseguiscono verso un determinato prezzo, e se i signori Knaur e Gross appariscono deliberatari essi pure, ciò nulla toglie alla mia asserzione, poichè essi entrarono nel consorzio dopo che la offerta era stata presentata, vi entrarono con la condizione della secessione ed unicamente per migliore garanzia del governo firmarono il relativo contratto. Quel compagni unito alla firma Trigari della prima offerta, lasciava comprendere sotto di sè quanti soci si voleva, e così esternamente anche da questo lato la cosa era pienamente regolare.

A che titolo poi il signore Enrico Polak, uno dei collaboratori e comproprietari del »Tagblatt« di Vienna, quello stesso che fù in Dalmazia all'epoca del viaggio imperiale, ha incassati i fiorini 39,400? Egli non è imprenditore, non è dilettante architetto, non ha fornito i capitali per la cauzione, giacchè questi furono forniti dai signori Trigari e Bajamonti, perchè adunque? Forse non sarà questo un pourboire, ma è certamente qualcosa che molto gli rassomiglia, a meno che il Dr. Bajamonti non ci spieghi come quella somma rappresenti per esso una rimunerazione di capitale e di lavoro, di questi due legittimi fattori di civiltà come si esprime.

Ora comprenderà ognuno come giustificato fosse il rimprovero da me fatto al ministero d. avere proceduto con leggerezza in questo allogamento dei lavori della ferrovia dalmata. Se i signori Knaur e Gross aveano le qualità necessarie per eseguire questi lavori, se essi godevano la piena fiducia del governo, se essi realmente sono quelli che eseguiscono i lavori, se fanno buoni affari anche dopo pagato il prezzo della secessione, perchè il governo non ha trattato direttamente con essi, e non ha risparmiato allo stato quel denaro che i Landes-Kinder (come in quei giorni venivano chiamati al ministero del commercio i consorti dalmati) hanno intascato?

Spiacemi che il signor presidente Reckbauer, costretto a ciò dal regolamento interno, a togliergli la parola, abbia impedito al signor ministro Chlumetzky di rispondermi come avea divisato di farlo nella seduta del 16 dicembre. Ciò mi avrebbe offerto occasione di provare nel R e i c h s r a t h stesso la giustezza delle mie osservazioni, quantunque sia persuaso che molti membri della camera non sarebbero rimasti commossi, e si sarebbero limitati a scuotere le spalle.

L'avere il Dr. Bajamonti ritenuto per se l'esecuzione del V lotto, sotto la responsabilità e direzione dei signori Knaur e Gross, e ciò al prezzo medio della delibera vale a dire per fior. 584,641, costituisce per lui un vantaggio, e rappresenta la sua quota nel riparto del prezzo della cessione. Tale vantaggio può essere valutato almeno a fior. 50,000, e questo importo deve essere aggiunto a quello della cessione poc'anzi riportato per averne il prezzo intero.

Che 9 fossero i concorrenti all'asta per la ferrovia lo sapeva; ma siccome m'era stato detto, che 3 di loro non avessero adempiuto a tutte le formalità prescritte, mi limitai a dire che fossero stati 6. Ciò però po co monta; anzi se si ammettono 9, la mia argomentazione diviene più calzante. Che poi le loro offerte fossero ad un prezzo minore di quello del consorzio dalmato, mi venne assicurato da persona, in posizione di bene conoscere la verità, e che non aveva nessun motivo di trarmi in inganno. E la medesima cosa mi fu recentemente confermata dallo stesso signor ex ministro Banhans, coll'aggiunta però, che nessuno dei concorrenti avea presentato offerta per tuta la linea ma per singoli lotti soltanto; e questa circonstanza avea indotto il governo a dare la preferenza al consorzio dalmato che avea concorso per tutti i sei lotti, essendo desiderio del governo di allogare tutti i lavori ad un'impresa sola. Ma questa eccezione non vale a scusare la deliberazione al maggiore offerente, glacchè l'avviso d'asta espressamente portava che la c o n c e s s i o n e, a s e c o n d a d e l l e c i r c o s t a n z e, s e g u i r e b b e p e r l o t t i o p e r l a t o t a l i t à. Se aveasi la determinata intenzione di allogare tutta la construzione ad uno solo, perchè stilizzare in quel modo la relativa chlausola nell'avviso d'asta?

Rispetto al prezzo da me assegnato ai movimenti di terra, le stesse cifre addotte dal Dr. Bajamonti confermano il mio asserto. Quando ho detto m o v i m e n t i d i t e r r a, sotto queste parole ho inteso tutte le operazioni necessarie per la costruzione del corpo stradale, vale a dire: escavo, trasporto e conformazione dell'argine. Ora il Dr. Bajamonti ammette che l'escavo era stato fissato dall'ispezione generale a fior. 3''13, il trasporto a fior. 9''88; assieme fior. 13, 01 al klafter cubo. Aggiungasi adesso il prezzo per la conformazione dell'argine e si avrà con pochissima differenza la cifra da me addotta, vale a dire di fior. 16 al klafter in cifra rotonda. Parimenti quando ho detto che nei lavori ordinari i movimenti di terra si pagano a fior. 4, intendeva tutte e tre le operazioni, e non soltanto quella dell'escavo, come mi fa dire l'onorevole Bajamonti. Senza ricorrere a citazioni desunte da fabbisogni di strade erariali, dai quali risulterebbe che in moltissimi casi il prezzo pagato era sensibilmente inferiore ai fior. 4, citerò il fatto della demolizione delle mura di Zara dalla parte meridionale della città. Si trattava di demolire antiche mura in cemento, ed il lavoro può essere paragonato a quello dell'escavo in roccia mista a terra, l'assuntore avea l'obbligo di deporre ed ammonticchiare le pietre regolari in un luogo, quelle irregolari in un'altro, e colla terra e scaglie imbonire la riva nuova, e formare il piano della stessa. Ebbene, per tutti questi lavori la comune di Zara ha pagato il prezzo massimo di fior. 3 ai fior. 3''80 il klafter cubo!

E col paragone da me istituito, non intendeva già di dire, che il prezzo dei movimenti di terra per la ferrovia poteva essere stabilito a fior. 4 il klafter cubo. Conosco tutte le difficoltà di simile costruzione, specialmente in Dalmazia, e so bene che altro è costruire un pezzo di strada ordinaria altro un tronco di ferrovie, specialmente se questo tronco attraversi l'arido nostro Zagorje. Voleva mostrare che il prezzo stabilito e confermato dall'onorevole Bajamonti, poteva ritenersi abbastanza rimuneratore; e che tale sia ne sono convinto anche oggidí.

Con ciò il mio compito sarebbe finito, perche l'esattezza delle cose da me dette parmi a sufficienza provata. Ma poichè l'oncrevole Dr. Bajamonti, nella lunga sua epistola, ha toccato vari argomenti, emesso giudizi, e sollevato questioni di varia natura, permettetemi, signor redattore, che su tutto ciò anch'io esprima la mia opinione.

Non mi stupisco che i miei amici abbiano riso della scoperta fatta dal Dr. Bajamonti, sulla possibilità cioè di una via, che avesse a congiungere la Dalmazia col mondo ferroviario. Per un paese come il nostro, sito in questo mondo sublunare, anzi nella parte più civile di esso, ed unito ad uno dei più potenti stati europei, già in tutti i sensi solcato da ferrovie, la possibilità, che un ramo di queste si prolungasse fino alle nostre coste, era invece una scoperta che ricordava quelle del signor de la Palisse.

Sgraziatamente il modo con cui questa possibilità avrebbe dovuto tradurrsi in atto, non venne giustamente afferrato dal Dr. Bajamonti, e per molto tempo i suoi sforzi erano diretti a dar vita ad una ferrovia da Spalato a Belgrado. Altri fu quegli che in queste colonne, sollevata una volta la questione ferroviaria, propose il modo pratico da seguire per avere in Dalmazia una ferrovia, propugnando appunto quella linea, di cui il tronco, ora in costruzione, da Siverić a Spalato, è una parte. Quando la camera di commercio di Zara, cedendo all'evidenza delle ragioni qui addotte, cominciò ad adoperarsi nel senso qui propugnato, furono gli amici del Dr. Bajamonti che la schernirono, e lo stesso Dr. Bajamonti in seduta del patrio consiglio comunale, chiamò quel progetto i n a t t e n d i b i l e. Ironia della sorte! Il Dr. Bajamonti alcuni anni più tardi dovea essere uno dei principali esecutori del progetto inattendibile!

Come sorgesse nel Dr. Bajamonti l'amore all'arte edilizia può essere una storia interessante, come lo è quella di tutte le grandi vocazioni, ma per la questione che ci occupa è di poco momento. Col nuovo teatro di Spalato ho sempre inteso dire che il Dr. Bajamonti abbia fatto un buon affare. Niènte di male in ciò, naturalmente, e se egli ha con quella fabbrica ajutato gli operai del suo paese in tempi critici, ha in ogni caso congiunto l' u t i l e d u l c i.

Se egli in seguito ha intrapreso altre fabbriche, che gli causarono perdita e diminuzione di patrimonio, ciò è effetto di calcoli mal fatti o di altre circostanze. Ma è sempre vero che quelle fabbriche egli intraprese per speculazione, e non già per semplice patriottismo. Egualmente, se ha assunto il V lotto della ferrovia coll'aumento del 9 9/10 p.% sui prezzi del fabbisogno, per subappaltarlo poi nella maggior parte in piccole partite col 15 p.% di ribasso sugli stezzi prezzi ed ha realizzato cosi un utile del 24 9/10 p.% egli ha fatto con ciò un buon affare. E torno a dire, che non vi è in tale procedere nulla di male. Ma il patriottismo qui non c'entra per nulla, perchè per Spalato dovea essere indifferente chi fosse l'assuntore, purchè la ferrovia si facesse, e nei contratti di subappalto per lavoranti non vene stipulato che dovessero essere impiegati esclusivamente gli amici politici del Dr. Bajamonti. Atto di patriottismo egli avrebbe fatto, qualora, nella sua doppia veste di assuntore e podestà, si fosse adoperato a tutt'uomo, perchè la traccia della ferrovia fosse cambiata nella parte immediatamente vicina

alla riva, e fosse evitato quel taglio nel borgo Lučac e Manus, che è uno sgorbio ed un grave incomodo per quegli abitanti.

L'onorevole Dr. Bajamonti ha creduto di vedere nelle mie parole, oltre che un rimprovero al governo, un biasimo diretto a lui ed agli altri suoi colleghi, membri del consorzio concessionario, e si studia in certa guisa a giustificare la sua condotta ponendola a confronto colla mia, in quanto io stesso feci parte successivamente di due consorzi ferroviari.

Nel primo constituitosi nel 1869 — e non nel 1871 — entrai, ed il Dr. Bajamonti sa bene in quali circostanze. Il ministro del commercio d'allora signor de Plener faceva una condizione per la presentazione al »Reichsrath« della legge sulla ferrovia dalmata, la formazione di un consorzio dalmato, formato da persone di entrambi i partiti. Quel ministro ancora con nota 31 luglio 1868 N. 1328 diretta alla camera di commercio di Zara eccitava quest'ultima a prendere d'accordo con quella di Spalato l'iniziativa per siffatto consorzio »poichè, diceva il mnistro, in seguito alla formazione del consorzio sarà dato al ministero di proporre alla legislativa che . . . alla ferrovia . . . venga commessa la garanzia o una sovvenzione dallo stato.« Mi ricordo che il Dr. Bajamonti esitò infatti prima di farne parte, ma unicamente perchè con altre persone ed altri consorzi era implicato in concessioni di lavori preliminari ad altri scopi relativi a ferrovie.

Presi parte alla seduta di costituzione sotto la presidenza del compianto Dr. Petrović, rilasciai la mia procura ai signori Lapenna e Ljubiša, e poi nulla mai seppi dell'esistenza nè dell'attività del consorzio. Usci da esso nel momento in cui vidi che soltanto il sospetto potea nascere, che a scopi politici potesse essere sfruttato. Usci la sera del 6 marzo 1873, mentre il k r a c h scoppiò a Vienna ai primi di maggio di quell'anno, cioè due mesi dopo. La benevole insinuazione del Dr. Bajamonti al mio indirizzo in questo punto della lettera, è dunque un dardo s i n e i c t u.

In quell'anno stesso, invitato, entrai con altri miei amici nel consorzio che erasi formato a Trieste, dopo che la legge sulla ferrovia dalmata era stata votata. Quel consorzio fece studiare la linea da un'autorità in questo genere di costruzioni. quale è l'ingegnere comm. Borelli, e gli chiese parere se sulla base delle condizioni finanziarie della legge, e delle tecniche del progetto, la concessione per la costruzione e l'esercizio della ferrovia dalmata potesse essere domandata con vantaggio. La risposta del comm. Borelli fu negativa, ed il consorzio si sciolse. Io non mi rammaricai per ciò, nè aveva di che rammaricarmi; e le voci a cui in proposito accenna l'onorevole Bajamonti sono un parto della sua fervida fantasia, oppure di qualcuno appartenente a quei miei siffatti c i r c o l i c o n f i d e n z i a l i. Sono terribili i n o s t r i i n t i m i, e ce lo ha mostrato con molto spirito il brioso Sardou!

Ho detto che non avea di che rammaricarmi, perchè, a dire il vero, io prevedeva il verdetto del comm. Borelli, e nel consorzio entrai più che per altro, onde cercare a paralizzare l'agitazione, che per iscopi elettorali, si cercava di fare in quel tempo dall'altro consorzio da cui ero uscito. Non ci voleva molta penetrazione infatti per vedere, che una compagnia formatasi per costruire ed esercitare la ferrovia dalmata, alle condizioni stabilite nella legge, qualora anche fosse riuscita a collocare le obbligazioni e procurarsi i capitali necessari per costruirla, non avrebbe potuto, nei primi tempi almeno, coprire le spese di esercizio, e diventava perciò impossibile. Non rimaneva quindi che la costruzione a spese dello stato, e questa io ho sepre sostenuto, anche qui in opposizione col Dr. Bajamonti, il quale e nel »Reichsrath« e nella dieta dalmata, insisteva per la esecuzione della legge 30 aprile 1873, la quale si fonda sulla concessione. Io anzi, quando vidi, che la camera dei deputati avea cancellato dal primo progetto ministeriale l'alternativa della costruzione a spese dello stato, dissi subito che con ciò essa voleva rimandare alle calende greche la costruzione della nostra ferrovia come sono anche oggidì convinto, che la ferrovia dalmata non sarà completata se non per opera diretta dello stato, e non avrà mai un concessionario.

Giova che qui ricordi una distinzione, che non sarà forse famigliare a tutti i lettori, quella cioè tra consorzio e consorzio, tra la natura di quello del 1869 e dell'altro di Trieste dei quali feci parte, e di quello dalmato, che ebbe la costruzione della ferrovia Siverić — Spalato. Quei due consorzi aveano di mira la concessione da parte dello stato della costruzione e dell'esercizio; e quando si tratta di una ferrovia nuova che non possa essere concessionata ad una compagnia esistente, come era appunto il caso della dalmata, siffatti consorzi sono indispensabili, perchè essi sono quelli che devono fungere quasi da comitato promotore per la formazione della società, che ha poi da costruire ed essercitare la via. Quando invece lo stato ha da costruire a proprie spese una ferrovia, allora egli cerca degli imprenditori, salvo casi rarissimi dove appunto più imprenditori si consorziano, un consorzio per dar vita alla ferrovia non è necessario.

Venendo ora al biasimo a cui accennava l'onorevole Bajamonti gli dirò, che esso nelle mie parole era per lo meno velato; ma poichè egli lo vuole, gli dirò francamente che io disapprovo altamente la condotta sua e quella dei suoi colleghi, in quanto deputati al consiglio dell'impero. Non la legge positiva, almeno per ora da noi in Austria, ma la legge morale, che regola la formazione e l'attività delle assemblee parlamentari, vieta ai suoi membri di farsi assuntori di imprese dello stato, la cui concessione e condotta essi stessi sono in prima linea chiamati a controllare. Se questa assunzione poi è accompagnata da circostanze, che le danno l'apparenza soltanto del favore, allora doppiamente grave diventa la responsabilità dei deputati che ne sono l'oggetto. Poichè allora il pubblico è naturalmente chiamato a domandarsi: perchè questi favori? Come in una persona sola possono concentrarsi il controllante ed il controllato? E senza pensare a male si viene allora alla conclusione, che il favore è prezzo di compiacenze politiche.

E di questo avviso sembra che fosse, nel movimento spontaneo dell'animo suo, lo stesso Dr. Bajamonti, poichè l'idea era gli venuta di rinunziare al mandato, ma gli amici lo distolsero. Egli avrebbe fatto bene a seguire la voce spontanea della coscienza, e non farne oggetto di deliberazione di uno stuolo di amici. In molti casi questo tramutare la coscienza in assemblea di una società per azioni, ove i conchiusi si prendono a maggioranza, sarebbe un modo molto comodo per sfuggire all'adempimento di doveri penosi.

Se ho fatto parte dei due consorzi non monta; ho la coscienza di non avere fatto servire la missione di deputato a scopi di lucro personale, e di non potermi rimproverare alcuna azione i n c o m p a t i b i l e colla fiducia in me riposta dagli elettori. Se mai avessi a comportarmi diversamente in seguito, riconosco al Dr. Bajamonti il diritto non solo, ma il dovere, di biasimarmi altamente e pubblicamente.

Il Dr. Bajamonti poi mi troverà sempre pronto ad elevare francamente la voce contro ogni abuso, contro ogni dispendio inutile, contro ogni cattivo impiego dei danari dello stato. Come ho fatto costantemente sinora, lo farò anche in seguito, senza riguardi nè a dritta nè a sinistra, meno quelli imposti della verità e delle convenienze parlamentari.

Ho motivo però di stupirmi, che il Dr. Bajamonti in persona non abbia fatto, nè faccia quello che a me consiglia di fare in chiusa alla sua lettera. E qualcuno inoltre potrebbe osservare che egli nel tempo che fù investito del mandato di deputato al Reichsrath, in due sessioni soltanto fece atto di presenza a Vienna, precisamente in quella del 1867—68, quando, quale procuratore dell' »associazione dalmatica« conchiuse col governo il contratto per l'anticipazione di affitti nell importo di fior. 120,000, e nel 1874 in due volte, quando si trattò della legge ferroviaria e della concessione per la costruzione.

Il Dr. Bajamonti mi rinnova l'accusa, direttami altra volta, di avversario della linea Siverić — Spalato, e di tentativi per demolirne il progetto. Devo respingere ancora una volta questa accusa, che invero fa poco onore all'ingegno, se non altro, del Dr. Bajamonti. Coll'avere costantemente propugnato la costruzione a spese dello stato dell'intera linea dalmata, e coll'avere cercato di provare la poca utilità della linea Siverić—Spalato considerata a se e quale linea indipendente, onde in certo modo obbligare il governo a proseguirla e completarla, io ho difeso i suoi interessi meglio dei miei accusatori.

Chiuderò con un fatto che personalmente mi riguarda, ed è quello della pensione da me goduta. Io ho servito per 11. anni 10 stato, e credo di avere in quel tempo fatto con coscienza il mio dovere, almeno quanto qualunque altro impiegato. Senza appellarmi a decreti di elogio ed approvazioni superiori, mi richiamerò invece quale professore ginnasiale ai miei scolari, e come ispettore ai maestri popolari, i quali, ed uni ed altri, ad onta di mutate vicende e di differenza di opinioni politiche, mi hanno conservato una vivissima affezione, e continuamente me ne danno prove — ciò che forma uno del più dolci conforti della mia vita. Non ho dunque demeritato, nè lasciai il servizio per capriccio; ma non volli accettare il trasloco, provocato unicamente da intrighi partigiani, e non da bisogni del servizio. Forse agli occhi del Dr. Bajamonti più cavalleresco sarebbe stato il rifiutare anche la pensione; ma io che non ho a mia disposizione centinaja di migliaja di fiorini, nè immobili, nè mobilizzabili, ma vivo invece modestamente coi modesti miei proventi, non mi sono sentito al caso di gettare per la finestra questo piccolo frutto del lavoro dei migliori miei anni. Auguro al Dr. Bajamonti argomenti migliori di quello tratto della mia pensione, quando gli verrà voglia di rinfacciare al governo la cattiva amministrazione del denaro dei contribuenti, ed al governo auguro di non avere mai a temere rimproveri più fondati di questo.

Perdonate, signor redattore, la lungaggine di questa mia e gradite l'attestato della mia stima.

Zara, 19 gennajo 1976.

M. KLAIĆ

Narodni list, br. 8. od 20. siječnja 1876.

X

OTVORENO PISMO

na gospodina viteza Stefana Ljubišu

Odgovaram na vaše pismo na mene upravljeno brojem 23 »Zemljaka«.

Izjavu što sam ja učinio u saborskoj sjednici 13. t.m. učinio sam ne samo u svoje ime, već i u ime još drugijeh narodnijeh zastupnika, *jedanaest* na broju. Kašnje pridružiše se javno s nami u istoj izjavi *pet* narodnijeh zastupnika. Koliko jih ima, da uz Vas stoje i da su voljni pod Vašijem predsjedanjem u Saboru nadalje sjediti?

Onu istu izjavu, riječ po riječ, evo sad ovijem pismom potvrđujem i onako kako sam je u saboru učinio, ja je sad ponavljam. Pazite da nijesam sad pokriven *»slobodnom riječi i imunitetom kojim se vlači jedan zastupnik«*. Onda sam vršijo svoju dužnost kao zastupnik; danas vršim je, ovako Vami besjedeći, kano prosti čovjek.

Moja 1 mojieh drugova izjava, oslanja se na to što je pošteno čeljade, potpisavši svoje ime, u pismu u javniem novinam tiskanu, rekao kaono ti istinito, da ste Vi dobili svotu novca i baš fior. 34,642 nov. 85, u zakupu rađe gvozdenoga puta dalmatinskoga.

Da nije nego to u onom pismu rečeno, svakome koji Vas i najmanje poznaje, došlo bi namah na pamet da Vas upita: čime ste toliki novac privrijedili? Svak znade, da vi nijeste veliki glavničar, da nijeste zanatlija za onaki rad. za onako poduzeće, kao što je zakup željezničke gradnje. Ali svak znade, također, da ste Vi, u vrijeme kad je ministarstvo podarilo i dosudilo gorespomenuti zakup, bili *narodnijem zastupnikom kod Reichsratha!* Nije li posve naravna sumnja, pače uvijerenje, da ste jedino s toga, onu svotu novca dobili?

Šta jeste i šta nijeste Vi obećali svojiem biračima, kad su vas po nesreći birali, nije meni stalo raspitivati. Ja Vas, hvala Bogu, nijesam birao nikada. Svakako mislim da Vas nijesu birači za to birali, da Vam pomognu kako bi Vam zastupnička čast tobolac napunila, a znam pak, da ta čast nipošto nepodnosi, da se narodni zastupnik š njome posluži e da bi postigao ma i najmanji dobitak ili korist za se, koja ne bi mu već po zakonu pristojala. Ali ono pismo kog sam gori spomenuo, pismo Dr. Klaića tiskano u Br. 8 »Narodnoga Lista«, t.g. ne samo što potanko kaže svu povjest zakupa rađe dalmatinske željeznice, nego još ističe i osuđuje, premda načinom umjerenijem i ljuckijem, kako se onakomu piscu pristoji, nedostojnost i nečistu narav onog posla, i dobitka što ste Vi iz onog posla imali. U tome, izjava što sam u saboru učinio i rečeno pismo, slažu se i *»činom i smislom«* potpuno.

Pismo Dr. Klaića, bijaše najgrđa osvada, što se može proti kojemu narodnomu zastupniku podignuti. Nebijaše to novinarske glasine, kao one što se još prije prosipaše, sa riječima *kaže se*, kroz »Narodni List« i na koje prosto Vama, a mnogo više meni i mojiem prijateljima bijaše neobazirati se, već ono pismo po svome sadržaju, imadijaše svu snagu, ma koje javne temeljite osvade.

Suprot onoj osvadi, vi valjda *po Vašemu običaju* nijeste se do danas opravdali: jer nije dosta, gospodine viteže, reći kao što Vi kažete u Vašemu otvorenomu pismu: *»da to nije istina no prosta potvora«*. Proti onakijem potvorama, čovjek pravedan i pošten, skočiće namah u žaru plemenita gnjeva, da uvrijeđenu svoju čast obrani. A da je ono *prosta potvora* treba da Vi dokažete, ne meni, (ja Vaš sudija nijesam) već onomu sudu pred kojim bijaste optuženi. Vaše djelo s kog ste osvađeni, nespada pod nadležnost C.K. sudova, već pred sud javnog mnijenja. Pred ovijem sudom Vas pozvaše, ali se Vi oglušište, dokle Vas god na silu pred njim neizvedoše, da osuđeni budete.

Kad se Dalmatinski sabor nazad nekoliko dana otvorio, a danas sbog Vaše ličnosti i sa ne malom štetom zemlje zatvorio, Vi stajaste prvi put iza onake osvade, na čelu sabora

i pred saborom *kao presjednik*. Jeli mogao podnieti obraz narodnijeh zastupnika, da Vas mirno gledaju, kako jošte na presjedničkoj stolici sjedite, te da zastupate i sabor i zemlju? Ne bi li se saborska narodna većina, trpeći Vas dalje na onoj stolici, solidarna s Vami pokazala? Tudi grijeh može se oprostiti, ali tuđu sramotu nesmije se niti prati, niti podnositi.

Vi se varate kad kažete, da smo ja i moji prijatelji odlučili *»bježati«* (?!) iz sabornice *»s ličnog pitanja«*. Ali to nebijaše *lično pitanje*. Gospodine viteže, to bijaše *pitanje zastupničkog i saborskog dostojanstva*. Možete li Vi shvatiti tako pitanje? I u tom su pitanju po srijedi *načela*.

Što kažete *»sad se pod starosti uzrujaste da se riabilitirate u općem mnenju kod novih izbora«* ako to meni prigovarate, nemate nikakva razloga; ako mojiem prijateljima, onda možda imate pravo. Jer bijaše potreba, a priliku dali ste jim Vi, da se *riabilitiraju* što su nekad onu grdnu pogrešku učinili, kad su *Vas* po velikoj nesreći, kao zastupnika u Reichsrath izabrali.

Za Vaš *otkup* o kome Vi lukavijem načinom u Vašem pismu zborite, ja neznam ništa. Vi ste postali odveć skupi, da Vas ko otkupi. Stalo bi ništanemanje nego obraza! Ne što Vi nijeste za Klaića glasovali, već Vaše postupanje prilikom ovogodišnjieh izbora delegacije, može biti da je djelovalo na neke moje prijatelje, kako kap odviše, koja čini da se puna čaša proljeva. Ali vjerujte, da je Vaša već prepuna bila.

Još da Vam jednu otrovanu strijelu otupim, pak sam s Vami gotov.

Vi kažete da sam se ja i Klaić, isto kaono što ste Vi, u posle željezničkijeh zakupština *»pleli i prtili«*, sa razlikom samo, govorite Vi, *»što nijeste uspjeli«*. A mi odgovaramo: Sačuvaj Bože od uspjeha, kako ste ga Vi imali!

Moj prijatelj Klaić, u gorespomenutome svome pismu, već je na čisto stavio, kada, kako i u koliko se on *pleo i prtio* u onake posle. Ja ću Vam samo s moje strane reći, da god. 1869, kad mi pisaše, kako treba sastaviti družtvo od narodnijeh zastupnika od obaju stranaka, od narodne i od autonomaške, za uskoriti i postignuti gradnju dalmatinske željeznice i kako treba da i ja uđem u to društvo, odgovorio sam pismeno: da pristajem, ali kad bi kakva dobitka bilo u poslu za članove društva, da moj dio dobitka nema pristati meni, većnarodu koji mi je podario onu zastupničku čast s koje onaj dobitak bi potekao, a da ono moje pismo, bude jamčevima da ću besjedu održati. Iz toga društva istupio sam zajedno sa prijateljem Klaićom u mjesecu ožujku 1873. Jeli ikad išto i šta je to društvo radilo, meni poznato nije. Evo koliko sam se ja u take posle *pleo i prtio*.

Zadar, na 20 ožujka 1876.

Dr. L. Monti

Narodni list, br. 24. od 22. ožujka 1876.

XI

Priopćeno.

ODGOVOR NA ODGOVOR LOVRU MONTI U KNIN.

Drago mi je vidijeti u Vašem pismu na mene upravljeno (N.L.Br. 24) dvije stvari: jedno što nijeste hćeli doći k meni da se uvjerite kako ste me prava obijedili, a drugo kako ste mûkom potvrdili, da niko bolje od Vas nezna kako sam se ja otkrito izjavio da ne ću ni pošto glasovati dr. Klaića za delegata.

To je meni dosta! Ostalo su riječi prazne ili zlobne.

Danas Vi kažete neivno, da ste htjeli obdariti narod onom dobiću koju ste se nadali privrijediti željezničkom trgovinom.

No ako je takva dobit po istom Vašem mnenju *nečista*, ona se ne bi nikad *oplemenitila* tijem što biste je narodu darovali, pače Vi bi takvim darom kanili osramotiti darovnika.

Na protiv ako je ta dobit čista, kao što ja i viši dio svijeta sude, ko će danas Vama vjerovati, pošto se je izjalovila, da bi je Vi puku darovali?

Tako neki prostaci namijene Gospi od zdravlja ono ulje što im se po nesreći prolije!

Gospodine, uvjerite se, da Vam se jošt hoće pameti!

I s tim prekidam dalje dopisivanje.

S. Ljubiša

U Zadru, nedjelje prepolovne 1876.

Zemljak, br. 26. od 29. ožujka 1876.

XII

L'onorevole dr. Klaić ha diretto in questi giorni al redattore della »Neue freie Presse« la seguente lettera.

Stimatissimo signor redattore. A rettifica di quanto sta detto a mio riguardo nella lettera del deputato dr. Bajamonti al dr. Kronawetter, pubblicata nel Nr. 4527 della »Neue freie Presse«, la prego di pubblicare nell'apprezzato di lei giornale la seguente mia dichiarazione:

1. Non è vero che il consorzio instituito sotto la presidenza del defunto cav. Petrović fosse quello della ferrovia Siverić — Spalato con diramazione a Sebenico. Quel consorzio, fondato nel 1869, non nel 1871, aveva sltri scopi; e da esso io ed il mio amico dr. Monti uscimmo quando, dopo la votazione utilizzarlo a scopi politici.

2. Non è vero che io abbia fatto parte di alcun consorzio o società che ha concorso per avere la costruzione della succitata linea ferroviaria.

Ricevete l'assicurazione della mia particolare considerazione.

Zara, 11 aprile 1877.

Dr M. KLAIĆ
deputato al consiglio
dell'impero

Narodni list, br. 29. za god. 1877.

XIII

ANCORA SULLA FERROVIA DALMATA

In seguito alla lettera pubblicata dal dr. Kronawetter, Stefano Ljubiša ha voluto pur dire la sua parola sulla concessione delle ferrovie dalmate, e l'ha fatto con una lettera pubblicata nella »Neue freie Presse«, scritta con quella baratteria, di cui l'avventuriere di Budua è maestro. L'onorevole dr. Monti ha risposto sa Ljubiša colla seguente lettera spedita allo stesso giornale, e che noi ci pregiamo d'offrire tradotta ai nostri lettori.

Di fronte ad alcune asserzioni e ad alcune insinuazioni, che mi riguardano personalmente, e che mi astengo dal qualificare, contenute nella lettera pubblicata dal signor Stefano Ljubiša deputato al consiglio dell'impero, nel numero 4557 del 4 maggio corrente di questo giornale, mi trovo indotto ad esporre quanto appresso.

Il consorzio p e l l a c o n c e s s i o n e della rete ferroviaria dalmata, costituito nell'anno 1869 (o nel 1870), era composto da sette deputati della dieta provinciale dalmata, quattro dei quali appartenenti al partito cosidetto autonomo o costituzionale e tre appartenenti al partito nazionale. Questi tre ultimi erano: il signor Stefano Ljubiša, a quel tempo deputato al consiglo dell'impero, il dr. Klaić ed io.

Precipuo scopo di tale consorzio — ed in vista di tale scopo soltanto entrai a formar parte dello stesso — si era quello di spingere il governo e di dare allo stesso un motivo a presentare f i n a l m e n t e al consiglio dell'impero, un progetto di legge perla costruzione della ferrovia dalmata.

Non mi consta però che detto consorzio, abbia mai fatto, nè che abbia mai ottenuto qualche cosa nel detto argomento.

Sono uscito da quel consorzio, insieme al mio amico dr. Klaić, t o s t o i l g i o r n o s u c c e s s i v o al giorno 6 marzo 1873, nel qual giorno il deputato al consiglio dell'impero Stefano Ljubiša, dava il proprio voto pella riforma della legge elettorale. Imperocchè protestando io, quale deputato della dieta provinciale, contro quel voto, il quale per mia convinzione ledeva il nostro statuto provinciale ed i massimi interessi della monarchia, io non poteva lasciare che sussistesse neppure ombra di un legame qualsiasi, fra me e quel voto, che lo diede, il progetto di legge presentato alla camera alquanti giorni prima pella costruzione della rete ferroviaria dalmata, ed il consorzio ferroviario summenzionato.

Questo si è il motivo, per cui uscii tosto da quel consorzio. Altri motivi nessuno ha diritto nè ragione qualsiasi d'attribuirmi. Avverto d'altronde, che la legge del 30 aprile 1873 concernente la costruzione della rete ferroviaria dalmata, appena nella seduta del giorno 1 a p r i l e 1873 venne portata a discussione nella camera dei deputati quale progetto di legge governativo.

Ad altro consorzio giammai ho preso parte.

Osservo in fine che la S o c i e t à d ' i m p r e s a, costitutitasi nel 1874, di cui si parla nella summenzionata lettera, non ha nulla che da fare, nè riguardo ai membri che la componevano, ne riguardo alle circostanze fra le quali ebbe a sorgere, col consorzio del quale io presi parte e non altrimenti che col proprio nome.

Vienna li 7 maggio 1877.

Dr. L. MONTI

Narodni list, br. 38. od 16. svibnja za god. 1877.

XIV

Јавна благодарност

Дирнути саучешћем овдашњег штованог грађанства, а особито свештенства и туторства Цркве С. Николе, при погребу наше незаборављене мајке *Софије*, као и многобројним изјавама од стране удаљених пријатеља, при нашем великом губитку, којима ублаживаху нам голему тугу, изјављујемо овим нашу најтоплију захвалност и вјечно признање.

Котор, 20 јануара 1882.

Митар С. Љубиша, син.
Еуфемија Љубиша, кћер.
Љубезна Љубиша, кћер.

Српски лист (Задар), бр. 3. од 19(31) јануара 1882.

ЈЕДАН МАЂАРСКИ САВРЕМЕНИ НАПАД НА КОСТИЋЕВА „ПЕРУ СЕГЕДИНЦА"

Већ је М. Шевић једном, давно (*О драмском раду Лазе Костића.* Утисци и успомене. *Просветни гласник* 1922, 240), узгред споменуо како је Костићева *Перу Сегединца*, а одмах после новосадске премијере те трагедије (26. јануара 1882, по старом стилу), напао професор новосадске мађарске гимназије, др Јожеф Будаи који, по Шевићу, српски није ни знао. Та мађарска оцена *Пере Сегединца*, која је веома оштра осуда комада (али можда још више политике Светозара Милетића па и Лазе Костића), објављена је у савременом новосадском мађарском недељном листу *Ujvidék*, бр. 7. од 12. фебруара 1882, 2в-3а. Како је за нас све што има било какве везе са Л. Костићем важно, ја ниже прештампавам потпуни текст те кратке и безначајне али карактеристичне, политичком мржњом обојене оцене. Судећи по једној белешци уредништва листа у којем је овај чланчић објављен, изгледа да је Будаи намеравао да пише, па можда и

писао, о Костићевој трагедији опширнију, а ваљда више књижевну анализу у листу *Pesti Napló*. Не знам да ли је таква његова оцена објављена.

Већ у свом наредном броју (бр. 8. од 19. фебруара 1882), *Ujvidék* је са задовољством забележио како је министар унутрашњих послова забранио даље приказивање *Пере Сегединца* на новосадској позорници. Како је пак већина Срба у тадашњој Војводини морала гледати на овај бедни листић Мађара (ако је уопште и обраћала пажњу на њега), и како је уредништво тога листа било недорасло своме тешкоме задатку, најбоље се види по томе што је, на пример, 5. бр. *Ujvidék-a* од 29. јануара 1882, као за инат, објавио хвалбену оду у част устоличења новога српског патријарха, Германа Анђелића, кога су, у то доба и још дуго потом, и Змај и Костић и не само они, љуто нападали. Писац песме је Јожеф Сулик (Szulik József), старобечејски опат а већ давно заборављени, безначајни мађарски песник, приповедач и преводилац (живео од 1841—1890). Оно што није добио ни од једног српског, добио је Анђелић од овог мађарског песника.

Младен Лесковац

„Szegedinácz Péter"

Már heteken, sőt lehet mondani hónapokon keresztül telve valának a helybeli és vidéki szerb lapok Dr. Kosztics Lázár »Szegedinácz Péter« c. 5 felvonásos és a »Szerb Matica« által 500 frttal megjutalmazott tragoediája dicséretével. E dicséret és magasztalás nem szükölködött oly jelzők összehalmozásában, miket rendesen csak Shakspeare nevével hallottunk eddig összekapcsoltatni. A reclam derekasan müködött és a f. hó 7-én a darab első előadására a szerb szinházban megjelent nemcsak Ujvidék szerbjeinek egész tömege, hanem a vidék szine-java is. Az ujvidékiek közül nagyszámban volt képviselve azon elem mely ismeretes arról, hogy a békét és egyetértést a magyarok és szerbek közt ápolni nem tartja kötelességének. Ezeket nem annyira a darab vonzotta, mint inkább azon hir, hogy sok alkalom fog kinálkozni a darabban — a demonstratiora.

A darabot Hadzics Antal, a Matica titkára alkalmazta szinre és be kell ismernünk, hogy sokat simitott, sokat átalakitott és a tüntetésre vágyva-vágyó elemek meglehetösen csalatkoztak azon reményükben »hogy élvezetes estét élendenek át«. Hogy a darabban hellyel, közel maradt fön olyas valami, mit politikai szempontokból mellőzni kivánatosnak tartottunk volna és mi a darabnak különben nincs előnyére — hogy ily részletek Hadzics tapintatos és a müvészet keilékeiben egyaránt otthonos kezének müködése után is fennmaradt, azt annak tulajdonitjuk, mert az egész mű eredeti alakjában nagyon tendentiosus és nagyon alkalmas a szerbek és magyarok közt levő éket még mélyebbre verni, a lappangó gyülöletet pedig szitani.

A darab előadása a legnagyobb rendben folyt le; a közönség megfeledkezni látszott a politikáról és a darab élvezetében merült el. Megjegyzendőnek tartjuk, hogy a közönség valami nagyon nem lelkesedett föl a darabon, ha közönyösnek nem is mondhatjuk viseletét, de azt sem, hogy enthuziasmus uralkodott egyetlen egyszer, midőn kozdra* és kuiznek,* hogy önállóságukért a szerbek Szegedinácz Péter vezérlete alatt küzdeni fognak — lelkesedett föl a lanyha közönség különben még a kitünően játszó s e darabra készült fényesen kiállitott, ujdonat-uj costumokben megjelenő szinészeket is alig-alig részesitette tapsokban.

Dr. Kosztics Lázár, »a szerb Shakespeare« politikai érzülete eléggé ismeretes a Miletics féle felségárulási perből; ismeretes országgyülési szenvedélyes, lehet mondani vad kitöréseiről, többszöri rendreutasittatásairól. Ez érzületét mint költő sem tagadhatta meg. Jelenleg Belgrádban »Szerbszka Nezavisznosz«-ot (Függetlenség) szerkeszti; e szerkesztést anyagi viszonyok miatt volt kénytelen elvállalni, mert az egykor gazdag ifju Miletics által különböző vig utazásra küldetve, vagyona nagy részét »a nemzet oltárára helyezte«.

Dr. Buday József

МЕМОРАНДУМ ПЕТРА БОГДАНОВИЋА КОЈИМ ПРЕДЛАЖЕ ДА СЕ НА ЦЕТИЊСКОЈ ГИМНАЗИЈИ ПРЕДАЈЕ СТЕНОГРАФИЈА

У Архиву Црне Горе нашао сам следећи меморандум Петра Богдановића од 15. јуна 1908, упућен Министарству просвјете и црквених послова:

Слободан сам поднети овај предлог Министарству просвјете и црквених послова с молбом да ми своје мишљење о њему изволи саопштити ради мога даљег равнања.

За ове три године, од како сам овдје, а нарочито ове последње године, изучио сам стенографију, те мислим ове јесени понудити већ своје услуге нашој Народној скупштини.

Увјерен сам да модерна гимназија не може бити а да ученици не уче стенографију. На немачким смо универзитетима имали сваки дан прилике гледати како се међу стотинама Њемаца ђака — који сви стенографишу — само Срби, Бугари и Румуни муче да уфате у перо професора. Пошто је пак код нас почео политички — парламентарни живот, то ће сваке године однети туђи стенографи по неколико хиљада круна из наше земље.

Слободан сам понудити се за наставника стенографије на нашој гимназији почетком идуће школске године. Овом стенографијом тзв. Габелсбергеровом која је удешена за српскохрватски језик, служи се данас и у Србији и Хрватској.

---

* Ове две речи (kozdra, kuiznek) потпуно су, не неразумљиве, него сасвим бесмислене. То су очевидно штампарске грешке, а тако тешке да им је прави смисао мучно ухватити; у листу какав је био *Ujvidék* оне ипак не изненађују. Може бити (ако је допуштено нагађати) да би те речи требало да гласе: *Aradra készülnek*, што би, с обзиром на догађаје у трагедији, заиста имало смисла.

Унапред нећу да обратим пажњу на то, да од стотину почетника само до 10 њих имају толико много стрпљења — издржљивости да се усаврше као стенографи! Али мислим да на тај начин процент не треба да нас заустави од учења нарочито кад се узме у обзир она важност коју стенографи имају у политичком животу као личности у које се скупштина смије с потпуним повјерењем поуздати.

Гарантујем да ће послије 3—4 године моћи у нашој Скупштини бити стенографи — само Црногорци!

Моји услови су ово:

1. Само ученици IV, V и VI разреда гимназије сачињавају овај први курз (ученици који ће сад у VII р. почели су с др Добречићем учити енглеску стенографију, те их не би ваљало мешати са Габелсбергеровим).

2. Који ученик на крају године падне из стенографије не може даље учити.

3. Обавезност похађања (изостанци се урачунавају исто као и иначе од школе).

4. У школи да не буде више од 60 ђака; не мање од 30.

5. Када се наставник увери, да ученик никако не успева у овој вештини, иште се у стеногр. донекле неког извесног, природног дара, Fingerfertigkeit — онда има право да га искључи из курза.

6. Часови стенографије се држе сваке недјеље и сваког празника послије литургије, по један час.

7. Сваки час — пуних 60 минута — награђује се са пет круна.

Тадашњи министар просвјете Пламенац 16. јуна Богдановићу је одговорио следеће:

На Вашу молбу од 15. јуна ове године одговара се да ово Министарство не може истој удовољити, и поред најбоље воље, јер за то не постоји буџетских могућности.

Василије Лукић

НАМЕРА ДР. А. ИВИЋА И В. СТАЈИЋА ДА 1907. ПРЕЂУ У ЦРНУ ГОРУ

У Архиви Министарства просвјете и Главног школског надзорништва Црне Горе нашао сам две представке из 1907. год., једну др Алексе Ивића а другу Васе Стајића, којима се обраћају тадашњем министру просвјете Јовану Пламенцу с молбом да им додијели мјесто предавача на Цетињу или пак некој другој гимназији (те је године отворена гимназија и у Подгорици).

Представка А. Ивића, упућена из Беча 7. јула 1907, гласи:

Врло штовани господине министре,

Радо бих дошао за професора на цетињску гимназију, с тога молим да ме изволите известити, има ли упражњена места.

Мени је 25 година. Родом сам из Буђановаца у Срему. Гимназију сам свршио у Новом Саду, филозофске науке у Бечу. Слушао сам историју, српски језик и литературу, грчки и латински. Године 1905. положио сам докторат из филозофије. При докторату ми је би‹› главни предмет југословенска историја, а споредни општа историја и словенска филологија.

После доктората остао сам још две године на универзитету, да се усавршим у југословенској историји. За то време сам писао студије и написао сам ово:

1) *Кад је и од кога је Стјепан Вукчић добио херцешку титулу?* — штампано у *Летопису Матице српске.*

2) *Радосав Павловић — велики војвода босански* — докторска дисертација примљена, а још нештампана у *Летопису Матице српске.*

3) *Monumenta cyrillica,* примљено за издања Матичина.

4) *Принос биографији Јована Рајића,* примљено за издање Матичино.

5) *Beiträge zur Biographie des Dichters Reljković* — штампано у Јагићеву *Archiv für slavische Philologie.*

6) *Робовање српско под Турцима.*

7) *Покушаји ослобођења српског испод турског господства у* **XVI** *и* **XVII** *в.*

8) *Писма Хасан-паше херцеговачког год. 1573.*

Све троје примљено за издање Српске краљевске академије, као што доказују извјештаји последњих седница њених.

Све што сам горе рекао, потврдићу званичним документима чим добијем Ваш одговор.

Са одличним поштовањем

Др Алекса Ивић, Wien VIII
Albergasse No 49

На полеђини представке, Пламенац, 11. јула (ст. календар) под бројем 2179, одговара Ивићу: „На вашу писмену изјаву од 7. VII овог мјесеца да би радо дошли за професора Цетињске гимназије, ако има на њој упражњена мјеста, част ми је одговорити Вам, да имамо непотпунијех наставничкијех мјеста у Цетињској Великој гимназији као и у Подгоричкој полугимназији коју ћемо наредне школске године отворити."

Иако је, судећи по оваквој белешци, Ивићева молба прихваћена, или бар није одбијена, Ивић није дошао на Цетиње, — не знамо зашто.

Васа Стајић је своју молбу Министру просвјете на Цетиње упутио из Мокрина, 30. јула 1907. год. Његова представка гласи:

Господине министре,

На једно од места за наставника средњих школа, на Цетињу и у Подгорици, на која је расписан стечај, слободан сам натецати се и ја, доље потписани.

Свршио сам филозофију у Будимпешти, и био сам по један семестар у Паризу и у Лајпцигу; струке су ми немачки језик и француски; у Б-Пешти је професорски испит подељен на три дела, на првом и другом се полажу стручни предмети, и та два испита сам положио 1901. године с врлодобрим и 1903. г. с добрим успехом, а за трећи педагошки испит, који одговара Општем истипу на Универзитету у Београду, предао сам летос молбу, да ми га допусте полагати сад у месецу септембру. Ово је у исти мах и разлог зашто молбу своју не могу сад да поткрепим толиким својим документима, индексима, сведоџбама о испитима, сведоџбама о досадашњем ми службовању. Надам се међутим да ћу све те документе моћи слати том Министарству подастрети у току две недеље дана, а сад ћу само довршити њихову репродукцију, подсећањем на оно, што је Господину министру делом, можда, и познато: други семестар школске године 1903/4 био сам на препарандији у Пакрацу заменик професора Ђорђа Поповића, а последње три школске година сам био професор на Српској гимназији у Пљевљима.

Због овог последњег испита (из логике, психологије, педагогике, историје филозофије и историје педагогије) ја не бих могао наступити службу пре првог октобра по новом, па сам опет за то слободан замолити Господина министра да при попуњавању места, на која је стечај расписан, има у виду мене. Тим пре, што сам у срећном положају да се могу позвати на повољно о мени мишљење у људи, који су, мислим, и господину Министру веродостојни као што су: мој пријатељ и познаник из Лајпцига Петар Богдановић, наставник на Цетињу, мој старији пријатељ Никола Шумоња, управитељ учитељске Српске школе у Пакрацу под чијом сам мудром управом радио и мој старији пријатељ Филип С. Ђурашковић из Пљеваља, витез многих одликовања Књажевине црногорске, Кр. српске и Царско-отоманске владе. Од њих би волео да се господин министар даде информисати о мени, у колико није већ обавештен.

Не спомињем никакве услове, под којима бих ступио у службу; њих препуштам увиђавности Господина Министра. Једини је, да ми се допусти септембар, по новом, ради полагања последњег испита и добивања професорске дипломе.

У нади да ће се Господин Министар према потреби обазрети на моју молбу.

Јесам у Мокрину 30. јула 1907.
Господину Министру најоданији
Васа Стајић, професор

На полеђини представке, Пламенац 5. VIII 1907. под бројем 2920 доноси ово рјешење: „Пошто каже да не може у почетку школске године професор овдје бити, а при том није поднио документе, то му се молба не може узети у обзир".

Василије Лукић

ГЕТЕ КОД СРБА

(Dragoslava Perišić, Goethe bei den Serben, Verlag Otto Sagner München 1968)

Један од плодотворних видова проучавања националне књижевности и културе представља изучавање процеса усвајања, прихватања и уграђивања општих вредности европске и светске културе у организам националне културе. Таква проучавања могу на особен начин да допринесу дубљем сагледавању и осветљењу сложеног процеса развоја једне националне књижевности и њеном вредновању у ширим оквирима. Тако је код Немаца пре више од пола века Фридрих Гундолф својом књигом *Shakespeare und der deutsche Geist* процес примања Шекспира код Немаца приказао као сложен и фини сплет трансформација и сазревања, у коме је дошло до двоструког продубљивања два различита и особена духовна света: немачка књижевност је, почевши од првих скромних књижевника до Гетеа, носећи се са Шекспиром и његовим духом, сазревала и нашла своју особену националну форму, али је при томе и Шекспирово дело доживело своје сазревање. — Код нас је пре управо тридесетак година германиста Перо Слијепчевић својим радом *Шилер у Југославији. Студија о примању немачке класике код Срба и Хрвата с осврtима на Словенце* (1938), полазећи од Шилера, приказао присутност и улогу немачке књижевности у развоју наше књижевности, при чему је уједно оцртао и методолошке оквире у којима треба да се крећу будућа проучавања значаја немачке књижевности у развоју српске књижевности и културе.

Природом ствари, млада српска књижевност, тек у повоју, била је крајем XVIII и почетком XIX века упућена управо на немачку књижевност, из које се у том периоду, природно, веома много преводило. У складу с просветитељско-дидактичким и сентименталистичким тенденцијама и токовима у нашој књижевности преводили су се, и то веома обилато, често безначајни немачки писци просветитељско-дидактичког карактера. Преводи с немачког језика узели су толико маха да се наша читалачка публика у првој половини XIX века просто изгубила у поплави превода из Гелерта, Геснера, Коцебуа, да би најзад у Шилеру, који је четрдесетих година достигао највиши степен своје популарности, нашла свог писца. Од немачких великана нам је Гете дошао последњи. Било је потребно да наша књижевност прође одређену фазу свог развоја да би могла да га прихвати, и да тек тамо од Омладине па надаље заједно с Хајнеом у све ширем таласу запљускује обале наше књижевности и да се уграђује у наше књижевно и културно стварање. Међутим, наша наука о књижевности, као и наша германистика, била је све до у најновије време у великој мери заокупљена једном страном Гетеова богата стваралаштва: његовим интересовањем и значајем за нашу народну поезију, тако да је она друго занимљиво питање: питање пријема и прихватања Гетеа код нас, уколико се изузму мањи радови, увелико било запостављено.

Тог захвалног посла, да синтетички прикаже процес уласка Гетеа у наше књижевно и културно стварање, латила се др Драгослава Перишић, чија је докторска дисертација *Гете код Срба*, одбрањена пре једне деценије, објављена тек ових дана, на немачком језику, и тако коначно учињена приступачном широј научној јавности. Поставивши себи у уводном делу задатак да проучи и прикаже у којој је мери Гете продро код Срба, како је текло превођење његових дела и како се преко наше критике уграђивао у нашу књижевну, критичку и естетску мисао, Д. Перишић захвата временски период од првих помена и превода Гетеа код Срба до 1932. године, када наше бављење Гетеом, иницирано и спољашњим поводом стогодишњице Гетеове смрти, доживљава свој вр-

хунац. С обзиром на то да се прихватање Гетеа, сасвим природно, прати у вези с развојним фазама српске књижевности, а како та година у српској култури не представља неку преломну међу, то је можда било целисходније захватити и преостало време до другог светског рата, као стварног преломног догађаја у развитку српске културе. Тим пре што је прихватање Гетеа у том временском периоду до другог светског рата, како се чини, углавном рефлекс оног широког и интензивног бављења Гетеом током 1932. године.

Гете се први пут помиње код Срба 1815. године: Стефан Живковић га наводи у својој књизи *Благодетељној музи,* цитирајући Гетеове стихове из песме *Das Göttliche* (Божанско) и једно с укусом одабрано место из *Вертера.* Свега две године затим, 1817, Вук у својој чувеној рецензији Видаковићева романа *Љубомир у Јелисијуму* препоручује нашем романописцу да између осталих прочита и Гетеова *Вилхелма* (Мајстера) и *Вертера,* а 1820. пак Вук у свом писму Мушицком наводи Виланда, Шилера и Гетеа као песнике који су помогли развој немачког језика. И *Летопис Матице српске* помиње одмах у првим свескама Гетеа, преносећи, делом нетачне, вести из страних часописа у вези с Гетеовим интересовањем и његовим заслугама за нашу народну поезију, а 1829. се Магарашевић, говорећи у *Летопису* о потреби и значају књижевне критике, позива на Гетеа и његове речи да критика треба да буде „производителна" а не разорна *(„zerstörend").* У овом раздобљу добијамо и први превод Гетеа код Срба: у збирци *Сочиненија песнословска Јоанна Пачића,* објављеној у Будиму 1826. године, налази се песма *Дружби, по Гоете,* превод Гетеове песме *Bundeslied.* Тај први превод једног Гетеовог дела сасвим је у складу с укусом тадашње читалачке публике: у песми се слави пријатељство и вино. Природно је да је *Летопис МС* показао интересовање и за стварање самог Гетеа: објавивши 1834. и 1840. преводе Василија Суботића, и то песме *Посвета* и *Миньон, Летопис* стоји заправо на самом почетку процеса увођења Гетеа код нас. Утолико више зачуђује чињеница да *Летопис* све до пред сам крај столећа, до Змајева превода *Ифигеније* (1899—1900, књ. 200—204) више уопште не доноси Гетеа, иако је право бављење, односно превођење Гетеа у другој половини века тек узело маха. Наше интересовање за Гетеа било је првенствено усмерено на његову лирику, и то посебно на његове баладе, које ће у свим фазама превођења превасходно бити заступљене. Преводилачки рад Василија Живковића, Васе Живковића, Јована Хаџића, Д. И. Павловића и др. у првој фази превођења представља и предочава један огроман напор да се Гетеова поезија пренесе у један у поређењу с изворним текстом слабо развијен поетски израз; још недовољно развијени српски песнички израз и тежња преводилаца да у формалном погледу остану што вернији Гетеу, прилагођавање Гетеа у великој мери песничком изразу наше народне песме, условљавају да ти преводи, сладуњави и извештачени, имају само историјску вредност. Међутим, с развојем наше поезије и нашег поетског израза и преводи постају успешнији, и у погледу избора и у погледу квалитета. Змајев превод баладе *Бог и бајадера* (1860) у том процесу представља значајан догађај: уместо да препричава и разводњава текст, Змај је успео да да надахнут препев који ће дуго остати узор и пример како треба преводити. Али и поред целог низа вредних преводилаца (С. Поповић, Милорад П. Шапчанин, Мита Петровић, Јован Грчић, Петар Деспотовић, Војислав Илић и др.) у другој половини прошлог века, на успешне и надахнуте преводе Гетеове лирике требало је чекати све овамо до у наш век, када је наступила генерација песника — преводилаца (А. Шантић, М. Ћурчин, В. Живојиновић, Т. Ћукић, Ст. Стефановић). — Превођење Гетеове лирике представљало је скоро несавладив посао, нарочито у почетној фази, када се има на уму да Гете као песник целокупним својим делом представља не само један од врхунских домета немачке књижевности већ у извесном смислу и синтезу вишевековног развоја немачког песничког израза, а да је српски поетски израз управо у XIX веку тек био у заметку, да се тек стварао. Отуда већина превода из тог времена има само историјску вредност. Међутим, сама чињеница да се Гете у другој половини XIX века увелико преводи, да се преводи чак и у време нашег реализма, када се више негује проза, да је, дакле, превођење Гетеа све више расло, тако да је до 1932. године његова мотивима иначе богата лирика код нас била захваћена у прилично широкој лепези, намеће један занимљив проблем. Наиме, пошто је превођење Гетеове лирике узимало све више маха паралелно с развојем наше поезије и нашег песничког израза, било би веома занимљиво, поготово тамо где имамо више превода једне те исте песме (као што је случај с песмом *Миньон,* која је преведена седам пута), пратити процес прихватања суптилно организованог поетског ткива Гетеове лирике с обзиром на евентуалне

трансформације и прилагођавања Гетеова израза нашем изразу и остварење аутентичности изворног израза. Та аутентичност Гетеова израза постигнута је у великој мери тек овамо у XX веку (Ћурчин, Живојиновић, Ћукић), што је било условљено не само развитком српског песничког израза већ и чињеницом да су преводиоци у своје преводе уносили суптилна осећања модерних песника.

Епско стварање Гетеово, његови аутобиографски и критички списи, нису, изгледа, привлачили интересовање Срба. Од епских дела највећу популарност уживао је његов роман *Вертер* који је, пошто је први пут објављен 1844, у преводу Јована Рајића, потом издат још три пута, и то 1905. у преводу Бранка Мушицког, и 1923. два пута: поново у преводу Бранка Мушицког (у Мостару) и у преводу Исидоре Секулић. *Вертер* се очигледно радо читао, пошто се српска читалачка публика више одушевљавала занимљивом фабулом, трагичном и сентименталном повешћу јунака који у конфликту са својом околином и услед превелике осећајности пропада него повећшу јунака који из животне борбе излази ојачан, спреман на одрицања и жртве. Отуда и нема оног интересовања за Гетеова зрелија и обимнија, проблематиком богатија и оптерећенија епска остварења, *Вилхелма Мајстера* и *Изборна сродства*. Но при томе свакако треба имати на уму и чињеницу да је роман као велика епска форма код Срба био тек у повоју. То што се од осталих дела интегрално преводе само још *Херман и Доротеја* (1923) и *Рајнеке Лисац* (1923) изгледа да потврђује те околности.

Стварањем сталних позоришта код Срба, у Новом Саду (1861) и Београду (1868), били су дати спољни подстицај и услови за превођење Гетеових драма. Велики део превода био је рађен управо специјално за потребе позоришта, па је знатан део превода, пошто није објављен, и изгубљен. Први штампан превод једне Гетеове драме је превод *Торквата Таса* од Дамјана Павловића, објављен 1864. године у Новом Саду. Трагајући за дубљим побудама превођења ове драме, Д. Перишић указује на интимну позадину Павловићева избора: Д. Павловић се као кућни учитељ у дому угледне породице Константиновић несрећно заљубио у своју ученицу, те је, пошто је у овој Гетеовој драми нашао поетски оваплоћену своју судбину, одлучио да је преведе. Међутим, новија истраживања показују да је Павловићев превод већ био готов када је 1865. прешао у Београд и постао учитељ у дому Константиновићевих (Б. Ковачек, *Позоришне рецензије Д. Павловића, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* III, стр. 181). — Две године касније доноси новосадски часопис *Матица* одломке из *Ифигеније* у преводу А. В. Поповића, који је тај свој превод читао током школске 1865/66. у пештанској „Преодници". Најплоднији период превођења Гетеових драма пада у осамдесете године: 1883. Никола Ђорић преводи за београдско позориште Гетеовог *Клавига;* исту драму је за новосадско позориште превео Милан Савић 1885, али је превод изгубљен, 1884 Александар Сандић преводи *Егмонта,* 1885, излази први део *Фауста* у преводу Милана Савића, 1899—1900 *Летопис* доноси Змајев превод *Ифигеније,* такође 1899. Мих. Р. Поповић преводи опет *Егмонта* за београдско позориште, а Бранко Мушицки објављује одломак из *Торквата Таса.* Затим, у нашем веку, још излазе преводи драме *Гец од Берлихингена* (1909), *Фауста* (I и II, 1920. Милан Савић и I део, 1928. од Ристе Одавића), *Торквата Таса* (1922), *Ифигеније* (1929. Змајев превод у редакцији Р. Меденице) и превод *Егмонта* (1931, В. Живојиновић). — Иако су се Гетеове драме, као што се може видети по набројаним само најглавнијим преводима, знатно преводиле, изненађује чињеница да се оне нису у одговарајућем броју и изводиле на сцени. Прва представа једне Гетеове драме у Србији изведена је прилично касно: тек 1883. изведена је у Београду драма *Клавиго,* а три године касније, 1886, изведен је, у размаку од неколико месеци, *Фауст* и у Новом Саду и у Београду, а 1889. изведен је у Београду *Егмонт. Фауст* је био једина Гетеова драма која се одржала на сцени у Новом Саду, иако је, и поред свег труда глумаца, од стране публике био лоше примљен. У Београду се Гете изводио нешто више, али не опет толико да би се могло рећи да је био добро примљен од стране публике. Тако је *Фауст* изведен само једанпут (1886) и тек ће 1932. године, поводом Гетеове годишњице, бити опет изведен, али сада у Одавићеву преводу. *Егмонт* је у периоду од 1899. до 1913. приказан 13 пута, а после рата свега 15 пута.

Од превода Гетеових драма свакако су најзанимљивији преводи његова *Фауста.* Први превод једног фрагмента из *Фауста* објављен је 1837. у београдској *Уранији* (у преводу А. Михановића). Тек три деценије касније, 1866, читао је у „Преодници" свој превод *Пролога* Иса Ћирић, а затим је морала проћи још једна деценија до појаве одломка из *Фауста* (Маргарета) у *Јавору* 1877. године, у преводу Петра Деспотовића. У овом раздобљу и почиње интензивније превођење одломака из *Фауста* по часописима, и то углавном лирских

партија из првог дела. Тако *Српска зора* доноси 1880. и 1881. преводе Саве Павишевића, а онда наступа Милан Савић, који је, објавивши током неколико година по часописима одломке из *Фауста*, свој преводилачки рад крунисао преводом првог дела *Фауста* 1885. године. Савићев превод није имао неког нарочитог успеха код читалачке публике, а критика је испрва само забележила његову појаву, да би са извесним закашњењем дала поразну оцену превода (Паја Марковић Адамов у *Стражилову*, 1886). Даље превођење *Фауста* се наставља објављивањем одломака по часописима. У жељи да премаши Савићев превод и одговори потребама позоришта, подухватио се превођења Риста Одавић, и то још 1903. године, али ће његов превод првог дела *Фауста* изаћи тек 1928. године. — Превођење *Фауста* представљало је за наше преводиоце крупан задатак. Колико је двадесетих година нашег века интересовање за ово дело и за његово превођење било живо показује и прилично жучна дискусија која се повела поводом превода *Фауста* (Б. Поповић, И. Секулић, Р. Меденица, С. Пандуровић и др). Анализе досадашњих превода *Фауста*, поготово што још увек немамо превод овог дела који би удовољио најминималнијим захтевима доброг превода, намећу се као један од суптилнијих проблема из делокруга нашег усвајања Гетеа.

Из сложеног комплекса нашег дубљег односа према Гетеу издвајају се два питања: питање односа наше критике према Гетеу и питање утицаја Гетеа у нашем књижевном и културном стварању. Од оригиналних радова о Гетеу до 1900. истиче се једино недовршена расправа Лазе Костића *Гете и његова народна свијест* (у *Црногорки*, бр. 13—24). Поред тога је часопис *Јавор*, доносећи током 1890. године одломке из у оно време цењене књиге Ј. Х. Љуиса о Гетеу, учинио релативно много да Гетеа као песника и стваоца представи нашој читалачкој публици. Ширем и обухватнијем захвату Гетеа као песника приступиће се тек овамо у нашем веку. Од тих радова се свакако издвајају дисертација Милана Ћурчина о Гетеову односу према нашој народној поезији (Беч 1905) и студија Љ. Недића о Гетеовом *Вертеру* (1905). Интересовање наше критике, а сада и германистике, постаје све интензивније и оно достиже свој врхунац 1932. године. У обимној литератури о Гетеу обрађено је низ питања: сада се о Гетеу више не говори само као песнику заслужном за ширење наше народне поезије, већ се критички приступа личности и стваралаштву Гетеа у целини. Сви значајнији часописи у нашој земљи посвећивали су бројеве Гетеу (тако *Летопис* МС, СКГ, *Мисао*, *Нова Европа* и др.). Наши критичари и научници (Б. Поповић, И. Секулић, М. Цар, Ст. Стефановић, М. Тривунац, П. Слијепчевић, М. Ћурчин, М. Селесковић и др.) видели су у Гетеу не само изванредног немачког песника већ и узорног човека и научника првог реда, једног од оних духова који својим делом и стваралаштвом заслужују захвалност човечанства. Да је Гете и до 1932. дубље био присутан у свести наших људи показује и чињеница да је непосредно после првог светског рата на иницијативу Васе Стајића, тадашњег секретара Матице српске, у Новом Саду основано *Гетеово друштво* (22. јануара 1922). Друштво је себи било поставило широк план рада: издавање Гетеових дела, популарисање Гетеа, пошто се у њему видео „заступник здраве, социјално оправдане литературе" за чије се идеје треба залагати, затим организовање рада на библиографији о Гетеу код нас итд. Одржана су и два предавања (оба је одржао Васа Стајић), али се друштво, услед различитих неповољних реакција и под притиском неоправданих сумњичења, убрзо угасило.

Појам „утицаја" добио је у модерној науци књижевности доста сложено и дубоко значење. Проучавање Гетеова утицаја код нас у оном дубљем значењу подстицаја стваралачког процеса свакако тек предстоји. Најранији утицај Гетеов на српску књижевност датира још из 1816. године, када је Михајло Витковић објавио своју причу *Спомен Милице*, у којој је очигледан не само тематски већ и формални утицај Гетеова *Вертера*. Међутим, тај утицај није директан, пошто Витковићева прича није оригинална, већ је заправо превод једне мађарске приче, „једне од многобројних варијанти Гетеова *Вертера* (М. Лесковац, *Михаило Витковић*, ГИД у Н. Саду VIII, 1935). Гетеов утицај је неоспорно присутан и код Јована Суботића, код Константина Пеичића, а на знатан утицај је указао већ код Његоша и Бранка. Иако се не може рећи да код низа наших песника који су преводили Гетеа постоји директан Гетеов утицај, ипак није искључено да је тај утицај постојао управо у оном дубљем смислу, који тек намеће нова истраживања.

Књига Драгославе Перишић представља синтетички приказ сложеног уграђивања Гетеова дела у наш књижевни и културни живот. Приказавши процес примања Гетеа од првих помена и превода, које оцењује у њиховој историјској условљености и упоређује једне с другима, преко првих написа до замашнијих радова, Д. Перишић није само обавила један посао који је већ одавно требало учинити, већ је уједно указала на низ још финих проблема чијем решавању тек треба приступити. Отуда њена књига представља основу за сва будућа даља истраживања у области прихватања Гетеа и немачке књижевности код Срба.

Томислав Бекић

С А Д Р Ж А Ј

Светозар Матић, *Белешке о Ерлангенском зборнику* — — — — — — — — 5

Светислав Марић, *Стојковићев превод Новога завета (I)* — — — — — — 16

др Драгиша Живковић, *Матавуљево школовање* — — — — — — — — — — 41

Владимир М. Вукмировић, *Прилози историји Матице српске у Дубровнику* (Настанак, делатност, гашење; документи) — — — — — — — — — — 48

др Милорад Живанчевић, *Књижевност илиризма у Пољској* — — — — — 81

Јелка Ређеп, *Мотив о рођењу Сибињанин Јанка и мађарско народно предање* — 100

Ситни прилози

Светозар Матић, *Четири белешке о народном епу.* I. Скомрачење. II. Слепа пезачица из Јарка у Срему. III. Бугарштица у Савинском летопису. IV. Браћа Лошчанчићи и лошчански бан. — — — — — — — — — — 109

др Славко Гавриловић, *Из књижевно-историјске преписке митрополита Стратимировића* (V) — — — — — — — — — — — — — — — — — — 111

др Миодраг В. Стојановић, *Трећи део Доситејеве Ижице — говорење митическо* — 129

др Божидар Ковачек, *Две мађарске песме о Сави Текелији* — — — — — 133

др Милорад Живанчевић, *Прво издање Мажуранићева Пролога* — — — 140

Живојин Бошков, *О „пет мрачних година" Игњатовићева живота* — — — 141

Младен Лесковац, *Документи о Стјепану Митрову Љубиши* — — — — — 146

Младен Лесковац, *Један мађарски савремени напад на Костићева „Перу Сегединца"* — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 157

Василије Лукић, *Меморандум Петра Богдановића којим предлаже да се на цетињској гимназији предаје стенографија* — — — — — — — — 158

Василије Лукић, *Намера др А. Ивића и В. Стајића да год. 1907. пређу у Црну Гору* — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 159

Прикази

Томислав Бекић, *Гете код Срба* — — — — — — — — — — — — — — — 161

Зборник Матице српске за књижевност и језик излази годишње двапут, у две свеске, које чине једну књигу.

Редакција 1. св. XVII књ. Зборника Матице српске за књижевност и језик закључена је 27. марта 1969. године.

Издаје Матица српска

Секретар Уредништва *др Божидар Ковачек*. Коректор *Мирјана Алимпић*.

Штампа Н. П. „Дневник" — Нови Сад, Булевар 23. октобра б. б.

Сарадници Зборника Матице српске за књижевност и језик

Властоје М. Алексијевић, Београд
др Магдалена Анђелић, Нови Сад
др Ђорђе Бајић, Нови Сад
др Фехим Бајрактаревић, Београд
др Антун Барац
Томислав Бекић, Нови Сад
Весна Н. Берић, Нови Сад
др Марија Бобровњицка, Краков
Живојин Бошков, Нови Сад
др Рудо Бртањ, Братислава
Иванка Веселинов, Нови Сад
др Рајко Веселиновић, Београд
Васо Војводић, Нови Сад
Саво Вукмановић, Цетиње
Владимир М. Вукмировић, Дубровник
др Јован Вуковић, Сарајево
др Витомир Р. Вулетић, Нови Сад
др Славко Гавриловић, Нови Сад
др Павао Галић, Задар
др Крешимир Георгијевић, Београд
др Ирена Грицкат, Београд
др Јован Деретић, Београд
др Радмило Димитријевић, Београд
П. А. Дмитриев, Лењинград
Лука Дотлић, Нови Сад
Војин Ђорђевић, Београд
др Ђорђе Живановић, Београд
др Милорад Живанчевић, Нови Сад
др Драгиша Живковић, Нови Сад
Радован Зоговић, Београд
др Миодраг Ибровац, Београд
др Милка Ивић, Нови Сад
Стојан Јакшић
др Иванка Јовановић-Јакшић, Нови Сад
Загорка Јанц, Београд
др Војислав М. Јовановић
Сергије Јовановић, Сремски Карловци
др Душан Јовић, Зрењанин
Иванка Јовичић, Београд
др Стеван Јосифовић, Нови Сад
др Димитрије Кириловић
др Мираш Кићовић
Марија Клеут, Нови Сад
др Јан Кмеђ, Нови Сад
Божидар Ковачевић, Београд
Каталин Ковачевић, Нови Сад
Србислава Ковачевић, Београд
др Божидар Ковачек, Нови Сад
др Гаврило Ковијанић, Нови Београд
Ристо Ковијанић, Котор
др Милан П. Костић
др Мита Костић, Београд
др Страхиња К. Костић, Нови Сад
др Угљеша Крстић, Нови Сад
Младен Лесковац, Нови Сад
др Зденко Лешић, Сарајево
Василије Лукић, Цетиње
Камила Луцерна
др Марко Малетин
Боривоје Маринковић, Нови Сад
Светислав Марић, Нови Сад

Светозар Матић, Београд
др Васо Милинчевић, Београд
Живан Милисавац, Нови Сад
Трива Милитар, Нови Сад
Живко Милићевић, Београд
др Лазар Мирковић
др Александар Младеновић, Нови Сад
др Миљан Мојашевић, Београд
др Милош С. Московљевић
Добривој Највински, Нови Сад
Момчило Настасијевић
др Душан Недељковић, Београд
др Владан Недић, Београд
Илија Николић, Земун
Јелена Николић, Нови Сад
Милоје Р. Николић, Београд
Драгољуб Новаков, Зрењанин
др Бошко Новаковић, Нови Сад
Жљислав Њеђеља, Варшава
др Тихомир Остојић
др Драгољуб Павловић
Драгослав Павловић, Рача Крагујевачка
др Миливој Павловић, Београд
др Мирослав Пантић, Београд
Бошко К. Петровић, Нови Сад
Душан К. Петровић, Сремски Карловци
Коста Петровић, Сремски Карловци
Теодора Петровић, Сремски Карловци
др Душан Ј. Поповић
др Иван Поповић
др Миодраг Поповић, Београд
др Иштван Пот, Будимпешта
др Иван Пудић, Београд
др Андрија Раденић, Београд
Ђорђе Сп. Радојичић, Београд
др Никола Радојчић
Мирослав Радонић, Нови Сад
Јелка Ређеп, Нови Сад
Жарко Ружић, Нови Сад
др Јован Савковић
Г. М. Сафронов, Лењинград
др Ненад Симић, Београд
Јержи Слизински, Варшава
Милојка Станаревић-Мијаиловић
Борислав В. Станковић, Сремски Карловци
др Павле Стевановић
др Петар Стевановић, Београд
др Миодраг В. Стојановић, Београд
Мила Стојнић, Београд
Милован Сучевић
Радмила Сучевић, Вршац
др Иво Тартаља, Београд
Милан Токин
др Миховил Томандл
др Јован Туцаков
Иванка Удовички, Нови Београд
др Едмунд Хлеба, Братислава
др Владимир Ћоровић
др Веселин Чајкановић
Лазар Чурчић, Нови Сад
Урош Џонић